

MAGYAR SZEMLE

1944. JANUÁR

XLVLI KÖTET 1. (197.) SZÁM

KORBÁN

KÉT ÉV, 1941 és 1942 szellemi termését két hatalmas kötetben, több mint ezeroldalon bocsátotta közre Ravasz László, a Dunamelléki Református Egyházkerület püspöke.¹ Legújabb művének bibliai eredetű címét az előszóban sajátmaga magyarázza meg: A korbán — távoli rokonságban az ókori görög világnak szintén szakrális jellegű chorégiájával — templomi ajándék volt, amit a hívő „tékozva és boldogan“ az oltárra tett. „Oltárra teszem én is szegényes művemet, — halljuk tőle a két kötet előszavában — de benne magamat, egészen és boldogan.“ A korbán lényegét magyarázza Ravasz László egyik, lelkészszentelésen mondott beszédében is: A korbán Istennek átadott ajándék. A korbánhoz — az Ószövetség felfogása szerint — akár étel, akár ital, állat, termény, föld, ember, senkinek sincs joga, csak Istennek. De Jézus megfordította az ószövetségi gondolatot és azt hirdette, hogy „ami Istené, az mindenkié és csak az lehet szent, ami a szeretet szolgálatában áll“. Így magyarázza meg a gyülekezeteikbe induló fiatal lelképásztoroknak, hogy „a pásztori élet csak felajánlott élet lehet.“

Ravasz László új köteteinek is leglényegesebb tulajdonsága, hogy egyetlen kivételtől eltekintve, az ezer oldalon egyetlen olyan sort vagy oldalt sem találhatunk, amely azután, hogy kézirat volt és azelőtt, hogy nyomtatott betű lett, közben előszóban el ne hangzott volna templomi szószéken, előadói emelvényen, ünnepi lakoma fehér asztala mellett vagy a rádió mikrofonja előtt. Az imént említett kivétel egy levél részlete, amelyet Ravasz László betegágyából Teleki Pál miniszterelnökhöz írt 1940 szeptember 8-án, Észak-Erdély felszabadulásának napjaiban.

Ez a betegágyból írott levél Ravasz Lászlóban annyi nemzetpolitikai bölcseséget és tisztánlátást mutat, amit bármely felelős helyre került államférfiú is megirigyelhetne tőle. Alaptétele: Erdély társadalmának alkati egyensúlyát megváltoztatni nem szabad, világosan és ösztönösen megérti az erdélyi kérdés lényegét. Milyen bölcsen és milyen tiszta ítélettel látja, hogy Erdélyben a magyar és a román nép között nincs lényegesebb érzelmi ellentét, csak értelmük áll egymással szemben, mert a politikában egymással szembekerültek. A vonzódás természetes adottság, az idegenkedést kívülről kényszerítették rájuk vagy nevelték beléjük. A szászokkal fordítva áll a dolog, mert az érzelmi távolság igen nagy, majdnem áthidalhatatlan és itt inkább a két nép értelmisége találkozhatnék. Ravasz László az erdélyi életmodorban sok rugalmasságot és egyensúlyt vesz észre. Különösen fontos ez a nemzetiségi kérdés vezetésénél. A helyes nemzetiségi politika megválasztására és gyakorlati megvalósítására sokkal alkalmasabb a három erdélyi nemzet: a magyar, a román és a szász, különösen annak fiatalabb nemzedéke. A nemzetiségi kérdés kezelésében Csonka-Magyarország gondolkodásmódja a trianoni évek alatt merevvé és egyoldalúvá vált.

¹ Ravasz László: Korbán. Beszédek, írások. Két kötet, Franklin Társulat

Ravasz László a közigazgatás kérdéseiben már a felszabadulás pillanatában tisztán látta a később bekövetkezett bajokat és jóslatai így egy kicsit Cassandra-sorsra jutottak. Mennyivel jobb lett volna, ha a magyar kormányzat megfogadta volna a jó tanácsot: Erdély igazgassa önmagát. Nagyszerűen jellemzi néhány szóval, hogy mi volt Erdélyben a húszéves román fennhatóság alatt. A húsz évig tartó balkáni közigazgatás azt jelentette, hogy rendes úton semmit nem lehetett elérni, vesztegetéssel mindent, hamar. Aki nem sajnálta a pénzt, azt gyönyörűen kiszolgálták. Ezzel szemben a magyar adminisztráció becsületes, kissé gögös és még abból a világból őrzött meg lelki hagyományokat, amikor az igazgatás földesúri tevékenység, patriarchális hatalom gyakorlása volt, pedig ma az adminisztráció kiszolgálás.

Az erdélyi ember politikai gondolkodásának látszólagos ellentmondásait Ravasz László azzal magyarázza, hogy Erdély egyrészt mindig szabadelvűbb volt, mint az anyaország, másrészt nem ment át két forradalom szörnyű következményein. Ezért tesz személyes tanulságot arról, hogy a román uralom első esztendejében, 1919 nyarán, Erdélyben a legizzóbb magyarok várták a vörös hadsereget, amelyről csak azt tudták, hogy magyar és szabadulást visz. Ezért történhetik meg Erdélyben, hogy lehet valaki elméletben demokrata vagy liberális gondolkozású és emellett a gyakorlatban ultra-nacionalista; lehet valaki még szabadkőműves is s emellett annyira gyökeresen magyar és keresztény, mint akár egy magyar püspök. De azért látja az érem másik oldalát is és nyomban hozzáteszi: Erdélynek nincs igaza, mikor liberális szövegeket hangoztat és helytelenül cselekedtek az erdélyi férfiak, mikor szabadkőműves páholyokba beléptek. Ugyanilyen politikai józansággal foglal állást Ravasz László a transzilvanizmus szűk látókörű és helyi hazafisága ellen. Ellenszerűl azt ajánlja, hogy a Királyhágón át szakadatlanul járjon a jövő-menők serege, „de fontosabb, hogy ők jöjjenek atyafilátogatóba, mint hogy a mi embereink tóduljanak oda ...“ Az angol mondás tréfásan „boltról beszélés“-nek — talking shop — nevezi, amikor valaki a beszéd tárgyát állandóan olyan dolgokra tereli, amelyek hivatása révén hozzá legközelebb állanak. Így van Ravasz László Erdéllyel. Erdély van legközelebb a hitéhez, Erdély földjét, népét, lelkét ismeri legjobban., A „korbán“ második kötetében, amely a nem közvetlenül egyházi vonatkozású beszédei és írásai gyűjteményét tartalmazza, a már idézett levélen kívül három erdélyi vonatkozású tanulmányát találjuk: egyet Erdélynek a magyar kultúrában elfoglalt szerepéről, egyet az erdélyi irodalom magyarságáról, azonkívül megemlékezést a visszatérés első évfordulóján.

Az utóbbi beszédnek minden szaván érzik, hogy annak, aki elmondta, a szíve legmélyéről fakadt:

Emlékszünk, ugyebár, milyen különös érzés volt, amikor a vágy megvalósult, a lehetetlen valóra vált, egyénileg is életünk legnagyobb örömét, nemzeti mi voltunk egyik döntő eseményében éltük át. Lehetünk boldogok esküvőkor, gyermekeink bölcsőjénél, megnyert csaták és elért eredmények ormán, legboldogabbak életünkben mégis akkor voltunk, amikor a magyar advent karácsonyra fordult. Mutassak-e rá ezzel kapcsolatban, hogy az élet fő tartalma nem az egyéni sorsban, hanem a közösségben rejlik; mutassak-e rá arra, hogy legnagyobb örömeink, legmélyebb érzéseink, énünk legboldogabb kitérülései csak közösségi életünk változásaiban érhetők el. Milyen kicsiny lett egyszerre egész egyéni világunk, szerelmünk, becsvágyunk, anyagi és erkölcsi eredményeink, panaszaink és kényelemérzetünk ahhoz képest, amit a kolozsvári bevonuláskor éreztünk, volt ami felforralt a vérünket, mikor székely atyánkfiai szakadozottan, sírva, a szent örömtől szinte szűkülve, megpróbálták szabadon énekelni a Himnuszt ...

Szavaiban nincs ott az „úgy-e megmondtam” szemrehányása, a meg nem fogadott jó tanács miatti zsörtölődés, hanem ahelyett igyekezik bölcsen, megértő jósággal levezetni a nagy öröm mámore után beállt anticlimax nyomán támadt rossz érzések és keserű szájjal lélekromboló hatásait.

Minél erősebb a vágy, annál megrázóbb a beteljesülés; minél megrázóbb és viharosabb a beteljesülés, annál egyhangúbb, fáradtabb, fanyarabb napok következnek azután. A felmagasztosultság után következik a lehangoltság, a lehangoltságban fáradtság okozta idegesség rejlik ... Előre meg lehetett jósolni, hogy ez a visszacsatolás után is elkövetkezik annál is inkább, mert a vágyak ellenőrizhetetlenek, színesek, sokszor naivak, de minden esetben túlzottak voltak. Ha az idegen uralom minden rossznak a summája, akkor a magyar kormányzat valóságos Eldorádó kell hogy legyen; ha nehéz volt a megszállás ideje alatt magyarnak lenni, akkor gyöngy élet lesz a magyarság dolga a visszacsatolás után; a szegénység gazdagsággá változik, a sok hátrátételből előnyök, kitüntetések következnek, mindenki megkapja, amire vágyik, s elkövetkezik a terülszótalkám csodavilága.

Ilyen világ pedig schol sincs olyan államban, amelyik 20 év óta a világ legszegényebb országa volt; nincs olyan korszakban, amikor a világtörténelem legszörnyűbb háborúja rázza meg az egész földtekét; nincsen olyan igazgatási munkatorlásban, amelyenhez foghatót az ország még sohasem élt át; annyi új és ismeretlen feladattal szemben, amelyet a kormányzatnak kell megoldania a visszacsatolt részek jólétéért s amelyet minden egyes visszacsatolt magyarnak meg kell oldania saját élete elrendezéséért. Ezért nagyon közelről fenyegeti ezt a nemzetet olyan kísértés, melyre természeténél fogva is hajlamos volt: a kiábrándulás, a keserűség, a bizalmatlanság . . . Ezért kell a völgyből ismét magaslatra államink, széttekinteni az egész láthatáron. Apró kis esetepatké helyett a nagy egységet, a nagy összefüggést látni meg. Az ezeréves Magyarország nagy helyreállítása folyik, olyan építő munka, amilyen a tatárjárás után, vagy a ferencjózsen kor elején indult meg. Lehet, hogy sok dolog nem úgy következett el, ahogy egyesek elképzelték; olyan intézkedést, amely minden érdekeltséget egyformán kielégít, úgy sem lehet tenni, de az, hogy ki mit kapott, vagy mit nem kapott meg, milyen elenyésző csekélyesség ahhoz képest, hogy a visszacsatolt részeket újra magyar zászló leng s a nemzettestnek ezer év óta élő egységet alkotó részei újra hozzánk tartoznak ... Egy nagy kegyelem ajándékozott meg minket, vakmerő reményeinket váltotta valóra, megtörtént, amit hinni is alig mertünk... Ami nem jó, meg lehet igazítani, amit elmondottunk, jóvá lehet tenni, rájöhettünk, hogy másoknak volt igaza, nem nekünk, kiderülhetnek a vádoló tévedései és állításaik tarthatatlansága. Minden megtörténhetik, mert megvan reá az alapfeltétel: az, hogy ismét együtt lehetünk magyarok. Azért ma hallgasson el minden panasz, szégyenüljön meg minden kicsinyeskedő elégedetlenség, némuljon el a csalódás és kiábrándulás, üveggyöngyeinket söpörjük le, amelyeken veszekedtünk, mert királyi koronát tett fejünkre az Úr s babarongyainkon ne húzódozzunk, mert az öröm és a dicsőség biborpalástját tette vállunkra az a kéz, amely ennek az emberöltőnek sok retentő dolgot, szörnyű látványt és megrázó tanítást mutatott, de megmutatta kegyelmét is, amellyel rajtunk, szegény magyarokon könyörült.

A prédikációkat és a „Szent alkalmak“ összefoglaló címen összegyűjtött keresztelei, esketési és temetési beszédeket az első kötet tartalmazza. A prédikációkban Ravasz László augusztinusi értelemben vett kortörténelmet is ad: mint a civitas Dei polgára tart szemlét és mond Isten igéjén alapuló ítéletet a világ dolgai felett.

Sokat beszélünk és beszéltünk az elmúlt években a sorsközösség vállalásáról. Hogyan látja ezt „Isten igéjének szolgája“, aki prédikációja alapelveként a megváltó erejű szentpáli szavakat választja: közülünk senki nem él önmagával és senki nem hal önmagának...? A felelet a feltett kérdésre így hangzik:

Minket az öl meg, ha szétszakadunk és eltávolodunk egymástól. Az tart meg, ha összefüggünk és élő testté változunk. Mit jelentene ..., ha elmondhatnák: minden kenyér az utolsó morzsáig egyetlenegy közös terített asztalnak az áldása, egyenlőképpen éljenek vele, először a kicsinyek és gyengék, azután a dolgozók, legutoljára a pihenők... Mivé lenne ez a nemzet, ha tudná és megvalósítaná: életem nem az enyém, halálom nem magánügyem, életem és halálom, minden élet és minden halál: mindnyájunk közügye, a nemzet életének és halálának az ügye.

A nemzeti élet-standard-nek ezt az abszolút mértékét a krisztusi törvény szabja meg:

Egészen kiélezi Krisztus a kérdést és így állítja fel: kereszténységek mindaddig hazugság, míg az árvák éheznek, az özvegyek elhagyottak, az öregek istápolás nélkül vánszorognak. Nem kell a tömjened, nem kell az éneked, bezárom egeimet imádságod elől és megvetem ünnepeiteket, hárfáitok zengését nem hallgatom, vigyétek el orcám elől kővér hálaáldozataitokat; az igaz és szeplő nélkül való istentisztelet: meglátogatni az özvegyeket és árvákat és felvenni az én kicsinyeimnek gondját.

Az egyik prédikáció 1942 augusztus 30-án hangzott el. Tíz nappal előbb történt, hogy Horthy István fiatal életét hazájáért adta. A prédikátor alapigéjét. Szent Lukács evangéliumából választja: Istennél semmi sem lehetetlen és a gondviselés ember szeme elől elrejtett útjairól és céljairól beszél.

Isten nem arra vállalkozott, hogy a siralomvölgyet tündérországgá változtatja. De azt teszi meg, ami ennél ezerszer nagyobb: a siralom völgyében atyai szeretetével pásztorok. Nem ad írást arról, hogy egyetlen fiad nem esik el a háborúban, csak arra tett meg mindent, hogy a halálból áldás származzék fiadra, teád, a nemzetedre. Nem tett ígéretet arra, hogy nem kapsz rákbetegséget, de azt ígéri, hogy a halál árnyékában is szerelmes asztalához ültet: „csordultig tölti poharadat és fejedet megkeni olajjal!“ — Nem szabta ki, hogy meddig tart a földön, de arról bizonyossá tesz, hogy amíg itt tart, pásztorol s mikor elhív, át visz az ő színe látására.

Máskor a prédikátor a Bábel tornyában látja korunk tragikus szimbólumát:

A Bábel-torony abbamaradt, az emberek szétszéledtek, hogy gyilkos harcokban pusztítsák egymást. Nagy vállalkozásuk romjai között bagoly huhog, vipera tenyészik vagy sakál vonít.

Azóta ez a kép milliószor újult meg. Hányszor próbálta meg az ember, hogy istenné legyen, maga igazítsa sorsát, elég legyen önmagának. Hányszor próbálta meg az ismeretek, bölcsészeti rendszerek égisz erejű tornyait építeni meg. Hányszor látott hozzá, hogy óriási politikai vállalkozás világbirodalmát teremtsen meg. Hányszor kísérlete meg, hogy új világnézettel vagy mozgalommal elragadja a paradicsomi tiltott almát, a tudás és az élet aranyalmáját. Éppen az volt a jellemző, hogy egyszer itt, máskor ott kezdték építeni Bábel-tornyát, sokszor több helyen egyszerre, de a vég mindenütt ugyanaz lett: mikor már azt hitték, hogy úrrá lettek sorsok felett s az ember isteni rangra emelkedett, rettentő robajjal omlott össze az egész alkotmány és áthasított egeken az angyal kiáltása: „Leomlott a nagy Babilon!“

Ravasz László új kötetei elé írt előszavát ezekkel a szavakkal fejezi be: Az életben sok minden akartam lenni, és sokszor más lettem, mint ami akartam. Mostmár csak egy vágyam van: szeretnék nemzedékem prédikátora lenni.

A Korbán két kötetében közölt prédikációi és beszédei, akár templomi szószékben hangzottak el, akár a templom falain kívül, világosan bizonyítják, hogy vágya beteljesedett: beszédeiben korunk prédikátora szól hozzánk.

A SZUVERÉNITÁS

AZ UTÓBBI IDŐBEN a világsajtóban sokszor történik utalás az államok szuverenitására. Részben hivatalos nyilatkozatok, részben pedig államférfiaké vezető közéleti tényezők foglalkoznak vele. Többnyire olyan értelemben, hogy minden államnak a szuverenitását egyformán el kell ismerni, illetve hogy bizonyos államok szuverenitását ismét helyre kell állítani. Azonban egy másik összefüggésben is szó van a szuverenitásról, amit a nagyközönség már kevésbé vesz észre, éspedig az állami szuverenitás általános korlátozásáról a háború után megszervezendő nemzetközi szövetség érdekében. Tehát két teljesen különálló politikai problémával van dolgunk, amely azonban csak látszólag áll egymással ellentétben. Ugyanis az egyenlő szuverenitás elve még nem zárja ki a szuverenitás egyforma korlátozását minden államra kiható törvénnyel.

Az első kérdésről hónapokkal ezelőtt élénk vita folyt. Arról volt szó, hogy a háború után a kis államok nem fognak ugyanazon jogokkal rendelkezni mint a nagyok, vagyis a kisebbeknek a szuverenitás bizonyos attribútumairól a nagyok javára le kell majd mondaniok. Később ez a vita elhalkult, ami arra vezethető vissza, hogy különböző hivatalos, illetve államférfiúi nyilatkozatok határozottan leszögezték, hogy a háború után nem fognak különbséget tenni kis és nagy nemzet között és hogy minden állam egyenlő szuverenitással működhet közre a nemzetközi életben, illetve egy közös nemzetközi szervezetben. A nagyhatalmak diktatúrája, amint Eden kifejezte magát, nincsen tervebe véve. Ez a kérdés tehát, legalább egyelőre, lekerült a napirendről.

A másik kérdés azonban változatlanul fennáll. Sőt, mennél inkább közeledik a háború vége, mennél élénkebbé válik a háború utáni nemzetközi szervezet körüli diszkusszió, annál izgatóbbá, annál időszerűbbé válik. Arról van szó, lehet-e egy a világbékét hatékonyan szolgáló nemzetközi szervezetet létesíteni anélkül, hogy annak javára az államok szuverenitásuk teljességéről lemondjanak? A kérdésre nem könnyű felelni, egyrészt mert maga a szuverenitás fogalma a nemzetközi jog irodalmában is erősen vitatott, másrészt, mert ha szuverenitás alatt az önálló állami élet attribútumainak bizonyos sorozatát értjük, meg kell állapítani, milyen attribútumokról kellene az államoknak a nemzetközi szervezet javára lemondaniok.

A jogtudomány megegyezik abban, hogy szuverenitás alatt a legfőbb jog, ha tetszik, a legfőbb hatalom, a legfőbb illetékesség értendő. Ahol pozitív jogszabályokat önjogúlag, vagyis minden kívülről jövő utasítás kizárása mellett állíthatnak fel, beszélünk szuverenitásról. Vannak jogászok, akik szuverenitás alatt, legalább nemzetközi jogi viszonylatban, a politikai egységek nemzetközi jogi cselekvőképességét értik, vagyis azt a képességüket, hogy nemzetközi szerződések kötésére megfelelő hatáskörrel rendelkeznek. Általában nem kutatják, milyen nemzetközi szerződések egyeztetettek össze a szuverenitással. Szerintük egy nemzetközi jogalany bármilyen megállapodásokat köthet anélkül, hogy ezáltal szuverenitása csorbát szenvedne, kivéve természetesen az olyan szerződést, amely jogalanyiságát megszünteti, nemzetközi jogi cselekvőképességét másra ruházza át. Mások tovább mennek és a szuverenitás attribútumainak egész sorát állítják fel, mondván, az államnak ez vagy az a joga szuverenitásának tartozéka. Ha az általánosabb felfogásnak megfelelően így értelmezzük a szuverenitást, akkor azt kell mondanunk, a nemzetközi életközösségbe tartozó művelt államoknak csak elméletileg lehet meg teljes szuverenitásuk, mert számtalan nemzetközi kötelezettséget vállalnak, ami bizonyos jogok feladását jelenti. De ha ezt a felfogást fogadjuk is el, sem fogunk minden jogi

önkorlátozásban komoly szuverenitási problémát látni, mert hiszen a szuverenitásnak vannak elsőrendű és nem elsőrendű attribútumai. Ha pl. egy állam egy másiknak saját postarendszerében bizonyos engedményeket tesz, ezt még akkor sem tekintjük különös szuverenitási kérdésnek, ha ez az engedmény történetesen nem kölcsönös. Ezzel szemben katonapolitikai téren mindenféle engedményt már sokkal szigorúbban ítélünk meg. Ha egy állam akár saját elhatározásából is beleegyezik abba, hogy kívülálló tényezők katonai rendszerét ellenőrizzék, akkor ez közfelfogás szerint a szuverenitás bizonyos fokú korlátozását jelenti.

Elméleti síkban maradva, nehéz a szuverenitás kérdését az ismeretett második, közkeletűbb felfogásnak megfelelően eldönteni. Mennél inkább fejlődik ugyanis a civilizáció és ebből kifolyólag mennél összetettebbé válik az élet, annál nagyobb szükség van államközi együttműködésre, amivel az államok kötöttsége, bizonyos jogainak mások javára való korlátozása jár együtt. Ilyen körülmények között tulajdonképpen csak idő és fejlődés kérdése, mikor kell az államoknak olyan jogokról is mindinkább lemondaniuk, amelyeket ma a szuverenitás fontosabb attribútumai közé sorolunk. Hogy csak egyet mondjunk: a kölcsönös leszerelés közfelfogás szerint nem érinti az állami szuverenitást. Nyilvánvaló, hogy a leszerelésben csak akkor rejlik igazi biztonság, ha az kölcsönös ellenőrzéssel jár, vagyis az állam katonai rendszerébe való külső beavatkozással. Ebben azonban — mint említettük — már a szuverenitás korlátozását vagyunk hajlandók látni. Márpedig a kettő logikusan összefügg egymással. A leszerelést szükségszerűen kell, hogy előbb-utóbb a nemzetközi ellenőrzés kövesse.

Nem szándékunk, nem is feladatunk a szuverenitás kérdésének elméleti eldöntése. De mivel tárgyunk szempontjából szükség van nagyobb tisztánlátásra és főleg mivel a nemzetközi diszkusszió állandóan foglalkozik a szuverenitás kérdésével, kutatnunk kell, vajjon gyakorlatilag milyen szuverenitási attribútumokhoz ragaszkodnak leginkább az államok és melyekről kellene tulajdonképpen lemondani, hogy a nemzetközi politikai közösség tökéletesebben működhessék.

A felvetett kérdésre leginkább a Népszövetség szabályzata alapján találunk választ. Nyilvánvaló, hogy a népszövetségi eszme és a szuverenitás orthodoxiája nem egyeztethető össze egymással. Amikor egy nemzetközi szövetséget akartunk megvalósítani, számolnunk kellett a szuverenitás terén való engedményekre. A volt Népszövetség azonban ezt a kettőt összeegyeztetni igyekezett, illetve a szerzők szinte változatlanul ragaszkodtak a szuverenitási elvhez. Ez mindenekelőtt abban mutatkozott, hogy minden joghatályos határozatot egyhangúlag kellett meghozni. A Népszövetség tulajdonképpeni feladata a háború megakadályozása volt. Azonban ezen a téren is mereven ragaszkodott a szuverenitási elvhez. A 15. § szerint, ha a közgyűlés a Tanács jelentését nem fogadta el egyhangúlag, a tagállamok a vitás ügyben jóformán teljesen szabad kezet kaptak, mindössze azzal az elméleti korlátozással, hogy a jog és igazság szellemében fognak eljárni. A jelentés egyhangú elfogadása esetén is csak azt a negatív kötelezettséget vállalták, hogy nem fognak azon fél ellen háborút viselni, amely az ajánlott megoldást elfogadja. Ha pedig a 16. § értelmében kollektív eljárás szükségessége merült fel, a tagállamok automatikus kötelezettsége csak addig terjedt, hogy a háborús cselekményt elkövető állammal bizonyos kapcsolatokat kellett megszüntetni. A Tanács az egyes tagállamoknak javaslatot tehetett ugyan, hogy katonai téren milyen mértékben vegyenek részt a kollektív eljárásban, anélkül azonban, hogy a javaslat elfogadása kötelező lett volna. Még csak a 26. §-ra akarunk utalni, amely

az alapokmány módosítását szótöbbséghez köti, ugyanakkor hozzáfűzi, hogy a módosítás nem kötelező azon államokra, amelyek ahhoz nem járulnak hozzá. Ezek ilyen esetben megszűnnek a Népszövetség tagjai lenni.

Az alapokmány ismeretett pontjaiból kitűnik, hogy az államok cselekvési szabadságukról főleg külpolitikai és katonai téren nem akarnak lemondani. Nem akarnak másoknak jogot adni arra, hogy nekik adott esetben előírassák, miként járjanak el. Cselekvési szabadságukat meg akarják tartani, hogy ha bizonyos elhatározások elé kerülnek, fontolóra vehessék, vajjon cselekedjenek-e egyáltalában és ha igen, milyen formában. U. i. egy többségi határozat, amely a tagállamokat kötelezi, nem jelentett volna mást, mint olyan kötelezettség vállalását, amelynek sem konkrét tartalmát nem ismerik, sem azt a helyzetet, amelyben a kötelezettség esedékessé válik. Gyakorlatilag tehát az a helyzet, hogy az államok szuverénitását rendszerint úgy értelmezik, hogy cselekvési szabadságukhoz főleg külpolitikai és katonai téren ragaszkodnak, abból mások javára engedményt tenni nem hajlandók. Igaz, ez az elv a közönséges katonai szövetségek esetén bizonyos korlátozásnak van alávetve. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez esetben egyrészt pontosabban van az a helyzet körülírva, amelyben adott esetben cselekedni kell, másrészt pedig ilyen kötelezettséget csak olyan állammal szemben szokás vállalni, amellyel az érdekek azonossága eleve világosan adva van. A Népszövetség esetében azonban sokkal többről volt szó. Nemcsak általános kötelezettség vállalásáról, hanem még hozzá olyan szerződő féllel — egy ad hoc népszövetségi többséggel — szemben, amelynek összetételét előre ismerni nem lehetett. Ha a tagállamok ebbe belementek volna, ezzel blanco felhatalmazást adtak volna, amelynek mikénti érvényesítéséről mások saját belátásuk szerint határozhatnak.

Hogy ez mennyire így van, azt a Genfi Jegyzőkönyv története is igazolja. A Népszövetség tagállamainak ez a messzemenő kötetlensége, vagyis az orthodox szuverénitási elv elismerése rendkívül megnehezítette főfeladatának, a béke biztosításának megvalósítását. Az angol Macdonald kormány javaslatára sikerült Genf ben olyan határozatot elfogadtatni, amely a békebiztosítás mechanizmusát alaposabban körülírja és a támadó fél ellen bizonyos katonai rendszabályokat állapít meg, amelyeknek alkalmazására a tagállamok eleve kötelezték magukat. A jegyzőkönyv ratifikálását azonban a közben hatalomra jutó angol konzervatív kormány megtagadta, mert nem volt hajlandó magát katonai szankciók alkalmazására előre kötelezni. Amint tehát túlmentek a Népszövetség keretén, amely az államok elhatározási és cselekvési szabadságát kímélte, azonnal jelentkezték a nehézségek és az ellenállás.

Eltelkintve a szuverénitási komplexum egyéb részleteitől, meg kell állapítanunk, hogy az államok merev ragaszkodása ahhoz, hogy adott esetben szabadon döntsenek arról, vajjon egy kollektív külpolitikai vagy katonai akcióban résztvesznek-e, szinte megbénítja a béke hathatós biztosítására való törekvést. A Népszövetségnek egyik gyengéje igen sokak szemében éppen az volt, hogy háborút elhárító gépezete az egyhangúság elvének elismerése miatt rendkívül nehézkes és végül is eredménytelen volt. De még ha eltekintünk is a Népszövetséggel szerzett tapasztalatoktól, azt kell mondanunk, bensőséges és fejlődő nemzetközi együttműködés a szuverénitási elvének merev értelmezése mellett alig válik lehetővé. Kétségtelenül igaz az a megállapítás, hogy a szuverénitási összes attribútumai feletti rendelkezés kultúrállamoknál csak elméletben lehetséges. Az élet megköveteli a nemzetközi kapcsolatoknak minden téren való kiépítését, ami a jogi síkban nem jelent mást, mint a szuverénitási attribútumairól való

fokozatos lemondást. Ezt egyébként a tényleges fejlődés is igazolja. A nemzetközi élet minden véres háború és ezzel összefüggő visszaesés ellenére mind több és több olyan közösségi intézményt, illetve intézkedést ismer, amelyek a szuverénitási orthodoxia lazulását jelentik. A nemzetközi bíraskodás terén kétségtelenül nem jelentéktelen haladást értünk el az utóbbi évtizedekben és pedig az államok olyan jogainak a terhére, amelyek eddig a szuverénitás fontosabb attribútumai közé tartoztak. Itt említjük meg, hogy maga a nemzetközi bíraskodás is a blanco felhatalmazás elvén alapszik, amit pedig az államok — igaz, elsőrendű politikai kérdéseknél — nem hajlandók megadni. Végre is, ha egy állam a nemzetközi bíróság döntését eleve elfogadja, ezzel olyan kötelezettséget vállal, amelynek konkrét tartalmát adott esetben nem ismeri. Sőt még azzal is kell számolnia, hogy a döntés érdekei szempontjából kedvezőtlen lehet. Tulajdonképpen tehát csak tovább kell fejleszteni a már elismert elvet, hogy célhoz érhessünk, azaz egy hatékony nemzetközi szövetséget létesíthessünk.

Bármilyen világos is azonban, hogy ez a cél csak a szuverénitás terén meghozandó áldozatok révén érhető el, mégsem szabad az államok vonatkozásában tisztán előítéletet látnunk. Ugyanis a korlátlan cselekvőképességnek katonai és külpolitikai téren mint a szuverénitás attribútumának bizonyos szociológiai funkciója is van, amelyről nem könnyű lemondani, amíg azt nem lehet eredményesen pótolni. Ez a funkció pedig az állam biztonságával függ össze. Az egyén létének és jövőjének biztosítása érdekében ösztönszerűleg anyagi javak feletti rendelkezésre törekszik. Igaz, a művelt ember sok esetben egy ígérettel is beéri. Pl. hogy nyugdíjat, életjáradékot stb. kap. Az anyagi javak feletti rendelkezést, illetve az ígéret beváltását azonban az érvényes jogrend garantálja. Mint az egyén, úgy az állam is gondol létére, jövőjére — biztonságára. Ennek a feltétele azonban sokkal inkább bizonyos anyagi és egyéb tényezők feletti rendelkezés, mint az egyén esetében. A nemzetközi jogrend u. i. nem nyújt az államnak feltétlen biztonságot, legalább is eddig nem nyújtott. Tehát magának kell megteremtenie mindazon feltételeket, amelyek biztonságot jelentenek. Biztonságot azonban nemcsak bizonyos tényezők száma és ereje nyújt, ehhez az is kell, hogy a veszély pillanatában azok felett akadálytalanul rendelkezni és az elhárítás érdekében latba vetni lehessen. Ezért az állam a biztonságot jelentő tényezők feletti a veszély pillanatáig változatlanul meg akarja tartani a teljes rendelkezési szabadságot, vagyis a maga cselekvési szabadságát. Ez viszont nem más, mint a szuverénitásnak egyik attribútuma, amelyről az állam tehát addig nem mondhat le, míg létét nem tudja más módon biztosítani. Mennél jobban kiépül mármint a nemzetközi jogrend, amely az államok létét és jövőjét biztosítani képes, annál inkább hajlandók lesznek az orthodox szuverénitási elvtől eltávolodni.

Ez az okfejtés első pillanatra azt a benyomást keltheti, mintha itt éles ellentmondásba keveredtünk volna. Eddig azt állítottuk, hogy a nemzetközi együttműködés fokozása, egy tökéletesebb nemzetközi jogrend kiépítése csak úgy képzelhető el, ha az államok szuverénitásuk bizonyos attribútumairól előzőleg lemondanak. Viszont a fenti megállapításból az következik, hogy a szuverénitás korlátozásáról csak akkor lehet szó, ha előbb tökéletesebbé válik a nemzetközi jogrend. Az első feltételezi a másikat, a másik feltételezi az elsőt. A valóságban azonban nem ellentmondásról, hanem kölcsönhatásról van szó. Amint javul a nemzetközi jogrend, azon mértékben növekszik az államok hajlandósága szuverénitásukat korlátozni, és amint ez bekövetkezett, a nemzetközi jogrend újabb impulzust kap a tökéletesedéshez. Nyilvánvaló, hogy ez a kölcsönhatás, illetve ennek kiváltása nem önmagától következik be. Itt már a politikának kell beavatkoznia,

hogyan ez a folyamat megindulhasson. A nemzetközi politikának kell ugyanis megteremteni azokat a feltételeket, amelyek mellett az államok hajlandók az első és a további lépéseket megtenni. Kétségen felül áll az is, hogy itt mindenkinek felett a kölcsönös bizalomnak van rendkívüli jelentősége. A politikának előbb tehát a bizalmat kell megteremtenie, hogy ez a folyamat megindulhasson.

Ezzel lezártuk a kérdés elméleti részének ismertetését. Ha egy a Népszövetségnél tökéletesebb szervezetet akarunk létesíteni, akkor az államoknak szuverenitásuk terén nagyobb engedményeket kell tenniük, mint amire a népszövetségi korszakban hajlandók voltak. Nézzük mármint, hogy olyan tényezők, amelyek a diskusszióban résztvesznek és kellő erkölcsi és politikai súllyal bírnak, miként vélekednek a szuverenitás kérdéséről.

Egy jelentékeny svájci mozgalom¹ 1941 májusában nyilvánosságra hozta programját, amelyben többek között azt követeli, hogy az új nemzetközi szervezetnek az egyhangúság elvét fel kell adnia, „miáltal a tagállamok abszolút szuverenitásának elve is megszűnik“. A Pánamerikai Unió egyik szerve, a pánamerikai jogászbizottság 14 pontból álló programot dolgozott ki az új világrend számára, amelyet 1943 januárjában hozott nyilvánosságra. Az 5-ik pont ezt mondja:

Az állami szuverenitást oly módon kell értelmezni, hogy az a legfőbb követelménnyel, a béke, a rend és az igazság biztosításával összeegyeztethető legyen. ... Egyik nemzet sincs feljogosítva, hogy szuverenitása attribútumaként mint bírósági lépjen fel saját vitáiban ... A nemzetközi közösség erkölcsi egysége és tagjainak hatásos együttműködése megköveteli, hogy szuverenitásukat függetlenségük tényével koordinálják.

A program nemcsak elvben foglal állást a szuverenitás kérdésében, hanem számtalan olyan követelményt is állít fel, amely már önmagában szuverenitási korlátozást jelent. Az amerikai egyházak 1942 márciusában egy konferencián megtárgyalták az igazságos és állandó béke feltételeit és messzemenő programot fogadtak el. Egyik határozatukban, amely a vezető alapelveket tartalmazza, ez áll:

Egy világ, amelyben felelőtlen, egymással versenyző és korlátlan nemzeti szuverenitások érvényesülnek... nem jelent mást, mint egy olyan világot, amelyben a nemzetközi anarchia uralkodik.

Egy másik határozatban, amely a béke politikai alapjaival foglalkozik, viszont ez olvasható:

Ilyen körülmények között a hatalomnak bizonyos attribútumait, amelyek jelenleg a nemzeti kormányokat illetik, egy nemzetközi kormányra kell átruházni, amelyet egy általános érvényű nemzetközi joggal összhangban kell megszervezni.

Smuts tábornagy, a Délafrikai Unió miniszterelnöke egy Londonban októberben tartott beszédében mondotta:

Semmi esetre sem szabad a nemzeti függetlenség és izolált szuverenitás álbüszkeségére való tekintettel az emberiségnek egy boldogabb jövőbe vetett reményeit megsemmisítenünk.

Spaak, a belga menekült kormány külügyminisztere 1943 februárjában a következő kijelentést tette:

Az államok abszolút szuverenitása, a gazdasági elzárkózás és a politikai semlegesség ma elévült fogalmak.

Owen Roberts a legfelsőbb amerikai bíróság tagja az amerikai nemzetközi jogi társaságban 1943 májusában mondotta:

¹ Svájci népmozgalom egy föderatív nemzetközi közösség érdekében.

Ha a szuverénítás egy részéről való lemondással szemben mutakozó vonakodás továbbra is komoly marad, az egész vitának (t. i. egy nemzetközi szervezetről) nincsen értelme.

Ezekkel a nyilatkozatokkal, úgylátszik, ellentétben áll két igen fontos okmány. Az egyik az USA szenátusának novemberben hozott határozata, amely kimondja az Egyesült Államok csatlakozását olyan nemzetközi szervezethez, amely az összes békeszerető államok szuverén egyenlőségén épül. A másik a moszkvai konferencia határozatának negyedik pontja, amely egy olyan általános nemzetközi szervezet felállításának a szükségességét mondja ki, amely a békés népek szuverén egyenlőségének elvén alapszik. Nem hallgathatjuk el Cordell Hull két megjegyzését sem, amelyet a moszkvai határozattal kapcsolatban tett és amelyben a szuverénítás és egyenlőség elvét különösen kihangsúlyozta.

Véleményünk szerint, a moszkvai konferencia említett határozata nem az orthodox szuverénítási elv mellett akar állást foglalni, hanem az összes a nemzetközi szövetséghez majdan csatlakozó államok egyenjogúságát akarta aláhúzni. Köztudomású, hogy hónapokkal előbb élénk vita folyt a kis államok jövő szerepét illetően, amelyben komoly részről olyan hangot is lehetett hallani, amely szerint a kis államoknak nem kellene a nagyhatalmakkal azonos jogokat adni. A nyomában támadt bizalmatlanságot akarta a fenti kitétel eloszlatni. Ez egyébként Edennek és más angol-szász tényezőknek azon említett kijelentéséből is következtethető, mely szerint a nagyhatalmak diktatúrája nincsen tervbe véve. Ezt a feltevésünket valószínűsíti a Neue Zürcher Zeitung londoni híradása, amely a moszkvai jegyzőkönyv ottani visszhangjával foglalkozik. E szerint a szerzők a szuverénítás kitételét azért alkalmazták csak jelzőként, mert — londoni interpretáció szerint — a korlátlan szuverénítás elismerése esetén az államok ismét hajlanának arra, hogy szuverén jogaikat Önkényesen érvényesítsék, ami a jövő békéje szempontjából csak káros lehetne.

De tovább megyünk és újabb idézeteket közlünk, amelyek ezen álláspontunkat megerősítik. Cordell Hull említett nyilatkozatában ezt is mondotta:

Minden nemzetnek a közte és más nemzetek között felmerülő vitákat egy békéltetési eljárásnak kell alávetnie és más kötelezettséget is vállalnia, amely a szervezett béke hatásos rendszeréből adódik.

Ami ezen kötelezettségek tartalmát illeti, azokra az ugyanakkor tett alábbi kijelentéséből lehet következtetni.

A békés szándékú államoknak a béke és biztonság érdekében hajlandóknak kell lenni arra, hogy ezen feladatok érdekében e r ö i k k el arányban álló felelősséget vállaljanak.

Itt nincsen másról szó, mint katonai szankciók vállalásáról, amelyről pedig a népszövetségi korszakban az államok nem akartak tudni. Márpedig ilyen kötelezettség vállalása a szuverénítás merev értelmezésével nem egyeztethető össze. Churchill szeptemberben egy beszédében az Egyesült Államok és Anglia háború utáni együttműködését hirdelve megjegyezte, hogy erre szükség van,

bármilyen legyen a világbiztonság rendszere, bármiképpen csoportosuljanak a nemzetek és bármilyen korlátozást kelljen is a nemzeti szuverénításnak a világ jóléte érdekében elviselnie.

Nyilvánvaló, amikor ő ezt a kijelentést tette, világos tudatában volt annak, hogy a nemzetközi együttműködés a szuverénítás terén áldozatokat kíván az egyes nemzetektől. Végül még Rooseveltet idézzük, aki 1943 áprilisában Mexikóban ezt mondotta:

Mindannyian elismertük a függetlenség elvét. Ideje, hogy a kölcsönös függés elvét is elismerjük.

A függetlenség és a kölcsönös függés elveit azért állította egymással szembe, — amit azóta Amerikában számtalanszor megtettek — mert rá akart mutatni arra, hogy a ténylegesen fennálló kölcsönös függésből a szuverénítás terhére bizonyos következtetéseket kell levonni, amelyek azonban nem érintik a kölcsönös függetlenséget, — vagy a moszkvai jegyzőkönyv terminológiája szerint — a szuverén egyenlőséget. Roosevelttel kijelentését sem lehet másként értelmezni, mint Smuts fent idézett szavait, amelyekkel az ősz államférfi a nemzeti függetlenség és nemzetközi közösség érdekeinek összehangolásáért száll síkra, ami kétségtelenül csak a szuverénitási elv merev értelmezéséről való lemondás útján érhető el.

Úgy hisszük, eléggé tisztáztuk azt a kérdést, vajjon lehet-e eredményes nemzetközi szövetséget létesíteni anélkül, hogy az egyes államok korlátoznák ú. n. szuverénitási szférájukat. A válasz erre csak ez lehet: a szuverénitási bizonyos attribútumairól a nemzetközi közösség javára le kell mondani. Ezt a felfogást megerősítik azok a programok és vélemények, amelyeket idéztünk és ennek nem mondanak ellent azok a megnyilatkozások sem, amelyek, bár egy új nemzetközi szövetség mellett szállnak síkra, az egyenlő szuverénitási elvét hangoztatják. A hangsúly itt az egyenlőségen van és ez valóban feltétele annak, hogy egy nemzetközi szövetség a népek igazságos együttélésének szervévé váljék. Így beállítva a kérdést, ezzel a programmal valószínűleg azok is könnyebben meg fognak barátkozni, akik egyébként bizalmatlansággal tekintenek mindenféle nemzetközi együttműködés elé. Persze tisztában vagyunk vele, — amire már utaltunk — hogy a kölcsönös bizalomnak milyen rendkívüli jelentősége van egy ilyen terv megvalósításánál, de azzal is, hogy annak felkeltése nagyon sok feltételtől függ. Ahhoz sem fér kétség, hogy minden, az együttműködés szempontjából számba jövő nemzetnek meg kell tennie a magáét, hogy ez a bizalom létrejöhesse. Tekintve azonban, hogy a világ minden jel szerint ismét egy nagyhatalmi csoport abszolút befolyása alá fog kerülni, elsősorban ezektől a nagyhatalmaktól függ majd, hogy a nemzetközi bizalom felébred-e vagy sem. Ha ők a nemzetközi igazságot nemcsak vallják, hanem politikájukban meg is valósítják, akkor lesznek csak a többi nemzetek kellő bizalommal a világ jövőjére iránt, melyet a nagyhatalmak terveznek.

TÖRÖK ÁRPÁD

A LAKÁSKÉRDÉS

ALIGHA TÚLZÁS, ha azt állítjuk, hogy a lakáskérdés a háborút követő időknek egyik legkomolyabb feladata lesz. A közellátás válsága valószínűleg pár év alatt rendbe jön, ha lesz munka és kereset, a szükséges enivalót mindenki megszerezheti, sőt a ruházkodás zavarai is megszűnnek majd. Más azonban a helyzet a lakáskérdés terén. A hiányt sokkal nehezebb lesz pótolni, mert az építkezéshez jelentős tőke kell, különösen olyan óriási arányú építkezéshez, amilyenre a háború után lesz szükség. És nem mindegy majd, hogyan építkezünk. Előreláthatólag nem lesz elegendő, hogy csupán egészségügyi szempontból kifogástalan lakásokat termeljünk. Sok jel arra mutat, hogy a lakás mint szociális kérdés is teljes súlyával fog jelentkezni s a nép széles rétegeiben még nagyobb erővel tör fel a vágy az otthon után, akárcsak az első világháború

végén. Nemcsak a falusi, hanem a városi népességre is gondolok. Ezzel mindenesetre számolnia kell majd a lakáspolitikának, hogy még idejében felkészülhessen a rá váró feladatokra.

A kérdés nagyon sokoldalú és bonyolult, ehhez képest a feladatok is sokfélék és súlyosak. Más alakban jelentkezik városban és falun, megint másként a majorok és tanyák világában. A munkás- és középosztály lakáskérdése is lényeges különbséget mutat. Csak egy valami közös: a lakásínség, amelynek leküzdéséhez komoly felkészüléssel kell hozzáfogni. Ezen a téren nagyon sok a tennivaló. Még egész világosan azt sem tudjuk, hogy milyen méretű problémával állunk szemben. Statisztikánk némely vonatkozásban igen részletes, sok kérdésre azonban nem ad feleletet. Tájékozatlanok vagyunk például a zsúfoltság tekintetében. Nem tudjuk megállapítani, mennyi azoknak a lakásoknak, főleg kislakásoknak a száma, amelyekben két vagy több család szorong, még kevésbé ismerjük a zsúfoltság jelentkezését a különböző társadalmi rétegekben. Nincsenek adataink arra sem, vagy legalább is eddig nem lettek feldolgozva, hogy hány családnak van saját háza vagy házrésze és hányan laktak bérlakásokban; nagyon érdekes és fontos volna tudnunk, hogy a háztulajdonos és lakásbérlő családok hogyan oszlanak meg foglalkozás és gyermekszám szerint. Az Országos Szociális Felügyelőség már megtette az első lépést ezen a téren, amikor az 1941. évi népszámlálás anyagából feldolgoztatta a sokgyermekes családok lakásvizonyaira vonatkozó adatokat, amelyek többek között a háztulajdonosok és háznélküliek arányát is mutatják.

Ha a mindennapi életben nem tapasztalnék is, a rendelkezésünkre álló adatok azt mutatják, hogy lakástermelésünk távolról sem fedezi a szükségletet. Sajnos, békeidőben is ritkán fedezte. Az első világháborút megelőző és a világháborút követő évtized második felében épült csak annyi ház és lakás, amely az állandóan jelentkező új szükségleten felül némileg lehetővé tette az előző évek hiányainak pótlását is. Egyébként a lakástermelés általában kisebb volt a kelleténél, minek következtében a feszültség városokban és falvakban is egyre nőtt. Az 1916-tól 1926-ig tartó tizenegy esztendő depressziót, amely alatt alig volt említésreméltó építkezés, még egyáltalán nem sikerült behozni. Ne tévesszenek meg bennünket a harmincas éveknek az üres lakásokra vonatkozó adatai. Hiába kínáltak 1933 és 1934 évben egyedül a fővárosban több mint 11.000 üres lakást, ez távolról sem a lakásbőség jele volt, hanem a lakosság elszegényedésének szomorú következménye: a gazdasági válság okozta munkanélküliség, a kereseti viszonyok romlása ezer meg ezer családot arra kényszerített, hogy kiköltözzék lakásából, mert a lakbért megfizetni nem tudta. Ekkor keletkeztek a főváros hírhedt nyomortelepei: a Jeruzsálem-, a Suhajda-telep, a ferencvárosi kiserdő, amelyeket csak a közelmúltban sikerült eltüntetni. Intő példa, hogy lakás kínálat mellett is lehet lakásínség, mint ahogy nem kell a szomszédba menni például annak bizonyítására, hogy élelmiszerbőségben is jelentkezhetnek a hiányos táplálkozás súlyos tünetei. Nem árt ezekre emlékezni, amikor a lakáspolitikai kérdéseiről van szó.

A lakásépítkezés terén az elmúlt évtized jelentős visszaesést mutat. Amíg 1920 és 1930 között évenként átlag 30.000 lakóház és benne 36.000 lakás volt a tiszta szaporulat, addig az utána következő évtized eredményei ennek a felét sem érik el. Igaz, hogy az első világháborút követő évtized második felében jelentkező tökebbőség éveiben a magánépítkezések addig nem tapasztalt méreteket öltöttek, és a közületi, valamint az állami támogatással ösztönzött falusi kislakásépítkezések is erre az időszakra esnek, míg a következő évtized első fele a nagy gazdasági válságban telt el, amely természetesen nem kedvezett sem a magán- sem a közületi építkezésnek; a

második felében pedig már a háborúra való készülődés, majd a háború érezte az építési kedvre is bénító hatását. Ilyen körülmények között természetesen a lakás kínálat fokozatosan megszűnt s a fővárosi 11.000 üres lakás 1941-ig 551-re fogyott, amit részben a kedvezőbb kereseti viszonyok is magyaráznak.

A lakástermelés és lakásszükséglet között jelentkező feszültséget legvilágosabban akkor állapíthatjuk meg, ha összehasonlítást teszünk az évi lakásszaporulat és a házasságkötések száma között. Természetesen figyelembe kell venni, hogy nem minden házasságkötés jelent egyszermind új lakásigényt is. A halál és elválás következtében felbomlott házasságok száma igen nagy, bár tapasztalás szerint nem minden felbomló házasság jelent felszabaduló lakást. Különösen válás esetén gyakran az a helyzet, hogy egyszerre két lakásra van szükség egy helyett. A Németbirodalomban végzett kutatások szerint száz házasságkötés 43 új lakásszükségletet von maga után. Ez az arány majdnem egyezik azzal az eredménnyel, amit akkor kapunk, ha az új házasságok számából levonjuk a halál és elválás következtében felbomlott házasságok számát. Magyarország területén az elmúlt évtizedben átlagosan évi 78.217 házasságot kötöttek. A 100:43 arány alapján tehát évente 33.540 új lakást kellett volna építeni az újonnan keletkezett családok többletének befogadására. Ezzel szemben az évi átlagos lakásszaporulat csak 17.596, tehát alig valamivel több mint a fele a szükségletnek. Tíz esztendő alatt kerekén 160.000 lakással kevesebb épült, mint amennyire ténylegesen szükség lenne. Nem javult a helyzet 1941-ben sem, amikor a tiszta lakásszaporulat 21.955 volt, ami azt jelenti, hogy a megnagyobbodott Magyarország lakástermelésének tiszta szaporulata az előző évtized évi átlagát sem érte el és az új házasságok többletének (41.282) a felét alig haladta meg. A helyzet valóban az, hogy a fiatal házasok sok esetben nem is gondolhatnak arra, hogy saját lakásukba rendezkedhessenek be; ilyenkor vagy szüleiknél húzódnak meg, vagy albérleti szobába költöznek. Magától értetődik, hogy ez az állapot nem kedvez a népmozgalomnak, és meg lehet érteni, ha ilyen körülmények között a fiatal házasok tartózkodnak a gyermekáldástól.

Ez azonban még nem minden. A lakáshiánnyal majdnem egy sorban lehet említeni azokat a lakásokat, amelyek emberi otthon céljára egyáltalán nem alkalmasak. Az 1930. évi népszámlálás során 2597 földalatti „lakóház”-at írtak össze, ami legalább ugyanannyi lakást jelent a benne lakó mintegy 10.000 lélek számára. Főleg barlanglakások és földkunyhók tartoznak ide, amelyek különösen Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén, valamint az ország homokvidékein, elsősorban a Duna-Tisza közének középső részén ismeretesek. A fővárosban pedig a hírhedt ferencvárosi kiserdő nyomortelepe volt ilyen. Ezt 1940-ben likvidálták, a barlanglakások kitelepítése pedig az Országos Nép- és Családvédelmi Alap építkezései nyomán már szintén megkezdődött. Tapasztalásból tudjuk azonban, hogy ilyen földalatti és földbevéjt lakások még szép számmal vannak az ország területén, sőt az egyre növekvő lakásínség mellett számuk alighanem inkább szaporodik, mint csökken.

A lakáshiány enyhítésére a magánépítkezések sem nálunk, sem másutt nem bizonyultak elegendőnek. A lakásnak mint elsőrangú életszükségletnek egészségügyi, morális és szociális jelentőségét tekintve, egyáltalán nem közömbös az államra, polgárai hogyan laknak, elegendő-e a lakástermelés a népesség befogadására, a lakásszükséglet és igény összhangban van-e a lakosság általános gazdasági, szociális és kulturális fejlődésével? A lakáskérdés megoldása tehát távolról sem magánügy, hanem a legfontosabb közérdek. Ezért már a szabadelvély gazdasági korszakban is az állam köte-

lességének tartotta, hogy a lakásviszonyokba beavatkozzék és közvetlenül vagy közvetve előmozdítsa a szegényebb társadalmi rétegek lakásszükségletének kielégítését.

A közületi támogatással folytatott lakóházépítkezések nálunk csak az első világháború után bontakoztak ki. Azt megelőzőleg nem sok történt ezen a téren. A székesfőváros ugyan már a kilencvenes években elhatározta, hogy a nagyarányú bevándorlás okozta lakásínség enyhítése érdekében maga is a kislakásépítés terére lép, egyelőre azonban baraklakások és menhelyek építésével próbálta a nyomasztó lakáshiányt csökkenteni. A komoly lakáspolitikai első kezdeményezése az 1909-ben kidolgozott háromosztendős lakásépítési program volt, amelynek végrehajtásával 20 darab emeletes kislakásos bérházban és 21 földszintes kislakásos telepen 6120 kislakás épült. Majdnem egyidejűleg — a tisztántúli munkásmozgalmak hatása alatt — az állam is a cselekvés terére lépett és néhány évi kísérletezés után 1907-ben intézményes gazdasági munkásházépítési akciót indított. Ennek eredményeként a világháború kitöréséig kb. 6000 munkásház épült ugyanannyi lakással, tehát valamivel kevesebb, mint amennyit a főváros épített.

A világháborút követően közel másfélévtizedes pangás után megint csaknem egyszerre indult meg közületi támogatással a fővárosban és vidéken a kislakások építése. A főváros nem tudta kivárni, amíg a magántőke bekapcsolódásával nagyobbarányú lakóházépítési tevékenység indul meg, 1925-ben megint kezdeményezőleg lépett fel és attól kezdve — a gazdasági válság éveit leszámítva — kisebb-nagyobb mértékben maga is résztvett a lakástermelésben. A legutóbbi időkig részben az Országos Társadalombiztosító Intézet tőkájének felhasználásával 7040, kisebb részben két, nagyobb részben egyszobás kislakást és részben szükséglakásokat épített s megkezdte a nyomortelepek lebontását. A nyomasztó lakásínség következtében a háború okozta nehézségek mellett is tovább folyik a főváros lakásépítési tevékenysége és ezidőszert a Magdolnavárosban épül 1852 kislakás, mintegy 50 millió pengő költséggel.

A társadalombiztosító intézetek, OTI, MABI, OMBI és az országban jelenleg működő 95 elismert vállalati nyugdíjpénztár — százezeresre menő járuléktartalékaikból különösen az utóbbi években nagyrészt a főváros területén jelentékeny összegeket fektettek építkezésekbe, bár gyakran vásárolnak kész bérházakat is. A szociális lakástermelést ezek közül főleg az OTI mozdította elő részint kislakásos bérházak és kertesi családi lakóházak (Albertfalva, Pócsmegyer) építésével, részint azáltal, hogy tartaléktőkéiből közületeknek (főváros) és lakásépítéssel foglalkozó szövetkezeteknek (Országos Lakásépítési Szövetkezet) kölcsönt nyújt.

A szociális lakásépítés terén különleges szerepet tölt be az 1930-ban alakult Országos Lakásépítési Szövetkezet, amely a közismert LÁB-kölcsönöket folyósítja. Eleinte inkább közalkalmazottak részesültek LÁB-kölcsönben családi lakóházak építésére, később munkások is kaphattak ilyen kölcsönt, 1942 óta pedig ipari, kereskedelmi és bányavállalatok, illetve ezek elismert nyugdíjpénztárai is igénybe vehetik munkáslakóházak építésére. A szövetkezet 1942 végéig 5449 családi ház, továbbá 89 társasház építésére kereken 46 millió pengő kölcsönt folyósított. A családi lakóházak egyharmadrészt Budapesten, kétharmadrészt vidéken épültek.

A legszegényebb vidéki lakosság építési törekvésének előmozdítására alakult 1927-ben, tehát a legnagyobb lakásínség idején, az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet, amely 1942 végéig kereken 45.000 családi ház építésére nyújtott kölcsönt 62 millió pengő összegben.

A kislakásépítési akciók során szerzett tapasztalatok és tanulságok felhasználásával folyik 1941 óta az Országos Népi és Családvédelmi Alap kertesi családlakásépítési tevékenysége, amelyet a városi és vármegyei közjóléti szövetkezetek végeznek. Három év alatt kereken 11.000 lakóház épült fel és van részben épülőfélben sokgyermes, szegénysorsú falusi és városi családok, továbbá hadigondozottak részére. Az építkezésekre fordított összeg meghaladja a 80 millió pengőt.

Itt kell megemlíteni az árvíz- és belvízkárosultak támogatására lebonyolított építőtevékenység eredményét is. Az 1940—42. években sokezer lakóház dült össze és sok tízezer rongálódott meg főleg a Duna és Tisza áradásai, valamint a példátlan arányú belvizek pusztításai következtében. Természetesen a legszegényebb rétegek többnyire mély fekvésű helyen épült, amúgy is elavult sár- és vályogviskói szenvedtek legtöbbit. A társadalmi gyűjtésből befolyt 10 millió és 50 millió pengő állami kölcsön felhasználásával nagyszabású újjáépítési tevékenység indult meg, amelyet 1940-ben külön kormánybiztos, a következő két évben pedig az Országos Szociális Felügyelőség szervezett meg és a törvényhatóságok hajtottak végre. Ennek eredményeképpen kereken 14.500 új lakóház épült, részben áttelepítéssel, 46.000 vízrongálta lakóházat pedig aláfalazással kijavítottak. Bár ez a jelentős építési tevékenység a lakóháztermelés terén többletet nem jelent, a sok ezer család megsegítésének tényétől eltekintve, komoly eredménynek számít, mert ócska házak helyett szilárd alapozással és szigeteléssel ellátott s az egészségügyi követelményeknek egyébként is megfelelő új hajlékok épültek, amelyekhez a régi házakat nem is lehet hasonlítani.

Ebből látható, hogy a lakástermelésbe a közületek mind nagyobb mértékben vesznek részt, hogy a nyomasztó lakásínségen enyhítsenek. Ez az irányzat a jövőben minden bizonnyal erősödik, mert a tapasztalatok azt mutatják, hogy a lakáshiányt pusztán magánépítkezésekkel leküzdeni ezután sem lesz lehetséges. A szociális lakáspolitikai új korszaka áll előttünk olyan feladatokkal, amelyek a legnagyobbak közé tartoznak.

Rámutatunk már, hogy adatok hiányában a sötétben tapogatózunk. Különböző számításokkal hozzávetőlegesen megállapíthatjuk ugyan az évenként keletkező új lakásigényt, a tényleges szükségletről azonban fogalmunk is alig van. Azt a felfogást, hogy csak építkezünk, mert hiány mindenütt van, nem oszthatjuk, mert a bizonytalanra tervszerű lakáspolitikát felépíteni nem lehet. Elmúltak azok az idők, amikor ötletszerű megoldásokkal kísérletezhettünk. Bebizonyosodott, hogy ez az irány nem volt helyes a múltban sem, még kevésbé állhat meg a jövőben, amikor egy nagyszabású és egész szociális helyzetünkre kiható program megszervezése áll előttünk. Feltétlenül ismernünk kell a zsúfoltság mérvét, területi és társadalmi megoszlását, hogy ott kezdhesük meg először és olyan mértékben az építő tevékenységet, ahol és amilyen mérvben arra szükség van. A szükségletnek is vannak ugyanis fokozatai s ha ezeket — megbízható adatok hiányában — nem lehet áttekinteni, akkor természetesen a sorrend megállapítása és a munka beosztása sem lehet igazságos. Mivel a jövő építési tevékenységében a közpénzek minden bizonnyal jelentős szerepet játszanak, a mindenfelől egyszerre jelentkező igények között teljes lehetetlenség lesz először a legsürgősebbeket kielégíteni, ha nem a valóságos helyzet ismerete, hanem — ennek hiányában — esetleg különböző befolyások érvényesülhetnek. Kellő tájékozottság nélkül a városi és vidéki építkezéseket sem lehet összhangba hozni. Ezért szükséges tudni a saját lakóházat nélkülöző családok számát, társadalmi rétegződését, területi elhelyezkedését, a gyermekek számát stb. Óriási könnyebbséget jelent pl. az Országos Szociális Felügyelőségnek, hogy pontos adatai vannak a sok-

gyermekes családok körülményeiről, tervszerűen dolgozhat, mert tudja, hogy az országban 402.308 sokgyermekes család van (amelyekben a gyermekek száma legalább négy), ebből 267.581 háztulajdonos, 25.502 háztulajdonos családtagja, 49.908 főbérő, 59.353 természetbeni lakás élvezője, 381 pedig albérletben lakik; tudja, hogy a háztulajdonnal rendelkező családok országosan 66-4%-ához képest községekben ez az arány 70-9%-ra emelkedik, a megyei városokban pedig 45-8, a thj. városokban pedig 38-1%-ra csökken. Különösen fontos azért, hogy a szegénysorsú sokgyermekes családok 332.694 főre menő számából 215.812 volt háztulajdonos, 21.719 háztulajdonos családtagja, 41.437 főbérő, 53.305 természetbeni lakás élvezője és 341 albérő. Közel 100.000 sokgyermekes család saját otthonhoz jutását kell tehát fokozatosan elősegíteni, mert a szociális lakáspolitikai célja alig lehet más, mint hogy minden családnak — elsősorban a sokgyermekeseknek — segítségére legyen kis családi háztulajdon megszerzésében. Az 1941. évi népszámlálás anyagából bizonyára fel lehetne dolgoztatni a többi család hasonló adatait is, hogy — az időközben bekövetkező változások figyelembevételével — megközelítő pontossággal lehessen megállapítani a lakáspolitikai feladatait. Persze ez nem minden. A cselédlakások és az időszaki (vándor) munkások szállásai statisztikailag szintén feldolgozatlanok, az átépítésre és gyökeres javításra váró házak tekintetében is tájékozatlanok vagyunk, pedig ezek éppen úgy a közel jövő lakáspolitikai feladatai körébe tartoznak, mint az új lakások termelése.

A lakásépítési politika elvi kérdései között eldöntésre vár, hogy a bérkaszárnya-rendszer mellett maradjunk-e, vagy a kertes családi otthonok építésére térjünk rá a nagyobb városokban is. Itt meg kell állni egy pillanatra, mert sokkal többről van szó, mint város politikai vagy célszerűségi kérdéssről. A kapitalista fejlődés és ennek nyomán a nagyvárosok kialakulása millió meg millió embert szakított el a földtől és tett gyökértelessé. Ezekben a tömegekben lazultak meg a nemzeti közösséghez fűződő szálak és halványodott el a haza tudata; ezekkel a tömegekkel lehetett legkönnyebben elfogadtatni a nemzetköziség gondolatát. Talán egészen másként alakul az emberiség történelme, ha a kapitalizmus idejében felismeri azt a veszedelmet, amit a gyökértelessé vált milliók jelentenek saját létére, ha nem bérkaszárnyákba szorítja a városba özönlő tömegeket, hanem lehetőséget nyújt nekik a tulajdonszerzésre legalább egy-egy kis kertes családi otthon erejéig. Egy kis ház, amibe az ember megkapaszkodhat, amelyet sajátjának mondhat, csodát tud művelni, nemcsak a család gyökértelességét szünteti meg, de átalakítja a nemzeti közösséghez és a hazához való viszonyát is. A proletárból is polgár lesz s ezzel megszűnik a társadalomnak az a labilitása, amit a nagy tömegek proletár állapota jelent. Ez az állapot korunk egyik legnagyobb veszedelme, állandó forrongásban és nyugtalanságban tartja a társadalmat. A magyar ember természetének nem felel meg a proletár állapot. Kikívánkozik belőle, mint azokból a bérkaszárnyákból is, ahova a kapitalista kor helytelen fejlődése kényszerítette. Ha értékeli is a városi élet nagyobb kényelmét és a jobb szórakozási lehetőségeket, sohasem pusztul ki belőle az a törekvés, hogy kikerüljön a körengtegből és egy kis saját házat szerezzen magának. Fővárosunk lakosságának kitelepülési mozgalmát, amely annyira erős, hogy a városi politika már nem nézi jó szemmel, ez a törekvés táplálja. Ezer meg ezer kisember szerzett telket a pestkörnyéki parcellázások során hosszú évekig tartó részletre vagy önmegtágadással elért megtakarításokból, amelyekből annyi lelkiismeretlen spekuláns gazdagodott meg, mindannyian azzal a szándékkal, hogy majdan egy kis családi házat építhetnek maguknak. Sok ezer lakóház valóban meg is épült. Az utóbbi évtizedek házépítési statisztikája is azt mutatja, hogy

nálunk túlnyomólag az egylakásos földszintes házak száma szaporodott a fővárosban és környékén is. Magyarországon a lakóházak általában kicsinyek, minden két házra még ma is csak három lakás esik. Házainknak több mint 98%-a olyan földszintes ház, amely csak egyetlenegy lakást foglal magában. Még a fővárosi lakóházak fele is földszintes.

Csak a szűk látókörű és egyoldalú szemlélet tarthatja ezt a folyamatot primitívnek. Az okos és előrelátó lakáspolitikai nem akarhat mást, mint minél több családnak lehetővé tenni — még jelentős áldozatok árán is — a saját kertes otthonok építését. Ennek fontossága felmérhetetlen. Minden esetre eltörpül mellette az az aggodalom, hogy mi lesz a városokkal, ha kitelepül belőlük a lakosság. Ez nem megy olyan gyorsan, lesz idő rá felkészülni. A bérházakat különben sem lehet máról holnapra lebontani és a lakosságnak egy része mindig városlakó marad. Sajnos, a kertes családi házak építése, különösen a fővárosi lakosság számára, nem csupán a helyes belátáson múlik. Megint olyan időknél nézünk elébe, amikor egyszerre kell majd olcsón, gyorsan, nagytömegben lakást termelni, mert a nyomászto lakásínség mellett nem lehet kivárni a lassúbb, költségesebb és körülményesebb kertes kislakásépítkezést. Óriási és helyrehozhatatlan lépés volna azonban, amely minden józan szociális megfontolásnak ellentmond, ha a városi lakáspolitikai — a költségekkel való takarékoskodás okából — a futószalagon épülő, egyforma lakásos bérkaszányakkal akarná a lakáskérdést megoldani.

A lakáskérdéshez fűződő szociális érdek pedig nemcsak azt javallja, hogy minél több család minél előbb saját kis kertes lakóházában rendezkedhessék be, hanem egyidejűleg a lakbérkérdés rendezését is sürgeti. Minden szociálpolitikus egyetért abban, hogy a lakbérének arányban kell lenniök a lakók jövedelmével. Általában azt tartják helyes aránynak, ha a lakbér nem haladja meg a kereset 20%-át. Ez az arány mindenesetre vitatható; a városi elemek, de ezek között is inkább a jobb jövedelműek, talán elbírnának ekkora lakbért, a falusi tömegek azonban semmi esetre sem. A harmincas évek gazdasági válsága idején, amikor egy falusi munkáscsalád évi jövedelme 5—600 pengőre rúgott, az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet kölcsöneinek évi in pengős törlesztőrészlete elviselhetetlen megterhelést jelentett. A szövetkezet adóssai tömegesen maradtak hátralékban, ami kétségtelenül annak bizonyítéka volt, hogy az évi annuitás, ami körülbelül egy kertes lakóház bérének felelt meg, meghaladta fizetőképességüket. Az átlagos falusi munkás, törpebirtokos és kisiparos, akinek évi keresete a fent említett összeg körül mozgott, évi 50—60 pengő lakbért fizetett; ez volt általánosságban a legszerényebb igényű szoba-konyhás kislakások bére a faluvéteken. Tulajdonképpen ez is több volt, mint amennyit akkoriban nélkülözni tudtak a még előbbrevaló mindennapi kenyérrelalóbból, mert hiszen a létminimum alatt minden kiadás, még a lakbér is, az élet fenntartására szükséges .kalória rovására megy. Azóta is, hogy a gazdasági viszonyok javultak és a falusi lakosság életszínvonala valamennyire emelkedett, a tapasztalás azt mutatja, hogy a lakbér ezekben a rétegekben a jövedelem 10%-a körül mozog. A szociálpolitikusok által elfogadott egyötöd arány tehát csak a jobbkeresetű munkások és egyéb rétegek körében állhat meg és valószínűleg a mi viszonyainktól lényegesen eltérő külföldi számításokon alapul, de semmi esetre sem érvényes olyan körülmények között, ahol a kereset a létminimumot is alig éri el. Igen lényegesen kellene emelkedni nálunk a reálbéreknek ahhoz, hogy ipari és földmunkástömegeink keresetük egyötödét lakásra tudják fordítani.

A lakáspolitikai szempontjából fontos kérdés ez, megérdemelné a fáradságot, hogy — külföldi eredmények szolgálai átvétele helyett — magyar

városi és falusi viszonylatban széles körre kiterjedő alapos vizsgálat állapítaná meg, hogy mi volna a helyes arány a jövedelem és lakbér között, hogyan változik az arány, mert változik, az alacsonyabb és magasabb jövedelmi kategóriákban, milyen befolyással van erre a családtagok száma stb. Amióta a családvédelem gondolata mindinkább tért hódít a magyar szociálpolitikában, a gyermekek száma a lakbérek megállapításában is kezd szerepet játszani. A főváros például 1939-ben közgyűlési határozatot hozott, hogy az újonnan épített kislakásokat elsősorban sokgyermekes családoknak adja és négy nem kereső gyermek után 20, öt nem kereső gyermek után 25 és hat vagy ennél több nem kereső gyermek után 50% lakbérengedményt nyújt. Ez az elv intézményessé vált az Országos Népi és Családvédelmi Alap kertes családiházépítési politikájában. A sokgyermekes családok, városiak és falusiak egyaránt, akiket az Alap intézőszervei alapos környezetanulmányozás alapján támogatásra reászorultaknak és érdemesnek tartanak, a kertes lakóházat egyelőre csak bérbe kapják, a lakbérrel együtt azonban a ház vételárát is törlesztik (lakbéres törlesztés). Elvileg csak akkor kerül az ingatlan nevükre, ha a vételárát egészen letörlesztették, ha azonban bizonyos ideig kötelezettségeiknek rendszeren eleget tesznek és egyéb feltételek betartásával is a juttatásra méltónak bizonyulnak, a ház tulajdonjogát előbb is megszerezhetik. Az évi lakbér (törlesztés) kiszámításánál kamat nem játszik szerepet, sőt a sokgyermekes családok a telekérték, valamint a lakóház és melléképületek (árnyékszék, sertés-, baromfiól, kút és kerítés) építési költségéből a negyedik és minden következő 18 éven aluli gyermek után 10—10% engedményben részesülnek, az engedmény legmagasabb összege azonban az ingatlan értékének 70%-át nem haladhatja meg. Ilyen maximális kedvezmény azoknak jár, akiknek a családjában legalább 10 gyermek él, ha ezek között legalább hét alatta van a 18 életévnek. A kamatmentesség és gyermekkedvezmény teszi lehetővé, hogy az évi törlesztőrészlet még az ugrásszerűen emelkedő építési költségek mellett is elviselhető megterhelést jelent.

És még valami: a kert. Ennek jelentőségét nem lehet eléggé értékelni. Az ONCSA-házakhoz 200—400 négyszögöl hasznos kert is tartozik, városokban — a telek drágasága és a házhely megszerzésének nehézsége, valamint egyéb okokból — ennél kisebb. A kert a házkörül gazdaság alapja, olyan jövedelemnek a forrása, amelyet igen sokra kell becsülni. Például Túrkevény 1941-ben épült 11 házhoz tartozó 350—400 öles kertek hozama összesen 2347 pengőre rúgott, ezzel szemben a juttatásban részesített sokgyermekes családoknak törlesztés fejében mindössze 1462 pengőt kellett fizetniük; vagyis a kertből elért jövedelem 70%-kal haladta meg az évi törlesztőrészleteket. Ez egyáltalán nem különleges eset, mert az időjárás abban az évben elég kedvezőtlen volt és a közjóléti szövetkezet a kerti gazdálkodást sem szervezte meg. Ha majd ezekben a kertekben a tervbevett belterjes kerti művelés megindul, a gyümölcsfák teremnek, az epersövény kifejlődésével a selyemhernyótenyésztés is jövedelmez, a kert aprójószág tartással együtt olyan hátvédet jelent a sokgyermekes család számára, hogy még a viszonyok kedvezőtlen alakulásakor sem kell a hozzájuttatás sikereit féltetni. Íme a kert, mint jövedelmi tényező, új lehetőségeket nyújt a kislakásépítő politikának. Nemcsak falun, hanem sok városban, sőt a nagyvárosi lakosság egy részének kitelepülési mozgalmában is. A magyar városlakó egész bizonyosan szíves-örömmel cseréli fel a bérkaszányát a kertes családi otthonnal, amely egyoldalú napi munkája után testi-lelki felüdülést jelent számára, korcsmázás helyett a kert még jövedelmet is hoz s ügyes gazdálkodással lényegesen megkönnyíti a ház tulajdoni megszerzését. Nem tudunk elképzelni erkölcsi, egészségügyi és szociális

kihatásaiban nagyobb horderejű cselekedetet, mint amely széles néprétegek számára megnyitná a kertés családi lakóházak megszerzésének lehetőségét. A család annyit propagált gondolatának is ez felel meg legjobban. Bizonyítják ezt a német nagyvárosokból kitelepített ipari munkások népmozgalmi adatai.¹ Meglepő módon emelkedett ezeknek a kertés munkástelepeknek a népszaporulata, ami kétségtelenül azt mutatja, hogy városi munkásság tartózkodását a gyermekáldástól elsősorban bércaszárnyarendszer és az ezzel járó kedvezőtlen lakásviszonyok okozzák. A kert és a kisállattartás jövedelmező háztáji foglalkozást nyújt a háziasszonynak s e mellett inkább tudja vállalni a gyereket, mintha gyárban kellene dolgoznia. Fővárosunk kertés kislakásos telepein is érdemes volna ezt a kérdést vizsgálat tárgyává tenni.

A kertés lakóház tagadhatatlanul költségesebb megoldás, mint a bércaszárnya. A telek egységára ugyan a nagyvárosok belterületétől távolabb lényegesen kisebb, de mivel egy-egy lakáshoz sokkal nagyobb terület tartozik, a telekérték is magasabb, az építési költség pedig a főváros építkezéseinél szerzett tapasztalat szerint 40—50%-kal több, mint a bércaszárnyalakásé. A háború után, amikor gyorsan, sok lakást és a lehető legolcsóbban kell építeni, a kertés kislakások, sajnos, ezen a téren a bércaszárnyával nem versenyezhetnek. A nehézségek elől azonban nem szabad meghátrálni és feladni a kertés saját otthon gondolatát, amely a szociális lakásépítés egyetlen helyes irányát képviseli. Tulajdonképpen csak a fővárosról van szó, mert vidéken feltétlenül ragaszkodni kell — még a törvényhatósági városokban is — a kertés kislakások építéséhez. Az ONCSA következetesen ezt az irányt követi és, nagyon helyesen, a régi és új ipari vállalatok is; az ipar szétpontosítása erre jó alkalmat nyújt. A fővárosban legnehezebb ez a kérdés. A bércaszárnya és az egylakásos kertés családi ház között nagyon sok közbenső változat lehetséges, amely átmeneti megoldást jelenthet. A földszintes kertés lakótelepek építését azonban egy évig sem szabadna szüneteltetni, már csak azért sem, hogy ide lehessen fokozatosan kitelepíteni, illetve háztulajdonhoz juttatni a sokgyermekes munkás- és tisztviselőcsaládokat, mert ezeknél különösen fontos, hogy a gyermekek szabad levegőn, tágasabb környezetben nőhessenek fel. A megfelelő lakóháztervek kidolgozása s általában a szociális és építészeti szempontból legcélszerűbb megoldások kimunkálása nagyon sürgős feladat. Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy a jövő lakáspolitikájában a szociális elem lesz az uralkodó tényező, nem szabad tehát csupán a pillanatnyi feszültség enyhítésére törekedni, hanem messzetekintő szerves programot kell már most kidolgozni és annak tervszerű végrehajtását megkezdeni.

Az elmondottakból következik, hogy a lakáspolitikai irányítását az államnak kézben kell tartani és a lakástermelésben is a közületeknek tevékenyen részt kell venniük. Elmúltak azok az idők, amikor a lakóházépítkezés pusztán magángazdasági megfontoláson múlt és pusztán üzleti érdek, a nyereség, sőt a nyereszkedés szempontja döntötte el, hogy hol, mennyi és milyen lakóházak épülnek, a lakásbérek pedig kizárólag a tőke kalkulációs bázisához igazodtak. Szociális lakáspolitikai mellett a lakbér nem függhet a kereslet és kínálat esetlegességeitől, és a kisjövedelmű rétegek nem lehetnek kiszolgáltatva a tőke kénye-kedvének. Mivel pedig a magántőke bekapcsolódására csak akkor lehet számítani, ha a befektetés jövedelmezősége biztosítottnak látszik, a két ellentétes érdeket valamiképpen ki kell egyenlíteni. A magántőkének ugyan mindig megmarad a nagyobb

¹ Ruisz Rezső: A korszerű iparosítás útjai a városokban. Honi Ipar, 1943. évi 19. szám.

lakásos bérházak építése, a háború után azonban a kislakástermelés sürgősebb feladat lesz s ebben a magántőke részvételét aligha lehet nélkülözni. Hogy a kislakások bérét kellő szinten lehessen megállapítani és a tőke is megtalálja a számítását, ezért a közületeknek áldozatot kell hozniok, akár kamatkülönbözet vállalásával, akár egyéb kedvezmények nyújtásával. A szociális lakástermelésben azonban legnagyobb szerep azoknak a tőkéknek jut, amelyek felhasználására az államnak és egyéb közületeknek bizonyos befolyásuk van. Ide tartoznak az ONCSA, a társadalombiztosítás járuléktartalékai, az elismert nyugdíjpénztárak tartaléktőkéi, amelyek már eddig is többé-kevésbé résztvettek a szociális lakástermelésben. Az óriási szükséglethez képest azonban valószínűleg egyéb tőkeforrásokat is igénybe kell venni és végső esetben még céladó bevezetésétől sem szabadna visszariadni. Ezek mind olyan kérdések, amelyek alapos megfontolást igényelnek. A megfontolás azonban ne jelentsen elodázást vagy kitérést a nehézségek elől, mert a feladat minden nappal égetőbb és egy nagyvonalú lakásépítési tevékenység részletes kidolgozását nem volna okos dolog sokáig halogatni.

A lakásépítési politika körébe tartozó kérdések tehát nem maradhatnak tovább gazdátlanok. Olyan központi intéző szervre van szükség, amely az egész országra szóló lakáspolitikai irányítására hivatott, haladéktalanul megindítja az előkészítő munkálatokat, kidolgozza az irányelveket, biztosítja a lakásépítési tevékenység egységét és összhangját. Nem túlzásba vitt központosításról van szó, de az sem lehet, hogy minden közület és minden lakásépítéssel foglalkozó intézmény egymástól függetlenül, gyakran egymás utait és törekvéseit keresztezve folytassa a maga külön lakáspolitikáját. Ma nagy zűrzavar uralkodik ezen a téren. Ennek az a következménye, hogy azonos szociális körülmények között élő családok is lényegesen eltérő feltételekkel jutnak lakáshoz vagy lakóházhoz, aszerint, hogy a véletlen egyik vagy másik családot hova sodorta. Feltétlenül kívánatos, hogy a szociális lakástermeléssel foglalkozó közületek, szervek és intézmények, amelyek közpénzekkel, köztámogatással dolgoznak vagy egyéb jelentős kedvezményeket élveznek, építési tevékenységükben egységes szempontok szerint járjanak el. A múlthoz képest nagy előny az ONCSA egész országot behálózó közjóléti szövetségi szervezete, amely a kertes lakóházak építésében már tapasztalatokkal rendelkezik és mindenképpen alkalmas arra, hogy szélesebb alapokon nyugvó lakásépítési tevékenység hordozója legyen. Természetesen egyéb bevált szervek és intézmények közreműködésére is szükség lesz, hiszen a tennivaló olyan sok, hogy csak győzzük elvégezni¹...

KERÉK MIHÁLY

¹A magyar lakáskérdést részletesen a szerzőnek előkészületben lévő és az új év elején megjelenő könyve tárgyalja.

VÁC

HAZÁNK gazdasági, közigazgatási és művelődési rendjének újabb bírálói elsősorban a túlságos központosítást hibáztatják s megállapítják, hogy az ország fővárosa, ez a túlfejlesztett központ az ország erejének jelentős részét emészti fel. Budapest csak azért vált 12. és 13. század között a külvárosokkal együtt 1-7 millió lakosú várossá, mert az ország minden erejét felszívta magába. És ez a nagyság a csonka országhoz viszonyítva indokolatlanul magas lélekszámúval lehetetlenné teszi a vidéki városok egészséges fejlődését.

Ez a joggal helytelenített állapot az 1867—1918 közötti félévszázad során jött létre, mégpedig egyfelől kormányzati intézkedések, másfelől a gazdasági erők játéka folytán. Az elsőt a nemzet ősi egységének érzete magyarázza. Más országokban, ahol a nemzeti egység nem ilyen évszázados keletű, például a Németbirodalomban, az egyes kisebb államok, királyságok és fejedelemségek fővárosai természetesen fejlődtek ki és a birodalmi egység kialakultával is tovább növekedtek, különleges feladataiknak éltek. A gazdasági életnek Budapestre mint központba sűrűsödése már csak az előbbinek természetes következménye volt: az 1867 után alapított kereskedelmi vállalatok az országos kormányzat közelében kívántak megtelepedni, nyilván mert ez számukra sok előnyt és kényelmet jelentett. 1938-ban az ország 2549 részvénytársasága közül 1922 Budapesten bírt telephellyel. Kivételt csak azok az ipari vállalatok tettek, amelyek a termelőhelyhez voltak kötve, cukorgyárak, bányák és kohók; de jellegzetes az is, hogy az állami vasművek a diósgyőri acélgyárakat kiegészítő gépgyárat Budapesten állították fel. Az ország legnagyobb ipartelepei, például a csepeli művek, amelyek úgyszólván az élet minden szükségletére termelnek, ugyancsak a főváros közvetlen szomszédságába települtek. Tették ezt nyilván egyrészt azért, mert a már 1890-ben félmillió nagyvárosban legjobban biztosíthaták munkásszükségletüket, hisz ekkor az ipari keresők száma már elérte a 100.000 főt, másrészt mert az addigra kialakult és Budapestre központosított vasúti hálózat előnyeiket így használhatták ki a legjobban.

Iparvállalataink, amelyek a liberális gazdaság korszakában a leglényegesebb kérdésekben is szabadon dönthettek, úgy tetszik, ez előnyökkel szemben mindenféle másnemű elképzeléstől távol állottak, a vidéki telephelyekre úgyszólván nem is gondoltak, sőt azoktól szinte irtóztak, bár ma természetesen látszanék, ha a gyárakat a főváros tágabb körzetében alapították volna, annál is inkább, mivel a vasúti összeköttetés az alapítások idején nagyjára már megvolt: Vácé 1847-ben, Ceglédé 1853-ban, Szegedé 1857-ben, Székesfehérvaré 1861-ben, Ászódé és Hatvané 1867-ben.

E felfogás kárát elsősorban a vidéki városok látták, amelyeknek ipara fejlődésükben csaknem teljesen megállt, s nem egyszer országos jelentőségű kereskedelme teljesen elsorvadt. Tanuk erre Győr és Komárom, amelyek még 70—80 év előtt is a magyar gabonakereskedelem központjai voltak és ahol ezzel kapcsolatosan jelentős hajóépítőipar virágzott. Ezt a kereskedelmet és ipart Budapestnek vasúti és beraktározási központtá növelésével halálra ítélték. Hasonlóan járt Székesfehérvár, amely 1860-ban, mikor a Komárom—Győr—Bécsi, majd a Nagykanizsa—Marburg—Trieszti vasúti vonalak megnyíltak, még jelentős kereskedőváros volt, de a következő évtizedben fokozatosan elsorvadt. Más városok is megállottak fejlődésükben, mivel a vasúti fővonal elkerülte őket, ez történt Gyöngyössel és Egerrel 1870-ben.

Mindennek eredménye a vidéki városok egész sorát ma is jellemző különös és a látogatót meglepő pangás. Csendes, álmos, élettelen városok maradtak, vagy ilyenekké váltak, miközben Budapest nyüzsgő, milliós várossá nőtt. Sőt, úgylátszik, hogy ezt az állapotot leginkább a Budapest közelében fekvő városok szenvedték meg. Székesfehérvár az utolsó évtizedbeli felvirágzásáig szintén tepedő város volt, ahol alig is lüktetett élet, mert úgyszólván csak a megyeigazgatásra, az iskolákra szorítkozott; némi eleveiséget csak

a hetipiac és a vásár hozott. Mindez azt jelenti, hogy a város úgyszólván csak a környező terület termeléséből élt, maga alig, legfeljebb a saját szükségleteire s a falu életének jelentéktelenebb kisipari szükségleteinek kielégítésére termelt. És amit Székesfehérvárról megállapítottunk, az vonatkozik a magyar városok egész sorára. Elszomorító például az is, hogy előszeretettel csábítják magukhoz a nyugdíjasokat. Városaink egész sora nevezte el magát magyar Grácnak. Ez csak arra vall, hogy városaink nem a termelő munkából kívánnak gyarapodni, hanem az ellátott Öregek számával, jövedelmével szeretnének növekedni és közben megfélemedeznek arról, hogy ezzel meddőségükről tesznek tanúságot.

Ez az elképesztő állapot már vagy 15 éve szemébe szökött a magyar élet figyelőinek, a magyar gazdaság szakértőinek és 10 év óta alig hangzott el miniszteri beszéd, amely az ipari vagy kulturális decentralizáció feladatát ne hangoztatta volna. De állapítsuk meg, hogy ezen a téren a kormányzat oldaláról mindezideig csak édes-kevés történt — eltekintve attól, hogy az utóbbi évek eseményei követelte nagyobb gyárak építése katonai szempontok szerint, a fővárostól távolabb fekvő helyeken indult meg.

Az eddig elmondottak vidéki városaink egész sorára illenek, ezúttal azonban elsősorban Vác esetét kívánom megvilágítani. Vác példáján igyekszem egyrészt a kérdést közelebbről megvizsgálni, másrészt a kiútra rámutatni. Vác ősi magyar város: az első tíz püspökség egyikének csaknem évezredes székhelye. Püspöki várát már a középkorban jelentőssé tette az, hogy a dunaparti várvonulatnak — Győr, Komárom, Esztergom, Visegrád, Buda — egyik értékes láncszeme volt. A dunaparti terrasznak déli végén épült vártól északra jelentős polgárváros fejlődött ki és piaca nyilván eleven volt, mert az Ipoly és a dunaközi dombvidék dunamenti vásárhelyévé lett. 1255-ben Vác az országgyűlés székhelye. Külső formáját építő kedvű püspökei adták meg, köztük a legnagyobb Báthory Miklós volt. Középkori székesegyházát kibővítette és Bakócz Tamás érseket megelőzve olaszízlésű, pompás vörösmárvány kápolnával toldotta meg, iskolákat, kórházat, rendházakat épített, palotájának fényéről Galeotto Marzio lelkesedve írt. Mindez a dunaparti renaissance építkezések gyöngysorába, Esztergom és Visegrád mellé fűzte Vácot.

A XVI—XVII. század során a város majd a török, majd a királyiak kezén van, mert mindkét fél átérzi a dunai út mentén a Felvidék lábánál fekvő város fontosságát. A felszabadulás után a teljesen feldúlt várost a XVIII. században új életre keltették egymást követő püspökei, akik a felvilágosodott abszolútizmus jegyében mint földesurak, fejedelmi módon szinte versenyeztek egymással, hogy a várost szebbé és díszesebbé tegyék. Az első püspökök: Balogh Miklós és Dvornikovich Mihály a mai Konstantin-téren, a középkori polgárváros templomának helyén, székesegyházat építettek, püspöki palotát emeltek, amely ma a süketnémák intézetének főtéri szárnya. Elősegítették a domonkosok, a ferencesek és a piaristák építkezéseit. Althahn Ferenc a püspöki pincével és a Vörösházzal a püspöki uradalom gazdálkodását vitte előre, felvetette a Vác—Szolnok közötti Duna—Tisza közötti csatorna gondolatát. Gazdaságialkotásainak árnyékában megizmosodik a város ipari, tizenhét céhet teremt és dolgozik. Székében Forgách Pál, majd Eszterházy Károly követik. Eszterházy a későbbi egri mecénás püspök, az alig hatvan éve épült székesegyházat korszerűtlennek tartja, főként suta elhelyezését kifogásolja, s a vár és a polgári negyed közti terület nagyszabású rendezését tűzi ki célul magának. E területet feltölteti és barokkos formájú új székesegyház építéséhez fog, de mikor Egerbe kinevezik, az építkezés abbamarad. Utódja az ugyancsak építő lelkületű Migazzi Kristóf bíboros elveti Eszterházy tervét, mert már korszerűtlennek találja, hiszen Franciaországban már az új klasszicizmus formái dívnek! Onnan hí tehát építész, Canavallet, akivel megépítteti az ország első, görögös előcsarnokú, kupolás székesegyházat, ugyancsak vele terveztetű 1763-ban, Mária

Terézia látogatása alkalmából, a rómaiak jellegű diadalívet, az úgynevezett kőkaput, díszes palotát épített magának. Így a fejedelmi lelkületű és gondolkodású püspökök egymással vetekedve két emberöltő alatt formás és korszerű várossá építik ki a századforduló romhalmazát.

De a XVIII. századi építkezések befejeztével együtt úgyszólván megszakad a város felfelé törő fejlődésének vonala. Vácból csendesesen álmódó, magának élő város lesz, melyen nem segít a rövid időre idetelepedett katonaiskola, amelyből csakhamar fegyház lesz. Nem segít a városon az sem, hogy az országban elsőnek kap nyugatra nyúló vasúti fővonalat. A kiegyezés után pedig minden erőt elszívja a közeli főváros. Mintha minden alkotó erő hiányozna a városból, eltesped, s nincs kedve-bátorsága a fővárossal, akárcsak a maga keretei között is, felvenni a versenyt. Pangó, útmenti város lesz, mint annyi más magyar társa. Elevebb polgárai Budapesten keresnek és találnak munkát, és Vácon a legtöbb ember igyekezete az, hogy minél közelebb lakják a pályaudvarhoz, ahonnan Pestre lehet utazni. Vácból így „megháló” város lesz, ahol is a reggeli vonat indulásával az élet megáll és csak a délutáni, esti vonatok érkezésével elevenedik meg.

Egynéhány, a város továbbfejlődésére jellegzetes esemény következik be Vácott századunk első évtizedében. Az egyik az, hogy a város mögötti magaslaton magánkezdeményezésből kertváros kezd kialakulni. E megindulásban többféle akarat jelentkezik: az egyik a jobb, egészségesebb lakásra való törekvés, a másik a fővárosi lakosok Vácra csábításának kísérlete, nyaralásra, egészsévi tartózkodásra. Néhány tucatnyi telek hamar beépül és a zsíros lösztalajon gazdag növényzet virul fel. A kísérlet részbeni sikerének hatása alatt csakhamar a vasút közelében egy kertváros körvonalait szabják ki, de benne 35 év alatt mindössze egy ház épült fel. Úgy magyarázzák, azért, mert ennek az új kertvárosnak nem volt útja, de viszont ha a fejlődés megindult volna, bizonyára az út is megépült volna. Meg kell állapítani, hogy ezek a kísérletek a kertváros gondolatnak csak az egyik oldalát fogták meg, a lakását; teljes célt pedig csak akkor értek volna el ezek a próbálkozások, ha új munkaalkalmak is jöttek volna létre és a város új lakói nem lettek volna kénytelenek munkára a 30 kilométerre fekvő fővárosba utazni. Az ilyen egyoldalú kertváros-alapítás nem mozdíthatta ki a várost a tepsedésből.

Rövidesen más kísérlet következik be, és pedig külföldi, sőt Európán kívüli kezdeményezés: az északamerikai Eastmann cég felállítja a Kodak fényképészeti anyaggyárat és ezzel Vácott a modern iparosodás alapelveit teszi le. Felette jellemző, hogy az amerikai cég saját tapasztalatai, gyakorlata alapján gyártelepét nem a főváros külvárosaiban helyezi el, hanem rajta kívül, de jól megközelíthető helyen. Úgy tetszik, mintha ez a példa utat mutatott volna a következő időkre. Rövid idő múlva cipőgyárat alapítanak, később pedig textilipari, finom bőripari gyár telepedik ki Vácra, felismervén azt az egyedüli helyes elvet, hogy az ipar helye nem a fővárosban van, hanem rajta kívül — és különösen kedvező e célra a közeli kisváros.

Trianon és a második világháború kitörése közti évtizedek az egymást követő nehézségekkel teljes idők voltak: a városfejlődés országsszerte csak lassan haladhat előre, az ipari kezdeményezések csak 1930 után vehetnek nagyobb lendületet. Így van ez Vácott is; mégis a város nagy erőfeszítéseket tesz jobb jövőjének biztosítására, elsősorban közműveinek tökéletesítésén fáradozik: korszerűsíti útjait, csatornázását, mintaszerű vízművet épít egy dunai szigeten s végül mintaszerű vágóhidat épít, s mindezekkel az alkotásokkal nem egy tekintetben példát mutat kisebb városainknak.

De mintha a lassú évtizedes fejlődés immáron talajra talált volna Vácott, abban a városban, amely földrajzi helyzeténél, közlekedési berende-

zéseinél fogva minderre elsősorban hivatott. Vegyük szemügyre ezeket a tényezőket: Vácon halad át az ország egyik legfontosabb vasúti vonala, a legjobb vonalvezetésű nyugati vasúti vonal. Ehhez csatlakozik a Vác—Balassagyarmati vasútvonal, amely a salgótarjáni medence szénét közvetítheti. Hasonló szolgálatot tehet a Duna, amely a dorogi medencéből olcsón szállíthatja a szenet. A távolabbi jövőbe tekintve a pozsony—budapesti országút — nevezetesen a Párkány—Vác közötti szakasz kiépítése után—a későbbre várható gyorstehergépkocsi forgalom legfontosabb útjává válhatik. Mindez nyilvánvalóan megadja a lehetőségét annak, hogy a fővárosból könnyen és kényelmesen, igen gyorsan elérhető ponton, sokszínű ipartelepsoport alakulhasson ki, amely termékeit innen könnyen elszathatja a főváros, a Balkán és a nyugat piacai felé. Örvedetes, hogy a legutóbbi hónapokban a fővárosi, sőt a trianoni határon túli ipartelepek egész sora nemcsak bejelenti szándékát, hogy Vácra akar telepedni, hanem akaratának gyári telkek vásárlásával is kifejezést ad.

Nyilvánvaló, hogy mindez a város jövőbeli fejlődésének érdekeit is szolgálja: a lakosság helyben találhat munkát és épp ezért a lakosság gyarapodásnak indulhat, a város odavándorlókra számíthat. Ennek folyománya lehet az, hogy a közterhek jobban eloszolhatnak, de ugyanakkor az adósok számának növekedésével a városi bevételek is emelkedhetnek, miáltal a városnak módjában áll, hogy közműveit jobban kiépítse. Szerepet játszik az is, hogy az adóbevételekhez erősen hozzájárul az ipar, melynek nyersanyag-nemesítésből eredő haszna a város összességének javára válhatik. De a fejlődés körforgását gyorsítja az is, hogy a munkahelyek számának gyarapodásával az otthonok számának is gyarapodnia kell, tehát erősebb ütemet vehet az építőipari tevékenység, ami a gyáriparhoz hasonlóan tovább fokozza a város jólétét.

Lényeges az a várospolitikai elgondolás, amelyre a város vezetősége helyezkedik. Alapfeladata az ipari letelepedés, gyárterületek megszerzését mindenképpen megkönnyíteni és elősegíteni — persze ezzel szoros kapcsolatban az ipari területek megfelelő elrendezését, feltárását, közlekedését biztosítani — tehát úthálózatot, iparvágányt és dunai rakodót létesíteni. Azonban világos, hogy ez önmagában a város egésze szempontjából nem elégséges. Amint félmegoldás volt lakótelepeket, kertvárosokat munkahely nélkül kialakítani, — tehát a városon kívül munkálkodókat lakásra befogadni — hasonlóképpen félmegoldás volna csak gyárat építtetni és eltúrni azt, hogy más községekből utazzanak oda a dolgozók. S tegyük hozzá, hogy ennek Vácon igen nagy a veszedelme, hiszen Sződliget és Göd, sőt Verőce és Zebegény lakóiból is kialakulhat az új gyárak munkássága. Ha ez megtörténék, ez a város fejlődésbeli hasznának jó részét elvenné Váctól. A munkahelyek és otthonok építését tehát párhuzamos fejlődés vonalába kell állítani, hogy az új keresők állandó váci lakosok legyenek.

Épp ezért a gyártelepekkel párhuzamosan gondoskodni kell megfelelő házhelyek feltárásáról, sőt gondoskodni kell arról, hogy a dolgozók e telkeket minél könnyebben megszerezhessék, s ott az építőanyaghiány megszűntével minél kedvezőbb és könnyebb anyagi feltételek között építkezhessenek. Véleményem szerint azonban ez csak úgy lehetséges, hogyha a város vezetősége és az ipar vezetői kellőképpen egymás kezére dolgoznak, ami mindkettőjük egyenlő érdeke. Az ipar érdeke, hogy munkássága közel lakjon, mert hisz az a dolgozó, aki 15—30 percnyire lakik a munkahelyétől és gyalog vagy kerékpáron juthat el a munkaterembe, értékesebb, mint az, akinek naponta kétszer 30—60 percet kell utaznia, tehát többé-kevésbé fáradtan érkezik és a munka végeztével mielőbb hazatérni igyekszik, mindezen felül pedig még az utazás költségeit is viselnie kell. De még jobb munkás lesz az,

aki lakásgondoktól mentesen helyi fekvésű, saját tulajdonú házánál fogva a helyi gyárral szorosan egybefűzve fog dolgozni. Ez az előny sokszorosan megéri a szervezési munka terhét.

Távolabbi vonatkozásban az így városba ölelt teremtő és kereső új lakosság gazdasági ereje, más tekintetben is előbbre lendíti a város életét. Nemcsak adózói minőségben, hanem azzal is, hogy keresetét a városban költvén el, kereskedelmét és kisiparát is táplálja. Mindez a város által közcélokra elkölthető bevételeit növeli: a város tovább fejlesztheti közműveit, kulturális és emberbaráti intézményeit: az iskolákat és kórházakat, mindazokat az intézményeket, amelyek előrehaladásához tartoznak.

Így a vidéki városi élet újra sarjadhat. Míg régen a földbirtok-vagyonból gazdagodó földesurak, sok helyen a püspökök bizonyos mecénási gesztussal teremtettek életet, — aminek Vác egyik szép példája — most a városi polgárság munkája lesz az előrehaladás megteremtőjévé.

Persze mindennek alapjai csak igen messzemenő tervszerűséggel és következetes, elsősorban nem egyéni érdeket szolgáló cselekvéssel érhetők el. Ez összefüggésben reá kell mutatni egy különlegesen fontos szempontra. A XIX. századvégi magyar városfejlődés — a Budapestnek és vidéknek egyaránt — jellegzetes kísérője volt a földüzérkedés. A városiasodás legfőbb haszonélvezői a régi, mezőgazdaságra rendelt földek tulajdonosai voltak, — vagy azok jogutódai — akik a városok népességének növekedésével, de sajnos nem vele arányosan, hanem sokkal magasabb mértékben, sokkal gyorsabban házhelyekké szabták szántóikat és rétjeiket, s a korábbi földértéknél jóval magasabb áron értékesítették, így roppant arányú értékkülönbségek adódtak, amelyek, akárcsak a kártyanyereségek, a város összeségének vagyonából gyorsan és nyomtalanul eltűntek. Ennek a nyaklónélküli földérték-átalakulásnak átkos következményeit városaink évszázadokon át sem fogják kiheverni. Mivel rendszertelenül, a szükségesnél jóval több házhelyet szabtak ki, azok csak kis részben és szétszórta épültek be, felesleges és kihasználatlan utak, vezetékek keletkeztek. Ezeket a városok részben kiépíteni — kezdetlegesen kiépíteni — kényszerültek és így sokkal többet költöttek részleges és kezdetleges közművekre, mint amennyire a házak számához képest szükség lett volna. Kétségtelen, hogy ennek a folyamatnak az új fejlődés küszöbén álló vidéki városokban minden esetre elejét kell venni. Egyfelől csak az új, valóban jelentkező lakásszükségletnek megfelelő területeket szabad házhellyé felosztani, szigorú tervszerűséggel, másfelől gondosan figyelni kell arra, hogy a beépítés tömören és főleg összefüggően történjék. Tömörségen a magam részéről nem annyira kisméretű telkeket értek, hanem arra gondolok, hogy az új lakóház, az új lakótelek szorosan a már beépítetthez simuljon, ház házhoz tapadjon, nem úgy mint a múltban történt, amikor ház és ház között évtizedeken át beépítetlen üres telkek sora maradt, sorvadta mint ugar, s emellett a telektömb 2—3 házának tulajdonosa utat, vizet, világítást követelt és kapott; a város tehát alig kihasznált közművek hálózatának terhet viselte.

Mindebből az következik, hogy az eddig mezőgazdasági célra szolgáló földeket csak fokozatosan szabad városi házhelyekké alakítani s a tulajdonosok csak arányos hasznát láthatják a város összességének munkájából eredő fejlődésnek. Világosan át kell látni azt, hogy a dolgozók életét nem lehet néhány telektulajdonosnak prédául odadobni, s ezért a fejlődésnek induló vidéki városok vezetőségének a tervszerűség erősen kiépített sziklájára kell helyezkednie és helyes utakra kell terelnie az élet új áradását. Elismerem, hogy ez a legnehezebb feladatok közé tartozik, mert nehéz a különféle követelésekkel szemben szigorúnak maradni, a tervszerűség mellett kitarítani. De a jószívűségből eredő könnyelmű engedékenység a következő évtizedek átkát idézi fel.

Az eddigiekben a város fejlődési kérdéseit a mai városrendezés értelmében főként a gazdasági, szociális és lakásügyi szempontból világítottam meg. De nem elég, ha a város az ilyen nagyobbára anyagi igényeknek eleget lesz. A város több mint emberek materiális célú együttélése, együvé telepedése — a városok fejlődésének mélyében mindenkor magasabb szellemi célok

éltek. Polgárai nemcsak anyagi, gazdasági előnyökért ragaszkodtak városainkhoz, azokat áldozatos munkával széppé és szeretetreméltóvá is igyekeztek tenni. Mélyebb ragaszkodásuk az erőfeszítésekben és ezeknek eredményeiben gyökereztek és fejeződtek ki. Mindebből következik az, hogy a városfejlesztő munkának lényegi, bekoronázó vonása a városszépítő munka.¹

Ha legjellegzetesebb vidéki városaink múltbeli fejlődését megfigyeljük, azt látjuk, hogy egykori gazdag uraik, püspökeik mennyit áldoztak a városok szépítésére. Más módon, de ugyanennek kell a jövőben is, a jövő városrendezési munkájában is megnyilvánulnia. Ha például a kiválasztott Vác esetét vesszük szemügyre és a szépítés lehetőségeit keressük, úgy elsősorban a város földrajzi fekvésének varázsa ötlük szemünkbe. Legjobban és legteljesebben bontakozik ki ez akkor, hogyha a szentendrei sziget parti pagonyából, az ódon, zömök dunaparti csárda árnyas terraszáról pillantunk a városra és festői háttérére. A város dunaparti házsora az elég hirtelen, öt méter magasra emelkedő terrazon épült és így a dunaparti fasor mögött az egymás fölé emelkedő tetők, az udvarokból kikandikáló fák zöldje festői képet adnak, amelynek elevenítő elemei az egymás mellett sorakozó templomtornyok: a Ráctemplomnak, a Fehérek templomának, a piaristák és ferencesek templomának tornya és a közülök kiemelkedő hatalmas dómkupola. Ez az egész mozgalmal kontúr a város mögötti kertekkel, szőlőkkel beelepített dombok elé rajzolódik, még hátrább pedig a Naszály hatalmas erdőborította gerince nő bele az ég kékjébe. A szigetről, az elhaladó dunai hajókról nézve, ma is csalogatóan szép ez a Duna áramló vize fölé emelkedő kép. De ha a réven átkelünk, kiszállunk a part-sétányra és a Fő-utcára vezető meredek közökön felkapaszkodunk, bepillantunk a mellékutcákba, akkor ez a kép sokat veszít varázsából, és pedig azért, mert a város életének utolsó évszázadbéli eltespedése, elszegényedése folytán a házak leromlottak, elkócosodtak, szennyes, viharvert arculatot kaptak. A távolról festői benyomás közlő cigányos rendtelenségnek látszik. Vác e részének újjáformálása a helyi városrendezés egyik legszebb és leghálásabb, bár tán legnehezebb feladata. A városrendező dolga az, hogy a lejtős telkeken álló házakból megmentsen amennyit csak lehet és előkészítse azok kellemes, kényelmes és szép házakká alakítását, ahol pedig erre nincs mód, a telkek újra beépítésének rendjét úgy szabja meg, hogy egyfelől a lejtőn egymásmögé sorakozó régi és új házakból tetszetős, összefüggő és egységes kép alakuljon ki, másfelől úgy, hogy minél több háznak — átépítettnek vagy újnak — mind szebb kilátást biztosítson a szemközti kéklő pilisi hegyekre. A megoldás nem egyszerű. Műszakilag arra kell törekedni, hogy a jövő beépíthetőség mindjobban kihasználja a lejtő adta lehetőségeket, tehát a beépítés befelé mind magasabb legyen. Így szó sem lehet arról, hogy minden teleknek szabatosan azonos beépíthetőség adassék. A megoldásnak egyensúlyt kell teremtenie a közösség érdekében a tetszetős és formás városkép, az egyéni érdekek és a telek jobb kihasználása között. Világos, hogy minden egyes telek nem kaphatja a maximumot, viszont az egységes átrendezés az összes telkek értékét felfokozza márcsak azért is, mert az újra formált, kedvesebb és tetszetősebb környezetben a házak relatív értéke is magasabb lesz, mint a legszebb házé a zavaros környezetben.

Ami e részletkérdés vizsgálatánál kiderül, az általában vonatkozik a városrendezés eredményeire. A város csinosítása is értéknövelő hatású mind anyagi, mind eszmei síkon — annak ellenére, hogy egyes esetekben az utcaszabályozás, a beépíthetőség mértékének meghatározása a telekben eddig rejlő lehetőségeket pillanatnyilag károsítani látszik. Nevezetesen a legfájóbb rendszeren az, ha a tulajdonosnak a telekből bizonyos bármily kis részt az

¹ V. ö. szerzőnek Komáromról szóló tanulmányát, amely e vonatkozásokat világította meg: Magyar Szemle 1941 december.

utcaszabályozás kedvéért át kell adnia. Azonban a jobban, célszerűbben beépíthető, rendesebb utca mentén fekvő telek mindig többszörösét éri a nagyobb rendetlen, rosszul kihasznált, girbe-görbe utcán fekvő teleknek.

Hasonlóan állunk azokkal a terhekkal és áldozatokkal, amelyeket a város közössége érdekében hoz. Nemcsak a jobb közművek, hanem az eszmei célú alkotások is, egy közkert, egy emlékmű általános értéknövelő hatást gyakorolnak a városra. Szép épületek, kertészetileg gondozott ligetek, ápolt fasorok és gyepsávok, művészi emlékek, szobrok és falfestmények, mozaikok legtöbbször fényűzésnek látszanak, de ha a város arcukat ékesítik, a város vonzóereje mind nagyobb lesz. Polgárai szívesebben élnek ott, már nemcsak kényszerűen ott élő és máshová elvágó lakók lesznek, és az idegenek szívesen felkeresik a várost, szívesen ott maradnak és észrevétlenül könnyen költik el ott pénzüket. Így egészíti ki a városszépítés a célszerűségi szempontú városrendezést.

Ismételten hangsúlyoztam, hogy Vácot csak például választottam és az, amit Vác állapotának, fejlődési lehetőségének vizsgálatánál megállapíthattam, számos vidéki városunkra vonatkozik. Hozzá kívánom tenni, hogy ez a fejlődés, amely bizonyos jelek szerint Vác esetében a közeljövőben várható, nem egy vidéki városban is lejátszódott az utolsó húsz év alatt. Statisztikai számokkal igazolható fejlődésük mögött ugyanazok a tények és tünetek rejtőznek, amelyekről Vác esetében szólottam. Más városokban is a Váchoz hasonló fejlődések előszelét érezzük. A követendő utak, bármennyire különbözők is az adottságok, sok tekintetben azonosak.

BIERBAUER VIRGIL

FIATAL FRANCIA SZERZŐK

EGYRE VALÓSZÍNŰBB MÁR, hogy az események, melyeknek tanúi és részesei vagyunk, Európának nemcsak a politikai történetében nyitnak majd új fejezetet, de szellemi életünket is más keretek közé illesztik. Ez az átalakulás persze lassúbb és nehezebb lesz, mint a társadalom külső szerveinek leváltása. A kultúra fejlődésében nincsen ugrás, csak öntörvényű áthasonulás. A szellem megszállottjainak közösségi szerepe ép e folytatódás biztosítása, a kipróbált értékek átmentése a válságos korokon. A civilizációk nem halandók, bármit mond is Paul Valéry. Ritka az oly kor, mely teljesen elfojtja a szellem lélekzését, ilyen-e a mienk?

Azért figyelem hát aggódással a legfiatalabb számottevő (most harminc év körüli) francia írónemzedék életjeleit, mert úgy vélem, nem érdektelen, miként rezeg az általános rázkódások közben a nagy csapás érte, de el nem bódult nyugati szellem. Az az érzésem, hogy a francia fiatalok ilyen szempontú tanulmányozása vezethet legközelebb az európai művelődés jelen helyzetének megértéséhez s talán jövő sorsának is kikapintásához. A franciákat ugyanis csak politikailag bénította meg a harc-téri szerencse ideiglenes elillanása. A szellemi ruganyosságukat és fogékonyságukat inkább felfokozta. Ők ma az egyetlenek az európai civilizáció nagy hordozói közül, kik viszonylagos szabadságban — inkább elhagyottságban — a döntő sorskérdésekről, a szellem lényegi problémáiról tőprenghetnek.

A két háború közti vezető nemzedék újabb jellemző megnyilvánulásait ismételten ismertetem e folyóirat lapjain¹; ám sokkal fontosabbnak látszik a fiatalok magatartásának megállapítása, alkotó munkájuk irányvonalainak figyelése: ők nem önmagukat ismétlik, igazolják vagy mentik, hanem a továbbfejlődés lehetőségeit keresik. — Természetes, hogy csupán az irodalmilag egész értékű kísérletekről lehet itt szó, olyan művekről, melyek nemcsak helyzeteket ábrázolnak, hanem a közösség lappangó vágyait, kívánságait és eszményeit is tolmácsolják. Az igény tehát, mit a fiatal francia szerzőkkel szemben támasztunk, körülbelül ez: a művészet az élet teljességének sűrítése, felemelése, megmutatása; az irodalom ott kezdődik, ahol érvényesül e teljesség igénye. A könyv akkor szűnik meg csak olvasmány lenni és válik alkotássá, midőn a jelen térbeli és időbeli szétágazását sikerült egységbe csomóznia; a teremtő képzet alkotó munkájában a múlt kötőanyaga feszül s a kortársak szíve dobog; a szellem folytatódásának rejtélyes művelete ez. A jó mű időtlen s mégis helyhez kötött és korban gyökérik. A párisi fűvészkert napórájának felirata akár a mindenkori írásművészet jelmondata is lehetne: „Horas non numero nisi serenas“. — A régiek tisztelték a műveket s azok alkotóit, mint a magasabbrendű emberség képviselőit. Igazuk volt s mi tévedünk, midőn civilizációnk gépi zajában földre léptetjük Pegazust és kufarok kezébe dobjuk kantáriját. A bíráló azonban ne menjen nyomába: kövesse az idült eszményeket, keresse a tisztult elveket, maradjon hű a régiekhez. Számadása legyen a szellem nemes tiltakozása, helyeslése, intése: a megáradt és elsőkélyedett modor szótömegben az örök emberi lényeg keresése.

Másik szempont, mely a most életbelépő francia írónemzedék megítélésében irányított, az a nézet, hogy egy szellemi tettet nem annyira tökéletessége emel ki a többi közül, mint inkább az a tulajdonsága, hogy senki más nem hozhatta létre, csak szerzője. Oly alkotás, melyet más is megteremthetett vagy meg is teremtett már, nem érdemel méltatást.

E szigorú követelmények miatt a válogatás — szükségképpen — vajmi nehéz volt. A francia könyvpiacot is elárasztották a politikai pamfletok, e szellemi pelyva, az áfium és a maszlag külön-külön termékei. Bezzeg erre akad papiros bőven (annak ellenére, hogy a havonkénti 3.500 tonnás papirosfogyasztást hivatalosan havi 350 tonnára korlátozták s e csökkentés most — úgy hírlik — még fokozódni fog) — ám az igazi értékeket azonban vidéki vállalatok silány kiadványai közt kell keresni vagy sokszorosított kéziratokban, avagy színházak deszkáin meg filmek szövegében. A szellem azonban megtalálja az egerutat a nehézségek közt is, „kinek Isten akarja, ablakon is beadja“, s azok a megnyilvánulások, melyeket az alábbiakban ismertetünk, ékes bizonyosságai e nemzedék pompás erejének s egyben az európai műveltség fejlődési készségének is.

Ám beszélhetünk-e „nemzedék“-ről? Fel fog tűnni, mennyire sok irányú ez értelmiségi ifjúság érdeklődése. Mutatkoznak-e jelek, melyek életkorukon kívül és túl is összekötik őket? Hiszen a fiatalság nem életkori, hanem lelki állapot; a nemzet mellett azonban a nemzedék a legszervezettebb közösségi képződmény. Vannak-e eszmények és elvek, melyek egységes szint és jelleget adnak a most „beérkező“ fiatal szerzőknek? A két háború közti írónemzedék legjellemzőbb vonása — Mauriac szerint — az őszinteség volt, a kérlelhetetlen önismeretre törekvés. A fegyverszünet nemzedékéé — úgy látszik — inkább a komolyság (ha szintén egy szóval akarnánk kifejezni). Nagyobb bennük az alkotási láz, mint a programadás vagy a kiáltvány-írás buzgóssága. Műveikben kell tehát megvizsgálnunk őket. (Gondosan ellenőrizve — természetesen — a nyomtatott szó igazságát a vallott vagy vélt meggyőződés elveivel s a nemzedék „éminence grise“-einek tétéivel.)

¹ Magyar Szemle, 1941 augusztus és 1942 augusztus.

A lírai költészet remek lendülettel indult új fejlődésnek. Viszonylag kevés korban jutott nyomdafestékhez annyi versgyűjtemény s annyi ismeretlen költő, mint most. Főleg azonban ritkán találtak oly könnyen közönséget, visszhangot és népszerűséget, mint felajzott korunkban. Két oknak lehet ezt tulajdonítanunk: az egyik a szellem említett egerüt-keresése (a líra a legszabadabb kifejezése közösségek lelki tartalmának), a másik pedig az irodalmi termelés gyérülése, kiváltkép az angolszász regényirodalom elmaradása, tehát a versek könnyebb feltűnése.

A szellem szabadulási vágya nem csupán a költőket ingerli, de az olvasókat is. Válságos korokban az emberi mivolt újra vitássá válik s ilyenkor azokhoz fordulunk válaszáért, kik az időleges eseményeken meg a napi gondokon túl az emberi lényeg időtlen értékeinek közvetítői, így aztán a költészet egyrészt kellemesen szédítő szellemi mákony, másrészt teljesebb önismeretre ingerlő mágikus hatalom. S zaklatott időben hevesebb a vágyódásunk a teljes valóság: a lélek valóságának ismerete után, mint nyugodt korok gondtalan tenyészésében.

Bármint legyen is, a legújabb francia líra már magasrendű értékeket termelt, melyek újszerűségük mellett is a legjobb verselési hagyományoknak a folytatói. — A néhány név, melyeket felsorolok, a hozzájuk fűzött vázlatos jellemzés csupán az irányok és egyéniségek változatosságát kívánják jelezni. — Audiberti már a két háború közti időszak utolsó éveiben feltűnt, igazi szerepe és a jelentősége azonban csak a fegyverszünet óta érvényesül. A szó-alkímia költője ő, a múlt században annyira gyakori dús verbális bőség letéteményese, ki ezt ódái lendülettel fejleszti tovább. Felfokozott érzékiség duzzasztja mondatait; az idősebb költői nemzedék tagjai közül Léon-Paul Fargue-hoz áll legközelebb. — A fogásból nemrég hazatért Patrice de La Tour du Pin szintén a harmincas évek végén lett ismertté bonyolult és elvont spirituális költészetével. Szilárd veretű műve csak hosszú és bensőséges ismerkedés után nyitja meg teljes gazdagságát: mély és komoly életigenlését, elégikus báját, finom és sokrétű érzékenységét. Zsúfolt és befelé forduló poézis ez, telítve a szavak és képek többirányú ágazásával. — A legfiatalabbak közül kiemelkedő Pierre Emmanuel ékesen hangzó, misztikus tartalmú énekeiben mélyből fakadó inspiráció elemei tevődnek össze. — A venezuelai származású Robert del G a η z o a francia ódának legművészibb mai művelője. Rimbaud és Valéry költői hagyatékának párosítója és folytatója. — A szintén egészen fiatal Armand Robin csak verselése technikájában új, amennyiben a bonyolult formai kísérletezések eredményeit üde népi énekek szövedékébe oltja.

A forma szempontjából azt a fontos megfigyelést tehetjük, hogy a legjelentősebb fiatal költők visszatértek a hagyományos — kötött — verseléshez, s még azok is, kik a szabadabb formákat követik, távol vannak a szürrealizmus elveitől, ugyanakkor amidőn — természetesen — felhasználják annak (főleg nyelvi) eredményeit. Ha nemzedéki megjelölést akarnánk adni a tizenöt-húsz vezető költői egyéniségnek, azt lehetne mondanunk: a szürrealizmus utáni költői nemzedék ez. Visszatérésük a költői hagyományokhoz nem jelenti természetesen az újító szándék feladását; az ő újításuk lényege épp az, hogy a hagyományos formákat hajlékonyra ruganyosítják s így a régi formanyelv s az új eredmények párosítását kísérlik meg.

Három csoport különböztethető meg köztük: a legnépesebb a hagyományos kötött verselés híveié; idetartoznak pl. Audiberti, Róbert del Ganze, Jean Tardieu s a fiatal költészet elméleti alapvetője, a költészet * a vallás affinitásainak elemzője: Rolland de Renéville. Lazult JO formákban (de nem szabad versben) írnak a jelesebbek közül Patrice de la Tour du Pin, Pierre Emmanuel, Armand

Robin. Végül a szabad vers is él még, ám a számottevő fiatalok közül csupán kettő használja: Follain és Guillevic.

Ezek szerint a legújabb francia líra jellemző, noha nem minden költőre egyaránt érvényes, alapvonásai a következők: 1. Visszatérés a hagyományos költői nyelvhez és formákhoz; a leghívebben követett mesterek: Rimbaud, Valéry, Claudel és Fargue. 2. Újra élesztőse a tartalmi költészetnek és közeledés a laboratóriumból a közönséghez. Ez a törekvés jelenti a legszélsőségesebb szárítást a szürrealizmussal, mely az alkotó képzetnek ellenőrzés és irányítás nélküli teljes szabadságot engedélyezett. Az új költők ismételten hangsúlyozzák, hogy „ember módra akarnak emberekhez szólni“. 3. E törekvésük — kevés kivétellel — a „kitárulkozás költészetének“ (poésie d'épanchement) vonalára vezeti őket, a széles énekű, mágikus hatású, kozmikus költők sorába, akik közt a legnagyobbak Milton, Goethe, Hugo és Whitman voltak, az élő franciák közt pedig Claudel, Pierre-Jean Jouve, Supervielle és Fargue. Az ilyen magatartás szintén szembe helyezi őket a szürrealizmussal, lévén az —legjobb eredményeiben — végtelen megnyilvánulása a befelé összpontosuló költészetnek.

A közönség irodalmi igénye megértéssel és helyesléssel fogadja az ilyen újító kísérleteket; ez viszont további dalolásra serkenti a költői sereget. Úgy látszik, nem érvényes többé Victor Hugo aggálya: „Jaj, miként énekeljek, amikor ég Róma“. Üszkösödik Európánk, az ifjú francia költők azonban — gyakran fogolytáborok drótsövénye mögött — múló emberi érzések időtlen formákba csiszolásán dolgoznak. A mostoha kor nem gátolja, inkább buzdítja őket: lázasan keresik a dolgok lényegével való misztikus egyesülést s a tárgyi világ képének kémiai átalakítását, szavak segítségével.

A regény nem adta még — nem is adhatta — hű lelki rajzát „századunk gyermekének“. Egyelőre, persze, ne várjuk ezt a fiatal íróktól; elégedjünk meg ígéreteikkel, részleges eredményeikkel. A regény legkevésbé művészi s mégis a legkevésbé sikerülő műfaj: virulásához lassú érés, hosszú nyugalom szükséges. Claudel találóan mondta egyszer valakinek: „Nem valószínű, hogy a negyvenedik életév előtt értékes regényt lehessen alkotni“.

A líra — természetesen — könnyebben és gyorsabban talál utat a változó valóság nyitjához; az ismerttetem költői művek hűbb kifejezői korunk — s benne a franciák — lelki helyzetének, mint a regények, melyeket ugyanezen nemzedék tagjai alkotnak. Ilyen okok folytán egyelőre csak azt figyelhetjük, hogy a harminc év körüli prózaírók milyen kitaposott utakon próbálnak előbbre jutni.

Az egyik úton azok bukdácsolnak, kik pedig — láttuk — a lírában teljes újítást vittek diadalra. A regény megújítását azonban anyagi és technikai okok nehezítik. Igaz, hogy a legjelentősebb — mert legtisztább — fiatal lírikusok, így Patrice de la Tour du Pin, Pierre Emmanuel vagy Robert del Ganzo, távolmaradtak még a regénytől, a többiek azonban inkább kevesebb, mint több sikerrel majdnem kivétel nélkül kísérleteztek már vele; s az utolsó Goncourt-díjnak egyik komoly esedéke Audiberti volt.

Fontosabb irányzat azoké, kik a regény hagyományos keretét új szerkesztési módszerrel feszegetik s új bölceleti tartalommal telítik. A szerkesztési módszert Gide-től és Huxley-től kölcsönzik, a bölceleti tartalmat pedig az egzisztencializmus adja. Talán ez az életszemléleti beállítottság eredményezi a lelki dolgoknak színté a betegségig őszinte elemzését, sötét és reménytelen helyzetek kedvelését, a rendkívülinek és valószínűtlennek a hajszolását, — tehát mindazt, mit Marcel Arland nyomán új romantikának fogunk nevezni. E mellett a realizmus megújításának is szép eredményeivel találkozunk majd.

Az új romantikus írók példaképei Jean-Paul Sartre művein kívül (aki egyébként — jellemzően — nemcsak egy komor és kegyetlen regény-

nek és egy fontos tragédiának, valamint egy iszonytató novelláskötetnek a szerzője, de két terjedelmes filozófiai értekezése is), ezeken kívül, mondom, az amerikai Faulkner és Dashiell Hammett. Általában: az amerikai regény hatása az európai irodalomra egyre kiütözőbb tünet: a francia fiatalok érdeklődése világosan jelzi a veszélyt (ha veszély ez egyáltalán). — A másik rokonjellegű hatás, melyet gyakran emlegetnek az érdekeltek, egyelőre azonban — úgylátszik — inkább divatból, mint a mű ismerete alapján, a Franz Kafkáié.

A legjelentősebb és legerőteljesebb alkotás a harmincévesek termésében Albert Camus regénye, „Az idegen“.¹ Alberto Moravia „Közömböseihez“ hasonlatosan Camus hőse is idegen a társadalomban; ártatlan ő és jó, csupán a közösségi életre képtelen, ami nekünk fontos, neki nem az. Története olyan, mint egy pontosan rögződött lázalom meséje. Egy algériai fiatal hivatalnok aggok házába helyezi anyját s feledni próbálja ez emléket, másra gondol, mindig, mindenütt másra gondol; anyja temetésén szenvtelenül viselkedik, majd moziba megy, kedvesével találkozik. Néhány heti tompult létezés leírása után (miközben csak a lélek sajog reszketően) vasárnapi kirándulásra viszi hősét az író, ahol az a tűző nap alatt lelővi távoli ismerőse ellenségét, anélkül persze, hogy a büntetettre készítő érvek elhatározóbbak lennének, mint az ellene tiltakozó erkölcsi megfontolások. „Gondoltam — vallja a tettes — hogy ölni vagy nem ölni: egyre megy“. — A regény második része a perspektivizmus irodalmi alkalmazásával hősi magatartásának közösségi vetületét mutatja be, bírósági tárgyalás tükrében. A közösség kiveti, a bíróság halálra ítéli e furcsa hőst, kinek nem a gyilkosság a bűne, hanem az alkalmatlanság. A társadalmi tükör szörnyetegnek mutatja, ép mivel csak létezik, csak él, de a közösség érdekeivel szemben érzéketlen, nem vonzza őt sem barátság, sem gyöngédség, sem szerelem, sem hivatás, sem hivatal. Miért éljen az ilyen ember (miért él a giliszta)? A társadalom eltapossa. — Camus azonban védelmezi hősét: az ő tiszta létezésének sikjéről a közösség átgálása mutatkozik torzultnak és céltalannak. Mégsem szatíra ez az »idegen«-történet: végtelenül fájdalmas írás, az Istentől és mindenkitől elszakadt ember ürességének kegyetlen rajza.

Ez az imbolygó és valószínűtlen regényhős, e testbe bujtatott bölcséleti spekuláció lenne az új ember példánya? Nehéz lenne hinnünk. Szülőhelyét pontosan jelzi szerzőnk második könyve, egy esszé-sorozat², melyben az egzisztencializmust magyarázza sajátosan francia — voltaire-i — modorban. Az Isten nélküli ember közösségi helyzetét és tevékenységét elemzi itt is, a szizifuszi problémából az a pillanat érdekli, mikor az ember lemegy, hogy újra kezdje a hiábavaló erőfeszítést. A valéry-i „faire sans erőre“-nak (hit nélküli cselekvésnek) a kiszélesítése és bölcséleti magyarázása Camus Szizifusza, míg regénye ugyanezen kérdésnek a költői példázata.

A „század gyermekének vallomását“ némelyek (nézetem szerint túlzottan) Rolland Cailleux első regényében vélték felismerni.³ A szerző — hír szerint Gide egyik bizalmasa — egy kezdő költő életét mondja el középkor utolsó éveitől huszonöt éves koráig, haláláig. Tehát az ifjúság regénye ez s miután francia regény: az ifjúság lelki elemzése. (Nem véletlen, hogy Eckhardt Sándor „Francia szellemeiben ép azok a részek készítették Cailleux-t lelkesedésre, melyek a lélekábrázolásra vonatkoznak.) Könyve két szempontból tanulságos: az egyik ép az elemzés izgató eredménye, a másik a regény formarombolásának végzetes példázata.

¹ Albert Camus: *L'étranger*, Gallimard-kiadás, 1942.

² Albert Camus: *Le mythe de Sisyphe*, Gallimard-kiadás, 1942.

³ Rolland Cailleux: *Saint-Genes ou la vie brève*, Gallimard-kiadás, 1943.

Ki ez a komédiások védőszentjének furcsa nevét — átlátszó szójátékra (Genés, jeunesse) készítő nevet — viselő költő? Az ifjúság maga. Az iskola padján vallási aggályok gyötrik, aztán barátok társaságában füstölög, önmagát keresi, apjával csatázik, szerelmes lesz, kedvese meghal, éles fájdalmat érez, kábultan rója Párizs útjait, kilátástalannak hiszi életét, kórházi ágyra kerül és meghal, — amint elmúlik az ifjúság is.

Igényes mű e terjedelmes regény: nem kisebb a szándéka, mint a harmincas évek ifjúságának érzelmi és erkölcsi tapasztalatait egységbe foglalni, mintegy érzelmi és erkölcsi summát alkotni. — Formailag is nagycélú írás a Cailleux-é. A regény hagyományos kereteinek a szétbontását tudatosan viszi végső határig. Minden fejezetének más a jellege, más a módszere, más a stílusa. Először a gimnazista suta, de feszült naplóját olvassuk, aztán töprengő párbeszédeit barátaival, majd Párizs utcáin sétálunk a hőssel, ízes népi beszéd foszlányait kapdosva, később az apának egy merev és tudákos előadását kapjuk, egy másik fejezetben a vidéki nagynéninél vendégeskedő vénleány feljegyzéseiben böngészünk, — és így tovább az induló költő versein át halottas ágyán hanykolódó tudatának utolsó meglöbbenésáig. — E merész és túlzott formai kísérlet talán hitelesebbé teszi a lelki helyzetek megjelenítését, ám a regény nemcsak tanulmány, hanem elsősorban történet elmondása is, mese, s ép az előadás egysége adja neki a hatóerőt a fölvetett kérdések rezgésének tágitására, a szövegen túli mondandó — a Halévy szerinti „Extra-texte“ — elmélyítésére. Így aztán e következetesen mozaikszerű szerkesztés összeállítás helyett megtöri a nemzedék-ábrázolás nagyvonalúságát.

Ugyanezen kor fiataljainak nem annyira lelki képét, mint inkább politikai és művelődési kibontakozását egy másik — szükségképpen egészen más jellegű — élmény-könyv próbálja megrajzolni: Robert Brasillach regényes emlékirata.¹ Voltaképpen csak a mienkhez hasonló zaklatott kor jogosíthat fel egy alig harminc éves szerzőt arra, hogy szemérmelenség gyanúja nélkül emlékezőseket tegyen közzé. Nem érdektelenek ezek, színesen festik az elmúlt évtized ifjúsági mozgalmait, egyetemi viszonyait. Hitelességét s így értékét is nagyon csökkentti azonban szerzőjének politikai elfogultsága. Brasillach a jobboldali ifjúsági s ma már nemcsak ifjúsági, de politikai mozgalmaknak egyik vezető ideológusa. A „Je suis partout“ című hetilap, melynek az utóbbi hetekig főszerkesztője volt, a francia fasizmus leghangosabb szócsöve: ő azonban nem politikus elme, még csak nem is „gondolkodó“, hanem regényíró minden ízében. Könyve csak annyiban memoár, amennyiben élő személyeket szerepeltet, a szövedéke azonban teljesen regényes; legjobb részei azok, ahol események hangulatait érzékelteti. Nemzedékét a két háború közti második évtizedben olyannak jellemzi, mint amely nem vette komolyan önmagát és munkáját. A belső hevület teljesen hiányzott belőlük. „Nem kezdtünk semmibe ironia nélkül“. A mi patetikus és elszánt vállalkozásaink mellett ők felelőtlennek látszanak.

Az új embernek nem példánya, de tiltakozása civilizációnk ellen, egyben pedig a nemzedék feltűnően kiemelkedő alkotása Raymond Queneau regénye.² Queneau költő is az elsők közt, azonban nem filozófus, mint Camus, viszont a Nouvelle Revue Française lektori bizottságában André Malraux utóda, így műveitől többszörösen jelentősei várhatunk. Pierrot-regénye remek írás: könnyed, finom, pontos, a távlatok azonban nem mutatnak messzire. Ki ez a Pierrot? Cirkuszi segédmunkás, külvárosi hányódó, akinek álomszerű tébolygása az élet dolgai közt összevonja a képzelgést és a valóságot. Pierrot a tömeg-ember, a mai nagy átlag, a senki, aki nem lát meg és nem hall meg a mellette zajló

¹ Robert Brasillach: Notre avant-guerre, Plon-kiadás, 1941.

² Raymond Queneau: Pierrot mon ami, Gallimard-kiadás, 1942.

mesés világból semmi lényegeset, aki kötött szemmel és dugult füllel kering a legjókaisabb helyzetek körül. S ép ez Queneau művének az eredetisége, mely kortársai legjobb termései fölé emeli: a programmszerűség látszata nélkül és játékos könnyedséggel állítja szembe civilizációnk pompás lehetőségeit és sivár valóságát; égő fűszállal világítja a bonyolult társadalmi kérdések kazleit: meggyulladnak-e? — Az eddig ismertetett szerzők közt Queneau a legönállóbb és legígéretesebb alkotó egyéniség.

Mindezek a művek és íróik, bár — mint láttuk — különböző irányokat képviselnek, találkoznak igényességi szándékukban: nagy célok felé néznek, remélvén bizonytalán, hogy a célkitűzés az eredményt is nemesebbé teszi. Másik közös tulajdonsága e kísérleteknek az, mit Marcel Arland újromantika jelének ismer fel.¹ Szeretik a nyomott, furcsa, telített légkört, „kegyetlenség, sőt szadizmus is keveredik ebben szeretettel, az erőszakosság gyöngeséggel s a perverzitás ártatlansággal“.

Ha a romantika így keresi a megújulás módját, a realizmus nem bennül meg nyomtalanul, csak talán a naturalizmus tűnt le véglegesen, hiába próbálja spirituális tartalommal új életre ébreszteni Van der Meersch. Különbözik is az a nézetünk, hogy a regény — már lényege folytán is — csak „realista“ lehet s a jövőjét is, ha van jövője, csak e vonalon keresheti. Chestertonnak igaza van: az egészséges művészet a nevükön nevezi a tárgyakat.

Ilyen egészséges alkotás a fiatal francia regény termékei közt az utolsó Goncourt-díj nyertese, Marc Bernard műve.² Igaz ugyan, hogy a kitűnő szerző mögött már évtizednyi irodalmi múlt van, mégis ez a könyve képviseli legtisztábban az új realizmus irányzatát. Azért nevezzük „új“-nak e realizmust, mert egyrészt pontosan érződik rajta Proustnak és a mai lélektanok hatása, másrészt azonban végtelen pontossággal rajzolja jeleneteit, a legegyszerűbb tárgyakról a legegyszerűbb eszközökkel. Valójában regénnyé oldott emlékezés Bernard könyve is, egy proletár-fiú három esztendejének (7-től 10. évig) keresztmetszete, egy „Szegény kis gyermek panasza“ a nyomor szintjén, prózában, remek képekké kerekítve. Igazak és meghatóak e dús feszültségű jelenetek, árad belőlük a hitelesség és a gyöngédség. Emberségre izgató könyv ez, az új n. proletár-irodalomnak legművészebb kiteljesedése. Módszerben is, tárgy körben is, stílusban is Charles-Louis Philippe klasszikus „La mesure et l'enfant“-jára emlékeztet, ám részletesebb és teljesebb, mint őse. Sami leginkább jelzi a régi és az új realizmus különbségét: Philippe kívülről, felnőtt szemmel nézi a gyermekkor és keserűen magyarázza azt, Bernard viszont újra éli és hűen rögzíti belső, lelki valóságát. Ép ezért nagy a dokumentum-értéke. Az alakjai is felejthetetlenek: egyik-másik — így a cipész és segédje — Dickens legjobb jellemzéseire emlékeztetnek.

Marc Bernard regényét azért tartom jelentősnek, mert minden jel szerint azt az új szintézist mutatja, mely felé az irodalomnak, főleg a regénynek, haladnia kell, ha nem akarja létjogosultságát kockáztatni. Az irodalom lényegi kérdése mindig a valósághoz való viszonya volt, más szóval a lélek és a társadalom valósága közti összhang megtalálása és kifejezése. Nos, Bernard újrealista kísérletének sikerült e vállalkozás.

Az esszé jellemző műfaja egyensúlyukat veszített zavaros koroknak. Ép a távlat említett hiánya okozza, hogy a valóságot nem átlényegítve és magasabb szinten szintetizálva nyújtja az író, hanem megfigyelései sorrendjében vagy gondolatainak tükrében. A franciáknál az esszé mindig

¹Comoedia, 1943. VII. 24.

² Marc Bernard: Pareils á des enfants, Gallimard-kiadás, 1942.

fontos műfaj volt, főleg azonban a századforduló óta. A prózai nyelvnek az esszé az igazi formálója. A most fellépő nemzedék is szívesen hajlik felé. A gyérszámú folyóiratok időnként remekbe szabott tanulmányokat közölnek fiatal szerzőktől. A harminc évnél is fiatalabb Kléber Haedens 1941-ben egy nem érdektelen, noha kevés lényegyet tartalmazó regényelméleti könyvet közölt,¹ 1943-ban pedig egy új szempontú történetét a francia irodalomnak.² E merész kísérletet sokan vitatták — és méltán — az író képességei azonban ragyogóak, bár szertelenek. — A könyvkritika igen lesüllyedt most Franciaországban, alig akad egy-két író, ki a régi nagy hagyományt méltóképpen folytatná, ilyen mindenek előtt az eredeti egyéniségű, színes, kissé barokkos stílusú Claude Ja met.³

Bizonyára nem véletlen, hogy az elmúlt évek legnagyobb könyvsikere — bár részben, igaz, botránysikere — szintén esszé-könyvet tüntetett ki. Lucien R e b a t e t „Romok“ című roppant indulatú förmedvénye ez.⁴ Érdemes e művet közelebről szemügyre vennünk, noha nem annyira irodalmi értéke, mint inkább körtüneti jellege miatt. — Iszonyatos zsák ez, melybe az író mindent belegyömösölt, mit a közelmúlt évek során jobboldali szerkesztőségekben, németországi utazások kapcsán, a békebeli és háborús francia hadseregben, a vichy-i kormánykörökben s végül párisi „együtműködő“ társai közt látott, hallott, tapasztalt. Fel-fokozott igényű világnézeti riportázs, vaskossá duzzasztott „choses vues“. A francia fasizmus harcos leszámolása a harmadik köztársaság minden tényleges vagy vélt gyöngéjével. Érti ugyan az író, hogy az idő nem alkalmas az ilyenfajta rohamokra, magyarázkodik is miatta: „A fekély felvágására — úgymond — nem választunk különleges órát.“ Cselekvő könyv, dühösen ágáló pamflet: politikai tett akar lenni, nemcsak írói kísérlet. A nemzeti szocializmus 101 százalékos francia kinyilatkoztatása, kezdetlegesen egyszerű és mulatságos módszerrel: mindent, mi neki rokonszenves, égig magasztal s mindent, ami bántja őt, lecsepül, gyaláz; más szóval: mindent, ami nemzeti szocialista, tökéletesnek lát s mindent, ami demokrata, pellengérré állít. Még az áldozatos, bár meddő francia hősiességről sem számol be, mely pedig a hathetes zajlás során is pompás megnyilvánulásokat értelt. Igazságtalan kép: csak árnyoldalakat rögzít. Már a címe is jellemző: „romok“-at lát ott, ahol pedig csupán külsőségeiben sértett civilizáció virul. Szerzőnk — Montesquieu receptjével ellentétben — só helyett ecettel ízesíti írását. Helyenként aztán úgy is hat ez, mintha valami pamfletnek lenne egyénieskedő fordítása. Heves vádirat a letűnt rendszer ellen: ám könnyű és méltatlan utólag lenni bölcsnek és bátornak, csata után verni a harci riadót. A hetyke legénykedés különben is csak a cselekedetekben rokonszenves olykor, nem a könyvekben s főleg nem az ilyen monstruózan elfogult írásokban.

Miért ismeretetem hát mégis e művet, miért emelem ki a politikai irományok halmazából? Mert bizonyos dúsan szivárgó „verve“ bugyborékol benne, ámbár, igaz, szertelenül és fegyelmetlenül, de színes nyelvi erővel. A gondolat sivárságát vagy zagyvaságát is nyelvi bravúrral próbálja pótolni; kicsiny ember nagy bottal jár. Bűvészi könnyedséggel hajlítja mondatait; csak hosszabb figyelés után veszed észre, hogy azok közé tartozik ő is, kik a szavakat nem szellemi lényük belső rétegéből szakítják elő, hanem csak írógépük billentyűiből ugratják ki; holott nyilvánvaló, hogy ugyanazon szó és gondolat mást jelent, más súlyt nyom és más szint

¹ Kléber Haedens: Paradoxe sur le roman. Le Sagittaire-kiadás, 1941.

² Kléber Haedens: Une histoire de la littérature française, Juillard, 1943.

³ Claude Jamet: Images de la littérature, Sorlot-kiadás, 1943.

⁴ Lucien Rebatet: Les décombres, Denoel-kiadás, 1942.

mutat, aszerint, hogy honnan fakad: a lélekből-e vagy az írógép billentyűiből?

A szerző barátai époszt ünnepelnek e „Romok”-ban; s valóban, van is benne valami a hősköltemények hevületéből. Különös kortörténeti éposz: nem fró, hanem újságíró munkája. Egyenetlenségeit is ez az újságírói jelleg magyarázza: mindenről ír mérték nélkül. Legsikerültebb, bár legigazságtalanabb fejezetei azok, melyekben a francia hadsereget veszi oly . durva szatíra célpontjába, hogy mellette Courteline vagy akár Rabelais is gyengéd simogatásnak érződik. Célineitt a követett példa, ez az otrombán ágáló idétlen ripacs, aki azonban — legalább a maga módján — művészi és eredeti is. Célúié modorától csak az utolsó száz-egynéhány oldalon tér el, hol a francia fasizmus alapvetését kíséri meg, dogmatikusan. Aki azonban sokba fog, egyiket sem végzi el — mint a közmondás tartja — s Rebatet eszmei irányadása vajmi szegényes, vajmi gyatra. Egyik legfőbb témája az elzsidósultnak mondott kereszténység elleni ökölrázás. Az Egyházban — úgymond — a zsidó-demokrata beszivárgás minden helyet elfoglalt. Hosszú okfejtéssel javasolja Bergson műveinek megsemmisítését — a bölcselő származása miatt — s Maritain máglyán elégetését politikai magatartása miatt. Az aranyat azonban nem fogja rozsdá s Rebatet esszéjét, bár (vagy ép mivel) az remek nyelvi erőtl duzzad, az utókor mulatva fogja lapozni, mint egy felajzott kor bódult szellemiségének jellemző termékét.

Összefoglalva az ismertetett szerteágazó és sokszor ellentétes irányokat, a legfiatalabb francia írónemzedék közös vonásait a következőkben választhatjuk: 1. Műveiket magas igénnyel alkotják és mérik. Kedvelik a nagy gondolatokat, hívén bizonyára, hogy a nagy gondolatok nyomán a tettek sem maradhatnak satnyák. 2. Fokozottan tisztelik a mesterségbeli munkát, tartózkodnak a sedreségtől és könnyúségtől, nyelvi tökélyre törekednek, Flaubert és Gide példáján lelkesülnek. 3. A hagyományokat a leg-sajátosabban francia vonalon fejlesztik tovább, a befelé fordulás, a lélek-elemzés által, ámbár — főleg lírában — egyre szándékosabban közelednek a szellem munkásainak mindenkori közösségi szerepéhez. Ép e vonatkozásban félelmesen komolyak és merészek; rájöttek arra, mit Kazinczynek így fejezett ki: „Nem merni, amit merni kell, gyalázat.”

A francia szellem nem benuult hát meg, hiába szakadt országára a leg-szörnyűbb történelmi csapás. A lélek életerege — úgylátszik — szívósabb, mint a társadalomé: a „romok”-at is újra felépülve látja. Akik szeretjük és becsüljük e civilizációt s akik — állítólag — tanulunk is tőle és a jelen helyzetében aggodunk sorsa fölött, megnyugodhatunk: a franciák nem lesznek korunk görögjei. A szerepet, mely az övék volt, alig vállalhatja el más nép. S a háromévi pompás erőfeszítés után valóban csak a konokok beszélhetnek szellemi dekadenciájukról. Nem sorvadt a szelleme oly nemzetnek, mely léte legsivárabb éveiben a vázoltam termékenységet mutatja, s mely még túlzásaiban és hibáiban is oly kiegyensúlyozott és emberi méretekre szabott, mint a fent bemutatott fiatalok művei. De különben is: hol tudják úgy embervoltunk méltóságát magasztalni, mint náluk Saint-Exupéry, vagy az emberi sorsot oly hitelesen megjeleníteni, mint Malraux, hol tudnak az emberi állatról Montherlant erejével beszélni, a hősről és a szentről pedig úgy, miként Bemanos vagy Vermorel? A nemzetek nagyságát az ilyen jelek mutatják.

DOBOSSY LÁSZLÓ

ZENEGIMNÁZIUM

KORUNK GONDOLKODÁSA a modem technika csodáinak hatása alatt a gépiesedés felé hajlik. Az ezzel járó tárgyilagos észjárás a művészetekben megnyilvánuló szubjektívebb, szabadabb szellemmel sokszor ellentétben áll.

Az emberi művelődés fejlődésével járó változások során talán elvárható, hogy egy eljövendő jobb kor a technikai haladás vívmányait kihasználja ugyan, de azoknak szellemi téren mutatkozó kinövéseit és túlzásait legyőzi, és így megint azok felé az esztétikai értékek és ideálok felé fog törekedni, amelyek a „mechanicum“-on túl a „humánium“-ot, az ember bensőséges lelki élményét juttatják majd újra művészi kifejezésre.

Nagyrészt az általános gépiesedésnek művészi téren is észlelhető következménye, hogy zeneművészetünk ma sok tekintetben pang és némiképpen zsákutcába jutott; ami annál aggasztóbb, mert azt a nagyszabású fejlődését, amelyet a hazai zenei alkotás terén az utolsó évtizedekben tapasztaltunk, minden oldalról alá kellene támasztani és a jövő fejlődés szolgálatába állítani.

A zenei élet három főtenyezője: az alkotó, az előadó és a hallgató. E háromnak kölcsönös egymáshatása igen bonyolult. Ha példának okáért a hallgató ízlése és esztétikai ideálja alászáll, úgy ez az alkotó és előadó művészek működési szféráját érzékenyen befolyásolja.

De vannak másodlagos tényezők is. Ezek a három alaptényező közé beékelődött a művészeteknek ideális szempontból felesleges, gyakorlatilag azonban nélkülözhetetlen éltetői és egyben gyakran élőködői, amelyek gazdasági és üzleti célokkal kapcsolódnak bele a művészet három fő tényezőjének életébe. Ilyenek a kiadók, impresszáriók, kritikusok, hirdetővállalatok, zenegépgyárosok, zenegépüzemek (grammofon, rádió, film). Bármennyit használjon ugyanis például egyoldalról a zene népszerűsítésének a grammofon, rádió és a film, a zene korszerű terjesztésének e három hatalmas új eszköze, mégis az általános ízlés fejlődésére káros befolyással is van.

Mert sajnos, a mechanikus zeneeszközök gyártóinak és terjesztőinek mindenütt a világon kényelmesebb és jövedelmezőbb az alacsony színvonalra süllyedő általános, vagyis közönséges ízlésnek megfelelően százezer vagy milliószámra gyártani illetőleg terjesztetni, mintsem az ízlés nemesítését alátámasztani. Pedig a szélesebb néprétegeknek is jogos igényük lehet a legszebbre, a legjobbra, a legmagasabbra. A nagy bevételi forrásokat kereső és ezért a külvárosi romlott ízlés kegyeit hajhászó gépi zene azonban máris odahatott, hogy közönségünk nagy része az ősi magyar népzene kiapadhatatlan kincsei — melyet sajnos, sokan még ma is a cigány-korpoltálta olcsó áruval tévesztenek össze — és a zene lángeszű mestereinek örök alkotásai helyett a legsilányabb ponyvának szenteli érdeklődését és tesz tanúságot siralmas lelki szegénységéről. Ez magyarázza meg azt, hogy például a harmonika és a szájharmonika az alpesi falvak kocsmáiból, — ahol mint a zene népi megnyilvánulásának megvolt minden jogcíme — Amerikán át bevonult legelső hangversenytermeinkbe és „jazz-parádék“, „slágerrevűk“ diadalmas hangjai töltik be olykor a Zeneakadémia s a Vigadó nagytermeit, vagy a Magyar Művelődés Házát, amelyek eddig a Bach-, Beethoven-, Liszt-, Brahms-, Dohnányi-, Bartók- és Kodály-kultusz szent helyei voltak.

Zenei műkedvelőink pedig, akik zeneéletünk harmadik, legnépesebb rétegének, a hallgatók tömegének nemes élcsapatát képezik, s akik egykor lelkes örömmel mélyedtek el a legnemesebb kamarazene részleteinek szépségeiben, lassankint kihálnak. A mai műkedvelő megnyom egy gombot s ártatlan, de nem ártalmatlan tudatlanságban, tompa passzivitásban igyekszik klasszikus zenei élvezethez jutni. Pedig aktív szellemi megerőltetés nélkül sem irodalomban, sem művészetben nem adatik megértés, sem igazi élvezet. Az az ember, aki lelki életében a művészi élményig eljutni nem tud,

akinek szívet és lelkét semminemű magasabb esztétikai érzés nem járja át, az valamennyi szellemi vak közt a legszegényebb.

A sok ok közül, amely az általános zenei ízlés hanyatlásához hozzájárul, két egymással rokon körülmény játszik fontos szerepet.

Az egyik: középiskolai nevelésünk erősen tudományos iránya, amely a művészeti érdeklődés és ízlés terét — kevés kivétellel — csaknem teljesen paragon hagyja és így a jövő nemzedék magyarját a szellemi fejlődés egyik legbecesebb kincsétől, legszebb virágától: a művészettől távoltartja. Ifjúságunk művészi érdeklődése ilyenképpen mindinkább satnyulásnak indul, zenei jóízlése pedig — hála a nyitva felejtett hangszóró kétes áldásainak, — eltévelyedik, városi társadalmunk felsőbb- és középosztályainak régebben híresnemes dilettantizmusa ritkul, sőt kivész.

A másik körülmény az, hogy a már amúgyis mind nehezebbé váló zenetanulás, kiváltképpen a hivatásos zenei pályára való készülés, a megkövetelt középiskolai tanulmányokkal súlyos konfliktusba került, ami a fiatal generációt a komoly zenetanulástól és a hivatásos művészi pályától szinte elriasztja. Hol itt a hiba s mi az orvoslása?

Zeneművészeti Főiskolánk magas színvonalához nem fér kétség; gimnáziumaink kitűnőek. A mostani állapot mégis előbb-utóbb zsákutcába juttatja a zenei pályára készülő tehetséges fiataljainkat, de a más szellemi hivatást választó ifjúság közül is azokat, akik nemcsak a praktikus élet mindenféle kapuját megnyitó érettségi bizonyítványt, hanem igazi műveltséget akarnak szerezni és akiknek, mint művelt embereknek, a művészetek, elsősorban a zene, valamit jelentenek.

Hogyan is lehessen összeegyeztetni a nyilvános gimnázium heti 30—32 óras tanrendjét — a leventeoktatás és más elfoglaltságot nem is számítva — a Zeneművészeti Főiskola, a Nemzeti Zenede, vagy a Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola akadémiai osztályainak heti 18—20 órát követelő tanmenetével? Mindegyik tantárgy nem csekély házi feladatot ró a tanulóra és ezenkívül a hangszeres gyakorlás legalább 3—4 órát követel naponta. Mindez együtt átlagos napi 12—14 órát jelent. Ehhez járul még a két egymástól távollevő intézet mindennapi látogatása. Ez így nincs jól.

Követeljük sokat a jövő szellemi munkásaitól: ez eszüket, erejüket, szorgalmukat, bátorságukat csak edzeni fogja. De annyi terhet, amennyit elbírní képtelenség, sohase rakjunk vállaikra, mert vagy összeroppannak alatta, vagy erejük fogytán a létfenntartás ösztöne a *csalfaságot adja* kezükbe fegyverül és akkor még a legbecsületesebb jóakaratot és igaz érdeklődést mutató tanulót is demoralizáltuk.

Hogy sok csalóka látszateredmény, léleknélküli félműveltség és korán elhasznált idegrendszerek dacára számos kiváló, sőt rendkívüli teljesítmény is mutatkozik, nemcsak a magyar ifjúság nagy általános képességeit, hanem pedagógusaink kiválóságát is bizonyítja; de semmiképpen sem igazolhatja azt a rendszert, amely a múltban talán még bevált, de amely a minden oldalról oly sokszorosán megnőtt követelmények között a középiskola és a művészi oktatás összeférhetlenségéhez vezetett.

Hogy minden zseni amúgy is utat tör magának, az lellaismeretünket jólesően megnyugtató önámítás, de épp úgy nem igaz, mint ahogy nem minden prima qualitású mag jut a megfelelő termőföldbe. Csak a legmélyebb fájdalommal gondolhatunk a nemzet legfőbb kincsének, szellemi elitjének, legjobb fiai tehetségének vagy lángeszének esetleges eltékozlására.

Vájjon oda fogunk-e jutni, ha a bajra nem találunk orvoslást, hogy vagy műveletlen művészeket, vagy pedig nagy kultúrájú zenei kontárokot képezünk?

Mert két úrnak — ha a két úr megegyezni nem hajlamos — nem lehet szolgálni. Tehát egy olyan megegyezésre, olyan összeegyeztetésre van szükség, amely mind a szakszerű képzés, mind az általános tudományos és lelki művelődés, mind a ma megkívánt testedzés színvonalát fent tudja tartani.

Hogy ennek a célnak a megközelítésére külföldi országokban is történnék már bizonyos kísérletek, azt európai és amerikai hangversenykörutaimon is volt alkalmam látni.

A leggyökeresebb, intézményes, szerény nézetem szerint, eddigelé legjobb megoldást a majnai Frankfurtban és utóbb Lipcsében is létesített „Musisches Gymnasium“ valósítja meg. Ebben megfelelő tanterv szerint a művészi nevelést és a tudományok középiskolai tanítását úgy hozzák összhangba, hogy az eddigi nehézségek elsimulnak. A tudományos és elméleti tárgyak elhanyagolása nélkül jut elég idő és erő a művészi ösztön korai kifejlesztésére és begyakorlására.

Egy ilyen zenegimnázium teljes kiépítése a mi szegényebb kis országunkban még sok akadályba ütköznék, de egy áthidaló módozat a megvalósulás útján van.

A Nemzeti Zenede, az országnak ez a százéves, patinás zeneiskolája, a középiskolai és zenei tanulmányok összhangbahozása és racionalizálása céljából a kultuszminisztérium és a budapesti tankerületi főigazgatóság megértő fölkarolásával gimnáziumi tanfolyamot állított fel zenetanulók részére. E tanfolyamon csupán komoly zenetanulással foglalkozó ifjak és lányok, a Nemzeti Zenede saját növendékein kívül csakis a Zeneművészeti Főiskola és a Székesfővárosi Felsőbb Zeneiskola nyilvános növendékei vehetnek részt.

Δ zenei tanulmányok számára szükséges időt a gimnáziumi heti óraszámnak erős csökkentésével lehetett elérni. A szabványos 30—32 heti óraszám helyett 18 órát tölt az iskolapadban a Nemzeti Zenede gimnazistája. Hogy azonban a tanulmányi eredmény szintje ne legyen veszélyeztetve, egy-egy osztályban a szokásos 50—60 helyett legfeljebb csak 15 növendék vehet részt. A tankerületi főigazgatóság által kijelölt szaktanárok így intenzívebb és gyorsabb munkát tudnak végezni s mindenesetre jobban tudják a növendék figyelmét lekötöni és ezáltal az időt kihasználni, mint a máskülönbösen rendszeren túlsúfolt osztályokban.

Az első tanévben a gimnáziumi tanfolyam IV., V., VI. és VII. osztályaiba felvett növendékek száma összesen 54 volt. A tan- és vizsgaterv ugyanaz, mint minden nyilvános állami gimnáziumban. Emellett azonban ez a gimnáziumi tanfolyam az irodalomtörténet és a poétika előadásánál több gondot fordít például a művészettörténelmi vonatkozásokra, a nagy zeneszerzők által megzenésített költeményekre és drámai művekre, a nyelvi és a zenei ritmus egyező sajátosságaira. A történelemben a művészetek története és általában a művelődés fejlődése, a fizikában a hangtan és az elektrotechnikának a mai zenegépekre vonatkozó fejezetei részesülnek különös figyelemben.

A már lefolyt első esztendő tanulságai fogják megmutatni, milyen irányban kell majd javítani és fejleszteni az új intézményt, amely ebben a formájában csak az adott helyzettel megalkuvó kísérlet, ideiglenes megoldás, amelynek helyébe mihamarabb egy szerves intézmény, egy igazi zenegimnázium létesítése volna kívánatos.

Mert zenei és általában művészi nevelésünk csak akkor lesz harmonikus, ha a most egymással nem törődő, útjaikat és céljaikat keresztező két iskola helyett egy jól átgondolt szerves egésszé összeolvasztott, az úgynevezett „általános műveltséget“ és a szakképzést bölcsen összeegyeztető tanterv fogja a jövő művészgeneráció művészi kiképzésének útját egyengetni.

Ennek az általános zenei ízlés nemesedése és fejlődése is hasznát fogja látni. Különösen, ha középiskoláink a művészetek iránti érdeklődést, a művészi ízlés kifejlesztését és nemesítését épp úgy fogják az általános műveltség szempontjából fontosnak tekinteni, mint a tudományos szellem megalapozását.

Amint azt már Liszt Ferenc mondotta: „A zeneoktatás ne álljon árván magában, hanem váljék az általános nevelés szerves részévé; ez a felemelő eszme egyaránt javára fog válni mind a művészetnek, mind a nevelésnek.“

ÁTMENETGAZDASÁG

AHÁBORÚS IDŐT a békeállapottal összekötő korszak gazdasági életét az egyes államok tervszerűen igyekeznek előre elrendezni. A terveken alapszik az „átmenetgazdaság”. Így volt az első világháború befejeztével is.

Ám e tervek legtöbbször nem valósulnak meg. Ebben valószínűleg majd a második világháborút követő átmenetgazdaság sem különbözik az elsőtől. A tervek ugyanis fikciókra épülnek mindegyik hadviselő félnél. Feltételezik a háború sikeres befejezését, a befejezés időpontjában a gazdasági életnek valamilyen állapotát, a szükségletek elgondolt jelentkezését s általában a gazdasági élet sokféle tényezőjének bizonyos alakulását, melyek ilyen esetben pedig legtöbbször váratlanul másképpen következnek be. Átmenetgazdaságnál ugyanis minden tényező bizonytalan. Különösen háborúvesztésre lehetetlen átmenetgazdasági tervek készítése: ilyenkor a következményeket egyáltalán nem lehet előrelátni. De a hadviselő felek feltételezik, hogy megnyerik a háborút; különben miért kezdenék, illetve folytatnák? Az átmenetgazdasági tervek tehát nyert háborúk esetére készülnek. Ha ez a feltételezés nem következik be, akkor máris kicsúszott a talaj realitásuk alól.

Ha tehát a háború kedvezően végződik, a tervek végrehajtását kevésbé fenyegeti veszély, noha akkor sem lehet tudni, hogy a vesztes felek helyzete milyen visszahatással lesz a győztesek gazdaságára? Erre is elég példát nyújt az első világháborút követő évtized ingatag gazdasági helyzete a győztes országokban. Lényegesen befolyásolja a tervek végrehajtását az érdekelt ország gazdasági süllyedésének a foka. Mélyebb zuhanás, a gazdasági szervezet erősebb megrázkódtatása más átmenetgazdasági módszereket kíván, mint mikor a rezgés csak a felületen mozog.

Mindezek lényeges körülmények, melyek eleve kizárják, hogy az átmenetgazdaság részletekre kiterjedő tervgazdaság legyen, annak szigorú, a gyakorlatban megszokott értelmezésében.

Az átmenetgazdaságnak tehát nem terv-, hanem inkább célgazdaság jellegűnek kell lennie. Teleológikus felfogása tenné lehetővé, hogy változó előfeltételek esetén is helytálljon. A cél ugyanis mindig ugyanaz marad az átmenetgazdaságban, bármilyenek is az előfeltételek. A háborús gazdasági-szervezet visszaalakítása, a munkások foglalkoztatása, stb. olyan feladatok, melyek változatlanok, bármiképpen fejeződjenek is be a háborúk.

A cél tudata általában nagy erőforrás a gazdasági életben is, jelentőségének felismerése hasznos eredményekre vezetne. Egységbe foglalja a különben esetleg széthúzó irányokat anélkül, hogy azoknak meghatározott pályát szabna, avagy teljesen magukra *hagyná*. Ez a lényeges különbség tervgazdaság és célgazdaság között. Míg az előbbi részletesen előírja a gazdasági cselekvést, az utóbbi csak a célt jelöli ki és a gazdasági erők szabad kifejtésére bízta, hogy milyen, úton érik el. Teret biztosít az egyéni elhatározásoknak. Bizonytalan előfeltételek esetén — miként a háború-béke átmeneténél — aligha lehet a program készítésnek egészségesebb alapja, mint ha célkijelölő jellegű.

Mindez korántsem jelenti, hogy semmi szükség sem lenne tervekre. A tervek azonban csak keretek lehetnek. Megjelölhetik, hogy a kítűzött célok megközelítésére a gazdasági élet mely területén, milyen feladatok elvégzése szükséges. Kidolgozhatják, hogy e tevékenységhez milyen eszközök állíthatók munkába s tisztázhatják a megoldás megkönnyítését szolgáló módszereket. Hiba volna azonban ennél tovább menni és a részleteket is kidolgozni, mert ez esetben bármely előfeltétel megdőlése megbolygatná az egész tervet s veszélyeztetné az eredményt.

Az átmenetgazdaságnak általában már eleve döntenie kell, hogy mire épít: az államra-e avagy a magángazdaságra is? Súlyos hiba volna mindent az államra építeni. Háborúk esetén — különösen, ha esetleg háborúvesztés következik be — az állam van a legnagyobb teherpróbának alávetve és szenved a legsúlyosabb következményeket. Az átmenetgazdaság feladatkörét egyedül ilyen megrendült szervezetre bízni aligha lehet. Az első világháború befejeztével a vesztes országok államszervezete átmenetgazdaságot irányítani egyáltalában nem tudott, de még a győztes országok is csak bizonytalan cselekvésekre voltak képesek.

Főként a magángazdaságra vár az átmenetgazdaság sikerének biztosítása. A vállalkozás gyorsabban tud alkalmazkodni a háború befejeztével kialakult körülményekhez, mint a nehézkes állami szervezet. Terveit is gyorsabban tudja alakítani, amire éppen ebben az időszakban van a legnagyobb szükség. A célok egyik legfontosabbika a magángazdaság regenerálása és átállítása. Helytelen volna tehát ezt az újjáépítést csak külső eszközökkel szolgálni, csak külső körülményektől várni s azt erős mértékben maguknak az érdekelteknek erő kifejtésére kell bízni.

Mindeme megállapításokat a tervkészítésre visszavetítve, általában arra a következtetésre juthatunk, hogy az államnak az átmenetgazdasági célkijelölés munkáját kell elvégeznie, megállapítania az ezt szolgáló tervek széles kereteit s a lehetőséghez képest biztosítani a magvalósításhoz szükséges legfontosabb eszközöket. Tisztázni kell továbbá, hogy milyen feladatok elvégzése tartozik saját körébe s ezek részletes terveit kidolgozni. A többit a szükséges segítség megadásával — ha képes erre — a magángazdaságra kell hagynia. A magángazdaságnak pedig az így kijelölt tág szerkezetet kell a maga munkájával kitöltenie, terveit kidolgozni és saját erőforrásait mozgósítani. Az átmenetgazdaság irányítása tehát csak a keretekben lehet állam által irányított s nem a részletekben.

Ha az állam- és a magángazdaság feladatkörét így elkülöníti is az átmenetgazdaság, azt feltétlenül figyelembe kell vennie, hogy a gazdasági élet fejlődése milyen irányba tart, a szabadság vagy a kötöttség felé halad-e? Az átmenetgazdaság eszközeit, módszereit ennek megfelelően kell megválasztani. Ha a fejlődés kötöttségből szabadabb gazdálkodás felé tart, akkor hiba volna az átmenet idején is olyan módszereket alkalmazni, melyek a szigorú kötöttséget tartják fenn. De ugyanez a megállapítás áll fordított viszonylatban is. Az átmenetgazdálkodásnak azonban az átmenet a feladata s nem elvi kérdések rendezése, vagyis nem bonthat fel nyakló nélkül minden köteleket, mégha a szabadabb gazdaság felé halad is az élet. A háborúk gazdasága általában kötött rendszerben dolgozik. Az átmenetnek ezt a kötöttséget csak nyugodt cselekvésekkel, mértéktartóan szabad feloldani, mert a gyors változás zavart kelthet és keresztezheti a kitűzött célokat.

Az átmenetgazdaság terveinek elkészítésénél és elbírálásánál még három körülmény fontos: a terveknek valóban az átmenetet kell szolgálniuk, arányosoknak és egymással összhangban állóknak kell lenniük.

Az első követelmény jelentőségét legjobban megmutatják maguk az „átmenetgazdasági” tervek. Ezek legtöbbje ugyanis saját munkaterületeinek összeszedett feladatait csoportosítja, tekintet nélkül arra, hogy azok az átmenetgazdaság időszakában keresztülvihetők-e, szolgálják-e a célt s megvannak-e megvalósításának eszközei? (Ily szempontból csak példaként mint helytelen utat a Duna—Tisza-csatornát említve: ez a terv sem időtartamban, sem célszolgálatban, sem megvalósításhoz szükséges eszközökben nem illeszkedik az átmenetgazdaságba.)

A másik követelmény az arányosság. Azért fontos, hogy ilymódon minden gazdasági ág a maga szükségleteihez és jelentőségéhez mérten egyformán részt vegyen az átmenet munkájában. Vannak gazdasági ágak, melyekben az átmenetnek nagyobb feladatköre van (hadiiparok, másoknál viszont kisebb (luxusipar, kisipar). A szükségletek tehát különbözők, de mások az erőforrások is, melyeket az egyes ágazatok az átmenetgazdaság céljainak szolgálatába állíthatnak. Az arányosítást már csak azért sem szabad mellékes körülményként feltüntetni, mert egy pillanatra

sem szabad megfeledkezni arról, hogy az átmenetgazdaság tartson bár hosszabb vagy rövidebb ideig, céljainak elérése után nem múlik el nyomtalanul, hanem következményeit az ország gazdasági szerkezetében a békegazdálkodás alatt is érezteti. Az átmenetgazdaság esetleges egyoldalúságának, illetve az arányosság szempontjából elkövetett hibáinak hatásait a gazdasági élet továbbra is viseli.

Nem kevésbé fontos az összhang követelménye. Tervek — különösen az állam által kezdeményezettek és irányítottak — csak akkor adhatnak eredményt, ha egymásba kapcsolódnak s egymást támogatják. Nem lehet például a gépjárműközlekedést fejleszteni, ha az úthálózat kiépítése ezzel nem játszik össze; textilipar munkájának fokozását kidolgozni, ha nyersanyagról nem történik gondoskodás, vagy akár a termelést fokozni, ha azzal nem tartana lépést a közlekedés alkalmazkodása.

Az átmenetgazdálkodás átmeneti jellegére minden tervkészítésnek tekintettel kell lennie. Nem szabad tehát céljait olyan tervekkel szolgáltnia, melyek nem egyeznek az ország gazdasági szerkezetével, illetve azokkal a célokkal, melyeket az átmenetgazdaság feladatkörén túlmenően kívánnak az erre illetékesek megvalósítani. Így, ha — nagyobb távlatokban is — a gazdasági struktúra megváltoztatása helyes, akkor ezt már az átmenetgazdaságnak is munkálnia kell: az alapokat már itt kell lerakni. Ha viszont az ország gazdasági szerkezetének változatlanul kell maradnia, vagy a háború előtt megkezdett úton tovább haladnia, akkor erre az átmenetgazdálkodás terveinek is tekintettel kell lenniök.

Az eddigiek során ismételtelen felvetődött az időtényező; a kérdés, hogy mikor kezdődik és meddig tart az átmenet? A kezdet határozottan megjelölhető: a háború befejezése, illetve a harci cselekményeknek azzal az előfeltétellel történő megszűnése, hogy rájuk többé nem kerül sor. Ez időpontban kezdődhetnek az átmenetgazdaság első cselekvései, mivel a háborúban dolgozó gyárak leállnak s új irányú munkájuk megkezdéséről kell gondoskodni. Az átmenetgazdasági tervek azonban még nem érvényesülhetnek, mert ebben az időpontban még nem ismerjük a háború végső kimenetelét, az esetleges gazdasági megrázkódásokat, valamint a béke gazdasági s egyéb kihatásait.

Amilyen könnyen megállapítható tehát az átmenetgazdaság kezdete, annyira bizonytalan tartama, befejezésének időpontja. Súlyos pusztításokkal járó háborúk után hosszabb ideig tart a békegazdálkodás elérézte. Megtörténhet az is, hogy az egyik szektorban már befejeződik az átmenetgazdaság, a másikon még huzamosan tart. Az időtartam előre történő megállapítása úgyszólván lehetetlen. Csak a mindenkori helyzetvizsgálat mutathatja meg, hogy a «háborús gazdálkodás tényezői és körülményei megszűntek-e, az átmenetgazdaság céljai beteljesültek-e s megkezdődött-e már a békegazdálkodás periódusa.

Átmenetgazdaság és békegazdaság között tehát nincs határozott cezúra. Az élet észrevétlenül siklik át egyikből a másikba. Az első akkor sikerült, ha minél gyorsabban befejeződik és átadja helyét a másiknak. Helyes tehát a gyors lebonyolítás. Ebből következik, hogy a terveknek — ha tényleg csak átmenetgazdaságra számítok — nem szabad hosszú lejáratúaknak lenniök.

Ezen általános feltételek után lényegében vizsgálva az átmenetgazdaság munkáját, három körülményt kell eleve tisztázni:

1. Mit kell elvégeznie az átmenetgazdaságnak: ez a célkijelölés munkája. Akár vesztés a háború akár győztes, a célok sohasem változnak az átmenetgazdaságban. Mindenütt azonosak a megoldásra váró feladatok. Csak a legfontosabbakat említve: a dolgozó népesség foglalkoztatása, a háborús szervezetek lebontása, a háborúra dolgozó gazdasági életnek békeszükségletek kielégítésére történő átállítása, a háborús károk helyrehozatala stb. A munka lényegét a célok adják, de így fogalmazva, mégis túlságosan általánosak ahhoz, hogy olyan hatást váltsanak ki, mint amilyent fentebb nekik tulajdonítottunk. E vezető célokat tehát kisebb

részletekre kell bontani s mindegyik gazdasági ágnek megjelölni, min kell dolgoznia, mire kell törekednie. Így lesznek alkalmasak arra, hogy a magángazdaság tervekészítését irányítsák.

2. Hogyan kell dolgoznia az átmenetgazdaságnak: ez a módszer kérdése. A célok, feladatok lehetnek mindenütt ugyanazok, megoldásuk azonban mindig és mindenütt más és más módszereket kíván. A gazdasági szervezet különbözősége, a fejlettség foka, a pusztítás mértéke, a háború politikai és gazdasági következményei annyira eltérőek, hogy az alkalmazandó módszerekre sablonokat felállítani úgyszólván lehetetlen, de nem is szabad. Legfeljebb irányelveket lehet megszabni anélkül, hogy itt is a részletekbe mennénk. A gazdasági élet kezdeményező erejének kell a maga munkaterületének módszereit megtalálnia, az állami feladatoknál pedig a gazdaságpolitikára vár ez a feladat. A módszer általános elvi vonatkozásait az állam megszabja, amikor rendeletével kötelezi a magángazdaságot bizonyos magatartásra, melyet az különben rentabilitás vagy más okokból esetleg nem tanúsítana. Így az átmenetgazdaság módszerkérdéseihez tartozik a munkaerőgazdálkodás megszervezése is: miképpen történjék a leszerelés után a munkábaállítás, hogyan biztosíttassék mindenki részére munkaalkalom stb.

3. Mivel kell dolgoznia az átmenetgazdaságnak: ez a kérdés az eszközöket tisztázza. Talán a legfontosabb kérdéscsoport ez. A célkitűzésekben az átmenetgazdaságok jórészt megegyeznek, akár győztes, akár legyőzött országról van szó. A helyreállítás, munkásfoglalkoztatás, stb. mindenütt egyformán fontos feladatok. A módszerek már lehetnek különbözők, de az eszközökben igen nagy eltérések lehetnek, feltéve, hogy az eszközkérdés egyáltalában szerepel a tervekben. Tervek és módszerek az eddigi tapasztalatok szerint ugyanis mindig bőven akadtak, anélkül azonban, hogy gyakorlati megvalósításuk körülményeit megvizsgálták volna.

Győztes országoknak e téren könnyebb a feladatuk. Eszközök bőven, de legalábbis a legyőzötteknél bővebben állnak rendelkezésükre. A háború következményeit eleve mérlegelhetik, sőt a legyőzöttekre megszabhatják, mégpedig úgy, ahogy saját érdekük ezt megkívánja.

A vesztes országban mindezek a tényezők bizonytalanok. Amikor átmenetgazdaságának eszközeit keresi, olyan adottságokkal kell számolnia, melyeket ha figyelmen kívül hagy, munkája célját téveszti. Így elsősorban saját gazdasági erőforrásait kell mérlegelnie. Kiindulásában hibás az átmenetgazdaság, ha arra számít, hogy nyersanyagot, tőkét, árukat külföldről kaphat. A külföldi hitelnyújtáshoz ez időszakban még hiányzik a bizalom. Nyersanyagokat elsősorban saját gazdasági életük ellátására fordítják a győztesek, s valószínűleg a szükséges hajtór is hiányzik ahhoz, hogy olyan mennyiségeket szállítsanak, amilyeneket a győztes és legyőzött országok kiegészített szükséglete igényelne. Ugyanez vonatkozhat az árukra (gépekre) is. Mindehhez azonban figyelembe kell venni, hogy a legyőzött országok aligha rendelkeznek azokkal a fizetési eszközökkel, melyeket az áru- és nyersanyagbevétel igényelne. Kivitelből ugyan elméletileg előteremthetők a fizetési eszközök. Gyakorlatilag azonban a szükségképpen leromlott gazdasági élet nem igen képes kivitelre, amikor maga sem rendelkezik a szükséges nyersanyagokkal és elsősorban saját ellátását kell biztosítania.

A nem nyersanyagtermelő vesztes országoknak tehát az átmenetgazdaság idejében is fenn kell tartaniuk a nyersanyaggazdálkodási és áruelosztási intézkedéseket, de nem mondhatnak le a szükségletkielégítés korlátozásáról sem. Mindezek a kötöttségek csak olyan ütemben szüntethetők meg, amint a gazdasági élet regenerálódása során a termelés minden nagyobb mennyiségeket képes a piac rendelkezésére bocsátani.

Nem kevésbé lényeges a tőkeellátás megoldása. A legyőzött ország e téren is saját erejére van utalva. Minden tervekészítés sikere azon múlik, hogy a finanszírozást kellőképpen megoldják-e? Közületek feladatkörébe utalt átmenetgazdasági munkánál elsősorban arra kell figyelni, hogy rendel-

kezésére áll-e majd az a pénzügyi erő, ami e tervek végrehajtásához szükséges? Győztes országoknak e téren is könnyebb a feladatuk, legyőzötteknél viszont számolni kell az adóalanyok fizetőképességének leromlásával, sőt esetleg pénzügyi zavarokkal is. A pénz értékállandóságának lehető biztosítása a vesztes országokban talán még fontosabb feladat, mint a győzteseknél, ahol több más szilárd tényező is támogathatja a gazdasági élet biztonságát. A magángazdaság az időszakban végzett tevékenysége ugyancsak igényli a finanszírozást és a szilárd pénzt. A tőketartalékokat a háborúk (különösen, ha huzamosabban tartanak) rendszerint kimerítik. A hadiipari üzemekben fekvő tőkék elértéktelenednek. Az átmenetgazdaság átállító munkája (különösen a hadiüzemeknél) újabb beruházásokat igényel, amihez tőke kell. A tőke* ellátás biztosítása így egyik legfontosabb eszköze az átmenetgazdaságnak s megoldásán sokban múlik a siker.

Mivel tőke csak szűkösen áll rendelkezésre, a terveknek elsősorban arra kell irányulniok, hogy kevés tőkefelhasználást igényeljenek, másrészt pedig a felhasználtat a lehetőség szerint minél gyorsabban újra kitermeljék. Nem hasznosak az átmenetgazdaságban azok a munkák, melyek a befektetett tőkét csak lassan regenerálják. Mi sem természetesebb, mint az, hogy a gyors tőkeképződés nem lehet egyedüli szempontja a programnak. Példaként említve: a lakás- építés nem regenerálja gyorsan a befektetett tőkét, mégis elsőrendű feladata az átmenetgazdaságnak. Itt azonban az a körülmény, hogy sok munkáskezet foglalkoztat, sok iparágnak ad munkát — ezekben a tőke gyorsabban újraképződik — és elsőrendű szükségletet elégít ki, kiegyenlíti a tőkevonatkozásban mutatkozó hátrányt.

Az átmenetgazdaságnak így más szempontokra kell ügyelnie, mint a békegazdaságnak, más körülmények fontosak benne. Ha lényegét röviden akamók kifejezni, akkor ezt így fogalmazhatnák meg: akkor sikerült, ha minél gyorsabban feleslegessé válik.

KECSŐ ISTVÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

A libanoni konfliktus. — A moszkvai konferencia eredményei. — A balkáni helyzet. — A teheráni és kairói összejövetel. — A csehszlovák-szovjetország szerződés. — Törökország és a háború.

A KELETI FRONTON változatlanul tovább tart az orosz hadmozdulatok nyugati tendenciája, melyre a német védelem szívós ellenállással és ellentámadással felel. Az angolszász légierők ismételten támadták Berlint s folytatják a német ipari és katonai góccok elleni rohamaikat, melyekre válaszul német részről igen erélyes megtorlást helyeztek kilátásba. Az olasz fronton az angolszász offenzíva bizonyos stagnálást mutat; a délolaszországi támaszpontokról azonban angolszász repülőgépek többször támadták a különböző horvát és bolgár gócpontokat, melyekről nyilván úgy sejtik, hogy ily módon a balkáni német előkészületeket is közelről érinthetik.

Ami magát Olaszországot illeti, Észak-Olaszországban tovább uralkodik a neofasizmus, mely éppen mostanában készül reá, hogy leszámoljon Mussolini rendszerének ellenségeivel. A német támogatással és szövetséggel uralkodó neofasizmus ellenében Dél-Itália területén Badoglio kormányszata tovább tartja kezében a vezetést. Angol részről változatlan kritikával

kísérik Badoglio kormányát, azonban nem feledik, hogy a teljes rendszer-változás, melyet Sforza, Croce és híveik követelnek, roppant hatással lenne Olaszországra, — ilymódon az angol intéző körök is hajlanak a nézet felé, hogy későbbre halasszák a teljes politikai átalakulást. Badoglio hivatalnoki és katonai kormányral intézi a király megbízásából az ügyeket. Benedetto Croce legutóbb nyilatkozott az olasz belpolitikai helyzetről s azt fejtegette: a király kormánya végtelenül hibázik, ha az elmúlt húsz év alatt kompromitált tábornokokkal akarja kormányoztatni az olasz népet, a fasiszta diktatúra után a király ilyen kompromittált generálisok diktatúráját állította fel stb.

Időben Pétain tervezett beszéde és a nyomában támadt konfliktus két jelentős eseménnyel esett össze. Az egyik Smuts tábornok híres beszéde, melyben a délafrikai únió vezetője azt fejtegette, hogy a háború után Kelet-Európában a Szovjet-Únió emelkedik egyeduralgó szerepre s az angolszász hatalmak mellett Franciaországnak semmiféle szerepe nem lehet. Az angol kormány ugyan utóbb megfelelő módon hangsúlyozta Smuts nyilatkozatának magánjellegét s hivatalos tényezők különleges nyomatékkai említették, mennyire óhajtja Anglia Franciaország nagyhatalmi állásának visszaállítását — a beszéd mégis igen kellemetlen benyomást keltett a nyugati hatalmakhoz csatlakozott franciák között. A másik érdekes esemény, hogy Giraud tábornok véglegesen kivált az algíri comitéből, De Gaulle és hívei szinte teljesen átvették a politikai vezetést s ezzel végleg elszakadt minden kapcsolat, mely a pétaini-lavali francia politikának valamilyen folytonosságot biztosított az algíri ellenállás szervezői között.

Ugyanekkor azonban De Gaulle tábora bizonyos balsikereket könyvelhet el. A libanoni konfliktus igen jelentős ellenérzéseket keltett De Gaulle és hívei ellen az angolszász világban. A libanoni arabok deklarálták e mandatárius terület nemzeti függetlenségét, melyet Szíriával együtt különben is garantált nekik Catroux tábornok, a gaulleista-angolszász rendszer ottani főbiztosa. Azonban az arab nyilatkozat mégis kellemetlenül érintette a francia hatóságokat, és a libanoni elxiököt, miniszterelnököt és a kormányt őrizetbe vették a francia katonai hatóságok. Az angol és amerikai politika közvetíteni igyekezett, amiben Casey közeli miniszternek nagy szerepe volt; az angolok és amerikaiak úgy tekintettek erre a lépésre, hogy az rossz hatást tett az arab világban, újra felgyújtotta a pánarab mozgalom tüzét s dezavualta Anglia újból tett kijelentéseit a teljes arab függetlenségről. Ily körülmények között De Gaulle kormánya elégtételt szolgáltatott a libanoni arab vezetőknek s visszahelyezte őket méltóságikba. A francia álláspont jogászai szempontból korrekt és dogmatikus: Szíriát és Libanont Franciaország a Népszövetségtől kapta mandatárius területként, ezen a státútumon csakis a Népszövetség eszközölhet változtatásokat, a francia szuverénitással pedig nem fér össze valamilyen másfajta szuverénitás. Az angolok és amerikaiak túlságosan merevnek tartják a francia álláspontot s közben oly vélemények is elhangzottak, melyek kétségbevonják a franciák politikai érzékét, gyarmatosító képességét s azt, hogy ily módzerekkel egyáltalában kormányozni lehet idegen népeket.

Az elmúlt hónap külpolitikai érdeklődését mégis teljes egészében a moszkvai konferencia eredményei kötötték le. Különösen Amerikában értékelték igen nagyra a moszkvai konferenciát s Hull külügyminisztert szép ünneplésben részesítették. Az angol és amerikai diplomácia ezután máris a tervezett hármastalálkozó előkészítésével foglalkozott. Roosevelt, Churchill és Sztálin megbeszéléseit igen gondosan előkészítették s a tárgyalási anyag nemcsak politikai, de katonai természetű is volt.

Előzőleg azonban két kérdés foglalkoztatta a nyugati szövetségeseket. Mindkettő jelentősége igen közölről érinti az angol-szovjet orosz viszony

egész komplexusát. Az egyik a lengyel kérdés, a másik a Balkán ügye. A moszkvai konferencia, úgy hírllett, nem tárgyalt közvetlenül a lengyel problémáról, mely újabban mintha bizonyos összefüggésbe került volna a csehszlovák kérdéssel, illetve a csehszlovák-szovjetország viszonyával; hiszen Benes politikája újra számításba vette a lengyel ügyet, most már nem csehszlovák-lengyel federáció, de az orosz és lengyelek közti közvetítés formájában. Szovjetország változatlanul kitart a maga álláspontja mellett s nem enged az 1939-es határokból, amire Sztálin világosan utalt is némely megnyilatkozásaiban: ugyan nem említette kifejezetten mint lengyel területeket az 1939-es szerzeményeket, de igenis szólt a fehérorosz és ukrán szovjetköztársaság egységéről és integritásáról, ehhez pedig oda kell gondolni a keleti lengyel-fehérorosz és ukránlakta területeket is. A londoni lengyel emigráns kormány ugyan kifelé változatlanul hajthatatlan a keleti területek kérdésében, hangoztatja, hogy ha a müncheni változtatásokat nem ismerik el a szövetségesek, ezek a területi átalakulások sem érvényesek — ám ugyanekkor újabban mintha mégis hajlamosságot mutatna a kompromisszumra, amiben mind a csehszlovák, mind az angol diplomáciának igen nagy része van. A moszkvai konferencia nem szólt a lengyel kérdéstről, de az ezt követő kommentárok nyíltan fejtegették a szövetségesek győzelme esetére várható megoldást. Lengyel szempontból jelentős eredménynek tekintik, hogy Moszkvában nem esett szó Németország 1938 előtti területi állagának integritásáról, sőt Ausztria külön létének deklarálásával utat nyitottak további lehetőségeknek. Már most a lengyel ügy nyugati barátai úgy vélik, hogy Lengyelországnak az elvesztett keleti területekért nyugaton kell lárpótlást nyújtani a keletporosz és sziléziai területeken, melyek egyúttal biztosíthatják nemcsak a lengyel nép fejlődését, de egyben a lengyel nép polgárisodását és iparosodását is, egyben pedig kiszabadítják Lengyelországot a német átkarolás veszélyéből. Csehszlovák részről is igen szorgalmazzák, mint hírllik, ezt a sziléziai és keletporoszországi megoldást, mivel Csehszlovákia most már tudatosan visszatér ismét a lengyelekkel való szláv szolidaritás eszméjéhez, s miközben közvetíteni igyekszik a lengyelek és a Szovjet-Önió között, egyben minél jobban meg szeretné növelni a cseh-lengyel érintkezés lehetőségeit, — a sziléziai német kolonizáció pedig elválasztja egymástól a cseheket és lengyeleket, úgyhogy azok csak igen vékony sávon függnék össze egymással. A németek és a nyugati szlávok közeli történetében végzetesnek bizonyult ez a keskeny lengyel-cseh kapcsolat, mivel az állandó versengés és ellentét lehetőségét jelentette csehek s lengyelek közt; viszont ha Lengyelország Szilézia egyéb tájain kielégülést talál és azt maga számára kolonizálhatja, a csehszlovák-lengyel problematika egészen más alakot ölt.

Ami a Balkán kérdését illeti, itt mintha az angol politika egyre több koncessziót tett volna a Szovjet-Öniónak. Az angolok eleinte a Péter királyhoz hűséges és konzervatív hajlandóságú Mihajlovics tábornok szabadcsapat mozgalmát támogatták. A szerb és horvát társadalom e viharos években mindinkább progresszív hajlandóságú lett s Mihajlovics közben szigorúan nagyszerb szempontokat hirdetett. Talán ez a zárt és szűk szerb jelleg volt oka annak, hogy a német felügyelet alatt kormányzó Nedics tábornok belgrádi kormánya és Mihajlovics bizonyos megértést és közeledést mutattak egymás iránt. De ebben talán az egyre jobban terjedő szocialistikus-kommunistikus közhangulat is hatott. Mihajlovics visszaszorult, ám annál nagyobb elterjedésre tett szert a kommunista-partizán mozgalom, melyet Tito tábornok vezet. Tito mozgalma Horvátország, Bosznia, Szlávia lakosságát vonja a maga köré s ha a vezetés itt is természetszerűleg szerb kézben van, ez a csoportosulás számol a horvát

elemekkel is. Így a Poglavnik rendszere iránt tartózkodást és passzivitást tanúsító parasztpárt és Tito törekvései közt a rokonszenv szálai szövődtek, úgyhogy mind több horvát intellektuális elem vállalta ezt az állásfoglalást. Tito csoportja legutóbb már kormányt is alakított, nemzeti tanácsot szervezett, bíróságokat és közigazgatási szerveket állított fel. A Szovjet-Únió azonnal elismerte az új alakulást, mely természetesen elsősorban Oroszország felé fordul, miközben a horvátok és a szintén túlságosan nagyszerb hajlamú kairói jugoszláv kormány felé a nemzetek közti egyenlőséget és egyenjogúságot hangoztatja.

A probléma itt azért válik kényessé, mert Tito partizán-mozgalma szemmel látható idegenkedést tanúsított a london-kairói emigráció és a Karagyorgyevics-dinasztia iránt. Az angol politika eddig a dinasztiaira és a london-kairói emigrációra építette a maga számításait. Most azonban az ellenkezőről kellett meggyőződnie. Habár Anglia még nem ismerte el a Tito-kormányt, már híre érkezett, hogy talán Péter király — megelőzendő a várható kellemetlen fejleményeket — saját kormánya gyanánt ismeri el Tito tanácsát. A valóság az, hogy a köztársasági-progresszív elemek mind nagyobb nyomatókkai lépnek fel s a konzervatív-dinasztikus szerb politikának mindinkább számolnia kell a Szovjet-Únió közvetlen balkáni befolyásával.

Hasonló ellentétek észlelhetők egyébként a görög politikában is. Az angol politika a királyra és kormányára építette a maga terveit, de újabban mind nagyobb figyelmet szentel a híreknek, melyek Görögországból a köztársasági és progresszív irányzat megerősödését jelentik. Görögországban tehát hasonló feszültségekkel találkozunk, mint a délszlávok között. Mindezek a hírek azért érdekesekek, mert abban az időben találnak elterjedést, midőn a Balkán problémája újra aktuális és midőn egyre többet emlegetik a szövetségesek új balkáni akcióját, mely mintegy válasz akar lenni a németek eddigi előkészületeire Bulgáriában és az eddig olasz birtokban volt görög szigeteken.

A balkáni problémák alighanem nagyon belejátszanak a nyugati nagyhatalmak és a Szovjet-Únió számításaiba; erre vall a Törökországra irányuló rendkívüli figyelem. A december elején lejátszódott teheráni hármastalálkozó a háború folytatását határozta el, de az általánosságokban tartott kommuniké, valamint a Sztálin, Roosevelt és Churchill tiszteletére rendezett ünnepi külsőségek azt sejtetik, hogy a szövetségesek most már végleges értelemben az európai szárazföld felé fordítják figyelmüket. Német részről úgy vélik, hogy itt alighanem a Balkánról is szó lehet, bár a partraszállás másfelől is várható; erre vall Rommel megbízatása abban a Dániában, ahol a német megszállás erélyesen száll szembe a szabotázsselekmények és robbantások ismétlődő hullámaival. A teheráni találkozót megelőzte Churchill, Roosevelt és Csangkajsek marsall kairói megbeszélése, mely iránt Oroszország is nagy figyelmet tanúsított Kína miatt, majd megújabb kairói megbeszélés követte, ahol Churchill és Eden a török köztársaság elnökével és Törökország vezető államférfiaival folytattak tanácskozást. A Törökországra irányított figyelem azt mutatja, hogy a szövetségesek számolnak a balkáni kérdés kibontakozásával. Bár ugyanekkor semmi sem vall arra, hogy Törökország lényegesen változtatna semleges, illetve tartózkodó politikáján; ám angol és amerikai kommentárok mégis azt tartják, hogy rövidesen sikerülni fog Törökországot aktívabb részvételre bírni.

Mind a moszkvai, mind a teheráni találkozóknak tárgyalási anyagában igen nagy helyet foglalt el a keleti kérdés, Japán problémája. Közben azonban a Szovjet-Únió — minden jel erre vall — rendkívül aggályossággal vizsgálja a keletközépeurópai problémát. Úgy látszik, hogy az eddig annyit hangoztatott és előre megfogalmazott federációs tervek helyett

Moszkva álláspontjának méltánylásával teret hódított az egyes államokkal külön-külön való tárgyalás gondolata. A Szovjet-Únió elstiettenek jellemezte a federációs terveket. Ezt az eszmét sietve megragadta a csehszlovák emigrációs diplomácia, mely eddig is bizonyos tartózkodást mutatott a federációs kísérletek iránt s Lengyelországtól is eltávolodott, mihelyt ez feszült viszonyba került Oroszországgal. Csehszlovákia sietett, hogy ossza a Szovjet-Únió felfogását s Benes diplomáciája e gondolatok értelmében keres mostmár megoldást a lengyel kérdésben is. Hosszas előkészületek és kísérletek után végre sikerült Benes moszkvai utazása. A moszkvai és teheráni, valamint a kairói megbeszélések után a csehszlovák-szovjet orosz szerződés megkötése a világháborús diplomácia egyik legnagyobb eseménye.

A csehszlovák-szovjet orosz egyezmény a Szovjet-Únió azon nézetének megvalósítása, hogy az egyes államok külön-külön tárgyaljanak vele illetve a nagyhatalmakkal. Az angol politika bizonyos tartózkodással viseltetett soká azon gondolatok iránt, melyek ellene voltak az előre meghatározott federációnak, illetve melyek előre szerződésekbe és kötelezettségekbe vitték bele az egyes kis államokat. Mostmár az angol diplomácia is méltányolja azt az elvet, hogy az egyes kisebb államok szuverenitását lehetőségig épségben kell tartani, csak föléjük kell építeni valami általános nemzetközi egyeztető szervet. Csehszlovákia javára viszont ebből az következett, hogy alkalma volt megelőzni másokat és a csehszlovák nemzeti és rekompenzációs elv teljes sikerre emelkedett a moszkvai szerződés aláírásával.

A moszkvai csehszlovák-orosz szerződés húszéves szoros politikai és katonai kapcsolatot teremt Csehszlovákia és a Szovjet-Únió között. A szerződés kifejezetten számít más államok csatlakozására, de végleges érvénnyel lerögzíti, hogy elsősorban az eddig német támadásnak áldozatul esett államokra gondol. Itt Lengyelországra utalnak s Benes most elő akarja készíteni a lengyel-orosz megegyezést, melynek természetesen előfeltétele, hogy a lengyelek engednek a keleti területekre vonatkozó álláspontjukból; de hogy ilyesmiről szó lehet, arra vall, hogy mind többet emlegetik a keleti német területekkel való kompenzációt, ami Csehszlovákia számára is kedvező alap.

A moszkvai szerződés jelentősége az, hogy a megelőzés elvét alkalmazza, tehát Csehszlovákia elsőbbségét hangsúlyozza és a jelenlegi háborús alakulások értelmében különböztet állam és állam között. Benes diplomáciájának e vonatkozásban tehát sikerült érintetlenül érvényben tartania a csehszlovák elvet, melyben nem kötött, nem ismert el semmiféle kompromisszumot, s azáltal, hogy Moszkva is magáévá tette nézeteit, sikerült elsőbbséget biztosítania az emigráció más árnnyalataival és ellenkező koncepcióval szemben (pl. Hodza, Osusky stb.). A Londonból érkező hírek különben is arról számolnak be, hogy az ottani cseh emigrációs lormány és államtanács változatlanul kitart az eredeti csehszlovák centralista koncepció mellett s a szlovák kérdésben is a teljes és szigorú állami és nemzeti egységet hangoztatja, az eddigi sérelmekért megtorlást akar s azt a következtetést vonja le az 1938/39-es nagy változásból, hogy a csehszlovák államvezetésnek nem az volt a hibája, hogy túl centralista volt, hanem hogy túlságosan gyenge és engedékeny volt. Benes elnök nem egyszer beszélt arról a kérdésről: hangoztatta a regionális megoldás jelentőségét, a tájak politikai szerepét, de ellene mondott az oly nézeteknek, melyek a kisebbségeknek állami jogokat akarnak az államban biztosítani; ily módon a háború utánra készülők tervek éppen az erő, a hatalom és a szigorú fegyelem irányában vonják le 1938 tanulságait.

GYALOGJÁRÓK RENDJE

A REND olyan, mint a kényes műszer. Ha fogaskerekei közé porszem kerül, finom szerkezete azonnal akadozni kezd; járásának egyensúlya megbénul. Zavartalan kibontakozásának feltétele tehát, hogy minél tisztábban működtessék és az eltérítő hatásokat tőle teljes tökéletességgel távolartsák. A rend eszközével válik az ember az anyag urává és a rend élető eleme minden szervezésnek is. A rend szeretete alapján véve hozánk tartozik, s akár megvan, akár hiányzik, erősen befolyásolja cselekedeteinket. Elismerjük szerepét az egyén boldogulása, még inkább a társas össz-működés létrehozása terén. Érdekes megfigyelni magukra hagyott embercsoportok ösztönös rendre törekvését.

Ha nagyvárosokban forgalmas útvonalakon helyezkedünk el, csodálkozva állapíthatjuk meg, hogy a föl és alá zajló tömeg mozgásában áramlások keletkeznek. Megfigyelhetjük, hogy az egyes összeverődő csoportok bizonyos irányok betartására törekszenek; a hullámszerű ritmikus hőmpölygése mind több embert ragad magával. A rend szükségének belátása és a tömeg körében történő érvényesülése közt természetesen nincs közvetlen mozzanat! kapcsolat. Nem azért kívánatos, mert elve hódolatra kényszerít, hanem áttett megmondolásból, mert elősegíti közvetett célok gyakorlati megvalósítását. Mindenki siet és azért ereszkedik be olyan folyamokba, melyeknek árja megkönnyíti, zavartalanabbá teszi előrehaladását, hogy gyorsabban érhesse tovább. A gyalogosok spontán kialakult közlekedési rendje természetesen rebbenészerű, könnyen szétfolyik, elmosódik, mert vonala megzavarásához elég a képletes porszem, elég ha ellentétes ék ütközik belé; ami azután rögtön kilendíti. Hogy a tömeg haladása állandó irányú maradjon, ahhoz az ösztön megnyilatkozásán kívül a gátló jelenségeket kiküszöbölő magasabb rendező erő beavatkozására is szükség van. Esetlegességek indításaiból ennek segítségével bontható csak ki.

Benn a nagyvárosban az élet szorosra koordinált. Nem úgy, mint a pusztán, hol az emberek és emberi érdekek súrlódása lazább. Ott kint nincs oly nagy szükség a rendre törekvés izgatószerkezeteire, mint a sűrűn lakott helyeken, ahol minden mozdulattal, minden lépéssel szomszédjainkba ütközünk és a közös életből származó problémákkal kerülünk szembe. Itt erősen kell hatni a hangyaösztönre, amely az állati társadalom porszem világának apró egyedeit annyira pompás együttműködésre sarkallja. Az ember azonban nem hangya, bár hajlamai rokonságot mutatnak, nem akarathatár nélküli tagja tömegrendszereknek, hanem, azon túl, egyéniség is; ez pedig lehetőséget nyújt részére egyéni elhatározásokra és kezdeményezésekre. Nem hivatkozunk most a nyers ellenmondást és ellenszegülést kiváltó luciferi tulajdonságunkra, hanem csupán céljaink és érdekeink sokféleségére. Ezek társas életünket egymagukban'is keresztül-kasul bonyolítják, a közös utakat egyéni utakkal keresztezik. Kuszáit szövetükben kell a fölényes hatalomnak összhangot teremtenie.

Húsz-harminc esztendővel ezelőtt még álomként hatott volna a közlekedés mai szigorú egyöntetősége. Azóta az életveszélyt hozó járművek mozgását mederbe szorították és a gyalogosok érdekeivel egybehangolták. Emlékezzünk arra, hogy akkoriban a fővárosban számos olyan kereszteződő útvonal akadt, amelyen a forgalom annyira tömeges és bonyolult volt, hogy az összevisszaság hetenként kívánt meg emberáldozatot. A rendteremtés és az erre fordított költség azonban megtérült. Látszatra terheli csak százazrekkel a közületek háztartását. A valóságban meghozza hasznát, mert csökkenti a szerencsétlenségek számát és ezzel munkaerők kikapcsolódásától, főként pedig munkaképtelenné vált egyének eltartása terhéül kíméli meg a dolgozók társadalmát. E közgazdasági mérleg tehát jelentős eredménnyel zárul.

Az a tapasztalat, hogy a gyalogosokat éri aránylag a legkevesebb baleset. Ez az oka annak, hogy a rendtartó hatalom viszonylag keveset törődik velük. Legfeljebb akkor figyel rájuk, amikor járműközlekedés hatósugarába, nagyobb veszélyességű zónába kerülnek. Ezzel azonban nem merültek ki a teendők. Nemcsak testi épségük védelme, hanem a rend magasabb érdekének egyéb szempontjai is egymásközt folyó forgalmuk megjavítását sürgetik.

Korunk agyoncsépelet közhelye, hogy az idő pénz. A mai ember siet, és sajnálja a céltalanul, kenyérkeresetén és pihenésén kívül elfecsérelt időt. Egész életét észszerűen, a hasznos és kellemes közt szeretné felosztani. Még a villamoson is olvas, hogy természetlenségű tünő elfoglaltságát a szórakozás viszonylagos értékű perceivé varázsolja. A zsúfolt útvonalakon történő előrehaladás — különösen, ha az óra mutatója türelmetlenül sürget — ma még merő bosszúság. Minden lépésnél szembejövőkbe ütközünk. Ez pedig felveti a kitérés kényes kérdését. De a közlekedés szabályainak nemtudása, vagy a nemtörődés szűk gyalogutakon egymagában is erősen hátráltat, különösen akkor, ha valaki történetesen párosán, vagy csomaggal terhelten igyekszik valahová. Pedig az utóbbi a fáradó és dolgozó emberek esete. Hány perpatvar, szócsata és perlekedés támad abból, hogy a szembejövők összeütköznek, összegabalyodnak, rosszul vagy nem akarnak kitérni. Megértjük a közhatalmat, hogy nem tartja gazdaságosnak a kisforgalom ellenőrzését és a vele való bíbelődést. Ne higyjük azonban, hogy itt csupán apró veszekedések kiküszöbölése és időkimélés volna a cél.

Egy törvény vagy rendelet életrevalóságáról és helyességéről lent az egyedek világában győződhetünk meg. Tulajdonképpen minden nagyvonalú szabályozásnak az a próbája, hogy miként hat a mélyszínten, a kisemberek életkörüzetében. Hiába remek jogalkotás egy kódex, ha lent nem értik meg, vagy félremagyarázzák és mást eredményez, mint amire szánták. Ily merevséggel nem mondhatunk ugyan rossz véleményt a jobboldali közlekedést bevezető forgalmi rendezésről, hiszen mögötte súlyos tapasztalatok és külföldi példák sorakoznak fel. Meg kell azonban állapítanunk, hogy nem hatotta át és győzte meg kellőképp a közönséget. A fővárosi ember még ma is rendőrt és büntetést lát benne, nem pedig az együttmozgás és tömeges közlekedés észszerű, mindannyiunk érdekében álló és mindenkit oltalmazó szabályzatát. Az ilyen beavatkozásnak ugyanis első és fő feladata, hogy az egyeseket rendelkezéseihez szoktassa; rendre nevelje. A kényszer és büntetés eszköze azonban e célból csak szükséges rossz, amellyel takarékosan kell bánni. Megkedveltetésével kísérleteztek nálunk is, ámde megalapozatlanul. Külföldi példák nyomán még az iskolákban is gyakorlatoztattak gyermekeket, de ismét rosszul fogták meg a kérdést, mert ott is csak a bonyolult átkelések feladatait tanígtatták. Pedig a közlekedés rendje nem az ember és a jármű találkozásánál, vagyis kocsúton történő áthaladásnál kezdődik.

Minden ismeretet az elejétől fogva kell elsajátítani. Megbosszulja magát, ha valaki a dolgok közepébe vág anélkül, hogy az ábécével és az alapvetéssel tisztában volt. Hibázik az is, aki olyan szinten szervez, hová az irányításra szorulóknak előkészülete még nem ért fel.

Hatalmas hirdetmény tette közhírré annak idején az új oldalra történő áttérést, de a szöregengetegből a szegény polgár csak nehezen böngészhetette ki azt a szabályt, amely elsősorban vonatkozik rá. Pedig ennél kezdődik a nagyváros észszerű közlekedése. Jobbra kell a gyalogosoknak kitérniük, olvashattuk eldugva. Ebből következik, hogy mindig a jobboldalt kell keresniük, mert az állandó oldalratartás magától, gépiesen megoldja a szembekeverülés bonyolalmait. Ezzel az egyszerű és érthető szabállyal elméletben tulajdonképpen az emelt útrészeket zajtó forgalmi zürzavarnak is leáldozott.

Aki tudja és megérti, hogy a gyalogló is jobbra tart, balra előz, az szükségszerűen ilyen ösztönös magatartásra rendezkedik be; nem kapkod, nem zavarodik meg akkor, ha a nagyforgalmú találkozási vonalakon halad át. Beidegzi ezt a szempontot, ösztönösen fogad ily hatásokat, biztosabban, határozottabban mozog, a közlekedés számára használhatóbbá válik. Ez a valódi jelentősége a gyalogosok közlekedési rendjének.

Felesleges volna büntetőhatóságok bekapcsolását sürgetnünk. A megtorlások gyakran tökéletesen lejártnak különben okos szabályozásokat. Ettől függetlenül azonban rendőrségünk feladata lehetne, hogy a sűrűn használt gyalogutakon kevészavú hirdetménnyel, vagy szóbeli udvarias figyelmeztetéssel, esetleg a közlekedési irányok mésszel történő kijelölésével — gondolva ilyenkor természetesen a kirakatnézők helyfoglalásával is — helyes mederbe vezesse a gyakran bántóan kaotikus forgalmat. Ugyanígy jó szolgálatot tennének a tanítók, ha kicsiny tanítványaikat már az iskolákban rászoktatnák ennek a magatartásnak ismeretére és arra, hogy melyik a jobb-kezüik; mert ezt sajnos még sok felnőtt sem tudja pontosan.

Az ember ösztönszerűen tart oldalra az úton. Talán akkor szokta meg ezt, amikor testi biztonságát még nem védték eleven jogszabályok. Be kellett húzódnia a falakhoz, amelyek mellékesen az eső és szél ellen is oltalmazták, fedeznie kellett egyik oldalát. Természetesen a bénább, esetlenebb bal felével keresett védelmet és ügyelt arra, hogy az ügyesebb, támadások ellen-súlyozására alkalmasabb jobboldalával maradjon kívül és ezzel fogadja a szembejövőt. Ez a baloldali közlekedés ősi magyarázata. Persze a polgárosulás e forgalmi viselkedés ősi színeit teljesen lemosta. Ezzel lehetőség nyílt az ellenkező megoldásra. Jobbra tarthatunk, jött reá az ember, sőt a fegyvertelen és békés egyén számára ez alkalmasabbnak is látszik, hiszen ismert tény alkatunk jobbrahúzó hajlama; az a jelenség, hogy ha tájékozódásra alkalmatlan terepe^ mondjuk egyhangú pusztaságban vagy a sivatagban eltévedünk, akkor hosszú út megtétele után nagy hurkot írunk le és végül saját nyomainkba érkezünk vissza, mert fejlettebb és erősebb jobboldalunk erre az oldalra térít el.

Minden gyaloglóban erősen küzdök még ma is e két hajlam. Mivel ösztönök játéka ez, rendre neveléssel kell határozott irányba hajlítani.

Nem pocsékolja feleslegesen erőit a közhatalom, ha szelíden kialakítani igyekszik a gyalogjárók rendjét. Közvetve haszonhoz jut, mert ez a betanult magatartás felvértezi az egyéneket a közlekedés okozta veszélyekkel szemben. A nagyvárosi ember nagy általánosságban különben is hajlik a fegyelemre, há ennek szükségét belátja (gondoljunk a spontán sorbaállásokra), bár nem szereti, ha feleslegesen rángatják és ilyenkor szívesen tör borsot a hatalmas-kodó orra alá. A hatalom ügyességén és tapintatán fordul meg tehát, hogy miként tudja e lehetőségeket kihasználni, segítségükkel könnyűszerrel miként old meg olyan feladatokat, amelyeket a közönség közreműködése nélkül különben csak bonyolult ellenőrzéssel és sokkal tökéletlenebbül .valósíthat meg.

MAGYAR SZEMLE

1944 FEBRUÁR

XLVI. KÖTET 2. (198.) SZÁM

A NEMZETKÖZI REND ÚJJÁÉPÍTÉSE — RÓMA SZERINT

KORUNKNAK egyik legcsodálatosabb jelensége, hogy az Európán végigszáguldó véres orkán közepette milyen rendíthetetlen és változhatatlan a római Szentszék tekintélye. Sok-sok millió ember ma éppúgy Rómából várja az útmutatást erkölcsi kérdésekben, mint azelőtt, és ha valami változás állt be a vérrel és erőszakkal teli évtizedek folyamán a Vatikán lelki hatalmát illetően, akkor nyilván csak növekedésről beszélhetünk. A katolikus egyház hatalma a lelkek felett, éppen azért, mert fegyvertelen hatalom, ellentállóbbnak bizonyult a kor viharaival szemben, mint sok más földibb és anyagiasabb eszközre támaszkodó hatalom. A Szentatya szózeit, békére és együttműködésre való felszólításait a küzdő felek egyike sem rejtheti el a hívek elől, akik ezeket a szavakat hallani és követni akarják. Ha a háborús fejlemények kérlelhetetlen logikája gátat is tud szabni ezeknek a törekvéseknek, remélhető, sőt valószínű, hogy a fegyverzajlás lecsendesülése után el fognak tűnni mindazok az akadályok, amelyek ma még útjában állnak annak, hogy a Szentatya tanítására a nemzetközi élet kérdéseit illetően kifejtsék teljes hatásukat. Nekünk magyaroknak, akik elsősorban az igazság fegyvereire és a jog érveire támaszkodva akarjuk a magunk igazát a népek aeropágja előtt képviselni, különösképp fel kell figyelnünk minden olyan hangra, amely Rómából jön és sejtetni engedi, hogy a Szentatya milyen irányban igyekszik majd a nemzetközi élet rendjének újjáépítése során tekintélyét latba vetni.

Ma már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy avatott tollú szerző munkájából részletesebben megismerhetjük a Vatikán felfogását a nemzetközi rend újjáépítését illetően. Guido Gonella, egyetemi tanár, számos jogfilozófiai és egyházi jogi mű szerzője, ugyanis legújabb könyvében (*Pressuposti di un ordine internazionale. Note ai messaggi di S. S. Pio XII. — Egy nemzetközi rend előfeltételei. Jegyzetek XII. Pius szózeitaihoz*) részletesen kommentálja XII. Pius pápa karácsonyi szózeitainak azon megállapításait, amelyek egy új nemzetközi rend előfeltételeiről és egy igazságos béke alapjairól szólnak. A könyvet a „Civitas Gentium“, a Vatikán kiadója adta ki. E mű módot nyújt tehát nekünk arra, hogy megismerkedhessünk azokkal a változhatatlan alapelvekkel, amelyeken a Vatikán politikája a béke és az újjáépítés kérdését illetően nyugszik.

A könyv első részében, igen jellemző módon, elsősorban azokról az erkölcsi alapelvekről van szó, amelyeknek elfogadása és minél szélesebb körben való elterjedése nélkül tartós és igazságos nemzetközi rend kialakítása a szerző szerint nem lehetséges. Konkrét megoldási módozatokról, javasolt intézményekről itt tehát nincsen szó. És ez érthető is. Hiszen a katolikus felfogásnak megfelelően elsősorban az ember lelkiségét, erkölcsi felfogását kell megreformálni, mivel e lelki reform nélkül minden intézményes reform homokra épülne. „Egy új nemzetközi rend, még hogyha bevált politikai, jogi és gazdasági kritériumok szerint lenne is igen bölcsen kiépítve, nem lenne igazságos és tartós, ha nem alapulna erkölcsi elveken.

A népek közötti kapcsolatok rendszerét nem lehet ugyanis megváltoztatni anélkül, hogy annak szellemét meg ne változtatnók... A nemzetek közti kapcsolatok elsősorban emberek közti kapcsolatok és éppen ezért először emberi bűnök és hibák ellen kell felvenni a harcot. Gonella nem szűnik meg hangoztatni, hogy emberi bűnök és emberi hibák elburjánzása hozták létre a nemzetközi kapcsolatok mai tragikus válságát.

Nem szabad persze azért azt hinni, hogy a katolikus jogfilozófusnak nincsen érvéke az intézményes reform szükségessége iránt. Könyvének második felében éppen elég részletesen tárgyalja ezt a kérdést is. Mindenekelőtt azonban a lelki, az erkölcsi reformok szükségességét állítja szemünk elé, hivatkozással a Szentatya szövezeire.

Gyűlölet, hazugság, utilitarizmus, egoizmus és az erőszak kultusza voltak azok az erők, amelyek szétrombolták azon erkölcsi alapokat, amelyeken a népek békés együttműködése fel kellene hogy épüljön. A gyűlölet le kellene győznie a szeretetnek, az igazság szellemének a rideg hasznossági elvet és a szolidaritás érzésének a korlátlan önzést; csak a lelkileg így megreformált emberiség lenne képes tartós és harmonikus nemzetközi rend kialakítására. Az első ellenség tehát a gyűlölet, amely ellen XII. Pius szerint igazságos, őszinte, udvarias és együttműködésre kész lelkiességgel kell küzdeni. A huszadik században azonban, sajnos, uralkodóvá vált az a felfogás, amely szerint a gyűlölet a nemzetek életének legfontosabb mozgatója. Ez a filozófia azt állítja, hogy a magánéletben más erkölcsi elvek kell hogy vezessék az embert, mint a közéletben és elhítteti az emberekkel, hogy a politikai cselekvések terén meg van engedve mindaz, ami másutt tilos. Pedig az államok közösségében — hirdeti Róma — az erényeknek és a bűnöknek ugyanolyan hatása van a közösség sorsára, mint a magánember sorsára a családban.

Ennek a tannak tulajdonítható, hogy az emberek elfelejtik azt, hogy az emberiség természeti és erkölcsi egységet alkot, amelyből egyetlenegy nép sem vonhatja ki magát anélkül, hogy a nemzetek közösségének és ezzel önmagának érdekeit meg ne sértse. Ezt a helytelen erkölcsi felfogást kell elsősorban legyőzni. Meg kell győzni az embereket arról, hogy csak a szeretet szelleme és a jog tisztelete teremthet tartós békét és harmonikus nemzetközi rendet. Sajnos, ma még amoralizmus, irracionizmus és voluntarizmus uralkodik a világpolitikában — sóhajt fel Gonella — és éppen ezért egyre kevesebb értékük van a szerződéseknél. A szerződő felek csak azért kötnek szerződéseket, hogy azokat abban a pillanatban, amikor az önző érdek úgy kívánja, minden meggondolás nélkül megszegjék. Az erkölcsi alapok megrendülése okozta azt is, hogy az államok egyre kevesebb képességet mutatnak arra, hogy tárgyalás és kompromisszumok útján rendezzék ellentéteiket. Mindig csak a legradikálisabb megoldás — szóval az erőszak alkalmazása — marad hátra, minden átmeneti megoldás megbukik.

„A népek együttélése, különösen a hatalmas és gyenge népek együttélése csak az igazság fundamentumán lehetséges. Az igazság pedig azt követeli a hatalmastól, hogy a gyengében is erkölcsi személyt lásson, akinek a hatalmassal szemben nemcsak kötelességei, de jogai is vannak, amelyeket a hatalmasnak elismernie és tisztelnie kell“ — írja Gonella. Az olyan állam tehát, amely gyengébb államot megfoszt jogaitól, vét a közjó ellen és megbontja az államok társadalmának egyensúlyát. Az igazságosság, amely minden állam jogait elismeri, az egyedüli biztosítéka a békés fejlődésnek. Az olyan biztonság azonban, amely nem az igazságosságon alapul, hanem előjogokon, szükségkép illuzórikus. A szerző itt elég világosan a páriszkörnyéki békék haszonélvezőinek politikáját támadva, megállapítja, hogy az igazságtalanság bizonytalanságot, nyugtalanságot és háborút hoz létre.

Ezen a ponton tér rá a szerző a békés revízió kérdésére is. Szerinte a mérsékelt revizionizmus a helyes, amely lassú és békés reformmal változtatja meg a nemzetközi rendet ahelyett, hogy erőszakkal szétrombolná. Szerinte a két világháború között leginkább a kisebb nemzetek képviselték ezt az álláspontot, míg a nagyhatalmak a merev konzervativizmus, vagy az erőszakos revízió végletei között hányódtak. Békés revízió csak akkor képzelhető el, ha mindenki elismeri azt, hogy saját ügyében senki sem lehet bíró és aláveti magát egy döntőbírói ítéletnek. Világos, hogy az ilyen eljárás annál könnyebben lesz megvalósítható, minél inkább át lesznek hatva a nemzetek a keresztény etika szellemével.

A modern államok rideg utilitarizmusát és egoizmusát is élesen ostromozza a szerző és megállapítja, hogy az a politika, amely elismeri, hogy a nemzeteknek nemcsak jogaik, de kötelességeik is vannak, végső eredményben előnyösebb, mint a korlátlan és vak egoizmus politikája. Egyetlenegy nemzet boldogsága sem alapulhat a többi nemzet szerencsétlenségén, mondja a katolikus jogfilozófus. Csak a szolidaritás és az emberiség érzésének kultusza biztosíthatja a népek olyan közösségének kialakítását, amely a rendet és a békét fenntartani tudja. Persze az államok közösségének (Comunità degli Stati) sem szabad megsértenie az egyes államok partikuláris jogait. A közérdek maximumának kell egybeesnie az egyes államok partikuláris jogainak maximumával: ez lenne az ideális állapot.

Mint látjuk, a nemzetközi rend katolikus interpretátora szerves egységben képzei el a nemzetek együttélése által alakított közösséget, amelyet a modern kor konzervatív vagy liberális gondolkodói többnyire csak a hatalompolitika vagy az utilitarizmus szemüvegén keresztül szoktak észrevenni. „A hatalmak koncertje“ vagy „a világgazdaság szervezete“ azok a legmagasabb fogalmak, amelyekig a modern, racionálisra gondolkodó el tud jutni. A Népszövetség teoretikusai eljutottak ugyan olyan fogalmakig is, mint „kollektív biztonság“ vagy „nemzetközi együttműködés“, de a történelmi realitások próbakövén ezek a fogalmak erőtlen jogi fikcióknak bizonyultak. Gonella könyvében nyilván kísérletet tesz arra, hogy az államok közösségének új és olyan szerves fogalmát alkossa meg, amely túlmege a „hatalmak koncertjének“ nyers, pragmatikus koncepcióján, de több valóságértékkel bír, mint a Népszövetség híveinek erőtlen konstrukciói. A katolikus jogfilozófus a keresztény etikában találja meg azt az alapot, amelyen a népeknek szerves és valóságos társadalmi felépülhet, amely úgy aránylik az egyes államhoz, mint a család és a társadalom az egyénhez. A Comunità degli Stati-fogalom keresztény-középkori gyökerei kézzelfoghatóak.

A szerző a továbbiakban az erőszak kultusza ellen fordul és hangsúlyozza, hogy az erőszak sosem fogja tudni elpusztítani a jogot. Az elnyomás még csak fokozza az elnyomottak jogának fényét és a jog végül is győzni fog. Az erőszak kultusza egyébként is a nemzetközi együttműködés és béke legveszedelmesebb ellensége. A Nietzsche-féle „Wille zur Macht“ nem ismer határokat és éppen ezért az agresszió kielégíthetetlen viharát hozza a világra. Erőszakra nem lehet birodalmakat alapítani. Az erőszaknak korlátoznia kell önmagát és egyedül az erkölcsi elvek vonhatnak korlátokat az erőszak körül. Az erőszak önmagában képtelen lévén az alkotásra, végül is kénytelen kiegészíteni a joggal.

Ezen a ponton fejti ki véleményét Gonella a totális háború koncepciójáról. Mindenkinek örök kötelessége dolgozni abban az irányban, hogy a háború minél kevésbé legyen kegyetlen. Ez a feladat nem lehetetlen; minden háború fegyvelmezhető. A katolikus jogfilozófia tehát nem ismeri el a totális háborút és azt követeli, hogy a hadviselést az emberiség elvei-

nek és az ember természetes jogainak tiszteletbentartásával folytassák. Az államok közötti konvencióknak éppen az a feladata, hogy kizárják a totális háborút.

Az erőszak szellemének ostromozása után az egoizmus ellen fordul a Szentatya kommentátora. Az emberekben az együttműködés szellemét kell kifejleszteni, mert a nemzetek egoizmusának gyökere az egyén egoizmusa. Minden nemzetnek megvannak a maga különleges feladatai, de a nemzeti differenciációnak nem szabad elszigetelődéssé fajulnia. A nemzetek egy hatalmas testnek a szervei és éppen ezért megdől a szükséges biológiai egyensúly, ha az egyes nemzetek mesterséges privilégiumokra tesznek szert. A nemzetek közössége akkor egészséges, ha minden egyes állam megtartja a maga egyéniségét, de azért együttműködik a többivel. Nem elég az egyes államokon belül fejleszteni a szolidaritás érzését, ápolni kell a nemzetközi szolidaritás érzését is. A kereszténység nagyon sokat tehet a nemzetközi élet megújítása terén avval, ha ezeket az elveket a népek körében terjeszti — evvel a megállapítással végződik a könyv első része.

Az itt ismertetett általános erkölcsi elvekre azután konkrét intézményeket szeretne felépíteni. Gonella az erre vonatkozó javaslatait, amelyek kétségtelenül összhangban vannak a Vatikán ebbeli felfogásával, ismerteti könyvének második felében. E konkrét javaslatok megvalósításának előfeltétele természetesen a második világháború lezárulása. A jelenlegi konfliktus likvidálásáról nem beszél, de hangsúlyozza, hogy az egyes államok szabadságának és függetlenségének tiszteletben tartása nélkül új rendet a romokon kiépíteni nem lehet. Minden egyes nemzetnek joga van arra, hogy történelmi hivatását betölthesse. Gonella újból és újból hangsúlyozza a nagy és kis nemzetek jogi egyenlőségét és ismételten rámutat arra, hogy lehetetlen a nemzetek egészséges közösségét felépíteni anélkül, hogy a gyöngébb államok függetlenségét és integritását tiszteletben ne tartsuk. Csak a kis és nagy államok közti egészséges egyensúly biztosíthatja a békét — írja és hozzáfűzi, hogy a nemzetiségi elv és a népek önrendelkezési jogának tiszteletben tartása vezet el ehhez az egyensúlyhoz.

A federalizmust sem utasítja el a szerző. A federalizmus szerinte éppen az ellenkezője a kisebb államok elnyomásának, mert hiszen önkéntes együttműködésen alapul. A nemzetek közti egyenlőséget fel lehet azonkívül tartani a nemzetközi gazdasági élet egy olyan szervezetében is, amelyben nagy és kis államok működnek együtt gazdaságilag. — Csak persze a gazdasági fölénynek nem szabad politikai fölényé válnia...

Gonella elismeri, hogy lehetetlen a határokat úgy megvonni, hogy azok egybeessenek a nemzetiségi határokkal, mert hiszen életképtelen apró államokat alkotni nem szabad és tekintettel kell lenni a történelmi, gazdasági és stratégiai szempontokra is. Éppen ezért a nemzeti kisebbségek intézményes védelmének fontos helye van Gonella rendszerében. Itt is kölcsönösen tiszteletben kell tartani a jogokat és kötelességeket. Az állam tartsa tiszteletben az állampolgárok nyelvi és kulturális jogait, azok viszont kötelesek lemondani minden szeparatista törekvéseiről. A Népszövetség által gyakorolt kisebbségvédelmi rendszer a gyakorlatban nem volt kielégítő. Gonella szerint el kellene vermi az ellenőrzés jogát a politikai fórumoktól és egy független nemzetközi bíróságnak kellene döntenie vitás kérdésekben.

Hasonló megoldásra bukkanunk a revízió kérdését tárgyaló rész olvasásakor. A szerződések örök voltáról beszélni abszurdum volna. De a status quo önkényes és egyoldalú megváltoztatása háborúhoz vezet. A revízió csak akkor jogszerű és észszerű, ha döntőbírói ítéleten alapul. A szerző egy nemzetközi bíróságot szeretne az ilyen döntések hozatalára életre hívni.

A gyarmati és nyersanyagkérdésről is megvan a szerzőnek a maga felfogása, amely szervesen beleilleszkedik egész rendszerébe. Helyteleníti azt a törekvést, amely arra irányul, hogy az egyes államok nyersanyag-

források tekintetében függetlenítsék magukat a többi országtól. Nyersanyagok birtoklása még nem jelent jólétet, és számos kis nemzetet ismerünk, amely nyersanyagforrások nélkül is jólétben él. Mégis szükségesnek látszik, hogy a gyarmatbirtokok terén is bizonyos egyensúly jöjjön létre a nemzetek között. Több út vezethet ehhez a kívánatos állapothoz. A gyarmatok újrafelosztása, a mandátumrendszer általánosítása, az összes gyarmatok nemzetközivé tétele egyaránt elvezethet a célhoz.

Könyvének utolsó részében beszél Gonella arról a szervezetről, amely hivatva volna a szerződések betartását és revízióját biztosítani. Az „Államok szövetsége“ — Societá degli Stati — sokban emlékeztet a Népszövetségre. Van azonban egy alapvető különbség: az Államok szövetségének nem szabad békeszerződéseken alapulnia. És ez az új szervezet megfelelő eszközökkel rendelkezne ahhoz, hogy a revíziót és a kisebbségek védelmét meg is valósítsa. Ez az új alakulat nem zárná ki azt, hogy egyes államcsoportok között federációk jöjjenek létre, de a kisananthoz hasonló, úgynevezett „kiegészítő paktumokat“ nem tart kívánatosnak Gonella. A szövetségnek minél univerzálisabbnak kellene lennie, nem szabadna azonban az univerzalitás érdekében a tagok kötelezettségeit annyira csökkenteni, hogy a szövetség határozatai ne leimének többé mindegyikükre kötelezőek. A háború kiküszöbölését már XV. Benedek is a kötelező nemzetközi bíraskodástól várta. XII. Pius felfogásának interpretátora szintén a nemzetközi döntések kötelezővé tételétől várja egy szilárdabb nemzetközi rend kialakítását.

A katolikus egyház igen sokat tehet egy igazságos és tartós nemzetközi rend megteremtése érdekében. Éppen ezért kívánatos, hogy az egyház üldözése mindenütt megszűnjék és a keresztény tanítás szabadsága mindenütt helyreállíttassék — ezzel a konklúzióval zárja le alapvető jelentőségű művét Gonella.

Kétségtelen, hogy mind általános európai, mind magyar szempontból is igen kívánatos volna a Gonella által kifejtett gondolatok minél szélesebb körben való elterjedése. Csak így volna remélhető, hogy a háború befejezését követő időben az itt kifejtett, annyira üdvös elvek általánosabb elismerésre találjanak és vezetős szerepet játszanak majd egy új és igazságosabb nemzetközi rend kialakításában. Aki tehát nálunk a korlátlan hatalompolitika, a faji egoizmus és az autarkia szellemével szembeszáll, az önkéntelenül is a kis- és középállamok igazságos ügyét szolgálja. Aki pedig ezeket az állítólagos koreszméket üdvözli, az feltétlenül ellensége annak a keresztény európai közösségnek, amelyben Magyarország is megtalálja az őt megillető méltó helyet. Ezt meg kellene tanulniok végre azoknak, akik még mindig nem látják be, hogy az örök keresztény elveknek és nem a múlandó tévedések harcosai vá kell válniok, ha Magyarország ügyét akarják szolgálni.

ERŐS JÁNOS

A SZOVJETÚNIÓ KÜLPOLITIKÁJA

A Z OKTÓBERI KOMMUNISTA FORRADALOMMAL Oroszország nemcsak abból a koalícióból lépett ki, melyben a világháború alatt harcolt, hanem hátat fordított annak a világnak is, melyben Nagy Péter óta mint az új-kor egyik nagyhatalma helyet foglalt. Oroszország a forradalom roppant változásai után befelé fordult, ellenségének tekintette a külvilágot, ahol még nem ment végbe a — kommunista felfogás szerint elkerülhetetlen — forradalom. A nem kommunista „külvilág“ államai természetesen szintén ellenségüknek tekintették a Szovjetuniót, távortartották magukat tőle és évekre tellett, míg elismerték és felvették vele a diplomáciai kapcsolatokat.

Ilyen körülmények közt a Szovjetunió első időszakában, a Leninkorszakban, nehéz szovjet külpolitikáról beszélni, mert ilyen nem volt. Hacsak a világforradalom várását nem tekintjük a külpolitikai állásfoglalás egy nemének s a földalatti forradalmi mozgalmak pártfogását a diplomácia egy fajtájának. De a bolsevizmus továbbterjedéséhez fűzött moszkvai remények nem váltak be s a Szovjetunió egyelőre kevés kapcsolatot tudott teremteni a világgal. Csak a weimari Németország lépett a rapallói szerződéssel (1922) szorosabb gazdasági érintkezésbe a Szovjetunióval, amit a háborúutáni politika későbbi angol kritikussai elég veszedelmes tünetnek könyveltek el és szemrehányásokat tettek kormányaiknak, hogy Oroszországot és Németországot ahelyett, hogy elválasztották volna egymástól, egyenesen egymás karjaiba kergették. (Ennek a hibának a megismétlésétől nem győzik óvni kormányukat az angol politika mai figyelői, különösen mióta a müncheni döntés, akárcsak a versaillesi béke, Németország és Oroszország együttműködéséhez vezetett.) De a huszas évek német-orosz érintkezése sem volt hosszú életű; Stresemann politikája inkább nyugatra fordult; Berlin és Moszkva viszonya elhidegült, míg 1933-ban Hitler uralomra jutásával kimondottan ellenségessé vált.

Moszkva sokáig a szovjet rezsim belső megszilárdításával, a háború és a forradalmak pusztításainak eltakarításával volt elfoglalva, az elszigeteltség meg is felelt neki; mert hogy nem zavarták s abbahagyták a szovjet rezsim megbuktatására irányuló kísérleteket, már magábanvéve olyan eredmény volt, aminek elérésénél ebben az első időszakban egy szervezett külpolitika és diplomácia se akarhatott volna többet. Az elszigeteltség viszont megbénította a Szovjetunió külpolitikai tevékenységét. Oroszország nem vett részt a világháborút követő béketárgyalásokon, az új világot az ő részvétele és közreműködése nélkül teremtették meg. Ezt a körülményt a két háború közti világpolitika mai angolszász bírálói elég nagy hibának és tévedésnek nevezik, mert szerintük talán az új világháború is elkerülhető lett volna, ha a versaillesi békét Oroszországgal együtt csinálják. Ám a versaillesi béketárgyalások idején a világ kapitalista ^ nagyhatalmainak viszonya a Szovjetunióhoz és viszont olyan volt, hogy a közös platform teljesen elképzelhetetlen volt. A kommunista forradalom / azonban nem változtatta meg, s még kevésbé csökkentette Oroszország 'l jelentőségét a világ hatalmai közt, különösen, hogy a bolsevista rezsim inagy gondot fordított a vörös hadsereg fejlesztésére. Az elszigeteltség, az elzárkózás nem tarthatott örökké.

A világforradalomról vallott kommunista felfogás sokáig áthidalhatatlannak látszó úrként tátongott a Szovjetunió és a kapitalista világ között.

A bolsevisták szemében a Szovjetunió a kommunista világállam kezdete s a nemkommunista nemzeti (marxista terminológia szerint) „osztályuralmi“ államok csak addig maradhatnak fenn, míg a kommunizmus meg

nem hódítja az egész világot. Marx szerint az állam csak az osztályuralom fenntartását szolgáló gépezet, amely addig működik, míg be nem következik a proletariátus osztály nélküli uralma a világ fölött. Ezen ideológia szerint a háborúk is csak addig törhetnek ki a népek közt, míg a proletariátus magához nem ragadja a vezetést s meg nem teremti az örök békét. Addig azonban a háborúk is a világproletariátus diktatúrájának előkészítői, s mint a kommunista Internacionálé kongresszusán 1928-ban megfogalmazták: a proletariátusnak gondosan tanulmányoznia kell minden háború történelmi jelentőségét és különös gonddal kell kiértékelnie a világforradalom szempontjából a háborúban résztvevő összes országok uralkodó osztályainak szerepét. Ebben az értelemben a marxista ideológia háromfajta háborút ismert: 1. imperialistát, amelyet imperialista, azaz kapitalista államok folytatnak egymás közt, vagy egy elnyomott nemzet ellen, vagy egy demokratikus, vagy szocialista forradalomra törekvő állam ellen; 2. nacionalistát, amelyet egy nemzet a gyarmati kizsákmányolás ellen, vagy a nemzeti lét érdekében folytat; 3. forradalmi, amelyet a nemzetek a szociális rend megváltoztatásáért folytatnak.

Egy kormány, amely ekként vélekedik a világról, érthető nehézségekbe ütközik a külpolitika terén. Amíg a Szovjetunió teljesen a világforradalmi ideológia alapján állt, addig nem is sikerült kilépnie külpolitikai elszigeteltségéből. Ám a Szovjetunió belső fejlődése háttérbe szorította a világforradalmi gondolatot és az orosz nemzeti irányzatnak kedvezett. 1928-ban Sztálin győzedelmeskedett a világforradalmat hirdető Trockij régi gárdája fölött. A „nacionalisták“ győzelme az „internacionalisták“ fölött azonban egymagában véve aligha lett volna elég ahhoz, hogy kedvezőbb feltételeket teremtsen a Szovjetunió külpolitikai tevékenysége számára, ha a világesemények nem szorgalmazzák szintén Országosvilágpolitikai elszigeteltségének megszüntetését.

A realista Sztálint a harmincas évek elején Keleten és Nyugaton két nagy esemény figyelmeztette arra, hogy a Szovjetunióknak nem elég „ideológiai“ politikát folytatnia, mert Oroszország időtlen helye a világban olyan problémákat vet felszínre, melyekkel ideológiai szempontok és előítéletek nélkül kell szembenéznie. Ez a két esemény: Keleten a japán-mandzsú háború volt, amely Japán ázsiai térfoglalását eredményezte; Nyugaton pedig Hitler uralomra jutása Németországban, ami előrelátható eltolódást idézett elő az Oroszországot elsőrangúan érdeklő európai hatalmi viszonyokban. Moszkva idegesen figyelte a Keleten és Nyugaton elinduló japán és német mozgalmakat, melyek a fennálló világrend ellen emelkedtek fel, s bár a Szovjetunió sem tartozott a világrésszel megelégedett hatalmak közé, egyrészt ideológiai okokból, másrészt attól tartva, hogy Japán és Németország egyszer Oroszország ellen szövetkezhetnek, Sztálin jónak látta, hogy a státuskvót védő nyugati demokrata nagyhatalmak felé forduljon. Ekkor kezdődik a szovjet külpolitikában az úgynevezett Litvinov-korszak, amely a Szovjetunió elszigetelődésének végét jelenti.

A nyugati nagyhatalmak azonban most is alapos fenntartásokkal fogadták a szovjet külpolitika nyugati kezdeményezését. 1934-ben felvették ugyan a Szovjetuniót a Népszövetségbe, Franciaország és Csehszlovákia külön katonai szerződéseket is kötött Moszkvával, de Anglia végig tartózkodó maradt, s ez a tartózkodás — Chamberlain miniszterelnöksége alatt — végül is a demokráciák és a Szovjetunió együttműködésének kudarcához vezetett. A nyugati demokráciákban a „fasizmus elleni harcot“, ami a szovjet külpolitika vezérszólama lett, nem fogadták osztatlan lelkesedéssel, mert a kormánykörök nem voltak teljesen tisztában vele, mit tekintsenek nagyobb ellenségüknek, a fasizmusokat-e vagy a kommunizmust.

A nyugati nagyhatalmak habozó politikáját az sem terelte határozott irányba, hogy Sztálin revideálta a háborúról vallott régebbi kommunista nézeteket s a „világforradalom“ központi eszméje helyébe

az „igazságos“ és „igazságtalan“ háború közti megkülönböztetést állította „igazságosnak“ tartván természetesen azt a háborút, amelybe a Szovjetunió a nyugati nagyhatalmak oldalán Németország és szövetségesei ellen keveredne. A Litvinov-korszakba esik a kommunista Internacionálnak az az utasítása is, amely szerint „a nemzeti mozgalmakat alá kell rendelni a faszizmus elleni egyetemes küzdelem általános érdekeinek.“ A jelszó jegyében például a csehszlovákiai magyar baloldal együttműködött a státuskvót védő csehekkel s kárhóztatta a német dinamizmusra támaszkodó jobboldali magyar revizionista politikát; ez az irányzat akkor baloldali szempontból taktikailag igazolható volt, viszont semmilyen szempontból sem indokolt, hogy a csehszlovákiai magyar baloldal moszkvai emigránsai most sem kívánják a vitán felül igazságtalan régi határok felülvizsgálását, amikor pedig már egy Új közép európai rend megteremtéséről van szó.

A nyugati nagyhatalmak külpolitikáját 1938 kritikus hónapjaiban Chamberlain irányította s a müncheni négyhatalmi konferencia, amely Németország és Olaszország bevonásával viszont a Franciaországgal és Csehszlovákiával szövetséges és a Népszövetségen belül Angliával is egy táborban álló Oroszország nélkül határozott, előkészítette a biztos szakítást Moszkva és a demokráciák közt. A müncheni döntéssel előidézett moszkvai reakciót még elmélyítette Anglia magatartása azokon a tárgyalásokon, melyeket 1939 tavaszán kezdtek és eredménytelenül folytattak egészen addig, míg a Szovjetunió — revánsképpen Münchenért — meg nem kötötte a német-orosz paktumot, ami a nagyfrigyési és bismarcki hagyományokra hivatkozó Hitlernek ugyanolyan előnyöket biztosított mint a Rückversicherungsvertrag.

A müncheni döntést, illetve Oroszország kizárását az európai ügyekből, a mai angolszász külpolitikai bírálók ugyanolyan végzetes hibának nevezik, mint Oroszország távolmaradását a Versailles! béketárgyalásoktól. A müncheni döntés következményeként Moszkva külpolitikája új utakra tért és néhány nappal a második világháború kitörése előtt, 1939 augusztus 23-án a Szovjetunió megemntámadási szerződést kötött Németországgal. A szovjet külpolitika magyarázóiezt a lépést úgy értelmezik, hogy Oroszországnak gondoskodnia kellett saját biztonságáról és meg kellett ragadnia az alkalmat, hogy elfoglalja azokat a területeket, amelyekre egy nyugatról jövő támadásnál feltétlen szüksége volt. Ugyanezek a „biztonsági“ szempontok motiválták — szovjet interpretáció szerint — Oroszország támadását Finnország ellen is, mert orosz részről nem győznek rámutatni, hogy azok a területek, amelyeket 1939-ben a német-orosz szerződésből kifolyólag és 1940-ben a finn-orosz háború után elfoglaltak, nélkülözhetetlenek az ország védelme szempontjából; eltekintve attól, hogy a keleti lengyel területéknél és Besszarábia esetében a néprajzi viszonyok is Oroszország javára szólnak.

A Szovjetunió nyugati határainak revíziója, vagyis a balti országoknak, továbbá Lengyelország fehér orosz és ukrán többségű keleti részeinek, valamint Besszarábiának annektálása és a finn-orosz határkiigazítás, amit Moszkva a német-orosz együttműködés idején ért el, valószínűleg a német-orosz paktumot megelőző angol-orosz tárgyalásoknak is egyik főanyaga volt. Az angolok akkor nem voltak hajlandók támogatni a szovjet követeléseket. Pedig Moszkva arra hivatkozott, hogy a világháború után mint vesztes ország volt kénytelen elfogadni a határmegállapítást s ennek folytán oly kedvezőtlen határokat kapott nyugaton, amelyekkel 1772, vagyis Lengyelország első felosztása óta nem rendelkezett. Hivatkoztak Moszkvában arra is, hogy éppen innen, nyugatról fenyegették már az első világháború után a szovjet rezsimit: a Baltikum a fehér Judenics bázisa volt a vörös hadsereg ellen, Finnországban Mannerheim német segítséggel emelt uralomra egy bolsevistaellenes rezsimit, Lengyelország és Oroszország között a kommunistaellenes Pilsudski diktálta a rigai békében a Szovjet érdekeit sértő határt, délen Besszarábia román okkupálása is erőszakkal történt, amibe az oroszok sohasem törődtek bele, Oroszország nyugati határainak előretolása tehát elsőrangú biztonsági okokból szükséges és nem szolgál imperialista célokat. Ezzel az orosz érveléssel az angolok a német-orosz háború kitörése után újra találkoztak, s most már mint Oroszország szövetségesei kevésbé zárkózhattak el a moszkvai igények teljesítése elől.

A szovjet külpolitikának a Litvinov-korszakban kezdeményezett nyugati orientációja csak átmenetileg szünetelt. A német-orosz háború kitörése visszakanyarította a demokráciák és Moszkva viszonyát a München előtti állapothoz. Am München emléke túlságosan ránehezedett az orosz-angolszász viszonyra, semhogy máról holnapra meg lehetett volna teremteni a bizalmas légkört, ami — München a bizonyíték! — azelőtt sem volt meg. A háború logikája egy táborba terelte a demokráciákat és Oroszországot s ezzel negyedszázados távoliét után visszavezette az oroszokat abba a koalícióba, amelyből az első világháború vége felé a kommunista forradalom következményeként kiestek. De a negyedszázad alatt túl sok történt, különösen Oroszországban, az új koalíciót nem lehetett ott folytatni, ahol a régi félbeszakadt. Az új koalíció nemcsak bonyolult hatalmpolitikai, hanem súlyos társadalmpolitikai problémák elé is került.

A háború válságos időpontjában, mikor a kommunista-demokrata szövetség létrejött, a hatalmpolitikai kérdések, melyek elválaszthatók volna egymástól az orosz és angolszász nagyhatalmakat, nem juthattak szóhoz, mert mindenkinek az volt az érdeke, hogy minél szorosabb katonai együttműködést fejtsen ki Németország ellen. A Németország elleni háború volt hát az a kapocs, ami az angolszász-orosz szövetséget összehozta. Ám az ilyen külső körülmények által létrehozott szövetségekben a belső ügyek rendezetlensége állandó zavaró momentum, aminek a jelentősége aszerint csökken, vagy lép előtérbe, hogy a hadihelyzet rosszabbodik-e vagy javul. Ezt jól tudták mindkét oldalon s már a szövetség kezdetén igyekeztek foglalkozni azokkal a kérdésekkel, melyeknek megoldatlansága későbbi időpontban — a hadihelyzet remélt javulásakor — akár teljesen meghiúsíthatta volna az együttműködést. A közeledés elsősorban a múlt tisztázásával kezdődött. Az angol politika az elkövetett hibák beismerésével közeledett Moszkvához; Moszkva a világforradalmi tevékenységről való lemondásával, az Internacionálé feloszlásával igyekezett megnyerni demokrata szövetségeseinek bizalmát.

Midőn az oroszok és angolszászok együttműködéséről van szó, általában csak az európai problémákat emlegetik. Ám nem szabad elfelejteni, hogy Oroszország roppant kiterjedésénél fogva nemcsak európai, hanem ázsiai nagyhatalom is. A szovjet kormány a kommunizmus első éveiben* a külpolitikai elszigetelődés idején, az Oroszbirodalom ázsiai súlypontját erősen favorizálta is, midőn részben Japántól való félelmében, másrészt a kapitalista világ iránti ellenszenvből az ázsiai népek bolsevizálását szorgalmazta. A Szovjetunió ekkor szervezi meg és ismerteti el Kínával és Japánnal az önálló Mongóliát; ekkor kezd nagy kommunista agitációba Kínában és Indiában; később azonban az európai politikai helyzet kiéleződése nyugatra tereli figyelmét. Moszkva a kínai kommunistákat — a „nemzeti“ háborúról vallott marxista dogma alapján — a kormány oldalán harcra serkenti és fegyverszállításokkal is támogatja Kína harcát Japán ellen, de egyszerre két fronton — Európában és Ázsiában — igyekszik elkerülni az egyidejű konfliktusokat s Japánnal a békés viszony fenntartására törekszik.

Ezt az elvet követi a moszkvai kormány a második világháború kitörése óta is, s bár szövetségese lett a Japánnal hadban álló Angliának és Egyesült Államoknak, óvakodott attól, hogy Japánnal háborúba keveredjék. Így hát az ázsiai problémák nem szerepelnek egyelőre nyilvános napirenden az orosz-angolszász együttműködés programjában, bár nyilvánvaló, hogy az óhajtott célt: az egész világra szóló angol-amerikai-orosz-kínai négyhatalmi összhangot csak a Szovjetunió összes európai és ázsiai törekvéseinek tisztázása után lehetne megvalósultnak tekinteni.

Az európai háború, amely Oroszország történetének egyik legvéresebb küzdelme, mindenesetre arról győzhette meg a moszkvai kormányt, hogy a JSzovjetunió európai kapcsolatait mindennél fontosabbnak tekintse. A német-orosz háborúból Moszkvában csak azt a következtetést vonhatták le, hogy a Szovjetunióknak elsősorban nyugati határain kell tiszta helyzetet teremtenie. Ez magyarázhatja a szovjet külpolitika heves európai érdeklődését. Sztálin alatt Oroszország a nyugati politika fontosságának nem kisebb jelentőségű felismerésére jutott, mint Nagy Péter korában. A második világháború következtében megnyílt annak a lehetősége, hogy a Szovjetunió a két legnagyobb nyugati nagyhatalom, Anglia és az Egyesült Államok partnereként vegyen részt egy új világrend megteremtésében.

Az angolszász-orosz együttműködés próbaköveként elsőnek az európai ügyekben való egyetértés került előtérbe, s ezzel együtt előtérbe nyomultak mindazok a problémák, melyek Nagy Péter óta foglalkoztatják a nyugatra néző orosz politikát: kijárat a „meleg” tengerekre—mindenekelőtt a Dardanellák kérdése — az Oroszország nyugati határain élő szláv népek vezetése a nagyszláv eszmék jegyében, az „európai egyensúly” problémája, ami az angolszászok számára annál kényesebb kérdéssé lett, mert a háborúnak általuk óhajtott kimenetele után Oroszország egyetlen élő nagyhatalomként maradna az európai kontinensen, de mindezekon túlmenően még újszerű ideológiai kérdések is megnehezítik az elhatározott angolszász-orosz együttműködést, t. i. a kommunista Szovjetunió egészen más társadalmi, politikai, gazdasági, szellemi eszméknek hódol, mint az angol és amerikai demokráciák.

Az angolszász és orosz szempontok összeegyeztetése egyelőre csak Európában kezdődött meg. Az angol külpolitika irányváltásának jele egy vezércikk volt a Timesben. Az 1941 július 15-én megjelent cikk leszögezte: nem szabad még egyszer megismételni az 1919-ben elkövetett hibát, mikor Oroszországot kizárták az újjárendezésből. Kevés előrelátás kellett volna ahhoz, — úgymond — hogy észrevegyük: Kelet-Európa rendezése Oroszország érdekeire való tekintet nélkül s egy olyan időben, mikor Oroszország nem hallathatta szavát, nem lehetett tartós.

Egy újabb vezércikk augusztus i-én továbbfejtegette a kérdést s már közelebbről körvonalazta, milyen feltételek mellett képzelik el az angolok Oroszország új keleteurópai szerepének elismerését. Az új Times-cikk célzott arra, hogy Oroszországot különböző hagyományok és életformák választhatják el Nyugat-Európától, s ez a különbség évszázadokkal 1917 előtt kezdődött s aligha lesz áthidalható néhány év alatt, ám ez a különbség nem lehet kiindulópontja a politikai ellentéteknek. Kelet-Európának vezető hatalomra van szüksége, ha el akarják kerülni a két világháború közti időszak zűrzavarát, ezt kívánja a kis keleteurópai államok érdeke is, ha nem akarják még egyszer kitenni magukat a gazdasági romlás és az erőszakos támadás veszedelmeinek. A vezetés csak vagy Németországé, vagy Oroszországé lehet. Sem az Egyesült Államok, sem Anglia nem játszhat döntő szerepet Európának ebben a részében; és végzetes lenne az 1919-es politika felújítása, amely Németország és Oroszország közt egy állam-övezetet kreált, az úgynevezett „cordon sanitaire“-t. A Times végül megállapította, hogy az angol és amerikai érdekek azt kívánják, hogy Oroszország legyen a keleteurópai vezető hatalom.

Egy további Times-cikk 1942 március 7-én már átvette a szovjet-terminológiát Oroszország „biztonságáról” és azt írta, hogy „Európa biztonságát nem lehet elérni, ha Oroszország nem fogja magát biztonságban érezni.”⁶ A cikk a továbbiakban afölött elmélkedik, hogy Anglia mellett melyik lehet az a másik hatalom, amely együtt garantálhatja az európai újjárendezést, s miután sem az Egyesült Államok, sem Franciaország nem jöhetnek számításba, oda lyukad ki, hogy ez a „cogarantor” csak Moszkva lehet. Ám ugyanakkor a Times leszögezte azt is, hogy mindez csak abban az esetben lehetséges, ha a Szovjet olyan partnernek fogja tekinteni magát, amelynek más az

ideológiája, de ezt nem szegezi szembe az Egyesült Államok és Anglia ideológiájával; mert ha a Szovjetunió továbbra is egyszerűen a világforradalom magjának tekintené magát, akkor az antagonizmus Oroszország és a Nyugat közt szükségszerűen továbbra is fennmarad.

Végül idetartozik még a Times 1943 március 10-i cikke is, amely kisállamoknak adta azt a tanácsot, hogy mondjanak le a szuverénitás és függetlenség régi jogairól s a nagyhatalmakkal szövetkezve keressék jövődő boldogulásukat; keleteurópai viszonylatban ezt úgy kellett érteni, hogy a Times a Németország és Oroszország közt élő kism nemzeteket Moszkvához utasítja, vagyis Moszkva érdekszférájába utalja ezt a területet.

E Times-cikkek szerzőjéül általában B. H. Carr-t tartják, aki hasonló nézeteket fejtett ki széles tudományos alapon *Conditions of Peace* című könyvében. Carr elképzeléseiről 1943 szeptemberében már részletesen írtunk, szembeállítottuk őt Voigt-tal, aki ugyan szintén döntő tényezőnek ismeri el Oroszországot Kelet-Európában, de míg Carr a Németország és Oroszország közt élő nemzetektől azt kívánja, hogy régi értelemben vett függetlenségük feladásával simuljanak a Szovjetunióhoz, addig Voigt síkraszáll e nemzetek teljes függetlenségéért és Anglia befolyása alá akarja helyezni őket.

Legközelebb majd azt vesszük szemügyre, hogy a szovjet külpolitikát milyen szempontok vezetik Európáidé különösen Közép-Európa felé s milyen viszonyban vannak a szovjet külpolitika Közép-Európai tendenciái az angol és amerikai politika céljaival.

BORSODY ISTVÁN

MAGYAR HIVATÁSRENDISÉG?

AZ ELMÚLT hetekben egy meglehetősen élehangú és, sajnos, nem minden személyes invektiva nélkül folyó vitatkozás vonta magára a magyar napisajtó közönségének figyelmét. A Társadalomtudomány című folyóirat közölte ugyanis Acsay Tihamér recenzióját e sorok írójának egy évvel ezelőtt megjelent munkájáról.¹ Ez az ismertetés adott alkalmat egyeseknek, hogy tárva-nyitva levő kapukat döngetve — megvédjék a hivatásrendiség eszméjét, illetve magyar mozgalmát a vélt támadásokkal szemben.

A Magyar Szemle oldalain e sorok írója nem akar polemikus fejtegetésekkel szerepeim. Az előadandók tehát nem irányulnak senki személye ellen, hanem az író egyszerűen őszinte és sokszor ellenőrzött meggyőződését tartalmazták, csak úgy, mint említett könyve is.

Nincs tehát az alábbiaknak sem agresszív élük a hivatásrendiség irányában; egész eddigi működésem és minden nézetem ellentmondana minden támadó tendenciának: én tartom legkevésbé kívánatosnak azt, hogy az Apostoli Szentszék politikai és társadalmi irányításainak értéke kétségbe vonassék. Egyik utolsó reményünk, hogy Róma minden körülmények között a szellemiség, az igazság és az igazságosság, az emberség és a kiegyenlítés képviselője és szószólója marad s nem érdeke sem az igazságnak, sem az emberiségnek, hogy Róma szavának súlya kisebb legyen.

¹ V. ö. még Cavallier József: A tízparancsolat. Magyar Szemle, 1943. jan. (XLIV. 1. 1.)

De éppen a pápai enciklika tekintélye, a Róma által hirdetett szociális igazság és kiegyenlítődés érdeke és jövője követeli, hogy a körlevelet eredeti értelmében vegyük tudomásul és semmiféle gondolatcsúsztatással — hogy bizonyos „korszerű“ törekvésekhez közelebb hozzuk — a pápai elgondolás lényeges tartalmát meg ne változtassuk.

A hivatásrendiség eszméjét tulajdonképpen nem is a Quadagesimo anno“ kezdetű és a XIII. Leo pápa nagyjelentőségű szociális körlevelének, a „Rerum novarum“-nak negyvenéves jubileumát ünneplő pápai enciklika vetette fel. Már évekkkel előbb felmerült az „új rendiség“ gondolata mint az új keresztény társadalomszervezés alapja s a megvalósítandó keresztény szellemű szociális reform gerince, az első világháború után következő években Ausztriában, az úgynevezett osztrák szociológiai iskolához tartozó professzorok, politikusok és írók fejtegetéseiben. O. Spann, Messner, Nell-Breuning S. J., Eberle, Schmidt és a mi Horváth Sándorunk, aki akkor mint freiburgi egyetemi tanár, később pedig mint a Szt. Domonkos-rend gráci tartományfőnöke élt Ausztriában, alkották ennek az iránynak nagytekintélyű vezérkarát— sajnos, két táborra szakadva: a Das Neue Reich és a Schönerre Zukunft körüli, de ide számíthatjuk még a politikusok közül Seipel Ignácot, Dollfussot, Schuschniggot és Enderset is.

Az Osztrák-Magyar Monarchia politikai élete nem kedvezett a világnézeti pártoknak. Speciális jellege, bonyolult összetétele okozta, hogy közjogi és állampolitikai kérdések foglalták le az egész közeletet. A keresztényszocialista párt tipikus kispolgári párt volt mindig s a császárság alatt teljesen dinasztikus politikát folytatott. A szláv népeknek kedvező, erősen centralista politikája mellett a szociális érdeklődés és tevékenység meglehetősen háttérbe szorult. Lueger — „der schöne Karl“ — kissé reklám-izű egyéniségén kívül egyetlen súlyosabb politikust, Nagyobb vonalú államféfit ki nem termelt évtizedek alatt sem, egészen a császárság bukásáig. Az államféfának eszmékre van szüksége s a bécsi kispolgárságnak nem voltak politikai eszméi. De nem szimpatizált a politikai eszmékkel a bonyolult szervezetű monarchia sem; a szociálisokkal sokkal inkább, ezeket ugyanis kitűnően ki lehetett játszani a már túlságosan előreállított politikaiakkal szemben. Valami ilyen gátló, ellensúlyozó szerep jutott a keresztényszocialista pártnak 1918 előtt. Faltörőkos lett a dualizmussal, a nagynémet és magyar liberalizmussal szemben a nagy-osztrák politika szolgálatában; a „Los von Rom“ s a magyar „szeparatizmus“ a 67-es éppennyű, mint a 48-as, volt az osztrák keresztényszocialisták szemében a dinasztia legfőbb ellensége.

Az összeomlás határozottan jótékony hatása volt az osztrákok keresztényszocializmusára. Kemény, kíméletlen harcot kellett vívniuk az úgynevezett „ausztro-marxizmus“ ellen s teljesen a saját erőikre kellett hagyatkozniuk ebben a harcban. Nem voltak többé a merleg nyelve, nem elégedhettek meg a kényelmes ellensúlyozó szereppel, hanem meg kellett próbálniuk többségre vergődni az egész országban, nem várhatták már a kormánytól, hogy kellő pillanatban hönük alá nyúl j a kormány vagy ök maguk, vagy a szociáldemokraták voltak: maguknak kellett gondoskodniuk magúkról. Meg kellett dolgozniuk a hatalomért: vállalniuk kellett a versenyt a szociáldemokrácia szociális eszméivel és programjával.

De bizonyos szociális munkát, programot és alkotásokat kívánt a katolicizmus érdeke is. A háború utáni években Ausztria a „religio depopulate“ tipikus hazája volt; a tömegeket a marxizmustól vissza kellett hódítani az Egyház számára. Ha az Egyházat képviselő politikai alakulat nem folytat elég őszinte szociális politikát, teljesen diszkreditálhatja ezzel az egész katolikus vallást a munkástömegek előtt.

A sötét 18-as novemberi napokban kétes és furcsa szerepet játszó Hauser prelátus, pártelnök helyébe lépő Seipel professzor — maga is elsőrangú szakértője az állambölcseleti kérdéseknek — rögtön belátta, hogy a pártnak új és hatásos programra van sürgősen szüksége. Nem kellett messzire mennie: saját baráti körében, kollégái közt már jóideje folyt a vita

a keresztényszocializmus jövőjéről és tartalmáról. A „Rerum novarum“ szociális programját igyekeztek konkrétebb formában meghatározni, illetve a keresztényszociális reform társadalmának szervezettségét megállapítani.

Nagyműveltségű és nagytehetségű, éles politikai judiciumú doktrinerek voltak ezek a professzorok. Nem sok idő múlva észre kellett venniük a háború után, hogy milyen aggasztó módon megerősödött a legújabb fejlődés során az állam a társadalom szabad és független tényezőinek rovására. Valamikor az egyéni jogok, a szabadság érdekében kellett felbontani a társadalom alakulatait, melyek már elviselhetetlenül akadályoztak minden egyéni kezdeményezést és minden önálló gondolatot. A liberalizmus azonban valósággal atomjaira bontotta szét az organikus szervezettségétől megfosztott társadalmat s a társadalom ebben a felaprózott, uniformizált állapotában teljesen képtelen volt bármiféle ellenállást tanúsítani az államhatalommal szemben: a pozitív jog által biztosított szabadságot teljesen ellensúlyozta az erőviszonyok kényszerítő hatása s az államhatalom, a kormány szinte szabadabban és könnyebben érvényesíthette akaratát, mint az abszolutizmus idejében, amikor közjogi lehetőségek erre ugyan nem voltak, de a társadalom független tényezői tényleg sokszor korrigálták a kormánydöntéseit.

Végeredményben a szociális bajok legmélyebb oka az volt, hogy a második évezredben sem sikerült a hatalmat, mint ilyen megkeresztelni, hanem minden hatalom tele volt tipikus pogány igényekkel, gondolatokkal és törekvésekkel. Önzés mindig volt és mindig lesz, de egy keresztény hatalom megvédte volna a gazdaságilag gyengébbeket, még pedig saját érdekétől függetlenül, az önzés mindenféle visszaéléseitől. De egy nem keresztény hatalom, mely az Evangélium törvényét nem ismeri és csak saját hatalmi totalítására vigyáz, mindig a hasznosság szempontjai szerint jár el a gyengébbekkel szemben s ami a hatalomnak hasznos, nem mindig kívánatos a gyengébbeknek. A kormányoknak az a túlhatalma, ami a két háború közt kifejlődött, szintén a nem-keresztény gátlástalanság és tekintetnélküliség következtében lett elég erős még ahhoz is, hogy erőtlenné tegye, vagy teljesen megszüntesse a szabadság és az egyéni jogok közjogi biztosítékait. De a hatalomra csak alulról lehet hatni: ha a kereszténység nem akarta feladni a hatalom keresztény jellegéért évezredek óta vívott keserves harcot, akkor alul, a társadalomban kellett gátakat építenie, hogy ezek megakadályozzák a hatalom túlkapásait s leszoktassák a mértéktelenségről. Ha pedig a hatalom már leszokott arról, hogy az erkölcsi törvényeken átgázolva hajszolja a hasznosság kísértő céljait és ha egyszer elismeri és átérzi saját szolgálat-jellegét s teljesíti kötelességszerűen szolgálatát a gyengékkal szemben, akkor az önzés senki életét többé élvezhetlenné tenni nem fogja.

A keresztény társadalmi igazságosság és békesség első feltétele a keresztény hatalom; hogy pedig a hatalom keresztény legyen, gátat kell építeni a társadalomban — még a közjogi gátakon túl is — a hatalom útjába, hogy a társadalom független tényezőinek ellenállása pótolja az erkölcs és igazságosság esetleg hiányzó erőit, szorítsa a hatalmat a természetjog útjaira akkor is, ha nem ismer el semmiféle embertől független jogot.

A keresztényszocialista doktrinerek az érdekképviseleti, illetve a hivatáság-szervezetekben vélték megtalálni azt a társadalmi gátat, mely hivatva van korlátozni a hatalom érvényesülését a természetjog előírásai szerint. Ha ezek a szervezetek egyetemesen, az egész társadalomban kiépülnek és közjogi jelentőségre emelkednek, általuk kétségtelenül egy új rendiség keletkezik. Húsz évvel ezelőtt még a „sötét középkor“ emlegetése nélkül nem lehetett volna új rendiségről beszélni a modern embernek;

de hát „tempora mutantur“. Egyrészt valami bizarr és excentrikus gondolatnak látszott egy középkori társadalmi forma feltámasztását tanácsolni, s a modern ember nem ijed meg a rendkívülitől, másrészt a kor kollektívisztikus hajlamai is kedveztek a kötelező társadalmi szervezkedés eszméjének. Például a korporatív rendszer Olaszországban együtt mutatkozott be az egypártrendszerrel; az emberek semmi különbséget nem láttak a kettő közt.

Tehát az említett osztrák keresztényszocialista iskola belevetette a köztudatba a hivatásrendiség eszméjét, mégpedig az etatizmus ellenszere gyanánt. A magántulajdon korlátozása mellett kitűnő programpontra ígérkezett a hivatásrendiség eszméje a szociáldemokráciával szemben kifejtendő propaganda során. E két pont hatásossá és vonzóvá tette a keresztényszocialista programot: a tulajdon-korlátozás alig kevésbé radikális követelés, mint a tulajdon teljes tagadása, csak hozzá még sokkal realisabb annál; viszont a hivatásrendiség szabadságot ígér; a proletáriátus pedig vállalta ugyan az etatizmust, de csak áldozatból, az osztály nélküli társadalom megteremtése érdekében és ha nem muszáj áldozatot hozni, az ember nem szokott ezért kétségbe esni.

A tulajdon-korlátozás gondolatának vitatása közben éles ellentétek támadtak a doktrinerek említett két csoportja közt. Az egyik a domonkosrendiek iránya, névszerint Horváth Sándor és mögötte Eberle, a rendjeik szellemének is megfelelően sokkal individualisztikusabb jezsuita Nell-Breuning és Messner irányával szemben tagadta a tulajdon teljesen szabad használatának jogát. Horváth Sándor kitűnő munkája: „Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin“ (Graz, 1929) kifejti, hogy a tulajdon szociális terhelést visel: meg van terelve a szegények használati jogával, ezért a tulajdonos a társadalmi állásához képest szükséges javakon túl mutatkozó felesleget nemcsak a felebaráti szeretet alapján, hanem igazságosságból is köteles a tulajdon megszerzése után is, a tulajdonképpen: tulajdonjog sértetlen fennállása ellenére is szociális megterhelés alakjában megmaradó közösségi használati jog alapján a nélkülözők között — mindenesetre saját tetszése szerinti időben és módon — szétosztani. E felfogás szerint a nélkülözők valóságos jogigénnyel léphetnek fel az idegen magántulajdonnal, helyesebben az abban mutatkozó felesleggel szemben. Ebben a következményben van tehát az egész kérdés rendkívüli gyakorlati fontosságának alapja. Tehát egyáltalában nem haszontalan elméleti szőrszálhasogatásról van szó, hanem nagyjelentőségű gyakorlati döntések fordulnak meg Horváth Sándor teóriáján.

A jezsuitarend individualisztikus hagyományainak megfelelően — melyeket még a lutheranizmussal szemben állva alakított ki, Szent Ignác elveinek megfelelően a végső határig alkalmazkodva az ellenfél szellemiségéhez, ameddig csak a dogmatika sérelme nélkül lehet — elsősorban a jezsuita szociológusok és teológusok szálltak szembe Horváth Sándor domonkos-tradíciókat kifejező nézeteivel s a jezsuita Nell-Breuning mellett a Das neue Reich szerkesztője, Messner egyetemi magántanár vitakozott a Schönere Zukunft-tal, melyet szerkesztője, Eberle, akkor Horváth elméletének védelmére és népszerűsítésére állított csatasorba. A vita elég hevesen folyt, s az individualisztikus irány részéről, — mely továbbra is ragaszkodott a régi tanításhoz, mely szerint csak szeretetből kötelesek a gazdagok feleslegüket a szegényeknek juttatni, akiknek ilyenformán jogigényük nem keletkezik s a tulajdonos minden szociális terhelés nélkül a teljes használati joggal rendelkezik, — komoly lépések történtek abban az irányban, hogy az Egyház Horváth Sándor nézeteit mint téveseket vesse el. A tulajdonjog korlátozására e szerint az irány szerint is szükség van, de ezt — mondják — nem lehet a tulajdon fogalmából magából levezetni, mint ahogy Horváth Sándor próbálta. A tulajdonjog természetjog, de a fejlődés során igen sokféle módon valósult a pozitív jog által. Tehát a pozitív jogalkotó törvényhozás igyekezzék a tulajdonképződést a javak bizonyos csoportjára és mértékére korlátozni. Hozzátehetjük, hogy annál is inkább, mert a tulajdon természetjogával szemben áll a szegények joga az emberhez méltó élethez, mely ugyanolyan természetjog, mint a tulajdonra vonatkozó. Szégyene az elmúlt évtize-

dek generációinak, hogy sekélyes és érzéketlen jogpozitivizmusukban csak egyetlenegy természetjogot tartottak tiszteletben: a tulajdonjogot. Lehet, hogy a legtöbb jogfilozófus erről sem ismerte el, hogy a természetben gyökerezik s felette áll az emberi jogalkotásnak, de ha tagadták is természetjog-jellegét, ugyanúgy megbecsülték, ugyanúgy „noli me tangere“-nek minősítették s kezüket mosták, hogy ezen nem változtathatnak, ebbe bele kell nyugodni, mint állandó adottságba, mintha elismernék, hogy az embernél nagyobb és magasabb, előbbrevaló és erősebb hatalom rendelkezése nyilvánul meg általa. Végeredményben tehát a természetjog elismerése is az emberi önzés kérdése lett.

A Vatikánban nagy érdeklődéssel figyelték Ausztria dolgainak alakulását. A sok százados katolikus dinasztia bukása után Ausztria a politikai és világnézeti radikalizmus legszélsőbb áramlatainak csatartere lett, a hiperlojális schwarz-gelb, illetve a titkos Ferenc Ferdinánd-féle tervezetések főszereplőjének számító, csak dinasztikus politikát folytató keresztényszocialista pártból egyszerre a katolicizmus, sőt egyetemes kereszténység legexponáltabb pontján a pusztá létért, a legelemibb keresztény igényekért és érdekekért, egész életformánkat és lelki struktúránkat meghatározó eszmékért életre-halálra vívó politikai alakulat, eleven tömegszervezet lett. Az ancien régime végleg eltűnt, de a keresztény életformát meg kellett menteni; a párt milliók egyetlen reménye és védelme lett a forradalom folyton fenyegetően emelkedő árnyékában. A Vatikánnak sem volt mindegy, győzelmesen kerül-e ki Seipel és pártja az ausztrómarxizmussal vívott harcból. Érdeklődéssel, feszülten figyelték az osztrák dráma kulminációhoz közeledő fejlődését: a keresztényszocialista vezetők és doktrinerek az egész világ érdeklődésének középpontjában álló szociális kérdés elsőrangú, elsővonalbeli, gyakorlati szakértőinek számítottak, akiknek a legfontosabb elméleti problémákra vonatkozó értékes tapasztalataik, tanulságos személyes élményeik vannak.

A Quadragesimo Anno pedig, mely az osztrák belső harcoktól független szakemberek (Albert de Mun, Vogelsang, Muller S. J.) tanácsainak meghallgatásával készült, — bár úgylátszik, nem Horváth Sándor elméletének javára dönt, hanem inkább a jezsuita elvek felé hajlik (erről is lehet vitatkozni), — az említett nézeteket mégsem veti el, nem nyilvánítja eretnekeknek, tehát a katolikus hívek teljesen szabadon mérlegelhetik mindkét fél argumentumait s belátásuk szerint foglalhatnak állást. Horváth Sándor nézeti közt szerepel a hivatásrendiség is: a jogigények kielégítését, illetve a fölösleg szétosztását nem akarja az államra bízni s hatalmát ezzel is növelni és a függő exisztenciák számát szaporítani, hanem a társadalomnak akar a hivatásrendiségben egy állandó és az államtól független szervezetet adni, mely a fenti feladatot teljesíti. Mivel pedig Horváth Sándor véleményét nem kárhoztatta a pápa, feltehető, hogy a körlevél által említett hivatásrendiség ugyanezt a célt van hivatva szolgálni, annál is inkább, mert a körlevél expressis verbis is megmondja, hogy az állam túlhatalmát ellensúlyozni kell s hogy a társadalomnak szervezettségre van szüksége, hogy a tőke és a munka egyenlő jogait és egyensúlyát biztosítani tudja; a társadalom szervezése legalkalmasabban a hivatások szerint történik. Tehát magából a körlevél szövegéből és Horváth Sándor fejtegetéseiből következtethetünk a Szentszék szándékára, ami kétségtelenül az államhatalom túltengésének csökkentésére irányul elsősorban, másodsor pedig az egyensúly érdekében akarja a munkát az egyén síkjáról a kollektívum síkjára emelni, mert az egyén mindig nagy inferioritásban marad a tőkével szemben, míg a közösség erejével megerősödve egyenlő esélyekkel veszi fel a harcot a tőke esetleges egyensúly-bontó kísérleteivel szemben. Tőke és munka a hivatások szervezeteiben emelődnek a közösség síkjára s ezen a

síkon folyik le köztük minden érintkezés. Ha az erő-kiegyenlítődé — mely a szervezetség által jött létre — sem tette lehetővé a megegyezést, kiegyenlítő tényezőre, azaz bíróságra van szükség, de ez sem lehet a körlevél szerint az állam valamilyen szerve, hanem kívánatos, hogy független legyen. Tehát a *Quadragesimo Anno* a tőke és a munka ellentétét, a szociális kérdés lényegét és magvát, eltávolítja az állam színe elől s a társadalom kiépítendő új szervezetére, a hivatásrendiségre bízta az állam teljes kikapcsolása mellett. De ha nyilvánvaló volna, hogy a pápa nem Horváth Sándornak ad igazat, az se változtatna az előadottakon semmit: a másik irány individualizmusa eleve kizárja, hogy a hivatásrendiséget etasztikus értelemben lehessen felfogni. Ha a szentszéknek az egyén jogai annyira szíven fekszenek, hogy érdekükben még Horváth Sándor — Szent Tamással kitűnően bizonyított — elméletét is elveti, akkor nyilvánvaló, hogy a hivatásrendiséggel nem az államot akarja erősíteni, hanem az egyént kívánja a közéje és az állam közé betölt szervezettel a hatalomtól eredményesebben megvédeni, illetve biztosítani.

Most azonban a politikusokon volt a sor, és csakugyan sikerült is nekik teljesen elrontani azt, amit a szociológusok ilyen szépen kidolgoztak. Azaz, hogy az antik tragédiákhoz hasonlóan tragikus politikusorsókkal kapcsolatban voltaképpen nem is illik tréfálkozni vagy gúnyolódni. Melyik osztrák politikus sejtette a huszas évek derekán, hogy a kor főkérdése nem a szociális lesz, mint ahogy évtizedek óta gondoltuk? Ki láthatta előre, hogy a nemzeti és a hatalmi eszme, a nacionalista imperializmus, s benne a rasszizmus szállítja majd az imperializmusnak a tömegeket, holott azelőtt az imperializmus a monarchia és az arisztokrácia, vagy a miütarizmus tendenciája volt s a népi erők meglehetősen érdektelenek voltak vele szemben. Most a népi tömegek lettek imperialisták s új igényeik kedvéért hajlandók voltak komoly szociális reform helyett egy kissé racionálisabb karbantartással is megelégedni.

Az új nacionalista hullám elemi erővel jelentkezett és a szociális eszmék háttérbe szorultak. Az osztrák keresztényszocialista párt régi eszméi, a legitimista és a dinasztia iránti lojális érzések után most a becsületesen kidolgozott szociális program is hirtelenül túlhaladottá válik és megint alkalmazkodhatik a korszellemhez, megint kipróbálva, meddig veheti át a radikális nacionalizmus politikáját a keresztény princípiumok lényeges sérelme nélkül. Osztrák nacionalizmust teremteni nem könnyű feladat — már mások is kevés eredménnyel próbálták a történelem folyamán.

Hozzá még a lehető legrosszabb módszerrel próbálkoztak: az utánzással, illetve az úgynevezett politikai homoeopatiával, amit nálunk triviálisan így mondanak: kutyaharapást a szőrével... Azt hitték, olyan nacionalista, tekintélyi és népi kormányzatot kell bevezetniük, mint amilyen a német egység nevében követeli az osztrák állam meghódolását. Ezért elkövették a súlyos hibát, hogy szakítottak a demokráciával s megpróbálták állni a versenyt azzal a rendszerrel, mellyel szemben már csak a mögötte álló népi erőket s a forradalmi, fokozottan hevített lelkiület és a vasakatartó büvöletbe ejtő itatásait tekintve is, feltétlenül alul kellett maradniuk.

Azért annyi eszébe jutott a hatalmat birtokló keresztényszocialista pártnak, hogy eszmével szemben csak eszmét lehet csatasorba állítani. Sürgősen szüksége volt egy eszmére, hogy a tömegek felé igazolja, miért hagyja figyelmen kívül az elvet: „*entia non sunt multiplicanda*“, miért kell még egy diktatúra, mikor minden tényező a csatlakozás felé nőgat, illetve éppen azok ellenzik, akiknek a nép elkeseredésében szívesen mond ellent. Csak egy külön eszme, illetve ennek az intézmények által való kifejeződése igazolhatja az osztrák függetlenséget és önthet valami hivatástudatot az osztrák népbe, ami nélkül sem nemzetet, sem államot alkotni nem lehet.

Az osztrák politikusoknak kapóra jött a Quadragesimo Anno. A katolikus hivatásrendi állam gondolata volt az az eszme, melyet Ausztria alapjává akartak tenni és a centrifugális hatásokkal szembeállítani. Így látták neki az új alkotmány elkészítésének — Enders műve volt — s a hivatásrendi állam megalapozásának. Az alkotmány azonban nem volt őszinte. Ellenkezőleg talán még ment volna, persze csak óriás erőfeszítésekkel. Így azonban nem lehetett segíteni: az alkotmányból világosan látszott, hogy csak a diktatúra leplezése a cél. Elkövették ugyanis azt a jóvátehetetlen hibát, hogy szakítottak a demokráciával és a Kari Marx-Hof-fal együtt v Dollfuss szétlövötte egyetlen természetes szövetségését is, azokat a szociáldemokratákat is, akik tizenkilencben a Hörlgasse-i csatában irtalmatlanul végeztek a kommunisták diktatúrával, bebizonyítván így, hogy a demokrácia őszinte hívei, akik a vértől sem riadnak vissza, ha a demokrácia forog veszedelemben. Az alkotmány szerint ugyanis a törvényhozó testület körülbelül 60 tagja közül legfeljebb 20 lett volna a kormánytól független existencia s a négy Rath közül csak a Wirtschafts-Rath tagjai kerültek volna választás által a törvényhozásba, a többiek mind kinevezés által jutottak volna mandátumhoz. Ezenkívül az úgynevezett törvényhozásban csak szavazni lett volna szabad, de vitának nem lett volna helye. Nyilvánvalóan az egész csak egy kissé bonyolultabb diktatúrának készült és a hivatásrendiség képviselőit magába foglaló Wirtschafts-Rath is csak az egész törvényhozás 25%-át szolgáltatta volna, tehát még látszat szerint is alig nevezhető az egész hivatásrendi alkotmánynak. Annyit mindenesetre mégis elértek, hogy legalább nevet tudtak adni saját államuknak, ha nem is vette senki komolyan. Persze az őszinte részvéten kívül, amit a végzetükkel reménytelenül csatázó osztrák államférfiakkal szemben igen sokan éreztek.

Ennek az osztrák rendszernek hatása alatt álltak a hivatásrendiség első hívei és vezérei nálunk is. Bár nálunk semmi olyan ok nem állt fent, mint Ausztriában, ami miatt sürgősen új eszmét kellett keresni, hogy saját kormányzatukat valahogyan igazolni tudják, mégis a magyar katolikus közvélemény egy része szinte lelkendezve fogadta a hivatásrendi állam eszméjét és ősi magyar csodavárással ebben vélte a bölcsök követét, a csodaszert, a megváltó új politikai eszmét és rendszert felfedezni, mely a tegnap összes bűneit és hibáit egyszerre megszünteti és hibátlanul szolgálva az élet igényeit, új aranykort nyit a magyar társadalom életében. Hozzá még ez a nagyszerű új találmány katolikusoktól származik és egészen katolikus jellegű isi Vége lesz már ezek után annak a nyugtalanító és szegyenletes önvádnak illetve szemrehányásnak, mely szerint a katolicizmus semmiféle iniciatívára nem képes és mindig csak a mások által kezdeményezettbe teleszlik bele, vagy hogy folyton csak kritizál, de alkotni nem tud és ha rajta múlnék, a quieta non movere szellemében soha fel nem ébresztené a „rerum novarum cupido“-t az emberekben. Azt hiszem, az osztrák példa nélkül, egyedül a pápai enciklika hatására sokkal nehezebben lett volna a hivatásrendiségből tömegmozgalom és az EMSZO-nak s a többinek alaposan hozzá kellett volna látni a propagandához, hogy a katolikus közvélemény olyan lelkesen magáévá tegye a Quadragesimo Anno szociális reform és társadalom-szervezési tervét és tanácsát. Az osztrák példával mindenesetre adva volt egy, a magyar közvéleményre nézve mindig lényeges feltétel, tudniillik, hogy külföldről érkeznek az új politikai gondolat és így idegeneket utánozhassunk.

Ezen a rendkívül sajnálatos és szomorú okon kívül tagadhatatlanul nagy szerepet játszott a hivatásrendiség eszméjének népszerűsítésében az az antiliberalis gondolatvilág is, mely a forradalmak után alakult ki s amely először csak a keresztényszociális demokráciát és a

szociális keresztény nacionalizmust állította szembe a liberális princípiumokkal (ez az utóbbi mindenesetre vajúdo és önmagával nehezen tisztábajövő; szaturált és hibrid gondolkör volt), végül azonban magát a demokráciát is ugyanolyan szenvedélyes tagadással vetette el, mint ennek orthodox liberális formáját. Szekfü Gyula „Három nemzedéke és ami azután következik“ szellemesen és kérlelhetetlenül tárgyilagos szókimondással tárgyalja a magyar politikai gondolkodásnak ezt az átalakulását és ismerteti a liberális nacionalizmus hanyatló és romboló, vagy legalább is oldó és lazító hatásait. Nem kell részletesen előadnom az okokat, melyek a nemzetnek a liberalizmusból való kiábrándulását idézték elő. Senki sincs ma köztünk, — gondolom — akik a keresztény világnézet alapján állunk, akit a kíméletlen szabadverseny, a rendőrállam, illetve az éjjeli őr szerepére korlátozott hatalom, a be nem avatkozás, a „laissez faire“ programját ne tartaná tökéletesen bukkottnak és túlhaladottnak. Még az az elégtételünk is megvan, hogy mi, kik a politikában is keresztényeknek vallottuk magunkat, majdnem egyedül és elsőnek — ha a szociáldemokráciát kollektivisták céljai miatt és merev materializmusára való tekintettel nem veszem számításba — hangoztattuk, hogy az olyan szintelen és szinte csak tompult szellemiséggel elviselhető indifferenzizmust tanúsító hatalom, amilyent a „laissez faire“ álláspontja kíván, azonos a Káin példája szerint való felelősség-elhárítással (vájjon őrzője vagyok-e én testvéremnek?), tehát nemcsak nem keresztény, de embertelen is.

Igaz, talán korlátozza önmagát az élet is, de mi nem érünk rá megvárni; a kollektív lélek megtalálja így a maga formáit s céljaihoz jut, de elpusztul közben az egyén. Az egyéni lélek nem bírja ki, hogy reakcióból reakcióba sodorva jusson el az igazsághoz; belefulladás, mint aki a Niagarával akarná magát lesodortatni az alsó tóba; belefulladás és összetörik, pedig a víz hibátlanul levitte és teljesítette, amit vártak tőle.

A hatalom tehát, mely káini közönyösséggel nézi, hogy sodorja tetetetlenül kiszolgáltatott testvéreit a szenvedélyek viharzása, a reakciók sorozata, a kíméletlen történelmi szükségszerűség: az tulajdonképpen nem hatalom, csak lesben állva hasznot szeretne húzni a nagy katasztrófákból és élni akar a pusztító erők elnézéséből, kegyelméből vagy véletlenül felfedezett szűk holtpontjaikon. De mi az egyén érdekében emeltünk szót a liberális hatalom indifferenzizmusa ellen, nem a kollektívum kedvéért akarjuk a beavatkozást és nem is magának a hatalomnak a javára, mint a különböző etatizmusok. Ezeknek nem az egyénért, az érző, szenvedő emberért fáj a fejük; oh, ha ezért fájna, sok mindent másképp kellene tenniük, akkor nem beszélnének cinikusan szociális sebészetről s kollektív felelősségről; nem is beszélnének, nemhogy eltűnének, sőt elkövetnék a legnagyobb szörnyűségeket, melyeket az antiliberális jelszavak alatt követtek el — talán a legnagyobbakat, mióta az Evangéliumot ismerjük.

Mivel tehát az egyént féltjük az önmagát korlátozó élettől, vagy ennek reakcióitól, nem csinálhatunk magunk is reakciót a liberalizmus és demokrácia ellen. A Quadragesimo Anno-nak súlyos és kárhóztató szavai vannak a liberalizmus ellen, de szintén éppen az egyén védelmében, éppen azért, mert félti az egyént a liberális felelőtlenység által szükségszerűleg felébresztett kollektivisták reakciótól; attól, ami csakugyan meg is történt. A demokrácia szintén az egyént őrzi és védi; de nem kell feltétlenül liberálisnak lennie, azaz be nem avatkozó és felelősséget nem vállaló hatalom alatt léteznie. A keresztény demokrácia, mely elutasítja magától a káini jelszót, a nép közreműködésével ellenőrzi a hatalmat, hogy teljességről álmodva át ne lépje az erkölcs sorompóit és el ne hárítsa magától a felelősséget. XIII. Leo látta be először, hogy az emberiség minden szenvedése és tévelygése a nem-keresztény hatalom bűne s hogy ez ellen küzdve, értékes szövetségest kaphat a demokráciában. XI. Fiús különösen remélte, hogy a demokrácia mint tékozló fiú tér vissza a kereszténységhez, a közös ellen-

ség, a forradalomból a demokrácián át leszármazott új caesarizmus totális szemlélete ellen.

Ezért fel sem tehető, hogy XI. Pius a hatalmat akarta volna erősíteni s a rendiség által és új fegyvelmezőeszközzel, új csordaképző tényezővel gazdagítani az egyéniség ellen. Inkább el akarta szigetelni az egyént az államtól, hogy kiegyenlítse kissé az egyenlőtlen Dávid-Góliát harcot az egyén és az állam között.

Az új rendiségnek más célja nem lehet, illetve nem lehet egyénellenes, korlátozó tendenciája. Szabad jellege mellett szükséges, hogy képviselet-jellege legyen, képviselje a benne csoportosított egyéneket a hatalom előtt s ha kell, ellen. Már a régi magyar rendiség is kialakította ezt a képviselet-jellegét, legalább amennyiben közjogi szerepet töltött be. Metternich hercegnek József nádorhoz intézett emlékirata 1844-ben hangsúlyozza, hogy Magyarország alkotmánya nem is rendi tulajdonképpen, hanem képviseleti, mint az angol. A megyék képviselői mellett a többi rendek, főurak, főpapok, városok szinte háttérbe szorulnak s a megyei képviselők az egész ország igényeit képviselik, nem saját osztályigényeiket és érdekeiket. (Lásd Beöthy Ákos: A magyar államiság fejlődése, I. k.). Szekfü Gyula ezzel szemben a rendiséget súlyos megrovásban részesíti azért, hogy nem tudott az egyetemes nemzeti érdekek színvonalára emelkedni s osztályönzéséből kibontakozni. (Lásd Hóman—Szekfü: Magyar történet, VII. k.) Ez kétségtelenül igaz is, főleg a régebb századokra nézve; hogy a reform-országgyűléseken végeredményben a rendi önzést képviselő konzervatívokkal szemben végül mégis a Széchenyi által megindított reform-mozgalom, sőt az 1847—48-as utolsó rendi gyűlésen Kossuth liberalizmusa jyjőzött, az Szekfü említett magállapításával semmi ellentétben sincs. Egyetlen reformot sem kellett a rendi törvényhozásra rákényszeríteni, sőt a rendek harcolták ki valamennyit a korona ellenállásával szemben; egyetlen alapvető demokratikus törvényünk vagy intézményünk sem született erőszakból.

Tehát még a történelmi rendiség is csak azáltal szolgálta a nemzetet s a társadalmi igazságot, hogy tulajdonképpen saját vonaláról letérve s önmagát megtagadva egyetemes nemzeti képviseletté nőtte ki magát s lassan, békésen elérte azt, ami a francia „Etats Généraux“-nál a harmadik rend forradalmi lépése — Mirabeau híres jelenete — által kényszerített ki. Az 1848-as törvény, mely a népképviseletet bevezette, már csak a lényeg szerint úgyszint kialakult állapotot rendezte és szentesítette.

Ez azért fontos, mert a magyar hivatásrendi mozgalom különböző orgánumai és képviselői egészen a legutóbbi időkig határozottan anti-parlamentáris magatartást tanúsítottak. Az említett támadásokra adott első válaszomban is elismertem, hogy P. Vargha László az EMSZO, illetve Freesz József kiadásában megjelent „Magyar Cél“ című röpiratában kimondja, hogy nem kívánják a hatalmat a hivatásrendiség számára, illetve a népképviselet megszüntetését. Már akkor hozzá tettem azonban, hogy a Programm egész további tartalma ellentmond ennek. Aki alkotmány-reformtervet készít, annak el kell túrnia a kritikát, s nem szabad megsértődnie, ha megállapítjuk, hogy a politikai és gazdasági törvényhozás egymástól való elválasztása, a népképviseleti parlamentnek a budget-jogtól és az adómegajánlástól való megfosztása, a nádornak nevezett miniszterelnök diktatori jogai részben olyan dilettáns, közjogi naivságok, részben olyan súlyos ellentétben vannak a magyar közjoggal s az egész politikai fejlődéssel, hogy forradalmi reformoknak tekintendők s forradalom nélkül meg sem valósíthatók.

Ennek az antifilamentáris propagandának egyik fő érve volt, hogy a népképviseleti rendszert 1848-ban külföldi mintára erőltetetten, doktrinér gondolkozásból vezettük be s az nem tartozik az ősi magyar alkotmányosságához, hanem ma, újból alkalmazkodva az európai áramlathoz, olyan rendszerrel kell felcserélni, mely a mai igényeknek felel

meg. A magyar alkotmányosság lényege az Önkormányzat. Az, hogy valamilyen módon és valamilyen terjedelemben a nemzeti társadalom mindig résztvett a törvényhozásban és a közigazgatásban. A képviseleti rendszer bevezetése csak ezt a módot és terjedelmet vagy mértéket változtatta meg és tette a kor igényeinek megfelelőbbé. Ezenkívül — mint előbb idéztem — Metternich véleménye szerint sem volt a magyar rendiség, legalább is a reform-korszakban olyan, mint a többi nemzeteké, hanem a XVI. század dereka óta fennálló megyei követküldés rendszere lassan képviseleti alkotmánnyá változtatta át, csak a formákat változtatta meg s tette alkalmasabbá a nemzeti akarat megnyilvánulására és az ellenőrzésre az 1848: V. t.-c. a III-al és a IV-el együtt. Nálunk a reform ugyanazt a célt szolgálta, mint a régi, cél és tartalom azonos maradt, eltérően a külföldtől, ahol többnyire új célkitűzést is jelentett a reform; a francia alkotmányozó gyűlésnek, vagy a konventnek céljai is teljesen különböztek például a Notables gyűléseitől és az átalakulás előtti országrendekétől.

Az a kérdés mármost, ugyanez-e a helyzet a hivatásrendeket illetően is? Miután láttuk, hogy komoly oka volt mindenkinek a népképviseleti országgyűlés védelmére kelni, mert a magyar hivatásrendi mozgalom nem húzott vonalat önmaga és a parlamentellenes agitáció közt, a „Magyar Cél“ reform-terve pedig dilettantizmusa ellenére is komoly veszélyeztetése az önkormányzatnak, fenntartjuk ma is régen hangoztatott nézetünket, hogy az ilyen hivatásrendi parlament törvénybe iktatott osztályharc lenne, minden pártpolitikánál is rosszabb. Ma is sok képviselő képvisel partikuláris érdekeket, de még mind restelli s letagadja. Azt mondják, jobb az őszinte érdekképviselet. Szerintem rosszabb; cinizmusra nevel, az eszményt már el sem ismeri, az ideális célt ki se tűzi. Azért beteg a parlamentarizmus, ha beteg, mert fogy a számuk azoknak, akik csakugyan az egyetemes emberi és nemzeti érdeket keresik és szolgálják. Gyógyítani kell, ha így van, nem belenyugodni a betegségbe.

Ezenkívül az így felfogott magyar hivatásrendi parlament kiutat önmagából: ha ilyenről beszélek, kiegyenlítő, döntő fórumot is kell értenem rajta, ha értelmesen akarok beszélni, mert ilyen nélkül, tehát egy rajta kívüli tényező nélkül nem tud megfelelni saját céljának. Ugyanis nem a nemzeti akaratot képviseli, melyről feltehető, hogy a képviselők többségének döntésével egyezik. De mit fejez ki a döntés a rendek között? Csak azt, hogy vagy X. vagy Y-rend, illetve hivatás került többségbe vagy véletlenül, egy betegség miatt, vagy mert hozzácsatlakozott egy másik érdekelt rend. Semmiképpen se megnyugtató döntés. A hivatásrendek gyűlése nem is alkalmas az egyének szerinti szavazásra, vagy ha mégis szavaznak, az nem revelál semmit. Ezért kell a kiegyenlítő tényező, azaz egy felette álló hatalom, ami vagy a népképviseleti parlament vagy a diktátor.

Erőszak nélkül nem is lehet a pártképződést megakadályozni; mert csak erőszakkal lehet eltüntetni attól az egyik rend liberális vagy szocialista tagjait, hogy ne szövetkezzenek a másik rend azonos gondolkodású tagjaival; márpedig ha szövetkeznek, újra párt keletkezett. Pártok nélkül meg se tudhatjuk, mi a nemzeti akarat, mert ez csak a többségi elv segítségével lehetséges. Ha pedig vannak pártok, rövidesen feloldódik és megszűnik a hivatásrendek törvényhozó szervezete is, amint hogy a történelemben is a pártok oldották fel és buktatták meg a rendiséget.

De a pápai körlevél nem is új rendiséget akar; nem államot az államban, nem is új politikai rendszert vagy pláne államformát. Scharnweber még államforma mellett állást nem foglalt a pápa; biztosra vehetjük, hogy most se tette ezt. De igenis harmonikusan és organikusan szervezett társadalmat akar: tőke és munka egyensúlyát, amiről eddig a magyar hivatásrendi mozgalomtól alig hallottunk.

ALMÁSY JÓZSEF

ÁRDRÁGÍTÓK

FÉLREISMERHETETLEN rendszerességgel ismétlődnek a történelem eseményei az előidéző okok hasonlóságának eseteiben. A műszaki és kulturális fejlődés ilyenkor a jelenségeknek csupán külső megjelenési alakját módosítja, a lényegben, a társadalmi rétegek magatartásának eredőiben alig van változás. Látjuk ezt egyes olyan bűncselekményfajták előretörésénél is, amelyeknek elkövetéséhez rendkívüli közállapotok adnak lehetőséget. Háború, forradalom, gazdasági válság, az országterület hirtelen megváltozása újból és ismét kitermelte ugyanazokat a bűnöző típusokat, amelyeknek megfékezésére az államhatalom már évszázadok előtt, hasonló állapotok között törekedett. Szembeötlően bizonyítja az elmondottakat mindaz, amit a konjunkturális bűnözők elnevezés alatt ismert fajtáról a büntetőjog történetéből tudunk.

A francia forradalom második évében már komoly gondot okoztak a kormánynak az árdragítók, áruhalmozók és készletvisszatartók garázdálkodásai. Ezek a társadalom mindenfajta rétegéből kikerülő antiszociális elemek, akiket a „harácsolók“ (accapareurs) gyűjtőnév alatt emlegettek, aggasztóan csökkentették a közfogyasztásra szánt készleteket. Egyik napról a másikra tűnnek el a piacról a közszükségleti cikkek, majd meg titkon és megsokszorozott áron árusítják. Sorozatos tudósításokat olvasunk a hírlapokban,¹ amelyek leírják, hogy egyes nagykereskedők halottszállító kocsikba rejtve viszik el rejtkehelyükre az árukészleteket, nehogy a hatósági kényszerre a napi áron kelljen árusítaniok. A fővárosban elterjednek a hírek, hogy a kolostorokban cukorraktárak, templomokban gabbnaleraikatok keletkeznek/ Ámbár e mesterkedéseknek sokan az új „régime“ boldogulását megnehezítő, ellenforradalmi célnak tekintették tulajdonítani, azoknak valóságos előidézője ekkor is inkább a kapzsiság, a megfogyatkozott termelés nyomán előálló áruhiány aránytalan nyereséget ígérő kihasználása volt. Ducos, a girondista direktóriumnak gazdasági ügyeit intéző tagja tisztán látta e visszaélések súlyos következményeit, de döntő intézkedésre nem tudta magát elhatározni. „Nehéz probléma előtt állunk“, — állapították meg ismételten a tanácskozáson. Radikális beavatkozás — ezt hangoztatták a gazdasági elméletek tisztelői, — az árdragítókat egy kalap alá veszi a tisztességes kereskedőkkel és ezzel megbéníthatná a kereskedelem szabadságát. Így azután mindig elhalasztották a harácsolók ellen készült törvényjavaslat tárgyalását. Bízta abban, hogy a mértéktelenül felcsigázott árak mellett a közönség beszünteti vásárlásait, a kereskedők nyakán marad az árú, megjön az árzuhanás és ezzel magától megoldódik a súlyos kérdés.

Robespierre hatalomrajutásakor azonban a konvent már belátta, hogy mindez csak önámítás volt. Belátták, hogy „a harácsolók vad despotizmusától csak a közszükségleti cikkek hatósági ármegállapítása mentheti meg az országot“. Miután legyőzték a gazdák és a kereskedők képviselőinek a törvényhozó testületben megnyilvánuló elkeseredett ellenkezését, a gazdasági életet teljes egészében árszabályozás alá helyezték. Végeláthatlan lajstromokban állapították meg a nélkülözhetlen közszükségleti cikkek legmagasabb árát, hatályba léptették az árrögzítést az 1790. évi alapon, meghatározták a felárakat a különböző szakmák munkabérei alapján. Az intézkedések eredménye valóban meglepő volt. Az a kevés árú, amely eddig még szórványosan piacra került, néhány napon belül nyom nélkül eltűnt,

¹ Aulard: Hist. pol. de la Révolution française.

a kereskedők bezárták boltjaikat, a piacok elnéptelenedtek. Meg kellett tehát oldani a második problémát, amely hasonló helyzetekben később is a feladat nehezebb részének bizonyult. Mítsem ér ugyanis a maximális árak megállapítása, ha nem biztosítja a hatóság azt is, hogy a meglevő készletek ezen árakon a közönség részére hozzáférhetőek legyenek. Az árszabályozás szükségképpen kiegészítője tehát a büntetőtörvény, amely kellő eréllyel megtorolja a fékezetlen nyereségvágy spekulációját és amely elretenti azokat, akik a válságos idők rendkívüli gazdasági állapotait önző céljaikra igyekeznek kihasználni. A visszaélések megfékezésére meghozták tehát csakhamar az árdragítók ellen irányuló büntető rendelkezéseket. A konvent — így szól az 1793. évi törvény — mérlegelve mindazokat a bajokat, melyeket az accapareur-ök gyilkos spekulációikkal a társadalomnak okoznak, elhatározta, hogy a harácsolás főbenjáró büntett. A forradalmaknak szuperlativuszok után áhítózo törvényhozói rendszerével összhangban kimondták tehát, hogy halálbüntetés jár az „accaparement“ gyűjtőnév alatt összefoglalt mesterkedésekre. Ily cselekményt követ el, — itt fel kell hívnunk a figyelmet a legújabb törvényeinkkel való hasonlatosságra — aki a közszükségleti cikket a forgalomból elvonja, elrejtí vagy használatatlanná teszi. Ugyanígy büntetik, aki árukészletét a hatóság felhívására nyolc nap alatt be nem jelenti, vagy a hatóság által megállapított árakon eladni nem hajlandó. A maximált árakat a kereskedő boltjának ajtaján feltüntetni köteles. A törvény könyörtelen végrehajtásáról hiánytalanul gondoskodtak. A halálbüntetésen kívül alkalmazták a teljes vagyonek elkobozást is. A lefoglalt árucikkek harmadrészét a feljelentőnek adták jutalmul. A forradalmi törvényszékek jegyzőkönyveiben a kivégzett harácsolók hosszú névjegyzékét olvashatjuk.¹ Es mindezek ellenére — állapítja meg a történetíró — a büntetőtörvénykönyv nem hozott hatásos orvosszert a drágulás válságában.²

Lapozunk előre vagy évszázadokkal visszafelé a történelem lapjain, találkozni fogunk ugyanazokkal a jelenségekkel, amelyek a francia forradalom hatalmasainak ily sok gondot okoztak. A rendkívüli közállapotok nyomán beálló gazdasági viszonyok kihasználói ellen minden alkalommal a büntetőtörvényt kell segítségül hívniok az államügyek irányítóinak. A tapasztalatok pedig minden esetben megmutatták, hogy e gazdasági problémák gyökereihez büntető intézkedésekkel hozzáférni nem lehet. Ennek ellenére sem nélkülözhetők azonban azok a rendelkezések, amelyek a társadalomellenes magatartás megbélyegzésére, a rendkívüli helyzet által előidézett ellátási nehézségek haszonleső fokozóinak fékentartására alkalmasak.

Ez az elgondolás vonul végig a két világháború alatt a mi törvényhozásunk által az árdragítók ellen hozott intézkedések sorozatán is és legélesebben nyilvánult meg a legújabb idevonatkozó rendelkezések, „a neöizeti gazdálkodás rendjét zavaró egyes cselekmények szigorúbb büntetéséről szóló“ törvényjavaslat tárgyalása alkalmából tett kormánynyilatkozatokban.

Nem számítva a kormányrendeletek hatalmas tömegét, sem az 1919. évi néptörvényt, hat törvényhozói elhatározást találunk már az árdragítók ellen való küzdelemben. Alig múlt el egy esztendő csapatainknak az első világháborúba való bevonulása óta, a kormánynak máris gondoskodnia kellett „a viszonyok által meg nem indokolt mértékű drágulás“ megakasztására. Az enyhe eszközökkel kísérletező, 1915 novemberében hatálybalépett kormányrendelet 'eredménytelennek mutatkozván, csak-

¹ J. Jaurés: Histoire socialiste de la Révolution française.

² H. Wallon: Le tribunal révolutionnaire. II. kötet.

nem húsz esztendő előtt megindult a törvényhozás munkája, amely a szigornak mind súlyosabb adagolásával küzd „a közszükségleti cikkek árának felhajtására irányuló üzelmek“ ellen. Az első, 1916. évben hatályba lépett törvényünk már széles alapokon és szigorú vagyoni büntetések alkalmazásával is igyekszik „az életszükségleti cikkek árának felszökkenését eredményező üzelmek“ ellen küzdeni. Vezérlő gondolata mégis az, hogy a közgazdasági élet korlátozása csak a háború idejére szükséges és hogy a büntetés csak azokat érje, akiket a vagyoni haszon szerzésére irányuló gondolat vezérel. A hivatlan elemek ellen hoznak megtorló rendelkezéseket, — mondta az igazságügyi bizottság jelentése — akik a háborús viszonyok által okozott szüneten áremelkedést kihasználva spekulációkra adták magukat, hozzájárulva ezzel a drágaság fokozásához. Már ez a törvény sem kelt rózsás elképzeléseket gazdasági hatására vonatkozólag, amikor a közszükségleti cikkeknek nyereszkesedés céljából aránytalan mértékben való beszerzését (áruhalmozás), ily cikkeknek hatósági rendelkezés ellenére a forgalomból való visszatartását, indokolatlan megsemmisítését, valamint a közszükségleti cikkeket előállító üzemeknek hatósági rendelkezés ellenére való megszüntetését bünteti. Kiegészíti e rendelkezéseket a jó erkölcsökbe vagy törvénybe ütköző kartellek és trösztyszerű alakulatok, valamint az áralakulást nemkívánatos irányba terelő vállalkozások büntetés alá helyezése.

Nem szólunk most az első törvényhozói beavatkozás hiányairól, az általa ki nem küszöbölt kijátszási lehetőségekről. Annak bizonyítékául, hogy a szűkre szabott célokat sem sikerült elérnie, elég, ha arra hivatkozunk, hogy a háború befejezése után hozott 1920: XV. t.-c. elődjét egész terjedelmében hatályon kívül helyezte, mert az árdragítás elleni küzdelem hatályossá tételére új elveken épülő alaptörvény megteremtését tartotta szükségesnek a törvényhozás. Az új törvény szerkesztői sem tévesztették szem elől, hogy „büntetőjogi rendelkezések nem hivatottak gazdasági bajok orvoslására“. A szükségesnek tartott rendelkezésekkel ezért csak azok ellen fordulnak, akik gazdasági életünknek hiányait kihasználva az áremelkedést — a gazdasági okoktól függetlenül — bűnösen fokozzák. Amikor az ily visszaélésnek hét különböző elkövetési módját vonják büntetés alá, kiterjeszkednek a munkabéruzsorára, a lánckereskedésre és a felügyeletet elmulasztó üzemtulajdonosnak az árdragító alkalmazottakért való büntető felelősségére is. Helyes megérzéssel tartózkodtak attól, hogy e törvény érvényességi időtartamát bármely irányban is korlátozzák. Igazolta álláspontjukat az, hogy utóbb nem csupán erre a törvényre, hanem még számos szigorításra is szükség volt.

Az árdragító visszaélésekről szóló törvényünk megalkotásánál főcélként tüzték ki, hogy ez „típusonként összefoglalva csoportosítsa“ és lehetőleg hiánytalanul meghatározza mindazokat az üzelmeket, amelyek a drágaság indokolatlan fokozására alkalmasak. A másik irányító szempont meg az volt, hogy a vagyoni büntetést oly arányban fokozzák, hogy a kockázat, amelyet az árdragítónak vállalnia kell, az elérhető nyereségnél jelentékenyebbnek mutakozzék. A kapzsiságnak a vagyonvesztéssel való megfenyegetése vezetett a pénzbüntetésen kívül még vagyoni elégtétel megszabására is, amely utóbbi az újabb törvények szerint az árdragító teljes vagyonának igénybevételeig emelkedhet.

Nem kétséges, hogy amidőn a törvényhozó valamely újabban üldözendőnek vélt cselekmény büntetésére jogszabályt alkot, igyekszik azt oly körültekintéssel megszerkeszteni, hogy a gyakorlati alkalmazásnál mennél kevesebb bizonytalanság, ingadozás forduljon elő. Az árdragítás cselekménye azonban annyira széttagolt, nehezen körülhatárolt matéria, hogy a megengedett és a tiltott cselekmények között a határvonal általános érvényességgel alig vonható meg. Gyakorlati nehézségek már az első kiindulási pontnál felmerültek. Árdragítást csupán közszükségleti cikk forgalomba hozásával lehet elkövetni. Az első törvény szerkesztői — hogy a bírói gyakorlat ingadozásának elejét vegyék — definiálni akarták a közszük-

ségleti cikk ismérveit. A törvényhozás azonban inkább a bírói gyakorlatra bízta ezt a kérdést. A fogalom meghatározást így a királyi Kúria alkotta meg elvi határozatában. Közszükségleti cikk eszerint az olyan áru, amelyet minden a kultúra átlagos színvonalán álló ember az élet rendes körülményei között, tekintet nélkül társadalmi állására, műveltségére, vagyoni viszonyaira használhat, sőt életszükségletének észszerű és célszerű kielégítésére időnként kell is használnia. Az ily cikk szembenáll a fényűzési cikkel. Hogy e meghatározás távolról sem volt alkalmas a gyakorlat ingadozásait megszüntetni, azt bizonyítja a felsőbb bírósági határozatok sorozata, amelyek az első bírói döntéssel szemben ellentétes álláspontot foglalnak el abban a kérdésben, hogy valamely áru közszükségleti cikknek tekintendő-e vagy sem. Olvashattunk néha a laikus számára kevésbé érthető döntéseket. A csokoládé és a tejszínhab a Kúria szerint közszükségleti cikk, a tejszínhabos csokoládé ellenben fényűzési cikk. A konyak közszükséglet tárgya; a likőr fényűzési cikk. Az orvos hivatásából folyó munkateljesítménye körében nem követ el árdrágítást, bármily magas, indokolatlan honoráriumot követel betegétől. Az arany közszükségleti cikk, mert arra az államnak „a történelem most folyó korszakában nélkülözhetetlen szüksége van“. Nem szaporítjuk a példákat, amelyekkel csupán azt kívántuk jelezni, hogy a közszükségleti cikk ismérveinek — a Kúria szerint is mind alányilág, mind tárgyilag relatív és változó fogalomnak — általános érvényre való körülhatárolása csaknem kivihetetlen. A második nehézség, amely ugyancsak már a kiindulásnál mutatkozik, a megengedett ár, a „méltányos hasznot“ meg nem haladó nyereség kérdése. Döntő fontosságú kérdés ez az utánpótlási ár megszabása szempontjából. Míg egyrészt arra az álláspontra helyezkedett a Kúria, hogy az utánpótlási ár csak annyiban irányadó, amilyen mértékben „azt a társadalmi igazságosság megengedi“ és a valutaromlásból eredt, kedvezőtlen gazdasági helyzetből mindenkinek, tehát a kereskedőnek is ki kell vennie a reá eső részt, a veszélyt a vevővel legalább is megosztani tartozik, addig több más határozatban kimondta, hogy a kereskedő jogosult azt az árat alapul venni, amelyen ő abból az áruból az eladás időpontjában újat vásárolhat.

Míndezek a körülmények szükségképpen hozták magukkal, hogy az árdrágítók üldözése nem nyújtotta azt a biztonsági tudatot, amely a büntetőigazságszolgáltatásnak más területen mindenkori velejárója. E gyakorlati nehézségek indították a törvényhozást nyilván arra, hogy az árdrágítók üldözésének tökéletesbítését újabb meg újabb törvényekkel oldja meg. Ez a törekvés különösen a most folyó világháború kitörése óta észlelhető. A normális gazdasági életben, a verseny és a szabad forgalom idején az árszabályozás kérdésének csekély a jelentősége. A reánk virradó rendkívüli idők azonban ismét időszerűvé tették a közellátás hatósági szabályozását és ezzel a munkával áll kapcsolatban az a három törvény is, amely az 1939—1941. években keletkezett. Mindhárom rendelkezései az árdrágítók „hatékonyabb és fokozott szigorral való üldözését“ kívánják megvalósítani.

Nem részletezzük ezen új törvényekben biztosított, felfokozott üldözési lehetőségeket sem. A szakjogászra tartozó részletek annál kevésbé érdekesek, mert a probléma végleges megoldása itt sem sikerült. Látjuk ezt már abból, hogy az igazságügyi kormány szükségesnek tartotta egy újabb törvényjavaslat benyújtását, amelyben megint csak „szigorúbb büntetést“ állapítanak meg. A tervezett újítások azért szükségesek, — a javaslat indokolásából kitűnően — mert a gazdasági élet újabb jelenségeiből arra kell következtetni, hogy a meglévő törvényeket ki kell egészíteni, ha a visszaélések újabban elharapódzott alakjaival is hatásosan kívánunk szembe-

szállni. A felületes szemlélő itt tehát versenyfutásszerű jelenséget láthat, amelynél azt kérdezheti, mikor fogja elérni a törvényhozó az eddig mindig függőbbnek és találékonyabbnak mutakozó árdragítókat.

A törvényjavaslat, amely ezidőszerint a felsőház előtt van tárgyalás céljából, az igazságügyminiszter kijelentése szerint csak átmeneti jogszabály a rendkívüli állapotok idejére. Az árdragítás egységes, átfogó szabályozását — a képviselőházi előadó szerint — az előkészületben levő új büntetőtörvénykönyv fogja elvégezni. A tehát csupán rendkívüli időkre szánt törvényben a szigorítások három irányban érvényesülnek. Fokozzák a büntetést, ha az árdragítás a közellátás érdekeit súlyosan veszélyezteti, ha Üzletszerű üzelmekről van szó és ha hasonló cselekmény miatt büntetett egyén újabb árdragítást követ el. A szigor fokozása az indokolás szerint azért is szükséges, mert voltak bíróságok, amelyek sok esetben rendkívül enyhe (péNZ)-büntetéseket szabtak ki és ez az árdragítókat újabb üzelmekre bátorította. Új rendelkezés a javaslatban a maximálisnál magasabb áron vásárló vevő büntetése, amiről alább még szó lesz.

A javaslatot a képviselőházi tárgyalás során kevés szimpátiával fogadták. A felszólalók egy része azzal érvelt, hogy előbb a közellátást kell megrendszabályozni, csak azután lehet szigorú megtorláshoz nyúlni. Mások meg azt hangoztatták, hogy a szigorítások, tágan értelmezhető ismérvek (súlyos veszélyeztetés fogalma stb.) nem a veszedelmes elemeket, hanem a hibájukon kívül bajbajutott eladókat és vevőket fogják sújtani. A miniszteri felszólalás sem mutatott nagy lelkesedést az új törvényalkotás iránt, amidőn arra hivatkozott, hogy csak azért „forszírozza a javaslat elfogadását, mert a közvélemény nyomása alatt kell ezeket a kérdéseket szabályozni“. E nyomás mint jogforrás azonban az ország véleményét visszatükröző pártok vezérszónokainak felszólalásaiból megállapítható nem volt. Egy pontban egyetértett mégis a miniszter és az ellenzék és ez az volt, hogy az árdragító visszaéléssel szemben való védekezés elsősorban nem büntetőjogi, hanem termelési, politikai és nemzetnevelési eszközökkel oldandó meg. Amikor tehát a vita oda csúcsosodott ki, hogy vajjon alkalmas-e az új törvény a feketepiac letörésére, megegyezett a vélemény abban, hogy ily eredményt semmiféle büntető rendelkezéstől várni nem lehet. A javaslat pártolói is csak abban reménykedtek, hogy ez segítségül lesz abban, hogy szűkebb körre szorítsák a visszaéléseket. Nem volt véleménykülönbség abban sem, hogy az új törvény nem fogja a közellátást megváltoztatni: büntetőrendelkezés nem teremthet több közszükségleti cikket. De bíztak a javaslat pártolói abban, hogy „ezek a cikkek jobban oda fognak tudni jutni, ahova elsősorban jutniok kell“. Ezen őszinte szerénységgel meghatározott célkitűzésével értékelte tehát a képviselőház a javaslatot, amikor annak szükségessége és célirányossága mellett döntött.

Helyesen ismerte fel a javaslat előadója a helyzetet, amikor a legkényesebb pontként a vevő üldözését jelölte meg. Az árdragító visszaéléseknél a vevő eddig a sértett szerepét töltötte be, akinek a korábbi törvények hatályos védelmet, a maximális áron felül fizetett összeg visszaköveteléséhez való jogot is biztosítottak. A maximális árnál drágábban vásárló vevő csak akkor esik büntetés alá, ha nyereséget célzó továbbeladás végett vett. Csúpan a legújabb bírói gyakorlat vett oly irányt, hogy a beugrató vevőt az árdragító felbujtójaként büntetés alá vonják. A vevő büntetőjogi felelősségét megállapító rendelkezés körül támadt képviselőházi vita eredményeképpen keletkezett az igazságügyi bizottság szövegezésében most már oly értelmű szakasz, hogy csúpan azt a vevőt lehet büntetni, aki a közszükségleti cikket olyan mennyiségben szerezte be, amely nélkülözhetetlen házi, gazdasági vagy üzemi szükségletét aránytalanul meghaladta. Az ily beszerzés is csak akkor esik büntetés alá, ha jogszabály

tilalma ellenére, vagy a hatóság által megszabott legmagasabb ár túllépésével történt. E két feltétel fennforgásának vagy hiányának bírói megállapítása nehézségeket nem okozhat. A készletek célszerű és igazságos felosztásának rendjét hatósági rendelkezések szabályozzák, az ezeknek megsértésével történő vásárlásnak tehát éppen oly kétségtelen ismérvei vannak, mint a maximális ár túllépésének. Nem oly egyszerű ma és ezért beható vizsgálatot igényel, hogy adott esetben mi haladja meg aránytalanul a nélkülözhetlen szükségletet. Hány tojást kell előirányoznia a gondos háziasszonynak az öttagú család szükségletének fedezésére, mennyi kukoricát a két süldő felhízolására anélkül, hogy a vádlottak padjára kerüljön. A vevő büntető felelősségének feltételeit a gyakorlatban tehát csupán a konkrét esetet eldöntő bíró állapíthatja meg. Aligha lesz majd elkerülhető, hogy ily gyakorlat kialakulásáig bizonytalanság ülje meg a lelkeket, amelyeket csupán a királyi ügyészség csökkenthet, fokozottan megfontolt és csak a fiagrás esetekre szorítózkodó vádemelésekkel. Az óvatosság indokolt lesz már azért is, mert a javaslat súlyos börtönbüntetést szab a vevőre, ha árdragítás miatt már büntetve volt, vagy ha a beszerzett készlet értéke 20.000 P-t meghalad. Eltérő felfogásnak helyt adó esetekben az igen komoly következményekkel járó bűnvádi üldözés tehát a felelősség nehéz terhét hárítja a bíróságokra.

Végül vessünk egy pillantást azokra a számadatokra is, amelyekből az árdragításnak összkriminalitásunkban való szerepét megítélhetjük. Legutolsó országos statisztikai kimutatásunk szerint, tehát oly időben, amikor — a most tervezett rendelkezéseken kívül — az összes árdragító törvények már hatályban voltak, a kisebb jelentőségű árdragítás miatt való elítélések az összes járásbírói elítéléseknek mintegy 4%-át tették ki. Az árdragító üzelmek túlnyomó része azonban súlyosabb természetű, törvényszéki uzsorabírói hatáskörbe tartozik. A helyzet itt azután már sokkal komolyabb. Az összes elítéléseknek 18%-a az országban súlyosabb árdragítás miatt történt. A lopáson kívül tehát a legmagasabb számú elítélés ezekre a cselekményekre esett, amely elítélések száma messze meghaladja a testi épség vagy vagyon elleni cselekmények miatt történt elítéléseket. Aggályt keltenek e számadatok már azért is, mert az előző évben történt elítélések számában az árdragítás még csak 4%-kal szerepelt és a bíróilag megállapított árdragítások száma csaknem ötszörösére emelkedett az előző évi országos elítélési számnak. Figyelembe kell venni e hatalmas emelkedés mellett azt is, hogy e bűncselekményeket legnagyobb részt a fővárosban és környékén követik el. E komoly számadatokat nyomós indokul lehetett volna felhozni a képviselőházi tárgyalás során, amikor igazságügyminiszterünk azzal érvelt, hogy az fekete piac üzelmek ellen „védekezni kell mindenféle eszközzel, amivel lehet, a többi közt szerényen, egy picikét büntetőjogilag is“.

AUER GYÖRGY

SZÁZ KÖTET KINCSESTÁR

DECEMBERBEN hagyta el a sajtót a Magyar Szemle „Kincsestár“-ának századik kis kék kötete. Tudva, hogy magyar földön, a nagy nekibuzdulások és gyors kiábrándulások klasszikus lelőhelyén, minő ritkaság, ha egy irodalmi kezdemény túljut az „első évfolyamon“: nem mehetünk el szó nélkül eme száz kötet mellett. Annál kevésbbé, mert hasonló jellegű és sikerű vállalkozás csak kettő található nálunk: az „Olcsó Könyvtár“ és a „Magyar Könyvtár“. Nem tudjuk, hogy e két sorozat miért szűnt meg,— kevéssel az első világháború előtt, illetve után — de bizonyos, hogy mindannyiunk ifjúkori olvasódühének ezek a szerény külsejű füzetek voltak legkönnyebben elérhető tárgyai. Szerkesztésükben volt valami a milléniumi idők gazdag tanácsalanságából: vékony füzetkék váltakoztak vaskos kötetekkel, magyar művek fordításokkal, szépirodalom tudománnyal, dráma prózával. Hozzájuk képest a Kincsestár a megnehezült és megkomolyult időket jelzi: témában, terjedelemben, műfajban s bizonyos fokig stílusban is határozottan eltervelt sorozat, melynek elkészülte valóságos enciklopédiát fog jelenteni az olvasó számára.

Könyvészeti szempontból nem lenne érdektelen — legalább ilyen ritkán adandó alkalommal — oldalpillantást vetni az illetén sorozatok „kultúrföldrajzi“ jelentőségére. Bizonyos ugyanis, hogy a könyvkiadásnak ez a műfaja sajátosan nyugateurópai jelenség s szigorúan kötve van a középosztály s általában a polgárosodás mindenkori állapotához. (A „Kincsestár“ már külsejével is jelzi ezt az összefüggést, amennyiben angol kiadványokhoz s különösen a „Benn’s Sixpence Library“ kötetéhez feltűnően hasonlatos.) Voltaképpen a „tudomány közkinccsé válásának“ általános szölcama válik valósággá és lesz megfigyelhetővé az ilyen sorozatok kiadói statisztikájában, s e szempontból valóban nem kis jelentőségű az a tény, hogy olvasóközönségünknek eleven szükségletévé lett a „Kincsestár“, melynek megjelenése nem csupán merész és emelkedett kiadói tett, hanem üzletnek is beválik. És éppen ezt az utóbbi tényt nem szabad lebecsülnünk: tartós életű s így komoly közművelődési súlyú csak az a vállalkozás lehet, melyet nem a felsőbbtség bölcs kultúrpolitikája erőltet a közönségre, hanem amelyet a közönség élő szükségletei kényszerítenek ki. S ha ebben az összefüggésben az „Everyman’s Library“ vagy a „Sammlung Göschen“ elpusztíthatatlan életerejére s a mögöttük álló milliós művelt tömegekre gondolunk: nem lehet meghatódás és büszkeség nélkül nézni ezt a száz szerény világoskék kötetet, mely feledtetni tudja egy pillanatra azt a reménytelen hátrányt, amit nem kulturális területen a kis népeknek el kell viselniök a mammut-népek árnyékában ...

Honi viszonylatban három szempontból érdemes elidőznünk kissé a századik Kincsestár kötet mellett. Elsőnek az a tárgyi kérdés vetődik fel, hogy milyen értékekkel gyarapította ez a sorozat irodalmunkat? Ismerjük a sajnálatos tényt, hogy a Révai Nagy Lexikon óta nem jelent meg olyan magyaryelvű enciklopédia, mely ezt a kiöregedett lexikont feleslegessé tudná tenni. Néhány botrányos eredményű kísérletet leszámítva, mindössze az Új Idők lexikona jöhet számításba, de ez sem tud népszerű elődje helyére lépni, mert hasztalan közelíti meg annak terjedelmét, mégis sokkal szükségzavúbb marad — nyilván az időközben tetemesen megnövekedett címszóanyag miatt. Ebben a helyzetben a Kincsestár valóban hézagpótló kiadvány: a még tervezett ötven kötet megjelenése után tárgyilag szinte teljes enciklopédiát fog adni, melynek az a nagy előnye lesz a lexikonformával szemben, hogy a fogalmak nem esnek ki nagyobb összefüggéseik szerves kereteiből. S ha a szerkesztés 151. kötetként egyetemes név- és

tárgymutatóról is gondoskodna: a Kincsestár világviszonylatban is páratlanul álló népszerű tudományos enciklopédiává lehetne. (Hasonló vállalkozásként — nagyobb méretekben — csak az új, húszkötetes Encyclopédie Franfaise lenne említhető, melynek megjelenése a háború kitörése után abbamaradt.)

Kevésbé örvendetes feleletet ad a Kincsestár-kötetek forgalmáról való tapasztalat a második kérdésünkre: miképpen viszonylik a kötetek olvasottsága egyéb irodalmi termékeink kelendőségéhez? E ponton mintha igazolódna Szerb Antal egy megjegyzése: hogy t. i. nálunk „művelt nagyközönségen“ a műveletlenek nagy tömegét szokás érteni, nem tudni miért? A kiadói statisztika itt természetesen nem közölhető adataiból kiderül ugyanis, hogy a tudomány haladásáról — még népszerű formában is — olvasóközönségünknek csak egy csekély töredéke kíván tájékozódni, márpedig nyilvánvaló, hogy a tényleges műveltség nem merülhet ki pusztán szépirodalmi olvasmányokban. Ha emellett megfigyeljük a könyvkereskedők kirakatában, hogy bizonyos divatos tudományterületeken mennyire elburjázottak az olyan „népszerűen megírt tudományos“ művek, melyeknek szerzője jómaga sem jutott túl a népszerű képzettségen, meg kell állapítanunk, hogy közönségünk jórésze még nem jutott el odáig, hogy az áltudományt a népszerűen írott, de szakszerűen üzőtt tudománytól megkülönböztesse. Ezen a ponton valóban nagy hivatás vár a Kincsestár-sorozatra: rávezetni nagyközönségünket arra, hogy népszerű könyvet csak szakemberek tollából fogadjon el s érdeklődésével és pénzével ne támogasson olyan „írókat“, akik maguk is népszerű kompendiumok alapján népszerűsítenek.

Harmadik kérdésünk az olvasók érdeklődésének irányára vonatkozik: melyek a tudománynak azok a területei, amelyek fokozott mértékben vonzzák a nagyközönséget s melyek azok, amelyek iránt kevés érdeklődést tanúsít? A statisztikából kiderül, hogy a nagy magyar hadvezérek életrajza, a néprajz és az örökléstan kérdések állanak az érdeklődés előterében. Közvetlenül ezek után következnek a magyar irodalomra, nyelvre és históriára vonatkozó művek és — a természettudományok modem eredményeit ismertető összefoglalások. Mindez pontosan egyezik azzal, amit a középiskolát elvégzett olvasó érdeklődéséről egyéb tapasztalásból is tudunk: a mindenkori „divatos“ kérdéseken kívül a nemzeti múlt és a nemzeti szépirodalom vonzzák az iskola padjain túl is, továbbá — „korunk a technika százada“ — a mindennapi élettel oly szoros kapcsolatban álló természettudományi kérdések. Minden egyéb iránt csak elvétve érdeklődik, különféle egyéni indítékok alapján, vagyis ez a magatartás már az egész olvasórétegre nem jellemző: ezt bizonyítja az egyéb kérdésekkel foglalkozó Kincsestár-kötetek közepes keresettsége. Annál jellemzőbb viszont s egyben lehangolóbb is, hogy melyek a legkevésbé keresett kötetek: a vallási kérdésekkel foglalkozók félreérthetetlenül a statisztika legvégén állanak. A jelenség önmagáért beszél, de hisszük, — egyrészt — hogy csak átmeneti természetű s hogy — másrészt — egyházaink vezetői tudatában vannak s igyekeznek kiküszöbölni. Mert semmiesetre sem volna kívánatos, ha műveltebb rétegeink körében is elterjedne az a szélteben divatozó felfogás, mely kereszténységét elintéztnek véli azzal, hogy ő maga nem zsidó ...

Ami a szerkesztés nehéz munkáját illeti, csak dicsérmünk lehet Bisztray Gyula körültekintését és agilitását. Ennek köszönhető ugyanis, hogy 1936 óta — egyrészt — a sorozat elhanyagolt ágai is fejlődésnek indultak (a földrajz, társadalomtudomány és a külfölddel való művelődési kapcsolatok), ami — tekintve az enciklopédikus célkitűzést — igen lényeges eredmény. Tetterejének köszönhető viszont, hogy a kötetek gyorsabban

követik egymást, ami az általános művelődési szempontokon kívül azért igen kívánatos, mert célját tévesztené az az enciklopédia, melynek utolsó kötetei egy egészen más művelődéstörténeti korszakban jelennének meg, mint az elsők.

A most megjelent nyolc új kötet mindegyike igen sikerült terméke ennek a nehéz műfajnak. Aki nem próbálta, az is könnyen elképzelheti, hogy röviden s egyben népszerűen, közérthetően írni: szinte megoldhatatlan stílári feladat, hiszen a rövideg a szakszerűséggel s a közérthetőség a nagyobb terjedelemmel áll természetesen kapcsolatban. Az olvasó nem is hinné, hogy mennyi aszkézis, nehéz stílári és szerkesztési erőfeszítés áll egy-egy jól sikerült kötet mögött. Fokozott mértékben áll ez az orvostudományi témánál, ahol mindezekhez az az újabb írói követelmény is járul, hogy a hypochondriára hajló laikus olvasó kedvezőtlen befolyásolása nélkül kell közölni orvosi ismereteket. Éppen ezért különös örömmel kell üdvözlönnünk v. Novák Ernő professzor kötetét, a „Műteti veszélyekéről (97. sz.) „A magyar sebészet világversenyben az elsők közé küzdötte fel magát, joggal tarthat igényt a betegek feltétlen bizalmára“ — olvassuk s a könyvet letéve meg is vagyunk győzve ennek igazságáról. A kitűnő szerző lemond minden olcsó szépirodalmi eszközről (gondoljunk az orvosregények divatára!), s könyve ennek ellenére — különösen az első fejezetekben — valósággal izgalmas olvasmány: az olvasó szinte orrában érzi a műtő éterszagát, hallja a serényen nyüzsgő fehér köpenyek suhogását s a műszerek , koppanását, amint elvégezték feladatukat az operatőr kezében — Ha van mesterség, melynek pátosza a legridegebb embert is megragadja, akkor a sebészet valóban ilyen: kissé visszanyerjük emberi méltóságunkat, látva, hogy vannak emberek, akik ész és ügyesség minden rafinériáját megmozgatják emberi életek megmentésére még ma is, mikor az emberi életnek már annyi értéke sincs, mint egykor a kőkorszakban ...

Bulla Béla kötete, „Erdély“ (119. sz.) már témájával is megejt, de még inkább adatainak gazdagságával. Feladata, — úgymond — hogy „erről a színes tájról pillanatfelvételt adjon“. A pillanatfelvétel, hozzátehetjük, oly jól sikerült, hogy annak bármely részlete „kinagyítható“ a torzulás veszélye nélkül. —Bogsch László „Földünk történetét írta meg (87. sz.). Tárgya a tudomány „klasszikus témái“ közé tartozik s így igen alkalmas arra, hogy az olvasó helyiérdekű aktuális látószögét kozmikus távlatok felé tágítsa. Ha — mint Gheyselinc szellemes hasonlata nyomán írja — Földünk történetét 24 órának képzelve el, ebből csupán az utolsó 5 másodperc jut a történelmi időkre: kissé szemképrázva józanoclunk ki abból a nagyzási hóbertől, hogy ez 5 másodperc egyes parányi szakaszait „nagy idő“-nek, „történelmi sorsfordulóknak“ nevezzük csak azért, mert emberi balfogásokkal sikerült e szakaszokat kínossá és nehezen elviselhetővé tennünk. Megértjük a tudós szerzőt, hogy az ember fellépésének mindössze tíz sort szentel könyve végén. Hasonlóan egészséges perspektíva-tágító olvasmány Novobáztzy Károly „Relativitás“-a (86. sz.), mintaszerűen oldván meg a feladatot, mellyel oly sok szerző hasztalan kísérletezett már: az Einstein-féle elméletet megértetni azokkal is, akik nem rendelkeznek az elengedhetetlennek látszó formális-matematikai előképzettséggel. Műve nem könnyű olvasmány, de oly gondos stílári egyensúllyal van megírva és felépítve, hogy aki nem érti meg, az önmaga műveltségében, intelligenciájában és koncentrálóképeségében keresse a hiányt. A két utóbbi „kozmosz“ téma után valósággal idillnek nevezhető Moesz Gusztáv, a „Gombák“ (90. sz.). Idillnek azért is, mert a tudós szerző pompásan tudja éreztetni, hogy nem csak a lenyűgöző kozmosz méretek igazete, hanem az aprólékos ismeret lelkesedése is elvezet az igazi tudomány-

hoz. A kis dolgokhoz való szeretetteljes odahajlás műhelytitkait tárja fel szerzőnk, s örömmel fedezzük fel, hogy a tudományban nemcsak fenség, hanem igen sok rejtett báj található. Elöljáróban a gombák „rossz híréről” írja, hogy nemrég még a növényársadalom legalsóbbrendű, megbélyegzett tagjainak tartották őket: „A gombák, mint ganéjok, tsunyaságok közt született, senyvedő, hitvány matériák” (Mátyus István, 1787.). Az újabb kutatás alapján védelmébe veszi a természet e félreismert lényeit: „Levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a gombák megítélésében kerüljük a felületese általánosítást. Néhány mérges gomba miatt nem szabad a gombák összeségét, de még nagyobb számát sem mérgesnek mondani”. „A gomba életének is két főcélja van: saját egyéni életének fenntartása és azon túl, fajának biztosítása”: a természet nagy, általános törvényei itt is érvényesek s a tudományt nem tárgya, hanem a módszeres látás teszi tudománnyá. A kitűnő könyvnek — melynek számos gyakorlati vonatkozása is van — nagy sikert jósolunk és kívánunk! — Régi hiányt pótoló Rapaiics Raymund könyve „Termesztett növényeink eredetéről (89. sz.) és Hankó Bélác „Magyar háziállataink“-ról (49. sz.). Mindkét munka élénk, közvetlen stílusban tárja fel a látszólag túl szakszerű témakörök mögött rejlő természet-tudományi és művelődéstörténeti távlatokat, mely utóbbi szempontok igen sikerült kidomborítása jelentős történeti munkává is avatja e két természet-tudományos kötetet. A két szempont szerencsés egybedolgozása népművelési szempontból is hivatást biztosít e két kötetnek: a történeti érdeklődésű olvasó látkörét természettudományos irányban, a természettudományos agrárérdeklődését pedig történelmi irányban hivatottak bővíteni. — Nem csupán történelmi, hanem történetbölcséleti szempontból is igen értékes és érdekes mű Horváth Endre könyve „Az újjörögök“-ről (21. sz.). Ilyenné avatja az a tény, hogy az újjörögtség antropológiai, történelmi és nyelvtörténeti jogon egyenes utódja a klasszikus görögységnek, mely nélkül európai műveltségünk teljességgel elképzelhetetlen. A számos igen lényeges magyar vonatkozást nem is számítva, a könyv annyira tanulságos, hogy komoly hiányérzetet támaszt olvasójában egy újabb kötet iránt, melynek Bizánccal kellene foglalkoznia. Hisszük, hogy ez is, valamint a klasszikus antikvitással foglalkozó kötet is szerepel a Kincsestár szerkesztői programjában.

Most, hogy a Kincsestár-sorozat növekvő értékben és lendülettel elérte századik, jubiléris kötetét, az olvasó és kritikus két pontban foglalhatja össze a szerkesztőségnek szánt mondanivalóját: köszönet az eddigiekért és jókívánság, hogy a szemellátható lendületet a jövő sötét erői se tudják megzavarni...

MÁTRAI LÁSZLÓ

A HARMADIK TÉLI CSATA

DECEMBERI BESZÁMOLÓNK óta teljes erővel megindult a harc a keleti arcvonalon. A szovjet haderők támadásából kifejlődött óriási arányú téli csata december közepén Nevelnél kezdődött. Azóta a küzdelem három nagy gyúpontja alakult ki és pedig az északi szárnyon Vitebszk-Nevel-Veliki Luki vidéke, a déli szárnyon a Dnyeper-könyök és a Kievtől nyugatra, valamint délre eső terület, a középen a Polesie mocsarat tápláló Pripjet folyó mente.

A legnagyobb erők a déli szárnyon harcolnak. Kievtől délre és nyugatra van a Vatutin-féle hadseregcsoport, amely talán három hadseregből áll, a Dnyeper-könyökben két szovjet hadsereg (Konjev és Tolbuchin) van. Északon egy erős hadsereg (Bagramjan), a középen szintén egy hadsereg (Rokoszovszki) támad.

Nevel környékének hadászati jelentősége van a keleti arcvonal északi fele szempontjából. A szovjet hadvezetés már régebben többször is tett kísérletet arra, hogy innen kiindulva, megingassa a német arcvonal északi szárnyát és kimozdítsa helyéből, amit elérhetne, ha sikerülne neki Riga irányában előtörve, ennek az északi szárnynak hátsó összeköttetéseit veszélyeztetni. Ez a törekvés a mai napig nem járt sikerrel. Az eredmény csak a német arcvonal behorpasztásában nyilvánult meg.

Nagyobb eredményt ért el a Kievtől nyugatra eső területből nyugat és dél felé megindított szovjet támadás. Ezt a hadműveletet Vatutin szovjet tábornoknak több hadseregből álló hadseregcsoportja december 24-én kezdte meg. A támadás lényegében nagyobb erővel való megismétlése a november első harmadában végrehajtott s hamarosan megakadt szovjet előtörésnek, amelynek csúcspontját Zsitomir és Korosztien elfoglalása jelentette. A most folyamatban levő támadó hadművelet tehát nem halad új csapásokon, de fontos hadászati irányokat követ. Déli irányban való térnyerése esetén kiszoríthatja a német arcvonal déli szárnyát a Dnyeper-könyökből. Nyugati irányban való kiterjesztése pedig ezt a déli szárnyat leszakíthatja az arcvonal többi részétől. Ez a hadászati fontossága bírta a szovjet hadvezetést arra, hogy a novemberi támadás megfeneklése és a szovjet támadó éknek Malin-Fasztov vonalába történt visszanyomása dacára megújítsa a támadást. Az egész világ érdeklődését méltán vonja magára a déli szárnyon most dúló küzdelem.

Hogy hasonlaltal éljünk, a jelen csata már részben túlhaladta az első világháború leghosszabb és legvéresebb mérkőzését: a Somme-csatának méreteit. Ott a német arcvonal szintén védekezett. Az eredmény az volt, hogy némi tévesztéssel megállította az angol-francia támadást. Akkor 1916 július 1-étől november 19-éig, tehát több mint 4½ hónapon át 95½ német hadosztály küzdött 104 angol és francia hadosztály ellen, nem is egészen 100 km-es arcvonalrészén; az együttes veszteség kerekén 1,200.000 fő volt és ebből csak 75.000 fő esett a foglyokra, a többi „véres“ veszteségnek számított.

A Somme-csatát a szembenálló felek merev állásokból kezdték meg, ami reányomta bélyegét az egész csatára. Nagy eredménynek vagy bal-esetnek tartották, ha az egyik vagy másik fél nyert vagy veszített pár kilométer széles területsávot — az állásrendszer bizonyos részét — és vele néhány összelőtt falut. Most azonban a mozgóháborúból kifejlődött csata erősen hullámszik előre és hátra.

A jelen csata időtartamát november elejétől számíthatjuk s egyelőre négy időszakra tagozhatjuk.

Az első időszak volt a november első harmadában Kievről megindult Zsitomir—Korosztien vonaláig hatolt szovjet támadás.

A második időszak volt a november 12-étől november közepéig tartó német ellentámadás, mely visszaszerezte a szovjet területnyereség felét.

A harmadik időszaknak tekinthető a német ellentámadás beszüntetése és a második szovjet támadás között volt viszonylagos nyugalom, ami karácsonyig tartott. A harc azonban nem szünetelt a Dnyeper-könyökben.

A negyedik időszak december 24-én kezdődött és még most — január közepén — is tart. Vatutin hadseregcsoportja dél és nyugat felé jelentős tért nyert. Déli irányban megközelítette a Bug felső folyását. Nyugati irányban a régi orosz várháromszög (Rowno—Dubno—Luck) keleti szöglete elé ért.

Miként már említettük, hadműveleti összefüggésüknél fogva ehhez a csatához tartoznak a Dnyeper-könyökben vívott kemény harcok is. Ezeknek gyújtópontjaiul Nikopol, Krivoj-Rog vidéke, Kirovograd környéke és a Cserkaszitól délre eső terület tekinthetők. A Dnyeper-könyök birtokáért vívott harcok még a múlt év őszén kezdődtek. Akkor sikerült a szovjet haderőknek Kiev és Zaporozsje között számos helyen kierőszakolni az átkelést a Dnyeper déli partjára, de aztán támadásuk megakadt a nagyban Kirovograd magasságában levő vonal mentén. Ezért kísérli meg a szovjet hadvezetés most már másodszer a Kievtől nyugatra eső térből való támadással kimozdítani helyükből a Dnyeper-könyökben levő német seregeket. A könyökben folyó harcok célja szovjet részről most már az ott levő német erők helyhez való rögzítése.

Ami a szóban forgó déli szárnyon küzdő erők nagyságait és veszteségeiket illeti, nem állanak róluk olyan adatod rendelkezésre, mint a Somme-csatáról. A németek a Vatutin-hadseregcsoport erejét még múlt évben igen erős páncélos kötelékekre és 30—35 lövész hadosztályra becsülték. Ehhez jönnek még a Dnyeper-könyökben harcoló igen nagy erők. Szovjet részen a szóban forgó területen harcoló német erőket három hadseregbe összefoglalt 40—60 hadosztályra teszik. A német hadijelentések állandóan hangsúlyozzák a szovjet hadak igen nagy személyi és anyagi veszteségeit. Bizonyára több százezres veszteségi számokat lehet feltételezni.

Ismeretes a hadtörténelemből, hogy a hadászati eredmény nem függ sem a bevetett erők nagyságától, sem véráldozatuktól. Hogy a hasonlatnál maradjunk, a Somme-csata nem járt semminemű hadászati eredménnyel. Annak a körülménynek, hogy a német arcvonal a Somme-tól mindkétoldalt kissé behorpadt, nem volt semmi jelentősége sem. A csata hatása elsősorban abban nyilvánult meg, hogy igen nagy mértékben elhasználta a küzdő felek harci és erkölcsi erejét. Ezzel hozzájárult a háború megrövidítéséhez. Hogy mennyi idővel, az nyílt kérdés. Csak annyi ismeretes, hogy a Somme-csatában résztvevő hadosztályoknál az erőelhasználódás kisebb-nagyobb mértékben a világháború végéig érezhető volt.

A Kievtől nyugatra eső térből vívott csata még nem ért véget. Eddigi lefolyása után az is lehetséges, hogy hasonló hadászati eredménytelenséggel fog végződni, mint a Somme-csata. De elképzelhető más eredmény is mindkét oldalon. Felesleges volna találgatásokba bocsátkozni. Egyelőre csak annyit mondhatunk, hogy erőfelhasználó hatása bizonyára a háború végét is közelebb hozza. Utalhatunk még arra a német hivatalos megállapításra, hogy a Vatutin hadseregcsoportnak és a tőle keletre, Cserkaszi felől támadó Konjev-hadseregcsoportnak legközelebbi hadműveleti célja a Manstein tábornagy vezetése alatt álló haderők bekerítése, vagy legalább is arra való kényszerítése, hogy visszamenjenek a Bug mögé. Német részen egyáltalában tárgyilagosan ítélik meg és hozzák nyilvánosságra a kölcsönös

erőviszonyokból adódó lehetőségeket. A számbeli túlerő a szovjet oldalán van. Ebből természetszerűleg adódik, hogy a gyengébb nem rohanhatja le az erősebbet, hanem eredményt ér el már akkor is, ha megakadályozza az ellenséges szándék megvalósulását.

Papírforma szerint ez két úton történhetnék meg.

Az egyik volna: ellentámadással való visszavetése a Bug felső folyásához előretört szovjet haderőknek, amelyek nyilvánvaló törekvése a Manstein-hadseregcsoport balszárnyának bekerítése. Az ilyen ellentámadás sikere kényes helyzetbe hozná a volt orosz várháromszög felé nyomuló szovjet haderőket is. Természetesen a védőnek az ellentámadáshoz annyi tartalékkal kellene rendelkezni, amennyi a sikert emberi számítás szerint biztosítja.

Az ellenség szándéka azonban tartalék nélkül is keresztezhető. Ez volna a második rendszabály: kitérés a további szovjet támadás elől, ami úgy volna elképzelhető, hogy a Dnyeper-könyökben levő német erők visszamennek vagy a Bug, vagy más alkalmas vonal mögé és ezt a hadmozdulatot fedeznék a Bug felső folyásáról most — január közepén — Winnica és Urnán felől ellentámadásban levő erők,

A német déli szárny hátravétele a Dnyeper-könyökből több mint 300 kilométerrel rövidítené meg az arcvonalat és azt a nagy előnyt nyújtana, hogy az ekként felszabaduló erőkből egy egész hadsereget kitevő új tartalék völl» alakítható. Ezenfelül az ellenségből való eltávolodással néhány napi nyugalom szerezhetnék a már oly régóta harcban álló csapatoknak.

Hogy a most mondottakat hadtörténelmi példával is szemléltessük: 1917 elején Hindenburg a német nyugati arcvonalnak egy 150 kilométeres darabját 50 kilométerre hátravette, hogy kitérjen a fenyegető francia-angol támadás elől. Ezzel néhány hadtestet takarított meg s ellenfelét terveinek megváltoztatására bírta. A német arcvonalrész ez új állásban teljes sikerrel védte ki a francia támadást.

Visszatérve a jelen esetre, a védőnek arcvonalrövidítése természetesen javára válik a támadónak is, mert ő is erőket takarít meg. A lényeg tulajdonképpen az, hogy az ekként nyert tartalékot hogyan használja fel egyik is, másik is.

Pillanatnyilag — miként említettük — a német erők nagyobb arányú ellentámadása van folyamatban Winnica—Urnán vonalától északra. Csak ezután lesz felismerhető, hogy ennek mi a hadászati célja: a Dnyeper-könyök megtartása vagy pedig zavartalan kiürítésének biztosítása?

A szovjet téli támadó hadművelet harmadik része: az előtörés a Pripjet folyó mentén, nagyban Mozyron át lényegében kiegészíti a Vatutin-féle hadseregcsoport jobbszárnya által a volt orosz várháromszög felé Végzett támadást. Ezzel együtt az egyenesen kelet felé mozgó szovjet arcvonalrész több mint 200 kilométer szélességre terjed ki. A türelmes térképen szemlélve, az előremozgás eddigi eredménye a német nagy arcvonal közepének mély behorpadásában mutatkozik meg. Hatását a német hadijelentés január közepén így esetelte: „A Novográd Volinszktól nyugatra fekvő térségben és Samy-tól nyugatra tovább tart az ellenség erős nyomása. A Reccsától nyugatra fekvő harctérségben elhárítottuk a szovjet ismételt támadásait és ellentámadással visszavetettünk előre nyomult ellenséges harccsoportokat.“

Német ellenrendszabályok bizonyára itt is folyamatban vannak. Hatásaikról azonban eddig még nem szerezhettünk tudomást.

Január második hétében a német légi térben nagy légcicata zajlott le amerikai bombázógépek és német vadászgépek között, amely csatában az utóbbiak új fegyvert: rakétalövegeket használtak és a német hadijelentés szerint 136 bombázógépet lőttek le, vagyis a bevetett amerikai gépeknek kereken 20%-át. Az amerikaiak ugyan azt állítják, hogy a támadásban 700 bombázógépük vett részt. A most elszenvedett veszteséget tehát igen magasnak és ezenfelül huzamosabb időre, kibírhatalannak is kell tekintenünk. Az eredmény egyben azt bizonyítja, hogy a németek hatásos ellenfegyverrel rendelkeznek.

Egyébként várható volt, hogy német részen az angolszász légi főlény kiegyensúlyozására előbb-utóbb az eddigieknél sokkal hatásosabb harci eszközt fognak alkalmazni. A világ közvéleménye ugyan a német városok bombázását megtorló harci eszközt várt. Így aztán az a felfogás alakult ki, hogy valami olyan fegyvert fognak a németek alkalmazni, amely legalább ugyanolyan módon sújtja az angol városokat, mint ahogyan szenvedtek a német városok az angolszász légi támadásoktól.

A most alkalmazásba került német fegyver a légvédelmet tökéletesítette és így valóban használ a városoknak.

A hatásról végleges ítéletet csak ismételt kipróbálás után mondhatunk, vagyis mikor a német vadászgépek a szerzett tapasztalatokat műszakilag és harcászatiig már kiértékeltek és az angolszászok is megtették a tőlük telhetőt a hatás csökkentésére. Egyelőre csak az a biztos, hogy az angolszászoknak az eddigieknél sokkal súlyosabb veszteségekre kell elkészülni, ha légi támadásaikat az eddigi méretekben akarják folytatni.

JULIER FERENC

ISKOLARÁDIÓ

SZEPTEMBER DEREKÁN nálunk, Magyarországon is megindult hivatalos tanügyi formában az „iskolarádió“. Ez a mi műsorunk azonban nem iskolarádió, még a fogalom valódi értelmében sem, hanem csak iskolapótrádió. Kényszerszünetek idején számos ország dolgozott márlgy (járványok idején, szénszünet alatt, iskolaépületek másfélú felhasználásakor, stb.). Legutóbb az olasz rádió tartott a mienkhez hasonló iskolapótló rádió-előadásokat csaknem azonos felépítéssel 1941—1942 télén. Az ilyen iskolapótrádió hasznos szükségintézmény, bár természetesen a tanulóknak a napi szorgalmi időre való teljes lekötését nem lehet várni tőle. Póteszköz s e minőségében igen dicséretes, kivált ha dolgozatok és feleletek alakjában megtörténik a későbbi számonkérés. E póteszköz azonban a rádió kultúrértékével szeretettel foglalkozók előtt felveti magának az iskolai rádióknak kérdését, melynek sok a sürgető, megoldást óhajtó híve Magyarországon.

Az iskolarádió legtanügyiabb elgondolása szerint iskolába ad tantervi és tanmeneti keretekbe beillesztett műsort. Része tehát a tananyagnak, módszeres felhasználása a tanító vagy tanár megszabott feladata. Általános és eredményes működésének alapfeltétele az összes iskolák rádióvevőkészülékkel való ellátása. Az iskola eszményi elgondolás szerint igen jó központi vevőkészüléket tart, mely ellátja az egyes osztályok beépített hangszóróit. A rádiókészülék ilyenformán az iskola felszerelésének csak olyan elengedhetetlen eszköze, mint a nagytábla vagy a falitérkép. Van-e olyan ország, melyben

kivételesen minden iskola fel van szerelve rádióvevőkészülékkel? Nincs. Még az európai, sőt világviszonylatban élen álló, legnagyobb rádiósűrűségű Svédországban sincs minden iskolának rádiója, de nincs Nagy-Britanniában sem, melynek pedig legjobban kiépített és legalaposabban működő iskola-rádiója van a földkerekségen. Miért?

Nem csupán anyagi okok miatt, mint ahogy a magyar iskolák anyagi ellátása alapján hihihi. Az ok kettős: anyagi és pedagógiai. Nem lehet vitás, hogy bármily fokú iskola rádióvevőkészülékkel való felszereltsége rendkívül üdvös és sok irányban nyújt tanítási előnyt. Az is tiszta dolog, hogy az iskola készüléke ráneveli a tanulókat a rendszeres rádiózásra. Elég itt rámutatnunk az olasz kormányzat egy tíz évvel ezelőtti rendelkezésére, mely a falu népét az iskolában felállított, mindenki által korlátok nélkül hallgatható rádióvevőkészülékkel nevelte, szoktatta a rádióra. Valamely iskola készülékkel való ellátása a köz anyagi erejének igazán nem nagy feladat, hatósági nyomásra könnyen megoldható még nálunk is. Községeink kétharmada nincs ugyan villamosítva, de a telespektrális vevőkészülék kezelése a gondosabb tanítónak különösebb terhet nem okoz. Az iskoláknak rádióval való ellátása tehát egyszerű kormányintézkedésre megtörténhetik. Biztosíthatja-e azonban e sokat hánytorgatott anyagi akadály elhárítása az iskolarádió sikeres és állandó használatát? Ezt a kérdést szeretnők megtárgyalni most annyival inkább, mivel az ügy pedagógiai oldaláról vajmi kevés szó esett eddig a sajtóban nálunk, sőt nem tárgyalják valami sokat idegen országokban sem, pedig tisztázásuk az iskolarádió helyes vezetése szempontjából nagyon is szükséges.

Az első gátló tényező az a gyermeklélektani tény, hogy az apróemberek túlnyomó többsége vizuálisan, látás útján szereti gyűjteni ismereteit. Még a felnőttek között is kevés az auditív ismeretszerző. A gyermeket elsősorban a mozgás látása köti le. Ismereteket csak hang útján nyújtani neki hosszabb időn át vajmi nehéz. Ezért csatlakozott a csak elmondás, magyarázás útján való tanításhoz a szemléltetés, ezért teremtődött meg a játszóiskola, a munkaiskola. A tanítók, tanárok egyrésze így azután azon az állásponton van, hogy minek magyarázzon a stúdióból egy másik oktató a gyerekeknek szemléltetés nélkül a rádió közvetítésével, mikor ő maga is meg tudja tenni ezt közvetlenebbül s hozzá szemléltetéssel. Az iskolarádió tanításában a gyermek nem vesz részt cselekvőn, nem is kérdezhet semmit, ha valamit nem ért, mert hiszen a láthatatlan magyarázó nem látja tanítványait és csak megy az anyagában előre, tanítási eljárásoknak a rádióból elhangzó előadás a maga közlő hangmódjával nem lehet versenytársuk a mindennapi, mondjuk, szabványos iskolai anyagban.

Második gátló tényező a minden országban többé-kevésbé meglevő tanügyi bürokratizmus. Az iskola tanügyi jog- és rendszabályokkal dolgozó intézmény, szigorúan megszabott tananyaggal, tanmenettel, sőt manapság még elrendelt módszerrel is. A tanító, tanár az előírásokra, a tőle megkövetelt bürokrácia végrehajtására ügyel és sóhajtva gondol arra az időre, mikor a tanítás még szabad művészet, kedvtelő lélekformálás volt. Az iskolarádiót nem tudja, nem meri beilleszteni a tanmenetébe, mert nem haladhat osztálya egyszerre a rádiónyújtotta anyaggal.

Harmadik gátló tényező az iskolarádió célkitűzéseiből és időtartami rövidegéből adódik. Az iskolarádió lényege szerint nem lehet azonos az iskolai tanítással. Mindig csak olyan érdekességeket sugározhat, melyeket tanár és tanító nem tudhat így a tanítványai elé vinni, mert nem is lehetnek meg hozzá az eszközei. Amint a most már egyre jobban terjedő ílmoktatás sohasem a tananyag tanmeneti része az elvégzés értelmében, hanem szellemi kirándulás, ugyanúgy az iskolarádióknak is szellemi kirándulás jellege van a hanggal jól adható kultúrterületre. Ez a szellemi kirándulás sohasem nélkülözheti a szórakoztató elemeket, ha haszonnal akar dolgozni. A rádió-szerűtlen iskolarádió kárbavesztett szófecsérlés.

Iskolarádiót tehát pedagógiai tekintetben jól megszervezni és vezetni nehéz feladat. Hangsúlyoznunk kell, hogy bármily ügyességgel, bármekkora művészetrel oldja is meg a szórakoztatva-tanítás magasrendű feladatait, mindig fakultatív marad. Kötelező hallgattatására a pedagógiai öntudattal vezetett iskolai rádióknak nincs is szüksége; ha érdekes, friss, ötletes, sohasem tanjellegű és mégis kitűnően tanít, eléri azt, hogy felnőttek is szívesen bekapcsolják, gyermekekkel együtt örömmel várják. Fakultatív jellege ilyenkor többet ér minden kötelezésnél. Az ilyen módon való használhatóságának természetesen alapfeltétele a tanügyi hatóságok részéről rendeleti úton biztosított meghallgatási szabadság, akkor, amikor a tanár vagy tanító jónak látja, tekintet nélkül a haladási naplókra. A tanulókat igazán megkapó iskolarádió előadásai bizonyos formák között azonban még a tanmenet követelményeibe is beilleszthetők.

Az elmondottakból levonhatjuk azt a tanulságot, hogy az iskolai rádió intézménye körül elegendő szabadságot kell biztosítani a műsoradóknak és műsorhallgatóknak. Jól működő, kedvelt és áldásos iskolai rádió azokban az országokban dolgozik, melyekben az iskolai munka nem mereven megkötött és nem agyonszabályozott; így elsősorban Angolországban, ahol tananyag dolgában szabadok az iskolák; így Svájcban, ahol az általános szabadság-öntudat az iskolákat is felemeli.

Iskolai rádiót a tanárság-tanítóság közreműködése nélkül nem lehet működésbe hozni. Rendszerint rádiókedvelő oktatókból szervezett bizottságok vezetik, ahol ott van a rádió egy vagy több, pedagógiai szaképzettséggel bíró belső munkatársa is. Néhol csak ezek a tanár-tanító rádióemberek vezetnek, mindig állandó és sűrű érintkezést tartva fenn az iskolákkal (igények, tetszés-nemtetszés, módszeres feldolgozás). Ahol sok a tanár- és tanítóbeleszó, ott kezdetben a rádiósoknak sokat kell küzdeniük a minden áron érvényesülni akaró tanzakokkal és általában a könyörtelen oktató iránnyal. (Ez különben a műsorszórási rádió egyetemes baja volt a húszas évek végén, sőt még a harmincas évek elején is.) Később bizonyos egyensúlyi állapot következik be; az oktatók egymás-előtt való csillogása, a gondosan kiépített, mesterkelt mintatanítások unalmas sorozata után elérkezik a rádiószersűség, bár egyeduralomra itt éppen úgy nem jut el, mint a műsoradás többi részében. Az angol ét fűm iskolai rádió a szemléltetés és előzetes készülés biztosítására ügyes ká füzetekben adja ki az előadások vázlatát, íó fényképfelvételekkel és rajzokkal, valamint a tanulóknak szóló munkáltató utasításokkal. Lényegükben az iskolai rádió kis tankönyvecskéi ezek a füzetek, melyeket minden tanuló megvehet filléres áron. (Az angolok igen jó fényezett papíron megjelenő füzetek például mindössze húsz fillér.)

E füzetes rendszert más országok is utánoztak. Némely országban, így az angoloknál is külön iskolai rádiójuk van a falusi iskoláknak, külön a városi iskoláknak. Jól kidolgozott volt már a húszas évek végén a német iskolai rádió, ez adott először a világrádióban oktató hangjátékokat (Lehrspiel), melyek számos európai rádióban követésre találtak. Az iskolai rádió nagy kára, hogy a fokozott világnézeti és politikai nevelés ezeket az oktatójátékokat elsodorta, illetőleg más műfajokká alakította. Végigmehetnénk a többi ország iskolai rádióinak jellegzetességein is, de ezek helyett tanulságosabbnak véljük azoknak a tárgyköröknek a felsorolását, melyek másfélvtizedes megfigyelésünk szerint az iskolai rádiók legtöbb és legsikeresebb anyagát teszik. Ezek nagyjában a következők.

Nyelvi tárgyakból a hangtani sajátosságok, nyelvjárásmertetések, helyes és szép szóejtés, választékos beszédformák, mintaszavlatok, jó hangsúlyozás, idegennyelvi kiejtés, az idegen nyelvek gyakorlati érzékeltetése külföldi országok rádióiból.

Föld- és néprajzból a hallgató saját népe meg az idegen népek élete hangokban (beszéd, dalok, hangszerek, zene).

Történelemből történelmi hangképsorok és hangjátékok, híres emberek beszédeinek felvételei, nagy történelmi jellegű események felvételei.

Természettudományi és műszaki tárgyakból stilizált és valóságos riportok laboratóriumokból, kísérleti telepekről, érdekes ipari, mezőgazdasági, kereskedelmi és közlekedési üzemekből. (Ezeknél a hangjátékszerű megírás tapasztalatunk szerint jobb a valóságos közvetítésnél, a hangjáték-, helyesebben oktatójátékszerű feldolgozás ugyanis didaktika tekintetében össze sem hasonlítható az egyenes helyszíni közvetítéssel; a helyszínen megszólaltatott szakemberek ugyanis nem tudnak gyereknek érthetőn beszélni, megszokott szakkifejezéseiket használják lépten-nyomon.)

A sport- és játékműsorok igen népszerűek. Különbőféle játékok megtanítása gyakorlati úton hálás feladat. Sportemberek megszólaltatása gyermekek által szintén kedvelt műsorszám.

Honvédelmi ismereteket segít elő a katonaeletről, katonai intézményekből való helyszíni közvetítés, katonáknak fiúkkal történő beszélgetése, a hadtörténelmi hangképsor, a hadigépek hangjainak bemutatása.

Fontosak a gyermekgondozásra vonatkozó szociálpolitikai riportok és megbeszélések.

A rádió hangintézmény s ezért az iskolai rádió egyik legjutalmazóbb működési része az ének- és zeneoktatás. Ezt is hangjáték-, vagy legalábbis hangképsorszerűen legcélszerűbb megoldani. Kiváló és felette hatásos zene-történelmi és hangszerismertetési oktatójátékokat adtak eddig gyermekelőadások keretében a különböző rádiók.

Sok helyütt kísérleteztek klasszikus drámák részleteinek az iskolai rádióban való előadásaival s ezekhez megfelelő magyarázatokat is fűztek. A vállalkozás nem vált be úgy, mint eredetileg gondolták. Magyarázata az, hogy a 15—18 éves tanulók már nem érdeklődnek annyira az iskolai rádió iránt, mint a kisebbek. Nekik a felnőttek műsora kell.

A jó iskolarádió csaknem mindig együttjár a rádió jó és sűrű gyermek-délutánjaival. Az angol rádió például még ma, a háború ötödik évében is mindennap ad negyven-negyvenötperces gyermekdélután, noha három párhuzamos középhullámhosszú műsorából a másodikat teljesen az idegen nyelvű propagandának, a harmadik műsort pedig a katonáknak szenteli. A svéd rádió hetenként ötször tart gyermekműsort, a svájci négyszer, a dán rádió mindennap és legkevesebb félórás időtartammal. Egyetemes európai tapasztalat szerint legalább ötféle műsorfajtának kell lennie az ilyen délutáni gyermek- és ifjúsági műsorban, hogy a kellő változatosság és fejlődés biztosítható legyen.

Érdekeségül megemlíthjük, hogy némely országban az iskolai rádió időpontja a tanítási idő végére, 13 órára esik, vagy a koraesti órákra. Általában azonban 10 óra körül van.

KILIAN ZOLTÁN

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az orosz offenzíva. — Német rendszabályok Európában. — A balkáni politika. — Európa, a Szovjet és a lengyel kérdés.

AZ ÖTÖDIK HÁBORÚS ÉV kezdetén mint alakul Európa és a világ jövője sorsa? Erre nem feleltek a különböző államférfiak nyilatkozatai. Mind csak a közvetlen, holnapi háborús szükségleteket emlegették. Roosevelt kongresszusi üzenete éppen úgy a háborús erőfeszítés fokozásáról beszélt, mint Hitler újévi beszéde, mint Göbbels és a többi német vezetők szavai, melyek mind-mind a háborús kitartást emlegették. A háború közvetlen céljai és szükségletei egészen elfedik a horizontot s bár úgy hírlik, hogy a teheráni konferencián, illetve a vele kapcsolatos megbeszéléseken — így mondotta Roosevelt — fontos előkészületi rendszabályokat és alapvonalakat fektettek le, a népek mindebből még semmit sem éreznek.

Az új év mindenesetre a teheráni konferencia és a kairói tárgyalások, valamint a moszkvai szovjet-csehszlovák szerződés jegyében kezdődött el. Hatásukra legéberebben Németország ügyel, mely vezetői kijelentései szerint felkészült minden eshetőségre, hogy megfelelő módon fogadhassa a tavaszra egészen nyíltan emlegetett nyugati inváziót. Rommel tábornagy mostanában Észak-Európában járt, megszemlélte az északfranciaországi és dániai erődítési rendszert. A közvetlen európai szükségletek, az új európai rend védelme áll most a német politikai szemlélet előterében. Azért természetesen élénken figyelnek Németországban a világpolitika és a világháború egyéb eseményeire is. Így nagy érdeklődéssel kísérik Japán háborús politikáját. A kairói konferencia mindenesetre változást ígért a Japán ellen követett taktikában. A nyugati szövetségesek eddig azt a módszert követték, hogy majd csak az európai háború lezajlása után fordulnak Japán ellen. Amerikában azonban az európai háborúban való részvételt szoros kapcsolatba hozták — már csak Churchill agitációjának hatására is — a Japán elleni fellépéssel. A kairói konferencia azonnali erő kifejtést helyezett kilátásba a nagykeletázsiai területen. A nyugati politika nem tévesztheti szem elől Japán nagy háborús és ipari kapacitását. Bármennyire fejlődött is légyen a keletázsiai területen a nyugati hadviselés ügye, Japán óriási nyersanyagforrásokkal rendelkezik s hadiflottájával egyetemben éppen mostanában építette ki hatalmas méretűvé kereskedelmi flottáját, megszervezve Sziám, Hátsó-India, Burma élelmiszeriparát, nyersanyagtermelését stb., úgyhogy mindennemű halogatás csak újabb fejlődés lehetőségeit jelenti Japán számára, melyet különben is kitűnően véd a roppant távolság, hiszen a keletázsiai szigetvilág elkülönül az európai és amerikai hatalmi szféráktól. Azt sem feledhették a nyugati államférfiak, hogy különböző utakon át a japán ipari termelés nagy segítségére jött Németországnak; bár ez a helyzet az Azóri-szigetek angolszász megszállása óta lényegesen megváltozott.

Az európai külpolitikát is a közvetlen inváziós előkészületek foglalják le, melyekkel Németország öszintén le is számolt. Rommel északi szemleútja éppen úgy ezt a célt szolgálja, mint az a német fellépés, mely erélyes rendszabályokkal mindenütt tisztázni igyekszik a belpolitikai helyzetet. A német politika élénken ügyel a nyugati államok helyzetére, ami különösen fontos ebben az időszakban, midőn Németország változatlan eréllyel tart ki európai pozícióinak őrzésében. Vegyük sorra ezeket a rendszabályokat, melyek mind az Európa-erőd védelmét szolgálják s a belső rend fenntartásával minden külső befolyásnak, valamint belülről támadt másfelé irányuló akciónak és rokonszenvnek elejét veszik.

Legelőbb is itt van Franciaország, ahol Laval politikája változatlan gonddal és figyelemmel áll a németek oldalán. Laval és Pétain hajdani ellentétei most teljesen elsimultak, s miközben a német hadvezetés, megszálló hatóságok s az újra akcióba lépett Abetz nagykövet rokonszenvvel kísérik Laval erőfeszítéseit, Pétainról és annak környezetéről a hangsúly egészen áttérrelődött Lavalra. Emlékezetes, hogy december 13-án Pétain beszédet akart intézni Franciaországhoz, melyben halála esetére az államfői és kormányhatalmat újra a nemzetgyűlés kezébe teszi le, melytől azt az összeomláskor nyerte. Ez a terv ellene mondott volna a Laval utódlását elhatározó rendelkezéseknek, valamint az eddigi iránynak és a Németországgal való viszony természetének. A beszéd megtartására nem is került sor, mert a német vezéri főhadiszállás éppen úgy felfigyelt erre a tervre, mint ahogy Laval sem helyeselhetette az erők ilyenemű elmozdítását. A francia államfő előtt megjelent Abetz nagykövet s átnyújtotta neki Ribbentrop külügyminiszter kérdőívét, majd megnyugtató választ kért, melyet meg is kapott. Azóta tehát a Laval-féle rendszer változatlanul folytatja működését, míg Pétain felé keserű szemrehányásokat küldenek az elmúlt rendszer barátai: miért lett egyszerre ily híve a törvényességnek és jogfolytonosságnak, mennyiben és miként uralkodik ma Franciaországban a jog, a megyei prefektusok mennyiben tartják magukat a jog előírásaihoz? A régi rendszer emberei tehát a francia jogállam folytonosságát idézik Pétain ellen; hiszen a marsall jobboldali környezete (Maurras és az Action Française hívei stb.) az állam bel- és külpolitikai válságát sietve felhasználták, hogy a német nemzeti szocializmus győzelmének idején egészen átalakítsák a francia társadalmat, állami szervezetet, közgondolkodást. Ez ugyan még nem feltétlenül Laval tűzön-vízen keresztül németbarát kollaboracionizmusa, mely most szívesen tesz előkészületeket az invázió ellen Németország oldalán. Pétain konzervatív nemzeti irányzata azonban nem érhetett el eredményt, oly erővel hódított teret az a szélsőbaloldali „attentizmus“. Laval legfőbb gondja e viszonyok közt, hogy egyetértsen a német politikával és megfékezze a merényletek, atrocitások egyre erősebb elharapózását. Azonban a francia állami apparátus erre önmagában gyenge, ezért siet segítségére a német SS és titkos államrendőrség, mely mindenütt elejét veszi a nemkívánatos jelenségeknek. A német vezetés figyelmét különösen magukra vonták a francia egyetemek és a fiatalság mozgalmi, melyeket Laval sem szenvedhet. Legutóbb a clermont-ferrandi egyetem megrendszabályozására került sor, mivel az ifjúság és tanári kar keretében ily nemkívánatos jelenségeket észleltek. Ezek az intézkedések egyben a strassburgi egyetemnek is szóltak, mely Clermont-Ferrand vendégszeretét élvezi. Az ifjúságot és a tanári kart rendőri eljárásnak vetették alá, részletesen megvizsgálták, mely alkalommal egy professzor életét is veszlette és a francia hatóságok nem képviseltették magukat a temetésén, Pétain is utólag küldött koszorút. Hasonló rendszabályokra volt szükség a Clermont-Ferrand-ban időző strassburgi evangélikus teológiai fakultás egyes tanáiraival szemben is.

Északon ugyanilyen események történtek. Oslóban is fegyveres erősítések jelentek meg az egyetemi intézmények körül és a több ezernyi ifjúságot személyes igazoltatásnak és motozásnak vetették alá; hasonló módon jártak el a tanárokkal is. Az ifjúság jelentős részét Norvégiából Németországba akarták vinni őrizetbe. Az eset északon nagy érdeklődést keltett, annyira, hogy a finn sajtó is izgatott hangon foglalkozott vele. Svédország nem maradt a sajtóhangoknál, hanem diplomáciai lépést tett az oslói egyetemi tanárok és ifjúság érdekében Ribbentrop külügyminiszternél, aki természetesen energikusan elutasította a svéd

beavatkozást; azonban később mégis bizonyos enyhülés következett be a norvég egyetemi kérdésben, mely szemmel láthatólag folytatása annak a belső válságnak és sok változásnak, mely a megszállás óta Norvégia életében beállott, emlékezzünk csak vissza a norvég protestantizmus és Quisling nemzeti kormányának élénk vitáira. Németország ez esetben is fellépett, hogy elejét vegye a lelkészek, tanárok, diákok, szuperintendensek, presbiterek közt a liberális szellem terjedésének.

Svédország közben mind tevékenyebb magatartást tanúsít, ami legalább is éppen oly érdekes jelensége a háború fejlődésének, mint az, hogy Franco, a spanyol állam Caudilloja, feloszlatta a Falange-t és annak fegyveres és világnézeti alakulatait; ílymódon a spanyol nemzeti forradalom határozott lépésekre szánta el magát a polgáriásodás felé vezető úton s meg óhajtja magának nyerni Európa rokonszenvét; mert hiszen a Falange totalitárius-pretoriánus alakulat volt; így Spanyolországban voltaképpen már csak Franco hivatala az emléke a közelmúlt nagyjelentőségű eseményeinek, Franco pedig polgári orientációt keres. De térjünk vissza most Svédországhoz, mely a közelmúltban több ízben tett diplomáciai lépéseket Németországban. Svédország a maga körületekintő diplomáciájával nyilván legalább oly mértékben latolgatja a helyzet fejlődését, mint ahogy a spanyol Caudillo politikája is megérzi a fejleményeket. A svéd kormánynak az oslói egyetemi ügyben tanúsított fellépése nem az egyetlen diplomáciai akció, mely érdeklődésre tarthat számot. Amellett, hogy a svéd hadsereg állandó készenlétben áll, Svédország figyelemreméltó diplomáciai lépéseket is végez mostanában. Az amerikai közvéleményben újra hallatszanak hangok, melyek az északi államszövetség fontosságát emlegetik s odatartozónak jellemzik Finnországot is, noha az jelenleg a német hadviselést szolgálja. Ugyanekkor a svéd diplomácia újra felveszi a különféle emigráns kormányokkal a kapcsolatot. Eddig az volt a svéd álláspont, hogy a háború idején nem újítják meg a német megszállás elől elmenekült kormányok melletti követségeket, aminthogy ugyanez volt a helyzet az illető kormányok stockholmi követségeivel is. Most azonban újra sor kerülhetett a görög, jugoszláv, csehszlovák stb. kormányokkal való viszony elmélyítésére. Ennek bevezetője volt, hogy Svédország új követet küldött az emigráns norvég királyhoz és annak kormányához. Itt nagyon figyelemreméltó az a körülmény, hogy micsoda érdeklődéssel és rokonszenvvel figyel Svédország a szomszéd északi országok dolgait, különösen Norvégiát. Ne feledjük el, hogy az 1900-as évek elején bekövetkezett svéd-norvég szakadás soká hidegséggel tölthette el a két rokonnép szívét; de észak fejlett polgári viszonyai közt hamar behegedtek a sebek s az emberi szolidaritás elejét vette minden államjogi, irredenta, imperialista politikának. Svédország a maga nagy humanitárius hivatásával ma az északi országok élén halad s minden alkalommal kinyilatkoztatja Norvégia iránti testvéri érzelmeit, megünnepli a norvég nemzeti ünnepeket s ahol csak lehet, segít a testvér nemzetet.

Svédország hasonló magatartást követett az elmúlt hónapokban Dániával szemben is, fellépett a dán zsidók érdekében, mérsékelni igyekezett a Dánia válsága következtében beállott rendszabályok erejét és szigorát, amennyiben ez egyáltalában diplomáciai és baráti úton lehetséges volt. Németországban ezért bizonyos idegenkedéssel s jogos sértődéssel tekintenek Svédországra, mely így nem egyszer beavatkozik a német belügyekbe, s efölötti kelleetlen érzésüket a németek nem is titkolják. Német részről a dán kérdésben különben arra hivatkoznak, hogy ez a hajdan oly szelíd és békés ország a forrongás stádiumában él, állandó gyilkosságok, robbantások, szabotázsakciók bénítják a német közrendet

és a pacifikáció művét. Ennek megfelelően a német eljárás is kemény és határozott, hiszen Dánia az Európa-erőd igen veszélyeztetett pontján fekszik.

Az Európa-erőd biztosítására szolgálnak a balkáni rendszabályok is. Németország újabban mind jelentősebb érdekeltséget vállal a Balkán ügyeiben, hiszen nem lehetetlen, hogy az olaszországi fejlemények során bekövetkezhet a Balkán valamely pontján is némely inváziós előkészület. De szükségük van-e a nyugati szövetségeseknek balkáni invázióra? Kétségtelen, hogy a bolgár vezetőrétegek, közigazgatás, dinasztia, katonaság határozott állást foglaltak el Németország mellett, mely Románia mellett nagy súlyt helyez az első vonalban fekvő Bulgária magatartására. Bulgária egyébként nem áll hadban a Szovjetunióval és innét erednek azok a kombinációk, tervek, melyek a bolgár helyzetnek szovjet részről való felgöngyölítésére vonatkoznak. Mindenesetre Bulgária mögöttes területe a görögországi és a dodekanézosi német erőknek; ezért érintették újabban súlyosan Szófiát és véle a hajdani jugoszláv, ma bolgár Szkoplját az angol-amerikai légitámadások, melyek arra utalnak: i. hogy Bulgária a közkeleti szövetséges erők sugarába esik és hogy 2. a nyugati szövetségesek ezzel a fokozódó nyomással bizonyos belpolitikai fejlemények, változások előérére törekcszenek. Bolgár hivatalos részről különben már eddig is megcáfolták a különféle puccskísérletekről, belső nemzeti és szociális forrongásokról terjesztett híreket. A Szovjetunió is igen érdeklődik Bulgária iránt s ennek oka az, hogy némi nehezettelssel figyelheti a szerbiai fejleményeket. A belsőszerbiai állapotok, valamint a szerb nemzeti politika konzervatív és dinasztikus magatartása, mely közben elég nehézséget okoz a nyugati szövetségesek ügyének, igen kellemetlenül érinti a Szovjetuniót, mely mindig számított a bolgár parasztság és mély rétegek szláv érzelmeire, oroszbarát hangulatára és szociális magatartására.

A Szovjetunió, ha egyáltalában foglalkoznunk lehet ily feltételezésekkel, kelet, tehát Bulgária felől iparkodnék bizonyos mértékben hatni a mostani szerb politikára. A hajdani Jugoszlávia területén ugyanis két hatalmas irány küzd egymással. A Szovjetunió rokonszenvét egyáltalában nem élvezi az a konzervatív, nemzeti és dinasztikus érzelmű csoport, mely Mihajlovics ezredes, majd tábornok vezetése alatt Belső-Szerbiában működik. Ez a felkelő csoport halk kapcsolatokat tart fenn Nedics tábornok különben mérsékelten németbarát belgrádi társaságával és kormányával: mert összekapcsolja őket a közös szerb érdek, a konzervatív és nagyparaszti ideológia, valamint végső fokon a Karagyorgyevics-dinasztiához fűződő ősi kegyelet. A szerbiai konzervatív irányú felkelőkben tovább él a régi szerb centralizmus, a jugoszláv államegység emléke és vágya s a balkáni fejlődést továbbra is régi jugoszláv irányban képzelik. A londoni, illetve most már székhelyét Kairóba áttevő jugoszláv emigráns kormánynak szerfölött kellemetlen ez az ügy, mert miközben természetesen e kormány mindenben azonosítja magát Mihajlovics magatartásával, szerfölött nehézzé teszi számára a helyzetet az, hogy az angolok a hadviselés érdekében igen méltányolják Tito szocialista és részben kommunista színezetű, mindenképpen progresszív irányú partizánjainak működését és eredményeit. Mihajlovics a nagyszerb ügyet, vagy legalább is a szerb nemzeti összefarkózás érdekeit képviseli s mozgalmában tovább él az a szerb konzervatív, ortodox magatartás, mely annak idején hosszasan elzárkózott a Szovjetunióval való minden érintkezéstől. A Szovjetunió természetesen nem feledi a szerb konzervatív és dinasztikus politika hajdani eljárását. Ezek a hangulatok most újra feléledtek, mert Mihajlovics erélyesen fellépett Tito partizánjai ellen, velük szemben üzenettel fordult a nyugati

szövetségesekhez, őket kommunistáknak és szedett-vedett népségnek bélyegezte és bejelentette az ellenük való kíméletlen hadviselést, hangoztatván, hogy a szerb-délszláv nemzeti ellenállás magva az ő tábora.

A kairói jugoszláv kormány Mihajlovics mellett áll, bár ugyanekkor nyilván nagy hatást gyakorolhatott Péter király környezetére Tito kormányának dinasztiaellenes fellépése is. Ez készítette nyilván arra az ifjú emigráns szerb királyt, hogy felajánlja, hogy Jugoszláviába megy, átveszi az ellenállás vezetését, a szembenálló csoportok főparancsnokságát és megbékíti egymással Tito és Mihajlovics csoportjait. Mihajlovics egyik nagy panasza Titóék ellen, — amiben egyébként egyetért Nedics kormányának felfogásával is — hogy az egész Tito-féle ügy tulajdonképpen szocialista-kommunista-progresszív színbe öltözött nagyhorvát kísérlet, mely ellene szegül a jugoszláv centralizmusnak, a nagyszerb vezetés alatti délszláv egységnek és szeparatista-federalista célokat követ. Péter király nyilván jövődő tervei érdekében cselekszik akkor, mikor oly közvetítésre határozza magát, mely némileg elkésettnek látszik Titóék radikális és federalista magatartásának láttán.

Most nézzük meg, mi is Tito mozgalmának természete? Titoról kiderült, hogy nem fiktív személy, hanem igenis élő egyéniség: Josip Broz-nak hívják, horvát ember, zágrábi vasmunkás, aki fiatalon résztvett a spanyol polgárháborúban és ott sok eredményt ért el, majd visszatért Jugoszláviába, ahol tapasztalatait a szocialista mozgalmakban használta fel. Tito mozgalmát és egyéniségét igen nagyra értékeli a Szovjetunió és nagyon dicsérő hangnemben nyilatkozik róla az angol sajtó is, mint a történeti órák hivatott emberétől. Tito mozgalma, igaz, nem terjed ki a történeti Szerbiára, melynek belsejében Mihajlovics uralkodik. Ám annál nagyobb tábora van a boszniai és szlavóniai szerbek között, valamint a boszniai mohamedánok soraiban. A horvát parasztpárt is figyelemmel kíséri tevékenységét, hiszen kihívta maga ellen a Poglavnik Zágráb környékére koncentrált kormányzatának és a német megszálló hatóságoknak haragját. Újabban német részről nagy eréllyel léptek fel Titóék ellen s ez az oka bizonyos mérvű visszaszorulásuknak. De közben a horvát parasztpárt szervezetei, melyek annyira elzárkóztak a magát most államfővé konstruáló Poglavnikkal való kooperációtól, mindenütt Tito rendelkezésére bocsátották magukat. Íme, egyszerre világos előttünk az ellentét, miért fordult oly élesen a nagyszerb állameszmét valló Mihajlovics Titóék „nagyhorvát kísérlete“ ellen: Tito kormányának jelentős része horvát radikálisokból áll és oly szlavóniai és boszniai szerbekből, akik már annak idején is — gondoljunk csak Pribicsevics Szvetozárra, kinek öccse ott áll most Tito oldalán — ellene voltak a belgrádi centralizmusnak. Tito programja a maga erőteljesen szocialisztikus és parasztdemokrata világnézeti bázisán felújítja a Radics—Pribicsevics-féle szerb-horvát demokratikus együttműködés emlékét és egész szellemi örökét. E program lényege az a demokrácia, melyet a belgrádi udvar és kormány oly bizalmatlanul nézett. A szerb-horvát ellentét mélyén ott volt ez a feszültség: a horvátok elsősorban demokraták és federalisták voltak és ily alapon akartak megértést a szerbekkel; a horvát ügy mellett pedig azok a boszniai és szlavóniai szerbek állottak (Pribicsevics és társai), akik annak idején, 1918 előtt a szerb-horvát koalícióban annyit küzdöttek Ausztria—Magyarország ellen. Tito mozgalma tehát másként gondolkozik a jugoszláv kérdésről, mint Mihajlovics zárkózott szerb nemzeti csoportja. Titóék hadviselésükben és világnézeti és külpolitikájukban érvényesítik a Balkán bércei közt a spanyol polgárháború tanulságait, ugyanekkor pedig felidéznek a szerb-horvát demokrácia szellemét. Ezért nézik bizalmatlanul a kairói emigráns

kormányt, mert tartanak tőle, hogy ennek hivatalnoki és katonai köreiben még tovább él Sándor király diktatúrájának öröksége és programja. Sándor király eszményeivel szemben Tito és a mellé csoportosuló szerb és horvát radikálisok és progresszívek a teljes jugoszláv federáció, népek testvéri szövetsége alapján állanak. Miközben a kisparasztság jogait hirdetik, hirdetik egyben az egyes délszláv népek és területek teljes egyenjogúságát és önkormányzatát, melyet a belgrádi konzervatív politika, az orosz cárizmus autokrata gondolatainak örököseként, sosem akart elismerni. Tito és politikai tanácsadója, a horvát parasztpárti radikális, Ivó Rybar úgy képzelik el a jövődjé Jugoszláviát, hogy az hat nemzet szövetségéből és önkormányzatából alakul: szerb, horvát, szlovén, macedón, montenegrói és muzulmán önkormányzatból. Ez a program, melyet jellegzetesen horvátnak és jellegzetesen szocialisztikusnak tartanak Mihajlovics táborában, nyilván nagyban hozzájárult Tito mozgalmának eredményeihez. Tito mellé csoportosultak természetesen a Mihajlovicsal annyira szembenálló szerb kommunisták is, akik azonban a valóságban csupán egy része a mozgalomnak s korántsem jellemzik annyira összetételét, mint azt külföldön egyesek hiszik.

A Balkánról vessünk egy pillantást Olaszország felé. Most nem az új fasiszta párt északolaszországi kormányzatáról beszélünk, mert az szorosan része ma a német politikának. Nem időzhetünk a veronai nagy pernél sem, melynek eredményeként január közepén kivégezték Cianót, De Bonót és még három társukat, akik annak idején a fasiszta nagytanácsban a Mussolini elleni akciót megszervezték. Nem foglalkozhatunk a Mussolini állapotáról elterjesztett és cáfolt hírekkel s ugyanígy nem részletezhetjük a neofasizmus keretében észlelhető árnyalati különbségeket, Farinacci és Pavolini irányának eltéréseit. Pavolini, aki ma ténylegesen vezeti a fasizmust, a szigorú legalitás embere s ma kiváltképpen a dugárkereskedelem, a feketekezeskedés megfékezésével foglalkozik. Farinacci nála erőteljesebben és következetesebben hangsúlyozza a fasiszta alapelveket, valamint a Badoglio-puccs bűnösei elleni bosszú, az egész olasz élet szigorú felülvizsgálatának követelményeit, azonban bizonyos megértést tanúsít szociális okokból s a rendszer érdekében — a munkásság ülösstrájkjai, a feketekezeskedés iránt: azt mondja, nem lesz feketekezeskedés, ha jól ellátják az embereket; nem sztrájkol a munkásság, ha létét megfelelően biztosítják, stb. Közben az olasz városokban gondos vizsgálatok és razziák során az utcán megállítják és az újjászervezett milíciába való jelentkezésre készítetik a rendőrségek és prefektúrák közbejöttével a 17—30 év közti fiatalembereket, akik netalán még nem tagjai a fasiszta organizációknak.

Az olasz hadihelyzetet sem részletezhetjük most: ez nem is feladatunk. Az angolszász előretörés nagy terepnehézségek közepette vonul Róma felé. Minket most elsősorban a dél- és középolaszországi politika állapota érdekel. Itt két irány küzd egymással. Viktor Emmánuel és Badoglio számítanak az angolszászok megértésére. Az angolszász hivatalos és katonai álláspont az, hogy politikai változásokkal nem bonyolíthatják most a helyzetet. A radikálisok és köztársaságiak azonnali államforma- és kormányváltást akarnak; de a megszálló hatóságok ellene szegülnek az ily kísérleteknek és fellépnek még Benedetto Croce vagy Carlo Sforza gróf ellen is, akikre pedig nyugaton oly tisztelettel tekintenek. Az angol-amerikai megszálló hatóságok álláspontja az, hogy kormányváltásról, az államforma fölötti döntésről csak akkor lehet szó, ha majd Badoglio és a szövetségesek Róma birtokában lesznek, illetve még inkább, ha majd az északolaszországi művelt népesség, a nagy ipari és kereskedővárosok

lakossága is kinyilváníthatja akaratát. Tehát a megszálló hatóságok elvetik az olyan megnyilatkozásokat, melyek azonnali fordulatot és belpolitikai átalakulást követelnek. Croce itt áthidaló álláspontot foglal el: fenn tartaná a Savoyai-ház királyságát, mert ez nagy nemzeti örökség birtokosa, de lemondatná a királyt és a trónörökösöt, mint akik résztvettek a faszizmusban és a trónörökös kisfiára ruházná a királyi hatalmat. £ terve érdekében Croce ismételten szózatot fordult a nyugati államokhoz, míg Sforza gróf a teljes demokratizálódás és a köztársaság rögtöni kikiáltásának híve. Ebből a nézeteltérésből természetesen bizonyos feszültségek támadnak a szövetséges megszálló hatóságok és az olasz progresszív pártok között. Úgy látszik, Badoglio tábornagnak sikerült egyelőre a király és a maga oldalára hajlítani az angol-amerikai hadvezetést, mely elé most az az óriási feladat is tornyosul, hogy élelemmel lássál el a borzasztó nyomorba került délolasz és szicíliai szegény népet.

Ha Olaszországban soká lanyhán működött is a nyugati hatalmak offenzívája, mely erős német védelemre talált, annál jobban megélenkült az orosz front. A német védelem éppen oly keményen állja az orosz rohamot, mint amilyen elszántság és bosszúvágy jellemzi Göbbels miniszter lelkesítő szavai szerint az angolszász bombázások ismételt hatásaival sújtott német városok polgári lakosságát. Az orosz offenzíva e tendenciája újra felvetette a lengyel kérdést, a lengyel-orosz viszony problémáját, mely nemcsak világszemléleti és társadalmi probléma, de egyben a két nép, a két ország határainak kérdése is.

Emlékeztet, hogy a lengyel kormány kitarzott Lengyelország 1939-es határai mellett, melyek egyébként nagyjából megfeleltek a történelmi lengyel gondolatnak \$ ilymódon számos ukrán és fehérorosz kisebbséget is magukba foglaltak, hiszen a történelmi Lengyelország századokon át uralkodott e területeken. Az 1939-es határok különben nem voltak azonosak azokkal a határokkal, melyeket a békekonferencia javasolt Lengyelországnak; a most vitatott határvonal az 1920-as lengyel-szovjetorosz háború eredménye volt, mikor Lengyelország sikerrel használta ki a Szovjetunió szorult helyzetét. Egy időben a lengyel-szovjetorosz érdekek e területek tekintetében nem is keresztezték egymást: Oroszországnak is érdeke volt, hogy a lengyel határokon belül megfékezzék a lobogó ukrán nacionalizmust, melynek polgári-paraszti-nacionalista iránya nem felelt meg a Szovjetunió társadalmi és népi gondolkozásának. Az 1939-es német-szovjet-orosz megegyezés alkalmával Oroszország birtokába jutott e területeknek s rajtuk sikerült gyökeresen megoldania az ukrán társadalmi problémát, amennyiben véget vetett az ukrán kispolgári nacionalizmusnak. Ugyanekkor azonban a Szovjetunió az ukrán és fehérorosz népi elvet alkalmazta, hiszen a Szovjetunió szocialista alkotmány a legtágabb lehetőségeket biztosítja a kommunista-szocialista társadalmi gondolat érdekében az etnográfiai területek és népességük nyelvének és művelődési kibontakozásának — már ami magát a nép közvetlen műveltségét s nem a középosztályi rétegek ideológiáját illeti. Ily értelemben pártolja a Szovjetunió az ukrán, fehérorosz, stb. népköltészetet és népies művelődést, miközben viszont élesen ellene van a burzsoá jellegű ukrán kispolgári nacionalizmusnak. A lengyel kormány Londonban kitarzott a lengyel történelmi elv mellett; ugyanekkor viszont a Szovjetunió az ukrán népi elvre és arra hivatkozott, hogy hiszen 1939-ben e területek népszavazás révén jutottak a Szovjetunió birtokába, mely persze az 6 ellenőrzése alatt folyt le.

A Szovjetunió különben idegenkedve figyelte a londoni lengyel kormány különféle politikai lépéseit s óva intette a lengyeleket az emigráns kormány reakciónak mondott konzervatív elemeitől. A szovjet álláspont

hangoztatta, hogy erős és biztonságos Lengyelországot akar, de ennek a Lengyelországnak egyfelől demokratikus jellegűnek kell lennie, másfelől pedig nem szabad az etnográfiai határon túl terjednie; Lengyelországnak egyébként nyugaton kellene kárpótlást találnia. Az angol felfogás sem idegenkedett ettől a megoldási formától s a lengyel nézetek is nagyjában egyetértenek a német területek rovására nyerendő kárpótlás kérdésében: hiszen Kelet-Poroszország és Szilézia szintén a történeti lengyel gondolat vonzásába estek hajdan, míg a német kolonizáció ott más néprajzi helyzetet nem teremtett.

Miközben az orosz offenzíva nyugati tendenciát öltött, egyre aktuálisabb lett a lengyel kérdés, amit az is bizonyít, hogy a londoni kormány rádió felhívította a lengyel lakosságot, hogy a szovjetorosz katonaságot támogassa és külön megbízottat küldött Lengyelországba a forradalmi mozgalom felélesztésére. Mindez azonban még nem jelentett változást az orosz-lengyel viszonyban, hiszen az orosz nézetekkel szemben a lengyelek a következő felfogást vallották: ha a nyugati szövetségesek és velük együtt a Szovjetunió is semmisnek nyilvánította a müncheni politika összes német eredményeit, a Szovjetunió sem vallhatja tovább magáénak azt a területet, melyet a németekkel való megegyezés juttatott neki, következképpen Lengyelország eszmei és reális integrítását nem érinthetik az 1939-es változások. Az angol és amerikai közvéleményt bizonyos fokig idegesítette a lengyel álláspont változatlansága, különösen azóta, hogy Benes orosz-csehszlovák szerződése igen fontos helyzetet teremtett. A csehszlovák kormány úgy értelmezi a Szovjetunióval kötött szerződést, hogy abban Lengyelországnak is helye lehet; lengyel részről azonban tartózkodást mutattak addig, míg a szovjet-lengyel viszony nem rendeződött. Sokan tudni vélték, hogy Amerika rosszalja a meglepetésszerűen ható csehszlovák-orosz paktumot; ugyanekkor azonban Anglia reálpolitikai számítással már e szerződés lehetőségei szerint gondolkodik.

Ily viszonyok közt tette közzé a Szovjetunió január közepén azt az álláspontját, melyben részletezi a lengyel-orosz viszonyra vonatkozó nézeteit és a megoldásnak számára lehető módjait. Az orosz felfogás számol az ukrán és fehérorosz néprajzi elvvel s nyugatra kívánja kárpótolni Lengyelországot. Ugyanekkor azonban a Curzon-vonal, vagyis az 1920 előtt Lengyelországnak javasolt keleti határok álláspontját fogadja el, bizonyos korrekciókkal Lengyelország, illetve az ukrán területbe sokszor mélyen belenyúló lengyel kisebbségek javára, vagyis így Lemberg is Lengyelországhoz kerülne — a város maga erős ukrán nacionalista középpont volt, de vidéke erősen lengyel jellegű. A Szovjetunió javaslatában benne van természetesen a demokratikus Lengyelország követelménye, valamint az az óhaj, hogy a londoni kormányban bizonyos demokratikus változások menjenek végbe. Ügy hírlik, hogy ily értelemben változás is készül a lengyel politikában; Mikolajczyk miniszterelnök személye talán még rokonszenvesebb Moszkvában, mint Sikorski egyénisége volt; holott már Sikorski demokratikus szándékait is méltányolták és az orosz politika a tragikus halált halt tábornok, Pilsudski és csoportja hajdani nagy ellenfelének szándékait mindig élesen el tudta választani egyéb csoportok véleményeitől. A lengyel kérdésben még további fejlemények várhatók. Szemlénk zártakor olvassuk a hírt, mely szerint a lengyel kormány felkérte Angliát és Amerikát a közvetítésre és oly megoldási módra gondol, hogy a közvetlen orosz-lengyel tárgyalásokat elsősorban a két angolszász hatalom segítse elő. Aminthogy a csehszlovák-orosz paktummal kapcsolatban is az a felfogás alakult ki, hogy Lengyelországnak hasonló intim szerződést kellene kötnie Angliával s majd ennek birtokában bocsátkozzék

aztán a csehszlovák javaslat mérlegelésébe. Hírek szerint Angliában és Amerikában rokonszenvenvel fogadták a lengyel választ, melynek előkészítésében Edennek nagy része lehetett. Viszont másfelől Moszkva tudomására hozta a világnak, hogy mivel az emigráns lengyel kormány nem fogadta el ajánlatát, további tárgyalásokra vele nem hajlandó, sőt ez alkalomly mai újra szemére hányta a katyni tömegsír körül tett lépéseit, mint szovjetellenes politikájának jeleit. A tárgyalások tehát ezzel újra megszakadtak az oroszok és a londoni lengyelek között.

Az ügynek még valószínűleg igen súlyos nemzetközi következményei lesznek.

GOGOLÁK LAJOS

JASSZNYELV ÉS PURIZMUS

A NYELVHELYESSÉGI kérdések ma időszerűek. Nemcsak az Akadémia nyelvművelő folyóirata, a Magyarosan örvend meglepő népszerűségnek és olvasottságnak, hanem szakmai folyóiratok és napilapok sűrűn engedik át a mai kevés papírú világban is hasábjaitak nyelvtisztsággal foglalkozó megbeszéléseknek, sőt a rádió, ha saját gyakorlatában nem szegődött is a mozgalom gyakorlati hívei közé (sőt!), legalább időről-időre helyet ad egy-egy oly felolvasásnak, mely hibás nyelvi fordulatok javítását célozza. Valószínű, hogy e népszerűség előidőzésében részük van azoknak a végzettől terhes, nehéz időeknek, melyeket a magyarság már esztendők óta él, hiszen minél szorongatottabb a nemzet sorsa, annál inkább érzi mindenki szinte ösztönszerűleg, de sokszor tudatára is ébredve, hogy a nyelv a legfinomabb s egyszersmind a legerősebb kapocs, mely a szétágazó apró érdekekből szertezilált népet összefogja, egységbe szorítja és kifelé is tömörebbé, ellenállóbbá teszi. Valóban „erős várunk a nyelv“, melyben most is menedéket keresünk, építjük, tatarozzuk, hogy szilárdabb, viharállóbb legyen. Valahányszor a lét és nemlét határmezsgyéire került a magyarság, mindig föllángolt, ösztönösen vagy tudatosan, a nyelv féltő szeretete, erősítésének, izmosításának gondolja. A mohácsi vész után válik a nyelv irodalmi eszközzé s lesz egy egész nemzet szellemi életének hordozója, a herderi jóslat ideje táján pedig a veszélyre önmaga is ráébredt magyarság egy világszerte páratlanul álló mozgalommal, a nyelvújítással védi ki a fenyegető igék valóra válását, megmentve nyelvünket mind az elpóriasodástól mind az idegenszerűvé korcsosulástól. Érthető, hogy a magyar közönség ma újból minden idegrostjában érzi a nyelvi kérdések fontosságát. S ha nem feledkezünk meg e rejtett indítékokról, azt is megérthetjük, hogy általában a nyelv sorsa iránt való érdeklődés főleg a nyelv eredeti, magyaros szellemének és jellegének megőrzését és megszilárdítását áhítja, azaz tisztogatást, idegen elemek kiirtását, hogy a nyelv kemény ötvözetét semmi idegen salak ne gyöngítse. Élettel teljes, pezsgő mozgalom egyhangú nem lehet, természetes tehát, hogy ellenkező hangok is megszólaltak, nemcsak egy-egy tudákos laikus, de író és esztéta is akadt, aki szót emelt a túlzó purizmus ellen (persze gyakran az ellenkező végletbe esve), általában azonban közönségünk zöme a szellemében hagyományos, anyagában magyar, idegenszerűségtől mentes nyelvet tartja eszményének.

Sajnos azonban művelt közönségünk nyelvi öntudata fölötté hiányos. Idegen nyelveket és idegen nyelvtanokat sokszor igen tudatos alaposággal ismerünk, saját nyelvünket azonban csak ösztönszerűleg beszéljük, sőt írjuk, pedig ezt az anyanyelvi ösztönünket éppen idegen nyelvi tudásunk alaposan megingatta. E tudatos magyar nyelvismeret hiánya középiskolánk büne — (nem a tanárságé!) — A magyar középiskolában ugyanis, hol immár kézügyességi tantárgyak is helyet kapnak és a test kipallérozása oly hosszú órákon át folyik, a magyar nyelv heti 3—4 órában tengődik, de ezeken a gyér órákon a szegény tanárnak irodalmat, irodalomtörténetet, stilisztikát, retorikát, poétikát, esztétikai alapismereteket kell tanítania, a magyar nyelvtantól a magyar tanuló azonban gyakorlatilag már a III. osztályban elbúcsúzik, magyar nyelvtörténettel pedig úgyszólván sohasem találkozik. (Ez az oka egyebek közt annak is, hogy a délibabos nyerészkedők hada nálunk oly számos). Honnan merítsen hát a művelt magyar ember tudatos nyelvismeretet ilyen előzmények után? Fájó sóvárgással emlegetjük a franciák nagy nyelvi műveltségét, de ott nem heti 3—4 órát fordítanak a francia nyelvre ...

E magyarnyelvi tudás hiánya okozza, hogy érdeklődő és értelmes közönségünk elsősorban, sőt szinte kizárólag a mégis csak kevésbé veszélyes idegen szavak kiirtásában látja a magyar nyelv tisztaságának feltételét, és nem veszi észre, nem érzékeli az idegenszerű szerkezetek meghonosodásában rejlő jóval súlyosabb veszélyt, holott ez a nyelvet szellemében, eleven erejében támadja meg. Egy-egy fölösleges idegen szó csak egy többé-kevésbé halovány szeplő a nyelv testén, de az idegen szerkezetek olyanok, mint a vérben keringő bacillusok s ha elszaporodnak a nyelvben, korcsá torzítják formái nemes szépségét, sőt létét is fenyegethetik. Pedig ilyen idegenszerűségek tömegesen nyüzsögnek a mai magyar köznyelvben, sőt az írott nyelvben is. Cs. Szabó László lényegében helyes megállapítása szerint „baj van az igekötővel, a tárgyas ragozással, a raggal, a névutóval, a határozott és határozatlan névelővel, az egyszám-többszámmal, a szókötéssel és szórenddel, az állító, tagadó és feltételes móddal“. Bizony baj van és sokszor igen mélyreható, meggyökeresedett baj. Vegyük például a *-nál₃* *-nél* rag átvitt értelemben való használatát. Ez az idegenszerűség annyira elterjedt, hogy nemcsak a köznyelv, de újságírók, írók, sőt néha még nyelvészek sem tudnak szabadulni tőle. Lépten-nyomon találkozunk ilyen fordulatokkal: *már említettük e kérdés tárgyalásánál...* (= *-kor₁*, *-ban*), *a megbeszéléseknél* (= *közbeni során*) *kialakult vélemény i fordításnál* (= *-ban*, *-kor*) *gyakorikak a leiterjakabok, régi szövegek magyarázatanál* (= *-ban*) *nem szabad ...*, *az ügy elintézésénél* (= *-kor*, *-ben*), *figyelemmel voltam arra ...*, *a gyermek nevelésénél* (= *-ben*) *fontos*. .. Baj, hogy ilyesmi kicsúszik nemcsak mindnyájunk száján, de toliforgatóink tollából is, még sokkal nagyobb baj azonban, hogy az olvasók legnagyobb része észre sem veszi, hogy itt valami repedten kong. Vagy ugyan hányan ütköznek meg ezen a fordulaton: *úgy barátai, mint ellenségei...* (= *mind barátai₃*, *mind ellenségei* vagy *b. is*, *e. is*). Sajnos, ilyen jellegű példákat keresgélés nélkül lapokon át lehetne felsorolni.

Éppígy jórészt tompa már közönségünk hallása az idegen nyelvből szó szerint fordított tükörszavak és tükörkifejezések érzékelésére. Ilyenek, mint *jól néz ki* (jól fest, jó színben van stb.), *őrzi az ágyat* (fekvő beteg), a már a nép nyelvébe is behatoló *felvág* (henceg, kérkedik), *babkává* (szemes kávé), *magas ár* (nagy ár, drága ár) stb. száz számra lepték el a nyelvet. És ezek könnyebben honosodnak meg, mint az idegen szavak. Főleg az idegen híryanag fordításával foglalatostkodó újságíró hiányos magyar nyelvtudásának következménye, hogy — nyelvművelés ide, nyelvművelés oda — új meg új ilyen idegenszerűségek napról napra szóródnak szét a lapok hasábjáról országszerte. Szerencse, hogy az ilyen újítások jó része nem él meg, sajnos, még így is kelletténél jóval több terjed el nyelvünkben.

Pedig ez is igen súlyos rákfene. Nyelv és gondolkodás ezer szállal fűződik egymáshoz, kölcsönösen formálja, irányítja egymást. A nemzet észjárását kibogozhatatlan módon visszatükrözi a nyelv kifejezőképessége, s ha a kifejeződött fordulatok tömegükben elpusztulnak idegeneknek adva át helyüket, rajtuk keresztül gyökeresen megváltozhat maga a magyaros észjárás is.

A tollal bánóknak tehát elsősorban ezekkel a nyelv szellemét támadó idegenszerűségekkel kellene törődniük. Nem következik azonban ebből az, hogy az idegen szavaknak nyelvünket elborító árja veszélytelen. Zolnai Gyula finom megkülönböztetése szerint amazok nyelvünk szellemét veszélyeztetik, emezek — az idegen szavak — nyelvünk nemzeties jellegének ártnak igen nagy mértékben. Az idegen szavaknak azonban pártfogóik is akadnak és a nyelv tisztaságáért harcolók meg az idegen szó védelmezői között bizony nehezen áthidalható szakadék tátong. A puristák joggal vetik szemükre ellenfeleiknek, hogy nem tesznek különbséget idegen szó és régen meghonosodott, magyarrá lett jövevényszó között. A különbség pedig nagy: van-e művelt magyar ember, ki a *darát* és a *neemt* nem érzi magyarabb szónak a *griznél* meg a *filcnél*, holott amazok is idegen eredetűek, csak már a honfoglaló magyarsággal együtt jöttek, míg emezek újkeletű élősdiek. Nincsen olyan értelmes és tájékozott nyelvtisztogató, aki a jövevényszavakat ki akarná küszöbölni a magyar szókincsből, sőt a rövid múltú idegen szavak közül is csak azokat irtogatják, melyek fölöslegesek, mert jó magyar szavakkal (sokszor egy idegen szó a magyar szavak egész bokrával) helyettesíthetők. Az idegen szavak védelmezői azonban esztétikai okokra hivatkoznak: szerintük az idegen szó gazdagodást, nagyobb szóbőséget, több árnyalati lehetőséget jelent. Ami pedig az idegen szó és a jövevényszó közötti különbséget illeti, azzal vágnak vissza, hogy valamikor minden jövevényszó idegen volt, s ha akkor kiirtották volna, ma hiányoznék megannyi értékes szín a magyar nyelvől. Az esztétikai cél hangoztatása azonban sajátságos és nehezen érthető tévedésen alapszik. Hiszen bárki próbát tehet, vegyen elő egy fölösleges idegen szavaktól hemzsező mondatot, akár e szavakat védő esztétáink írásából, tegyen az idegenek helyébe megfelelő magyar fordulatokat és ki fog derülni rögtön, mennyivel előkelőbb hangzású, választékosabb, szebb a magyar elemekből álló mondat, mint az idegen szavakkal megtűzdelt. Az ellenpróba is ékesenszóló: nyúljunk a rendkívül gondosan író Kosztolányi cikkeinek bármely lapjához, helyettesítsünk bele néhány tucat közszájon forgó idegen szót s a gyönyörű fölépítésű magyar szöveg ékei nagy részét elvesztve laposra fog összeomlani. Persze, hogy az író használhat jellemzésül idegen szavakat, politikusát beszéltetheti rosszul használt latin szavakkal, akár egy hintáslegényt jasszkifejezésekkel, ezt meg is tette régóta minden író s ezt senki sem fogja kifogásolni.

Az kétségtelen, hogy a jövevényszavak valaha idegenszavak voltak, s ilyen idegenszavak minden időben kerültek be a nyelvbe. Most is kerülnek, és ezek között is vannak olyanok, melyek szükségesek, tehát megtarthatók, pl. *film*, *grammofon*, *rádió* stb. Nagyobb tömegben azonban csak akkor jöttek át, valahányszor a magyarság műveltséget cserélt: először a vándorlások korában, mikor gyalogos erdőlakó állapotát elhagyva magáévá tette a lovas, pusztai kultúrát, majd a honfoglalás után, mikor ez utóbbit a keresztény művelődés kedvéért elejtette. Az előbbinek sok török és iráni szó őrzi emlékét, az utóbbinak sok latin, szláv, német szó meghonosodása lett az eredménye. Új műveltség átvétele természetesen temérdek új fogalom átültetésével jár, s oly korokban, mikor különösebb nyelvi öntudat nem tehető fel, ez megannyi új szó átvételét is jelenti. Már a XVIII. század végén az új Európába való beilleszkedéskor, hála a nyelvújítás, egyes részleteiben talán botladozó, egészében azonban nagy-szerű és áldásos mozgalmának, az idegen szóözönt sikerrel szorítottuk vissza. Persze az is igaz, hogy a szellemi átalakulás ekkor már nem volt oly mélyreható, hiszen csak egy-két század kényszerű mulasztását kellett helyrehozni.

Az a vád pedig, hogy ha minden új fogalomra meglévő szókészletünkéből fejlesztenénk ki új szót, a nyelv túlságosan egyhangúvá válnék s rengeteg szava függne össze egymással, szintén erőtlen. Hiszen a magyar nyelv egyik legjellemzőbb és legbecesebb tulajdonsága a képszerűség, ha tehát a maganyújtotta természetes eszközöket kihasználatlanul hagyva idegen szavakkal tömjük tele, egy jellegzetes vonás halványul ki belőle. Attól pedig, hogy a képek túlzott halmozódása bántó zűrzavart idézne elő, nem kell félni, hiszen a szavak az élő nyelv vérkeringésébe kerülve új tartalommal telnek meg, egy idő múlva eredetük elhomályosodik, a képek a használatban elkopnak, azért is teremt a nyelv mindig újakat meg újakat, hogy érdekes színei ki ne fakuljanak. Vajon érzi-e valaki s főleg zavarónak érzi-e, hogy *érem*, *érkezik*, *érinti érdeklődik*, *értékes* stb. szavaink alapszava ugyanaz?

De ritkán jelent nyereséget a pótolható idegen szó azért is, mert meggyökeresedése igen sokszor ősi szavakat pusztít ki. A finn-ugor eredetű *ágy* ma már csak itt-ott tengődik a népnyelvben, ott is kipusztulófélben az idegen *sógomé* miatt, az ősi magyar *verőt* a *kalapács* Őlte meg, szemünk előtt pusztul a *hód* szó a *biber* meg a *nutria* miatt, mint a már említett *nemez* a kellemetlen *filc* miatt. Nem egy magyar ember zavarba jön, ha megkérdezik tőle, hogy mondják magyar szóval a *komplikált* vagy a *praktikust*. Ha tehát idegen szavak tömeges beözönlése nem is a legnagyobb veszedelem, amely a nyelvet fenyegeti, írónknak és közönségünknek igazuk van, ha legalább ezen a téren iparkodnak a nyelv eredeti színeit, jellegét óvni.

Az idegen szavakkal szemben megnyilvánuló s bizonyos határok között, mint láttuk, jogos ellenérzés határozott éles ellenszenvvé fokozódik, mihelyt a jassznyelvről van szó. A jassz szavak még sokkal inkább, mint a köznyelv jött-mentjei, a nyelvi romlottság jelképeiként élnek a köztudatban. A jassznyelv voltaképpen a bűnözők társadalmának titkosságra célzó különleges szóanyaga, ma már azonban e tolvajnyelvi szóanyag egy része behatolt a nagyváros legalsóbb néposztályainak mindennapi nyelvébe s így nehéz megállapítani, mi az utóbbiban az eredetileg jassznyelvi szó. A köznyelvben azonban általában jassznyelvnek nevezik a budapesti népnyelvnek különleges, a köznyelvtől eltérő szóanyagát, bár e városi kifejezések egy része nem a bűnözők nyelvéből fakadt. A tolvajnyelv ilyenmódon való felszívódását tapasztaljuk minden nagyváros nyelvében, sőt nyugaton, Londonban, Párizsban még nagyobb mértékben, mint nálunk, a budapesti népnyelv ugyanis még távolról sem olvasztotta magába az egész tolvajnyelvi szókincset.

Ennek a jassznyelvnek, pontosabb megjelöléssel, ennek a részben jassznyelvi származású, budapesti népnyelvi szókincsnek, mely a köztudatban a nyelvrontás jelképe, szintén akadnak védelmezői. Ezek új színeket, új hangokat várnak e szavaktól s tágra akarják előttük nyitni az irodalom kapuit. Hivatkoznak külföldi, főként francia példákra: lám a párizsi argot-t jelentős írók sem restelik.

A szavak a nyelv különféle rétegződéseiben, tömörüléseiben át szakadatlan áramlásban vannak. A csoportnyelvek (ilyen a jassznyelv is) szavai szétömlenek a környező szélesebb nyelvi rétegbe (pl. a jassznyelv szavai a nagyvárosi népnyelvbe), a különféle nyelvszintek: irodalmi nyelv, a választékos társalgás nyelve, a pongyolább köznyelv, a pajtáskodóan laza és tréfás nyelváltozat és végül a magában is rétegzett népnyelv észrevehetetlen átmenetekben egymásba fonódó szálai mentén szivárog egyrészt lefelé a felsőbb rétegek szókincse, és emelkedik, olykor legalulról, a csatornákból meg az iszaptól, esetleg a legmagasabb rétegbe a szó.

A francia *dupe* eredetileg szintén tolvajnyelvi szó volt, a mai magyar argot *pali*, *vurcni* szavának egyenértékese; a XVII., XVIII. században már a legjobb társaságok és az irodalom sűrűn használt szava, ma pedig csak irodalmi, sőt régies ízű szó, melynek a beszélt nyelvben való használata szinte a komikus finomkodás látszatát keltené. Ez az alsóbb nyelv-szintről fölfelé húzódó áramlás nálunk is megvan, sőt a fölemelkedő népnyelvi szavak között jassznyelvi eredetű is akad, de nálunk a tolvajnyelv fiatalabb volta miatt az irodalmi nyelvig alig jutott egy-kettő — szinte irodalmivá vált pl. a *dupe*-pel egy jelentésű *balek*, — a társalgó nyelv alacsonyabb szintjeiben azonban már nem egy akad.

A francia argot-t valóban írók is használják, Hugo, Sue, Barbusse, Carco és sok mások gyakran fordulnak az argot-hoz, ha olyan embereket beszélgetnek, kik természetesen használják ezt a nyelvformát. Barbusse Feu jének szinte minden párbeszéde — a könyv legnagyobb része — argot-ban van írva és franciául kifogástalanul tudó emberrel is megeshetik, hogy annyira nem érti, mintha kínaiul volna. Sőt minthogy az argot igen gyorsan változik, a mai argot-t jól értő ember esetleg már botladozik az 1914—18-as világháború katonáinak beszédén, Hugo és Sue argot-ja pedig egészen ódon zamatú. Richepin argot-költeményei szintén környezet-idéző szándékúak. Villon jargon-ban írt versei azonban más jellegűek, hiszen a XV. század híres költője maga is beletartozott abba a társadalomba, melynek a tolvajnyelv önvédelmi eszköze, az ő argotikus versei nem a remekművekbe beleszömrőlött, új izgalmakat áhítózó polgári olvasóknak, hanem mesterségbeli kartársainak szóltak. Ilyen jassznyelvi versek nálunk is akadnak, Berkes Kálmán közöl belőlük néhányat. A tolvaj élet ismertetése (1888) című könyvében, de persze ezeket nem Villon írta, s bizony nem igen tarthatnak számot arra, hogy az irodalom magának követelje őket.

A francia argot múltja tekintélyes, a XIII. századig nyúlik vissza, 8 e hosszú történeti hagyományok bepatinázták. Voltak ragyogó korszakai, a XVIII. század egy múltó divatja még az udvarban is elterjesztette. A mai francia ember bosszankodhatik rá, de szívében magának érzi, s ha küzdöttek és küzdenek is ellene a francia puristák, e küzdelemből hiányzik az a keserű vonás, mely az idegen szellem hódítása ellen való harcot jellemzi. Nálunk viszont a jassznyelvet idegennek tudják és érzik, s ezért látják a jassz szavak lassú terjedésében a nyelvromlás legmegdőbbentőbb példáját.

Pedig, legalább eredetét tekintve, a mi jassznyelvünk egyáltalában nem idegen, de mégcsak nem is városi. Titkos nyelvnek, a simándi vak koldusok nyelvének létéről már 1536-ban megemlékezik Oláh Miklós, azonban e nyelvről mit sem tudunk, lehet, hogy a mai jassznyelvhez semmi köze. A mai tolvajnyelvnek első kétségtelen emléke a Hajdúkerületben 1782-ben följegyzett kis szójegyzék, majd ezt követve a XIX. század elején Egerben összeírt néhány tucatnyi szó. Ezek a szójegyzékek kétségtelenül magyar tolvajnyelvre, mégpedig vidéki magyar tolvajnyelvre vallanak. Persze idegen szavak akadnak bennük, mint a cigány *ruhi* ‚csapás⁴, a német *kajzer* ‚sziványok kisbírája⁴, a szláv *komnyik* ‚orgazda⁴, a latin *posterium* ‚tömlőc⁴, a héber *czoff* ‚egy forintos⁴, stb., ez azonban természetes, hiszen mindig minden argot rendkívül kedvelte az idegen szavakat, melyeket a környezet nem értett s melyben így készen kapta a titkos, beavatatlanok számára rejtélyes kifejezéseket. A szavak zöme azonban félreismerhetetlenül magyar, mint *fejes* ‚tiszt⁴, *kígyó* ‚tűsző⁴, *olvasó* ‚bilincs⁴, *kút* ‚zseb⁴, *gyertyázz* ‚vigyázz⁴, *perge* ‚kocsi⁴, *kaparó* ‚tyúk⁴, *kutya* ‚hajdú⁴, *kapkodás* ‚szürdölmány⁴ és sok más. A tájnyelv felé sokszor nem is lehet megvonni e szókészlet pontos határvonalait. Az egri szójegyzék a *zshivány* szót még tolvajnyelvinek érzi, a hajdúföldi uyané szót a tolvajnyelvi kifejezések magyarázatára használja, össze-

állítója számára tehát ez már köznyelvi kifejezés. Az egri följegyzés a *kofa* ‚kenyérsütő‘ szót szintén besorozza a *nyalavi nyelv* (akkor ez a jassz nyelv neve) szavai közé, holott a Debreceni Grammatica ezt már a latin *caupa*-ból származtatja, tehát nem a XVI. századból ismeretes ‚vénasszony, banya‘ jelentést tulajdonítja neki, hanem közeledik mai jelentése felé. A *lábravaló* ‚nadrág‘ szerepel mind a két jegyzékben, holott írott adatok vannak már rá a XVII. századból, egyáltalában nem tolvajnyelvi forrásból.

Ez a XVIII. századi magyar tolvajnyelv kétségtelenül a mainak őse, hiszen szavainak több mint egy harmada megvan a mai jassz nyelvben, ami, tekintve az argot-k gyors módosulását, igen jelentékeny hányad és kétségtelenné teszi a fejlődés folytonosságát.

Ámde azoknak, akik a jassz nyelvben a magyar lelkiségtől teljesen idegen, élődi nyüzsgést látnak, szintén van némi igazságuk. Fejlődése során e szókincs letért a megkezdett útról. A XIX. század folyamán a bűnözők társadalmának zöme az útszéli csárdákból, vidéki vásárok sokadalmából a mindinkább városiassá fejlődő Pest lebujaiba húzódik. Pest azonban túlnyomóan, alsóbb társadalmában szinte kizárólag német még e század első felében, s saját tolvajnépe a német rotwelsch-et használja titkos nyelvvül. A két szóképzlet: a szerény magyar és a változatos — nagyrészt jiddisch — eredetű, gazdag német összevegyül. A német tengerben a magyar elemek jelentéktelen százalékká zsugorodnak, a héber, jiddisch, német szavak árjában csak itt-ott bukkan föl egy-egy magyar maradvány.

A kiegyezés után azonban a főváros magyarosodása újult erővel indul meg. A tolvajnyelven ez eleinte nem nagyon látszik meg, a 80-as évek végén még e nyelv messze túlnyomó zömében a rotwelsch, de azért lassan itt is megindul a magyarabbá válás. A vezető osztályok megmagyarosodása után a falusiak városba özönlése az alsóbb néprétegekben is a magyar nyelvet teszi uralkodóvá, s azok az elemek, melyeknek mindennapi eszközük és védelmük a tolvajnyelv, mind nagyobb számban lesznek magyar anyanyelvűek. A 90-es években a jassz nyelv magyarosodása már érezhető, majd állandóan gyorsuló lendülettel folyik mind máig, amint szépen meg lehet állapítani egymást követő tolvajnyelvi szótáraink egybevetésével. Persze idegen elem még mindig nagyon sok van s sok is fog maradni, hiszen ez, említettük, minden argot jellegzetes vonása. Főleg sok a német, héber-jiddisch és cigány szó, de a magyar elemek arányszáma állandóan nő.

Mialatt ez a magyarosodási folyamat megindul és folyik, a tolvajnyelvi szókincs kezd szétáradni, mint említettük, a nagyváros alsóbb rétegeinek nyelvébe. Egyelőre, szerencsére, éppen a legdurvább idegen elemeinek egy része — a tolvajlasi stb. műszavak — még csak kis mértékben vesznek részt ebben a szétszivárgásban, de azért sok rút idegen jövevény is átjutott már. Ugyanakkor azonban a távoli vidékről Pestre áramló falusi nép nagy számban hoz föl és terjeszt oly szókincs-elemeket, melyek a köznyelvben ismeretlenek és melyek az alsóbb nyelvszinten élve itt Pesten a tolvajnyelvi szavakkal azonos megítélésben szoktak nem egyszer részesülni. Ugyan ki gondolná, hogy az egykor annyira ostorozott, ma már köznyelvvivé vált *becsap*, továbbá a közismert *dumál*, *gürcöl*, *kibabrál vele*, a *mátós*, *reszeg*?, a *dilis*, *dilinós*, *bolond*?, a *lóg*, *lézeng*?, a *nyehó*, *cipész*?, a *dagadt* ‚kövér‘ és sok más hasonló a vidéki magyar népnyelvből került a fővárosi népnyelvbe. Ma már sokszor a kutató is nehezen tudja eldönteni, mi ez utóbbiban a valóban tolvajnyelvi eredetű szó s mi a népi magyar származású. Még nagyobb számban népi eredetűek azonban azok a sokszor durván kedélyes, nyersen csípős, de színesen eleven pesti kifejezések,

melyeket a tolvajnyelvi szótárak a jassznyelv szavai közé szoktak sorolni, s melyekre, azt hiszem, főleg céloznak a jassz szavak védői, amikor új színeket várnak e száműzött elemek befogadásától. Ezek lehetnek maguk is falusi népi kifejezések, mint *koszvakaró* ‚borbély‘, *kéményszámoló* ‚silány tolvaj‘ (olyanféle, mint a már köznyelvvivé vált *kapcabetyár*), *csomótasztító* ‚asztalos‘, *dögöribőgő* ‚kántor‘, vagy legalább ugyanazon népies szemléleten alapszanak, mint a falu nem egy kifejezése, pl. *emeletes zсарu* ‚lovasrendőr‘ (vö. *emeletes veréb* ‚gólya‘), *lógépész* ‚csaló kupec‘, *plésuszter* ‚bádogos‘ és sok más. Ilyen szavak fölfelé hatolása ellen a puristáknak nagyobb kifogása nem lehet, ha megfelelő helyen, óvatos ízléssel és mértékkel alkalmazva jelentkeznek, mert egyrészt valóban hoznak magukkal színt, másrészt használatuk úgylé is csak szűk körre korlátozódhatik.

Terjednek azonban a városi népnyelvnek a jassznyelvből átvett idegen eredetű szavai is. A jiddisch-héber *haver* ‚pajtás‘, *meló* ‚munka‘, *szajré* ‚pénz, zsákmány‘, *pónem* ‚arc‘, *hirig* ‚verés‘, a cigány *ruha* ‚verés‘, *piál* ‚iszik‘, *kajál* ‚eszik‘, a német *fatig* ‚ereje vagy pénze végére jutott‘ és sok más hasonló már fölszivárgóban vannak a köznyelv felé. Jöttük bizony semmiképpen sem kívánatos, színt és ízt sem hoznak, számuk azonban csekély ahhoz, hogy lényeges veszedelmet jelentsenek.

Előfordul, hogy a jassznyelv idegen tolvajnyelvből fordít tükörszavakat, mint *gyökér* ‚részédhető ember‘, *vas* ‚erős, kiváló‘, *káposztázni* ‚menni, szökní‘ (a bécsi argot *murzen*, *eisen*, *krauten* szavaiból) stb.; néhány leiterjakab is akad, pl. *vászónra zsugázni* ‚hamisan kártyázni‘ (*auf leim*). E szófordítások az előbbieknél is rútabb foltok, egyelőre azonban számuk nem aggasztóan nagy.

Akár a jassznyelv, akár a pesti jasszos népnyelv a maga magyar és idegen elemeivel egyaránt szinte kétségtelenül kínálkozik annak az írónak a tollára, aki azt a világot, környezetet akarja élénk állítani, amelyre e kifejezések jellemzők. Elszórt és félénk kísérletek történtek is e téren: már a múlt század 50-es éveiben fölbukkan Beöthy László egy novellájában ez a mondat: *mm czöldova s elprédlizett* ‚nem fizetett s megugrott‘, s századunkban szintén jelentkezik néhány írónál — főleg a tízes években — egy-egy ilyen szó vagy fordulat, néha mondatá is sikeredve, általában azonban ezek az elszigetelt példák össze sem hasonlíthatók az említett francia írók argot-használatával. Ennek, úgy véljük, több oka van. Elsősorban nálunk a jassznyelv egyrészt a maga egészében nem olvadt még bele az alacsony szintű városi nyelvbe, ez utóbbinak szókészlete pedig most kezd gyér erecskében szivárogni a kisebb igényű köznyelvbe, írónk tehát nagyrészt nem is ismerik a pesti népnyelvet és még sokkal kevésbé a jassznyelvet. Amit pedig mégis ismernek belőle, azt alkalmasint méltatlannak, szennyeknek ítélik ahhoz, hogy irodalmi műben helyet foglaljon, olybá véve, akárcsak valami trágár szavakat. Azután aránylag kevés író van olyan (értem azokat, kiknek stílussteremtő tehetsége megengedheti az ilyen nyelvi újítás merészségét), akik regényeiket fővárosi népi, vagy éppen¹ jassznyelvi környezetbe helyezik.

Van azonban talán még egy oka ennek a tartózkodásnak. Ez a magyar jassznyelv viszonylagos szegénysége. A francia argot hatalmas gazdagságához viszonyítva mind a jassznyelv, mind a pesti népnyelv különleges szókincse a maga ezernél nem sokkal több szavával elég csekély. Egy francia író argotikus párbeszédei pl. csak igen hiányosan volnának lefordíthatók jassznyelvre, s a magyar középosztály ezt a keveset is alig értené meg. (Ebből is látszik, hogy a jassznyelv veszélye nem olyan nagy.)

Íróink magatartása tehát érthető. A jassznyelv, bárhogyan ítélnék is meg stílárís értékét, egyelőre legfeljebb kopog a köznyelv ajtaján, de

még nem lépett be. Mire ennek is megjön az ideje, reméljük, hogy idegen elemei még jobban háttérbe fognak szorulni és a színes népi szemlélet alkotta kifejezések valóban inkább gazdagodást, mint szennyet fognak jelenteni irodalmi és köznyelvünk számára. Mindenesetre a jassznyelv szókészlete, ahogy ma mutatkozik a helyzet, kisebb veszélyt jelent nyelvünk magyaros jellegére, mint a középosztály nyelvében nyüzsgő fölösleges idegen szavak tömege. Ezek viszont, minden kártékonyságuk ellenére kevésbé ártalmasak, mint a rendkívül elharapódzott idegenszerű szerkezetek. E betegség ellen az orvosság: megfelelő, mélyreható magyar nyelvi műveltség, ezt pedig csak középiskolai magyar tanításunk kellő kibővítésével és újjáalakításával érhetjük el. Rendkívül jó szolgálatot tenne egy képes magyarnyelvű szótár is, egy afféle magyar kis Larousse. Addig azonban a tantervjavítás csak nemzedékek múlva hozhatja meg igazi eredményét — egyenként kell irtogatni, nagy óvatossággal és minden káros túlzás kerülésével, a hibás, magyartalan fordulatokat. Ez annál is megvalósíthatóbb, minthogy ezen a ponton találkoznak a nyelvtisztogatók és az idegen szavak kedvelői.

BÁRCZI GÉZA

MAGYAR SZEMLE

1944 MÁRCIUS

XLVI. KÖTET 3. 199) SZÁM

SZENT MARGIT

AJTATOS magyarok, jámbor hitű főpapok, állhatatos magyar királyok óhaja teljesült 1943 november hó 19-én, amidőn XII. Pius pápa az Árpád-ház sarját, IV. Béla és Laszkarisz Mária leányát a szentek közé iktatta. A szeretettel adakozó Szent Erzsébet napján kelt az a pápai bulla, amely a magyar szentek fáját újabb gallyal lombosította. A boldogként tisztelt Szent Margit ezzel testvérei, Kunigunda és Jolán mellől szent őseinek, István, Imre, László, Erzsébetnek örökébe lépett.

A boldogok szentté avatását a kánonjog 2136—2141. § ismerteti. Ezek értelmében a szenttéavatás csak abban az esetben kérhető, ha az Isten szolgálja előzőleg alakilag vagy ezzel egyenértékűleg, a boldogok közé soroltatott. Leghitelesebb adatokkal, authenticum documentummal kell bizonyítani az életszentséget. A bizonyítási eljárás szabályait is a kánonjog részletezi, mindennemű kérdésben egyedül a Szertartások Kongregációja illetékes. A kérelmező, a postulator az ügyet a referens bíboros, cardinalis relator útján adja elő. Az ügy kivizsgálását a „promoter fidei“, más névvel „advocates diaboli“ irányítja. Régebbi pereknél szemtanuk hiányában, a köztiszteletnek és az egykorú hiteles iratoknak van bizonyító erejük. A szentre vonatkozó történeti adatokat külön bizottság vizsgálja felül.

Kétféle szenttéavatás van. Az alaki, midőn a megelőző peres eljárások alapján a pápa, bírói ítélettel mondja ki a szentek sorába való iktatást, és a régi idők szentté avatási módja, az „aequivollens canonisatio“, midőn a pápa a Szertartások Kongregációjának tanácsát meghallgatva, a szent tiszteletét az egész egyházra egyszerűen kötelezőnek rendeli el. Szent Margitnak ez utóbbi jutott osztályrészül, az a megoldási mód, amelyet 1937-ben az akkori államtitkár, jelenlegi XII. Pius pápa ajánlott József főhercegnek, mint egyedüli lehetséges, gyorsított menetű szenttéavatás! módot. A via ordinaria mellőzésével, „rendkívüli eljárással“ a régi egyházi gyakorlat kiváltságát alkalmazták, hisz őt, amint a január 16-iki püspök-kari körlevél mondja: „a magyar nemzet gyönyörű szép élete és csodái miatt szent halála napjától fogva mostanáig megszakítás nélkül szentnek nevezte és szentnek is tisztelte.“

Szenttéavatása ügyében a legelső postulator Margit testvére, V. István, kinek közbenjárására X. Gergely pápa 1272-ben Csölyli Fülöp esztergomi érseket és még három magyar főpapot a kánoni eljárások megindításával bízta meg. Az egyházi törvénykönyv értelmében „esztergomi Filep érsek ugyancsak kérdezkedik, tudakozik“; a szükséges csodák is jelentkeztek, mert a legenda szerint Margit „fénylenék csodatételektől“. A vizsgálat azonban lassan haladt „szentséges életének bizonyoságvétele végtelen elmaradt az időben“. X. Gergely utóda, a domonkosrendi V. Ince alatt friss fordulatot vesz a szenttéavatási per. A féktelen IV. Lászlóból ekkor még nem robbant ki kún természetének teljes vadsága, még nem tört rá a szigeti monostorra, még érezte homlokán testvére főkötőjének gyógyító erejét. 1276-ban

Habsburg Rudolf-fal egyetértőleg a per sürgetését kérő követeket küldött Rómába. Az újrafelvételt két veronai káplánra, Ubertus Blancus és De la Correra bízták. Tarsolyukban a pápai bulla mellett kérdőpontokkal megtűzdelt levelet hoztak, amely minden „hévságos látást“ és hamis képzelődést hivatva volt a tanúvallomásokból kiküszöbölni. Az ország minden részéből tódultak eléjük a tanuk, ki gyalog, ki lóháton, egyesek oly messziről jöttek, mint „mennyi földet egy lovon való ember, ki igetne hat napon“, bejárhat. Nemes urak, ispánok, hercegnők, bánok, prépostok, ájtatossággal tettek tanúságot tisztelete mellett. Vallomásaikat Bertholdus de Bosant közjegyző foglalta írásba és a pápának küldte meg. Egy másolatot a szigeti apácáknak is hagytak, ezt a szent ereklyéinek felbontásakor a XVII. században lelték meg. Harminc éves csend után Róbert Károly, András atyával sürgeti V. Kelemen francia pápa előtt Avignonban a pert. Ennek támogatására írhatta Garin de Gil l'Évéque száraz adatokra támaszkodó legendáját. Úgy látszik, ebben a korban a fraticellik eretnek mozgalma gyanús színbe keverte Margitot, mert elülnek a vizsgálatok, elnémulnak a tanuk és csak Mátyás király éleszti fel újra a sírján pislákoló mécses. Megható levélben kéri II. Piust a per felvételére, úgy látszik, ez szülhette a király kedves tudósa, Petrus Ranzanusnak humanista dagályos szent Margit életrajzát. Mohács után a nagy dominikánus, Ferrarius hódolt csokjával a megmentett ereklyéknek. Ismét beszélnek a szentéavatásról, a XVII., XVIII. században is felbukkan érdekében egy-egy hang, megengedik miséjét, zsolozsmáját. Az előző századok állhatatos fohászainak az 1923-as Katolikus Nagygyűlés hivatalos szentéavatási kérelme adott új reményt, amelyet 1943 november 19-iki pápai bulla valósított meg.

Szent Margit bizalmasa, a királyi család barátja, az olaszul tudó, latinul szépen író dömés szerzetes, Marcellus, a második tanúvallomás (1276) előtt írta meg legendáját. Ez pedig csak német és magyar szöveg alapján volt ismeretes, nemrégiben azonban P. Böle Kornél, Szent Margit ügyének lelkes magyar pártfogója az egyik bolognai kódexben bukkant rá. A legenda szerzője, Lovas Elemér megállapítása szerint, csak gyóntatója Marcellus lehetett, mert a szent életét inkább látomásból, mint hallomásból mondja el: „visa magis quam audita“. Ezt kaphatta meg a Franciaországból hozzánk látogató Johannes Vercellensis és szőtt bele közvetlen értesüléséből származó adatokat. Marcellus szövegét bizonyos változtatásokkal németre is lefordították (1456—1468). A magyar hercegnőknek lelki nyugalmat adó Töss-i kolostorban is feljegyezték életét, III. Endre lányának, Erzsébetnek szomorú története mellé. A francia szellemű Garinus latin legendájának párizsi és nápolyi változatában a szerző szabadjára engedi fantáziáját és misztikus irányzat tükrében mutatja be Margitot. Ez a halkán síkló, hosszú imákkal ékesített legenda lesz a XV. századi lelkiség kedvenc olvasmánya. A fentiekből sarjadt ki a Ráskai-Lea másolatában ránk maradt magyar legenda.

Szent Margit 1242-ben született Klissa várában, mások szerint Znióváralján, ahol a tatárok elől menekülő királyi család biztonságot talált. Szorongatottságukban fogadalmat tettek, ha a veszélytől megmenekülnek, születendő gyermeküket Istennek ajánlják fel. IV. Béla gyóntatója révén lelki kapcsolatban volt a domonkosokkal, könnyen adta tehát oda Veszprémbé, a döntések klostromába a négyéves Margitot. Még levegőben szállingott a felégett váraknak az újjáépítés munkájában megbolygatott pernyéje, még megremegtetette a félelem a hamar feledőket, az alapítóklevelet kiállító király szaván is érezni az elmúlt veszély örömeiben fakadt sóhajt. IV. Béla eleget téve fogadalmának, 1259-ben a Nyulak-szigetén monostort épít, hogy lánya „szüzi hangon dicsérje a Szüzet és az irgalmasság Anyjától irgalmasságot esdjen“.

A Margit-sziget a kiháló Árpád-háznak szinte kultikus menedékhelye lett. Itt békül ki IV. Béla és István, itt hallgatják együtt húsvétkor a feltámadt Krisztus „békesség nektek“ szavait. Ide jön a testvérharcban meghurcolt V. István és megkísérli az agyában megpattant vért

medrébe szorítani, ide hozzák 12 éves korában a szilaj Kún Lászlót, innen árad a remény és bizalom, ez a sziget lesz az ország hitének őre, az erkölcs vára, *refugium pusillorum*, de egyúttal a hit ellen fordulók szemében a szálla. Innen cibálja ki varkocsánál fogva 1287-ben Kun László szerbiai Katát. Ebben a klostrobán élt és halt meg Margit önmegtadó élet után, 1270-ben szent Priszka napján.

Tisztelete nem váratott sokáig magára. Már életében a szentség illata vette körül, a magyarság széles sorokban zarándokolt a dunai réven át Boldogasszony szigetére. Nemes urak és Özvegyek, fejedelmek feleségei „nagy szeretettel szeretik vala és az országnak különb-különb részéből jönnek vala egyetemben ő hozzá, őtet látnia“. Magyarsága mindig különleges bizalommal töltötte el véreit; külföldi fogságban, a honvágy tetézte fájdalom óráiban, a nép jámbor fiai, a búcsújáróhelyek és zarándokutak népe „ne félj semmit“ szavakkal vigasztalták urukat. „Mert vagyon Magyarországnak új szent, szent asszony, Béla királynak lánya, ki teszen nagy sok csodákat: csonkákat és sántákat meggyógyít, vakoknak szemet ad, és mind teljes Magyarország hozzája fut; én is ott voltam.“ Halála után már misét kér a nép, nem a minden szentre ráhúzható közösből, hanem a csak egyedül róla szólóról: de Sancta Virgine Margareta. Személye felidézi a magyar királyok élet-halálharcban nemzetével együttérző közösségét, „ó minémű öröme vala az időben István királynak, hogy iáttya vala az ő hűgának érdeme miatt különb-különb kórságbelieket meggyógyulni az Úristennek kegyessége miatt. Sőt nemcsak István király örül vala, de mind teljességgel Magyarországnak urak örülnek vala szent Margit asszony érdemeinek“. A hozzá könyörgőkben még egyszer fellángolt a nemzeti szentek tiszteletének öntudata, amely „örülj boldog Magyarországnak“ (*Gaude felix Hungária*) sorokat zokogta szent István sírján, és kész volt Szent Erzsébet magyarságáért síkraszállni, amidőn a *Laetare Germania* himnuszt, örülj Magyarországnak pattogó ritmusával dübörögte túl. Küllelenségétől Margit éppúgy félti hazáját, mint Vásárhelyi András Cantilenája. Országa sorsáért mondott imája a magyarság aggodalmát a kereszténység egyetemes ügyévé nagyítja: „kérem az Istent a keresztények érdekében, hogy a tatárok ne jöjjenek“. Történelmünk nagy eseményei életének háttéréül szolgálnak. Legendáirók alázatosságát Ottokár és Anjou Károly visszautasításával domborítják ki, békeszeretét pedig atyja és bátyja közötti civódás megszüntetésével; remeg a tatárok közeledténél hallatára, de maga csak népét félti; ami őt illeti, szinte várja, hogy Krisztusért vértanuságot szenvedhessen. Vigasztalja anyját, csatába szállt apjának megjósolja a jövődőt, az osztrák herceg elleni csatából győzelmesen fog hazatérni a király: „reportans gloriosum tropheum de hoste“.

Betegek, nyomorultak, megaszottak, nyavalyások tőle várták segítségüket. Munkásemberek: a cláni pintér, a zsugorodott kis Pinka, a vak Neste, a dagadt arcú német ölse, a váci szabó, az ördöngös somogyvári Márton, a balgatag bíró felesége, az aranyfonó Méza; nemesek: a köszvényes kátai Petri, a német fogságban torony mélyén szenvedő Alexander úr, a szemfájós nyitrai ispán; asszonyok: a szerelemben megőrült Erzsébet, berekedt hangú kantrixok, a megyeri asszony, kit ura ölében vitt Margit sírjához; pogányok: a vaksi lovával szomorúan ügető kún, ki megígéri, hogy keresztény hitre tér, ha a lova visszanyeri félszemét.

*

Szent Margit lelkivezetését gyóntatója, Marcellus, „prelatus et confessor suus“ vette kezébe, francia műveltsége tárházából friss gondolatok és eszmék világa mellett az új devoció felé fordította lelki lánya

tekintetét. Szent Ágoston elvei szerint építi fel tanítását: Dei amor, Dei timor, Isten szerelme, Isten félelme, két mágnes, amely a zárdái bolyongásban a kegyelem útját irányította. Ha nem volt is oly nagy mestere a misztikának, mint az utolsó árpádházi király lányának lelkivezetője, Seuso Henrik, mégis meg tudta játszani mindazokat a húrokat, amelyek Margit leikéből a mennyei édesség mosolyát csalták ki.

Szent Margit lelkiségét a XIII. században szervezkedő liturgia szenteket nevelő stallumából kell néznünk. A dominikánus rend a szabályozott kanonokok életideájával rokonszenvezett, ahol a zsoltárt dicséret, vecsernyék, veternyék, az életszentségre vezető út lépcsőit alkották. A kórusima gyakorlása Szent Margit vallásos gyakorlatának tengelye: „Áll vala karban siralmakkal, nagy imádságokban“,... „némikoron imádkozik a szent Kereszt oltára előtt a karban, némikoron az ő titkos imádkozóhelyén a karban“, önmegtagadási gyakorlatai liturgikus színezetűek: a zsolozsma-mondás közben hol állnak, hol ülnek a szerzetesek, ő ezt a szokást, még magánátjatoságába is bevitte: „Krisztusnak kínját hallgatja vala nagy ájtatossággal és siralommal lábon állva.“ Legendájában sűrűn előforduló veternye, vecsernye, complete, zsolozsma, kar, stb. oly fogalmak, amelyek a liturgikus könyvek lelkiségtörténeti vizsgálatát kívánják meg. S ezúttal hadd említsük meg, hogy Mályusz Elemér szent Margitról szóló újszerű cikkében mintha saját módszerének mondana ellent, amidőn a középkorból ránk maradt szép számú premontrei liturgikus könyv jelentőségét lekicsinyli. Pedig kéziratárainkban rendelkezésre álló imák, himnuszok segítségével, szövegkifejtés alapján jobban megközelíthető az a miszticizmus, amely a sokszor egymásután ismételt imák vésőjén keresztül marta be magát szent Margit leikébe.

Dominikánus lelkiség a liturgikus imából kél szárnyra. Szent Margithoz a Szent Ágostoni ideál áll legközelebb, a premontrei kanonokokhoz lelki kapcsolatot fűzi; halála után a Nyulak-szigeti őslakók, a „prepostok szerzetbeli szórorok“ sietve tesznek tanúságot jámborsága mellett, önsanyargató szigorát, önmegtagadását a dominikánus kegyelemtan irányítja. Gyóntatója sokat beszélhetett a kegyelem átalakító erejéről, hisz a „gratia“ a túlságos magabizást volt hivatva kiölni. Ehhez volt szükség a szünet nélkül való imára. Ájtatossága az apostolkodásban élt tovább, így az Isten megismerése nem elvont lépcsőkön, hanem a jámborság gyakorlati művelése által jutott előbbre, miközben bőkezűen osztogatta, amit átélt a „contemplata aliis tradere“ elv szerint: „mind megépültenek vala az ő nagy tisztos erkölcsében“.

A neki nyújtott tanítás, az Isten édes megismerésére törekvő tökéletesség lényege, a legősibb latin legendából világlik elő. Nincs benne semmi a XIV. századi spekulatív miszticizmusból, Humbert de Romans, Hugues de St. Cher, Thomas de Contimpré tanainak visszhangja alkották szent Margit lelki vezetésének alapelveit. Imái nem megfogalmazott szövegek, hanem érzések szárnyalása a végtelen felé. Nem is tudta ezeket másnak elmondani, hiába kérdezte őt Ipoly gróf lánya, Judith asszony: „mit imádkozol“, csak elmosolyodott és tovább ment. A középkori misztika eseményét valósította meg, egyesüljünk már a földi életben Krisztussal. Ájtatosságait térdhajlással, veniaval, leborulással fokozza, hű tanítványa szent Domonkosnak, ki az imát kísérő külső cselekedeteknek nagy fontosságot tulajdonított, akár csak Ulrich de Strasburg, ki szerint a „cselekvő ima“ megéri a lelket és növeli a bizalmat.

Lelkiatyjának álmában aranybetűkkel írt könyv jelent meg, amely a domonkos tökéletesség lényegét zárta magába: „Istent szeretni, önmagát megutálni, senkit meg nem utálni, senkit meg nem ítélni.“ Meglepő hasonlóságot mutat ez a mondás Laurent d'Orléansnak, szent Lajos fia részére írt Somme le Roy könyvének első sorával: Minden bűn az önszeretetből születik és minden erény az önfeláldozásból sarjad. A királyi gyóntatóknak a középkorban megvoltak a maguk kézikönyvei, amelyek a szükséges utasításokat megadták. A francia

devoció befolyása csak erősödött Johannes Vercellensis párizsi lektor, olasz generális magyarországi látogatása alkalmával, kinek Szűz Máriáról szóló kéziratban ma is meglevő beszédeiből egyet-kettőt esetleg nálunk is elmondott, így Marcellus révén Margit lelkét is megérintette az új Mária-kultusz szelleme. Ne felejtjük el, magyar domonkosaink jól ismerték a külföldi apácák életét és nyugatias devocióját. A stigmatizált Stommeln-i Krisztinát, szent Margit életében Párizsba menet Magyarországi Salamon is meglátogatta, elbeszélgetett vele, sőt furfangos módon a mindenki elől féltve rejtett stigmákat is sikerült megnéznie.

Szent Margitnak Istennel való egyesülési élménye oly fokot öltött, hogy a lelkében lejátszódó eseményt már nem is tudta elmondani. Imáiban való elmélyülése extázisig fokozódott, se lát se hall, derűs mosollyal csak azt fájlalja, hogy kevés ideig volt ebben az állapotban: „Gerjedez vala e nemes szent szűz szerelemnek tüzével és meggyulladozván imádkozik vala szüntelen.“ Imádsága keserű nyögéssé, csuklássá, siralmas szózatokká válik, amely néha önkívületi állapot fokát éri el, „quasi extra se rapta“, teljes erővel átéli az üdvtörténet skáláját. Egyesülését misztikus jelek kísérik, kitalálja a titokban fogant gondolatokat; Budafelhévi Donát úr lánya szívében fészket vert ipdulatokat szemére olvassa; ajkai Péter úr lányának, a szegény szívbajos Alinkának is „megmondá valamit gondolt vala e szóról“, a titkon szép ruhákon ábrázoló Petronilla sorornak hiú gondolatait szétosztatja. Édességes érzés ömlik el ajkán, teste fénylik, mint mennyben megdicsőültéké, mikor megkorbácsolta magát, ragyogott a szoba körülötte. Halála után is olyan ragyogó volt arca, hogy ezt Fülöp érsek a foltámadás zálogának, „principium resurrectionis“ vette. Halálát a csodákon kívül az üdvözült lelkek mennybemenetelét hirdető jelenségek kísérik: Péter győri lektor álmában „meghalt a bárány“ szózatot hallja; nemcsak teste fénylik, de sírja is csodálatos illattal illatozik.

Misztikus életének hagyománya az idők folyamán valóságos tekintélyé növekedett. A középkor könyvtárosai előszeretettel rejtették az egyszerűbb írók műveit nagy egyházatyák, tudós mesterek neve alá, a szerzői önérzet szívesen bujt meg az ismert nevek árnyékában, különösen akkor, ha állításaik valóságáért az inkvizíció igazságot kutató bírói előtti kellett helytállni. Ez az oportunizmus sugalta szerénység volt az apokrif iratok szülőanyja és terjesztője. Szent Margitnak a XV. században is elevenen élő tekintélyét használják fel arra, hogy a délfrancia fraticelli eretnekek tévtanától kikezdett Specchio déllé anime semplici „Az együgyű lelkek tüköré“ olasz fordítását szemrebbenés nélkül szent Margit gyanút eloszlató személyéhez fűzzék, rejtett következtetésükkel: a tökéletes ember minden erkölcsi szabálytól mentes. Dél-Franciaország, Toszkána és Nápoly volt kedvenc búvóhelyük, de szenvedélyük lángja a XIV. század elején Magyarországra is átcsapott. XXII. János pápa 1326-ban a magyar domonkosokat szólítja fel, hogy nézzenek utána a fraticellik mozgalmanak és annak legerélyesebb eszközökkel vessenek véget. A dominikánus inkvizíció árgus szeme magyarozza meg, miért éppen szent Margittal takaróztak a fraticellik. Nekik név kellett, álcázás, megbízható „dominikánus“ személy, kinek neve alatt eretnek tanaiknak híveket tudtak verbuválni. A Specchio maga is a fraticellik franciaországi mozgalma mutat. Az olasz fordító csak átvette a francia Miroir des âmes simples fogásait, tekintélyt kereső módszereit. A latin fordítás szerzőségét pl. Rysbroeck-re fogták, pedig akárcsak szent Margitnak, a Speculum animae simplicishez neki se volt semmi köze. Mindez azonban fényesen bizonyítja szent Margit népszerűségét, misztikus hitéletét és minden inkvizítori szimatot elfordító tekintélyét.

Szent Margit erénye és állhatatossága érdemét növeli, hogy földi szépségét legyőzve, előkelő külseje tudatában semmisült meg Isten előtt. A magyar legenda apácás szűkszavúsággal, a megbillenő fátyol mögött csak annyit vesz észre, hogy „igen szép szűz testtel“, ki királyokat ígéz meg, „annyira ragadtaték el a cseh király szent Margit asszonyok szépségében“. A latin legendák nem annyira tartózkodók, mintaszemérmes kéz írta magyar életrajz. A latin próza megengedte csinos fordulatokkal szórják tele életrajzát: piros rózsa színe borította arcát, szépségével minden emberi tekintetnek bájos és kedves látványt nyújtott annyira, hogy fényességes szépségét mindenki csodálta.

Nénjének, Szent Erzsébetnek irgalmasságából is sokat örökölt, kedves Önfeláldozással a betegségben „nyögdecselő sororoknak bort hevít vala, némelyiknek ruhát *melegít vala*“. A szegénység gyakorlását tekintette az Istenhez való közeledés eszközének. Mindenben a Szegénység szeretője: kápája és ruhája ó és szakadozott, foltoktól borított, palástja hitvány, véluma elavult, saruja elnyűtt. Szegényes külseje, szép arca, misztikus érzésektől fűtött teste mögött azonban ott van az ember, a magyar leányzó, ki aggódik „félta vala az ő egy méhben feküdt atyafiának István királynak halálát, kinek halálára igyekeznek vala és igen keményen üldözik vala“. Nem volt benne ciliciumos ridegség, nem egyszer „szemérmesen elmosolyodik vala“. Fájdalmában a gótikus lélek idegizgalmai nem öltének jajveszékeltő sopánkodást, hanem Krisztus szenvedésének minél tökéletesebb átélésére törekszik. A kereszt életének középpontja, jámborságát új erővel megtöltő változhatatlan változatosság. A szenvedés ereklyéinek valóságos Sainte Chapelle-jévé magasztosítja klostromát: a nagypénteki keresztimádás szertartását mindennapos gyakorlattá avatja. Szent Kereszt oltára előtt imádkozik legszívesebben, utolsó óhaja, hogy itt is temessék el. Szent Margit korában felkent királyok mentek mezítláb Krisztus koronájának egy-egy tövisé elé, keresztiszteletével ő is a nyugati nagy Passio-gondolat magyar képviselőjévé lett.

Az ezer négyzetöl kiterjedésű zárdaterületen fekvő monostor ma romokban hever. A francia miszticizmusnak hajlékot adó templom, amelynek toronyparkányán a Notre Dame székesegyházéhoz hasonló bimbós levélsor díszítés bukkan elő, ma mindenki szabad útja. Pedig heroikus tettek fűződnek a „mielő ház“ és „klostrom közép“ emlékéhez. Gaz futotta be a „kerülő“ nyomát, a csodák kútja, királyok ambitusa olcsó romantika prédája lett. Ki gondol ma a kis kertre avagy „mezőcskére“ a klostrom közepében, ahol a nyár hevében az égiekkel társalgó sororok áptolták virágjaikat. Milyen kedves lenne, ha a középkori kert, a hortus deliciarum annyi szép metaforát szült eredetijét a Margit-sziget virágkultuszában történelmi hűséggel rekonstruálnák. De ehhez először kegyelettel be kellene keríteni a romokat.

Szent Margitban a magyarság csodálta az önfeláldozó szentet, szerette a királylányt, tisztelte a sancti reges, progenitores nostri, szent király elődök sarját. Lelkendezve örült a magyar királyasszony dicsőségére szerzett énekeknek és legendáknak, amelyekre ma már nemcsak a szűk haza, hanem a világegyház hódolata zengi rá az áment.

GÁBRIEL ASZTRIK

A MAGYAR ALKOTMÁNY

NAGY HÁBORÚK és a velük járó megrázkódtatások nem szoktak hatás nélkül maradni valamely ország alkotmány szervezetére. Ha alkotmányfejlődésünket áttekintjük, a tatárjárás kora óta nyomon tudjuk kísérni a nagy külső háborúk hatását állami életünkre. A mongol hadjárat tapasztalatai végleg megbuktatták az Árpádok patriarchális, személyi uralmát, a török megjelenése határainkon kifejlesztette a rendi országgyűlések intézményét és ezzel a rendiség alkotmányát. Mohács következménye a magyar önállóság csökkenése, a nagy felszabadító háborúk a királyi hatalom túltengése és a felvilágosodott abszolutizmus érvényesülése volt alkotmányos életünkben. Még élesebben rajzolódnak ki szemünk előtt a legújabb kor háborúinak alkotmányos következményei: az 1859-iki osztrák-olasz-francia háború meghozta a „provizóriumot“, az 1866. évi osztrák-porosz háború az osztrák-magyar dualizmust, az első világháború és a forradalmak jelentékeny alkotmányváltozásokat. Féltő gonddal tekinthetünk a mai háború alkotmányos következményei elé, amelyek nemcsak nálunk beláthatatlanok. Így hát mindenképpen megvan az okunk arra, hogy számot vessünk magunkkal, mi is az a magyar alkotmány, amely körül a háború egyre sötétebb felhői vonulnak fel. Pusztító zivatar vagy tisztító zápor fog-e belőlük eredni?!

Nagyon is időszerű kérdésre akar tehát felelni Egyed István könyve (A mi alkotmányunk. Magyar Szemle Társaság. 1943. 375 lap), amely nem régen hagyta el a sajtót s amely akkor, amikor a nemzet súlyos válságok előtt áll, a nemzet lelkének legszebb kifejezőjét, „hatalmas alkotását“ látja a magyar alkotmányban, de még többet: „nemzeti egységünk leghűbb kifejezőjét“. Nemzeti nyelvünk, költészetünk, irodalmunk, zenénk vájjon eltörpülnek-e alkotmányunk mellett és nem fejezik-e ki jobban nemzeti egyéniségünket?

A vizsgálódás, az oktatás, amelyet a nemzetnek e könyvvel adni akar, annál szükségesebb, mert bizonyos közömbösség nyilatkozik meg napjainkban az alkotmánnyal szemben, a közjogi szellem tompulása, pedig a magyarság új közjogi feladatok előtt áll: „a magyar alkotmány anyagából kihámozni azokat a részeket, melyek az Ausztriához és a társországokhoz való kapcsolat megszűnése után is érvényben maradtak, melyek tehát alkotmányunk önálló és örökéletű tartalmát teszik“. Azt hiszem, a feladatok ennél sokkal nehezebbek és súlyosabbak lesznek.

A kép, amelyet alkotmányunkról kapunk, közjogásaink kicsiny csoportját általában jellemző rózsás színekkel festett, optimista lelkesedéstől fűtött, de mindenesetre alkalmas arra is, hogy az olvasót kirántsa közönyéből és gondolkodásra készítse alkotmányunk felől.

Ezt a gondolkozást kissé megnehezíti Egyed azzal, hogy eleve szinte dogmatikusan állást foglal a magyar alkotmány jellegét, az alkotmány szellemét illető kérdésben, mielőtt azt megismertük volna. Célja nem is annyira az ismeretközlés, hanem az, hogy azoknak, „akik a tételes közjogi ismeretek híján vannak“, megkönnyítse „a magyar alkotmány szellemének átérzését“.

Mínthogy az alkotmány, a nemzet lelkének leghűbb kifejezője, a nemzeti jellemet tükrözteti vissza, megállapítja, hogy melyek a magyarság politikai jellemvonásai, amelyekből az alkotmányos felfogás ered. Ezek a vitézség, a hazafiság, amely sohasem válik túlzó sovinizmussá, a szabadságszeretet, a közügyek iránti érdeklődés, törekvés a közügyek intézésére való befolyásra, a hagyományok tisztelete, konzervatív életfelfogás, az idegen behatásokkal szemben megnyilvánuló óvatosság, a jognak nagy szerepe, megértés a nemzetiségek iránt, keresztény szellem és „úri életforma“. Különösen kiemeli azt, hogy a magyar jogásznemzet, azaz lelkének jellemző

vonása a jogérzék, „mely a jogélet minden területén pártját ritkító műveket alkotott“. Azt hiszem, ez az állítás csak balkáni szomszédainkkal való összehasonlításban állja meg helyét. Werbőczy előtt egy nagy jogászunkról sincs tudomásunk, Werbőczy után meg újból hosszú századok múltak el, míg európai viszonylatban nagy jogászokról, jogtudósokról beszélhetünk. Az osztrák örökös tartományokhoz való viszonyunk kifejlesztett nálunk bizonyos rétori jogászkodást, de a pozitív jogalkotás terén nem lehet mondani, hogy önálló, nagy művekkel váltunk volna ki. A sok jogász még nem jelent nagy jogtudósokat, sem a sok és könnyen vállalt per fejlett jogtudományt.

A nemzeti lélek kitermelte alkotmány „alapelvei“, amelyek mindvégig megállapíthatók fejlődésében, szerinte 1. a történelmi jelleg, 2. a közjogi szellem, 3. erős nemzeti vonás, amely mégsem utasította el a nemzetiségi igényeket, 4. a keresztény jelleg, 5. a királysági államforma, 6. az alkotmányosság, 7. „a jogállamiság“.

Legerősebben hangsúlyozott ezek közül a történelmi jelleg. Ez azonban, véleményem szerint, a régi korra vonatkozólag nem olyan különleges, mert seholsem uralkodott annyira a szokásjog a jogfejlődés különböző terein, mint éppen a közjogban. Minden középkori alkotmány szokásjogilag fejlődött ki és nemcsak Szt. István és utódai „nem készítettek új alkotmányt“ a magyar államnak, de nem készült ilyen másutt sem az ő korukban. Nagyon helyesen hangsúlyozza azt az általánosnak mondható tételt, hogy a szokásjogi úton kifejlődött alkotmány jobban összenőtt a nemzettel, bár kissé túlzott, legalább is a múltra vonatkozólag feltétlenül az, hogy „a történelmi alkotmány nemzete mintegy állandó népszavazást tart alkotmányának tételei felett: az elavult tételeket elejti, a meg nem felelőket kiküszöböli, a bevalókat fejleszti, kiépíti“. Alkotmányunk „történelmi szelleme“ nem egy esetben ma sem a nemzet tömegeinek érzelmi megnyilvánulása, hanem adott politikai helyzetben kevesek tudatos keresésén és tudós kutatásán alapszik. A történelmi alkotmány elengedhetetlen és méltán kiemelt kelléke a jogfolytonosság, amely azonban szintén csak az újkor kreálta fogalom, de hogy megalkotható volt, a szokásjogi alap következménye.

Alkotmányunk közjogias iránya alatt azt érti Egyed, amit a régi, a történettudományban már elfelejtett alkotmánytörténelmi iskola hirdetett, hogy amíg „Európa államainak sorsát századokon át hűbéres fejedelmek akarata irányította és a nemzeti öntudat csak későn fejlődött ki, a magyarság az őshazából magával hozta a nemzeti összetartás erejét és kifejlesztett sajátos közjogi rendszert a szentkoronatanban“. Hogy e tannak mennyire nem volt meg a megfogalmazása, Werbőczy korában ilyen nemzeti egységet kifejező jelentősége, ezt a Mohács előtti közállapotok bizonyítják.

Alkotmánytörténetünk áttekintése során természetesen a „minden vonatkozásában ma is élő“ szentkoronatan ragadtatja legnagyobb lelkesedésre a szerzőt, annyira, hogy szemlélődésében felkiált: „Vájjon van-e még államrendszer, amely ilyen páratlanul álló és tökéletes alapvetéssel épült fel, mint a magyar! Benne van ebben az állami rendszerben a nemzeti ősi politikai érettségének és berendező bölcsességének minden bizonyítéka.“ Nem emlékszem, hogy angol vagy svájci, vagy más alkotmánytörténetben ilyen meglepedettségéről értesültem volna.

A történelmi fejlődés során alkotmányunk „nagy rugalmasságának“ sikerült azt a válságot is kiküszöbölni, amellyel az 1918 utáni viszonyok fenyegettek, mikor is a rendkívüli idők rendkívüli eszközök alkalmazását követelték meg. Ennek a rugalmasságnak sikerült a jogfolytonosságot, ha alakilag nem is, lényegében mégis biztosítani.

Egyed könyvének nagyobb része közjogi berendezésünk intézményeinek ismertetése, de nem száraz tételes anyag közlésével, hanem az intézmények működésének világos megértésével, fogalmaik magyarázatával. Megtalálja a módját és alkalmas helyét annak is, hogy a közjogi intézmények mögött rejlő politikai háttérrel és számos a közvéleményben zavarosan élő politikai fogalmat is tisztázzon és könnyen érthetővé tegyen. Ezzel elkerüli azt, hogy munkájának közjogi tankönyv-jellege legyen és politikai okulásul is szolgál. Ennek során több aktuális politikai kérdésben is állást foglal.

Hosszasabb és mindenkit bizonyára érdeklő az, amit a rendiség szerepéről mond a magyar alkotmányban. A régi rendiség utolsó ténye volt, hogy „a nemesi jogokat kiterjesztették minden honfira és így a szentkorona tagjává tették őket, mint ahogy mondani szokták: bebocsátották az alkotmány sáncai közé. Az alkotmány kapui mindig nyitva voltak arra érdemes honfiak előtt, most a kapukat minden megkülönböztetés nélkül kitérték”.

A modern hivatásrendiséget nem ítéli el, „az egész államéletet azonban rendi alapra helyezni mégsem lenne helyes” és ideálja népképviselői kamara mellett rendi alapon megszervezett második kamara. Ez „egészes kiegészítés”, mert a népképviselői kamara nem adhatja az egész nemzet hű képviselőt, „hanem a nemzeti akarat többé-kevésbé fordított tükré”. Az érdekképviselői gondolatot a magyar állam 1848-ban a születési rendiség eltörlésével sem adta fel, következetesen ápolta s „a világháború után az összes államok között talán először értékesítette újra”. Felsőházunkban látja a gondolat megvalósításának legjobb formáját. „Büszkéek lehetünk arra, hogy a rendiség modern formája nálunk nem divaticsk, nem a közszellem tiszavirága, hanem az alkotmányba beépített alapgondolat.” A magyar alkotmány rendszerével a rendiség nincs ellentétben és ezért alkotmányunkat nem kell átszervezni, hanem „a rendiség tökéletesebb kiépítésével kiegészíteni”. Az összes foglalkozási ágakat kellene megszervezni és ezt a szervezetet a munkaadók és a munkások viszonyának rendezésében megfelelő szerephez juttatni.

Ha szerzőnk nem áll is az orthodox liberalizmus álláspontján, kifejezetten a népképviselői rendszert tartja a legjobbnak, mert ennek a révén az egyes tájak és vidékek is képviselve vannak. „Az érdekképviselői alapon felépített országgyűlésen az egyes csoportok inkább az ő különleges gazdasági szempontjaikat követik, gyakran csak a saját érdekcsoportjuk szolgái ügynökei”, holott „az állam nemcsak gazdasági szervezet, hanem erkölcsi lény”.

Vannak ugyan a népképviselői rendszernek hátrányai is, aminő a kalandorpolitikusok érvényesülése, demagógia, erős pártfegyelmen alapuló kinevezési rendszer. Az érdekképviselő alkalmazása „a számszerű többség rideg elvét” ellensúlyozza. De nem erősíti, hanem bizonytalanná teszi a kormány helyzetét. Országgyűlésünk „ősi kéttáblás rendszere” kettős „keresztmetszetben” mutatja a nemzet akaratát.

Az alkotmány rendeltetése az egyéni szabadság biztosítása, ami szerinte különböző korokban és különböző államokban eltérően szokott történni. Több alkotmány összefoglalja az egyes szabadságjogokat, a miénk azonban nem — s ez a hátránya a történeti alkotmánynak. Vannak olyan alapjogok, amelyek még törvényben szabályozva sem lettek, hanem a gyakorlat és a kormányrendeletek mérvadók rájuk nézve, ilyen a gyűlékezési jog. Egyed felsorolja a leggyakrabban emlegetett egyéni szabadságokat, amelyek szép csokra a mai időkben bizony elérhetetlen mezőkről szedettek látszik. Az egyéni szabadságok a közszabadságban, az alkotmá-

nyosságban gyökereznek. Az alkotmányosság pedig „az államnak olyan berendezése, amelyben a nemzeti akarat a jog forrása és az államélet irányítója“. „A gyakorlatban rendszerint a demokratikus berendezésű államokat szokták alkotmányosnak nevezni.“ „A demokrácia a szó eredeti, nemes felfogásában egyértelmű az igazi alkotmányossággal.“ A kifejezés maga a vele elkövetett visszaélések miatt „egyes társadalmi körökben“ népszerűtlenné vált.

„Az alkotmányosság ellentéte a zsarnokság, a diktatúra, amelyet vagy egy ember gyakorol (egyeduralom), vagy a nemzet valamely csoportja (osztályuralom)“. Ez nem adhat politikai szabadságot, ami pedig „élető levegője, elengedhetetlen feltétele a nemzeti életnek, nélküle előbb-utóbb «lsorvad a nemzeti öntudat“. A diktatúra csak átmeneti eszköz lehet, de nem az alkotmány állandó alapelve.

A magyar nép mindig szerette a szabadságot, „a szabadsághősök nemzete vagyunk“. Már az Aranybullában megtaláljuk szerinte „a nemzeti szabadságjogok rendszeres összefoglalását“. Az eddigi felfogáson túlmenően nyolc „nemesi szabadságot“ tud az Aranybullából kihámozni.

Igen sikerült Egyed fejtegetése a végrehajtó hatalomról és ennek a törvényhozó hatalomhoz való viszonyáról. A közigazgatásban is a nemzeti vonásokat keresi, bár ezeket a központosító, racionalizáló törekvések elhomályosítják. Mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalmat az államfő hozza működésbe és tartja összhangban. Ezt az utóbbi évek eseményei megzavarták. Az államfő és a kormány függetlenítése az országgyűléstől, a jogalkotás hatalmának a kormányra való átvitele ennek a fejlődésnek jelei és a rendeletalkotás jogának mikénti szabályozása minden alkotmány legfontosabb rendelkezései közé tartozik. Ez oly pont, amelynél ha nem is kimondottan olvasunk Egyed elégedetlenségéről a magyar alkotmány-viszonyokkal szemben, de sorai közül kiérezzük azt. A mai helyzet kedvez a rendeleti jogalkotásnak, de ez szerinte elfajulása a társadalmi és gazdasági életnek. Hasonlóképpen nincs meglegedve az ősi önkormányzati szerv, a vármegye helyzetének alakulásával. A kormányfelügyeletet túlzottnak találja és ez a helyzet „már csak hagyományait mutatja gazdag történeti múltjának“.

„Az alkotmányok születnek, élnek és virágzanak, hanyatlanak és pusztulnak. A legújabb kor elég alkalmat adott az alkotmányok forgandóságának igazolására“, — mondja Egyed könyvének utolsó fejezetében. „A papiros-alkotmányok a korszellem divatjával keletkeztek és veszttek.“ A mi alkotmányunk szervesen fejlődött tovább, mivel megvolt benne a szívós ragaszkodás az ősi intézményekhez, másrészt a rugalmas felvevő képesség a bevált reformgondolatok iránt, a „divatos koreszmék hatása alól“ alkotmányunk sem vonhatta ki magát teljesen. Az új alkotmányok, melyek szakítottak a liberális-demokrata felfogással, ősapjuknak az olasz fasiszta alkotmányt tekintik. „Mussolini páratlan éleslátása és bölcsége látta és érezte meg az új idők közjogi követelményeit és dolgozott ki először alkotmányos rendszert részükre“. Ezek az új alkotmányok új nemzeti célkitűzéseknek a kifejezői és a nemzeti jelleg első tulajdonságuk: „szinte felszabadítani látszanak a nemzeti lelket a kozmopolita béklyóktól“. „Nemzeti jellegüknél fogva nem is tartanak igényt arra, hogy azokat más államok átvegyék.“ Mindennek hangoztatása után megállapítja Egyed, hogy ezek az alkotmányok oktroj útján jöttek létre és „nem a nemzeti közmeggyőződésből fakadtak“.

A magyar alkotmány egészen különálló típust képvisel az alkotmányok között, önállósága és eredetisége megnyilvánul „egyrészt az ősi alkotmányosság fenntartásában, másrészt a liberális-demokrata irány túl-

zásainak elvetésében és alkotmányunk korszerű módosításaiban“. A diktatúra, mely „tartós rendszer nem is lehet“, idegen a magyar gondolkodástól.

Egyed könyve szerzőjének konzervatív gondolkodásáról tesz tanúbizonyságot, aminek jelével lépten-nyomon találkozunk. Ez a felfogás annyira megy, hogy lándzsát tör a nádori intézmény visszaállítása mellett, holott annak mai alkotmányunkban aligha volna jelentősége. Másutt meg keresi a kiegyeztetés útját a régi alkotmány és új eszmék között. Konzervativizmusa tehát nem jelent maradiságot, hanem haladó jellegű. A régi alkotmány jogi iskoláihoz való tartozását bizonyítja az, hogy az alkotmány szociális vonatkozásainak kérdését nem veti fel, holott a társadalmi és alkotmányos változások minden időben okozati összefüggésben állottak egymással. Előnyére írhatjuk, hogy az újabb történeti irodalom eredményeit iparkodik figyelembe venni és azokra építeni. Mégsem sikerül magát mindenütt mentesíteni bizonyos régi ahisztórikus felfogástól. Szent István szentszéki követi méltósága ma már túlhaladott gondolat. Nem lehet azt sem állítani, hogy a miniszteri felelősség gyökere megvolt nálunk már a középkorban és csak a jogfolytonosság erőszakolásának tulajdoníthatjuk azt az állítást, hogy e tekintetben „1848-ban hirtelen kellett pótolni három évszázad mulasztását és folytatni a magyar jogfejlődést sok tekintetben ott, ahol az 1526-ban megszakadt.“ Az sem lehetséges, hogy a honfoglaló magyarok közt teljes jogegyenlőség lett volna. Mindezek a tévedések nem sokat vonnak le alkotmányunk ez új ismertetésének értékéből, amely egy jó magyar ember nagy tudással megírt alapos munkája.

ECKHART FERENC

A SZOVJET-ÚNIÓ ÉS KÖZÉP-EURÓPA

A SZOVJET-ÚNIÓ Anglia és az Egyesült Államok szövetségét a Németország ellen viselt háború teremtette meg. Ám a közös európai hadicélon, Németország legyőzésén kívül eddig nem sikerült teljesen tisztázni a közös elveket, melyek a háború utáni angolszász-orsz együtműködést Európában és Európán kívül biztos és tartós alapokra helyezhetnék. A múltévi október 19-től 30-ig tartott moszkvai külügyminiszteri hármásértekezleten hoztak ugyan néhány határozatot. Ezek közül legfontosabb volt a londoni európai tanácskozó bizottság létesítése és az a megállapodás, hogy az ellenségeskedések megszűnte után a három nagyhatalom más államok területén csak közös megbeszélés után használhatja katonai haderejét. A moszkvai konferenciát követő teheráni Roosevelt-Churchill-Sztálin találkozón (november 28. és december 1. között) valószínűleg további megállapodások történtek. De az azóta bekövetkezett események — főleg a lengyel válság — mégis azt bizonyították, hogy az összhang a három nagyhatalom közt még korántsem teljes.

Az angolszász-orsz együtműködés néhány alapvető kérdését már előző cikkünkben igyekeztünk tisztázni,¹ itt most Moszkva európai politikáját próbáljuk körvonalazni, különös tekintetel vetve a szovjet külpolitikának az Oroszországgal határos országokkal szemben elfoglalt álláspontjára.

¹ A Szovjet-Únió külpolitikája, Magyar Szemle, XLVI. kötet, 2. szám.

A Szovjet-Únió várható európai politikájára a legtöbb következtetést a február i-én bejelentett alkotmányrevízió nyomán vonták le. Az alkotmány-módosítás önálló katonai és külpolitikai jogokkal ruházta fel a Szovjet-Únió köztársaságait s lehetővé tette, hogy az egyes köztársaságok a kül-államokkal közvetlen kapcsolatba léphessenek s külön szerződéseket köthessenek. Ezt a decentralizációs reformot arra lehetett magyarázni, hogy a szovjet kormány így akarja eloszlatni az angolszászok gyanúját, hogy a Szovjet-Únió, midőn biztonsági okokból az Oroszország és Németország közti területek ellenőrzésére tart igényt, egyúttal e területek annexiójára is törekszik. Mert az alkotmányreform egyrészt módot nyújt arra, hogy az Oroszország és Németország közt elterülő országokkal csak Ukrajna vagy Fehér-Oroszország lépjen szorosabb együttműködésre, ami az angolszászok számára talán elfogadhatóbb lenne, mintha a Szovjet-Únió teljes hatalmával és erejével lépne fel Kelet-Európában; másrészt arra az esetre, ha a keleteurópai országok szovjetköztársaságokká válnának, az alkotmányreform e köztársaságok számára a Szovjet-Únióhoz való csatlakozás olyan lazább formáját tenné lehetővé, amit az angolszászok talán szintén hamarabb fogadnának el, mint az egyszerű területi annexiót.

Ám az angolszász politika a szovjet alkotmányreform után aligha ellenezné kevésbé a keleteurópai területek ilyen vagy olyan formában szovjet befolyás alá jutását. Természetesen elsősorban a katonai erőviszonyokon múlnék, hogy mennyire tudnák Kelet-Európában saját akaratukat érvényesíteni. De az is valószínű, hogy sem az oroszok, sem az angolszászok nem erőszakolnának Kelet-Európában olyan megoldásokat, melyek miatt együttműködésük hajótörést szenvedne. A szovjet alkotmányreformból egyelőre talán csak azt a biztos következtetést lehet levonni, hogy Moszkva azoknak a területeknek a bekebelezését akarta ezzel könnyebbé tenni, melyekre mint a Szovjet-Únió szerves részeire amúgyis igényt tart s amelyeket az angolszászok sem akarhatnak a Szovjettől elvitatni. Hiszen e területek a háború kezdetén a Szovjet-Únióé-i voltak — a németekkel való együttműködés juttatta hozzá őket — s az angolszászok aligha kívánhatják, hogy az oroszok az ő támogatásukkal olyan területeket veszítsenek el, amelyeket a németek segítségével szereztek meg. Az angolszászok legfőbb másik szövetségükre, a lengyelekre való tekintettel a szovjetkövetelések bizonyos mérséklését igyekeznek elérni. Erre vallott Eden január 26-i alsóházi nyilatkozata is, mellyel újra hitet tett az Atlanti Charta elvei mellett és megerősítette a brit kormánynak régebbi álláspontját, hogy nem ismeri el az erőszakos területi változásokat.

A szovjet alkotmányreform kétségtelenül tekintetbe vette Karélia, Észtország, Lettország, Litvánia, Nyugat-Fehéroroszország, Nyugat-Ukrajna, valamint Besszarábia és az ú. n. Moldva visszacsatolásának megkönnyítését. Ám a szovjet külpolitikának e területeken túlmenő szándékaira az alkotmányreformból következtetéseket levonni csak a fantázia szabadonbocsátásával lehet. A Szovjet-Únió nyugati politikájára több konkrét adatot találhatunk a szovjet-csehszlovák szerződésben. Maga Molotov is a szovjet alkotmányreformot bejelentő beszédében úgy emlékezett meg az 1943 október 19-én Moszkvában aláírt szovjet-csehszlovák egyezményről, hogy ez „mintául szolgálhat a Szovjet-Únióknak az európai országokkal való baráti kapcsolatai konszolidációjára. “

A SZOVJET-CSEHSZLOVÁK BARÁTI, kölcsönös segélynyújtási és háborúutáni együttműködési szerződés helyes értékelésénél nem szabad megfelekedni arról, hogy ebben az egyezményben nemcsak a szovjet és a cseh politika céljai jutottak kifejezésre, hanem az angolszász politika

szándékai is, hiszen Benes nemcsak Moszkva, hanem London és Washington *bizalmát* is élvezi.

A szerződésből a legkönnyebben a cseh politika céljai olvashatók ki. Benes Csehszlovákiát akarja nemzetközileg biztosítani. De éppen ennél a pontnál érdemes rámutatni, mekkora ellentmondás van Béné csehszlovák törekvései és a szovjet alkotmányreform között. Benes makacsul kitart a csehszlovák nemzetegység mellett s eddig semmi tanújelét sem adta, hogy hajlandó lenne tiszteletben tartani a külön szlovák nemzeti jogokat; ezzel szemben a szovjet alkotmányreform éppen a nemzeti különállás szempontjából tett messzemenő engedményeket olyan nemzeteknek, — ukránoknak és fehéroroszoknak — melyek egyáltalán nem különböznek jobban az oroszról, mint a szlovákok a csehektől. Benes a londoni csehszlovák államtanács előtt február 2-án tartott beszédében bizonyos következtetéseket fűzött a moszkvai szovjet-csehszlovák paktumhoz, de ezek szintén inkább látszanak rávilágítani a cseh politika céljaira, mint Moszkva programjára. BeneS Csehszlovákia, Lengyelország és a Szovjet-Únió egységéről úgy beszélt, mint a háborútáni európai biztonsági politika tengelyéről, de egyelőre semmi támpontunk nincs arra, hogy ebben a kijelentésben más lássunk, mint egyoldalú magyarázatát a moszkvai szovjet-csehszlovák paktum ötödik szakaszának, amely csatlakozásra hívta fel Lengyelországot.

Az angolszász politika szempontjait tükrözi vissza a szerződés negyedik szakasza, amely szerint a Szovjet-Únió és Csehszlovákia nem avatkozik egymás belpolitikai ügyeibe. Ezalatt főleg azt kell érteni, hogy Moszkvának nem lesz ellenvetése, ha Csehszlovákia belső rendje demokratikus felépítésű lesz. Ez megfelel az angolszász politika törekvéseinek is. Viszont maga a szovjet-csehszlovák szerződés kevésbé egyeztethető össze azokkal az intenciókkal, melyeket az angolszász politika hangoztat. A moszkvai paktumot elég sűrűn bírálták is angol és amerikai részről. Hiszen a szovjet-csehszlovák szerződés azt a benyomást keltette, hogy bevezetője az érdekszféra-politikának, amely ellen az angolszászok éppen eleget nyilatkoztak. Moszkvából visszajövet maga Hull mondta: ezután már nem lesz szükség külön szerződésekre, mert a világ összes ügyeit a három, illetve Kínával együtt a négy nagyhatalom fogja intézni. A szovjet-csehszlovák paktum nehezen hangolható össze Hull szavaival; hiszen a csehszlovák kormánnyal sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem kötöttek olyan szerződést, mint a Szovjet-, a nagyhatalmak még kevésbé kötöttek egymás közt egyezményt Csehszlovákia jövőjéről, ami a legjobban megfelelt volna a Hull által felvázolt együttműködés elveinek.

A szovjet-csehszlovák „külön“ szerződésből tehát arra lehetett következtetni, hogy az aláírók elgondolása szerint a Szovjet-Úniónak Kelet-Európában olyan külön befolyása lenne majd, amilyennel sem Anglia, sem az Egyesült Államok nem rendelkeznek, ami a Szovjet-Únió közelségére s az angolszász nagyhatalmak messzeségére való tekintettel természetes is volna, csak éppen nem lenne összhangban a négyhatalmi együttműködés univerzális elveivel, s inkább az érdekszféra-megoldást jelentené. Hacsak az univerzális együttműködést az angolszászok és oroszok közt nem kell úgy értelmezni, hogy a külön szovjet érdekszférában is virágozhat a demokrácia. A szovjet-csehszlovák szerződés negyedik szakaszában mindenestre azt a törekvést lehet felismerni, hogy Kelet-Európát ideológiailag demokratikus berendezésű területnek tartsák meg. Ez a szakasz kimondja, hogy a két ország nem avatkozik egymás belügyeibe, BeneS pedig moszkvai nyilatkozatában nyíltan vallotta, hogy ő nem kommunista és Csehszlovákiát demokratikus államként akarja feltámasztani.

Moszkva soha nem is ellenezte, hogy nyugati határain demokratikus

alkotmányú országok legyenek. Moszkvának csak az a kívánsága, — amint azt főleg Lengyelországgal kapcsolatban több ízben leszögezték — hogy ezek a demokratikus rezsimek „valóban demokratikusak” legyenek. De ha Moszkva nem ellenzi is, — tekintettel demokrata szövetségeseire nem is ellenezheti — hogy szomszédai demokratikus országok legyenek, attól mindenesetre óvakodik, hogy hivatalosan elismerje a tőle nyugatra fekvő országok valamilyen jogát vagy igényét a demokratikus berendezésre. Sztálin 1943 november 7-én, a kommunista forradalom huszonhatodik évfordulóján mondott beszédében, midőn öt pontba foglalta a Szovjet-Únió európai politikáját, szintén csak annak az ismert moszkvai tételnek, az ismétlésére szorítkozott, hogy a népeknek „szabad választással” kell dönteniök, milyen kormányformát akarnak.

A Szovjet-Únió természetesen ellene szegül minden olyan kísérletnek, amely a demokratikus rezsimek révén szovjetellenes irányzatokat szeretne szóhoz juttatni Kelet-Európában. Moszkva csak olyan demokratikus kormányok létjogosultságát ismeri el, melyek biztosítékot nyújthatnak afelől, hogy a demokráciát nem gyakorolják szovjetellenes éllel. A Szovjet-Únió szférájában működő demokratikus rezsimeknek kellene bebizonyítaniok, hogy a kommunizmus és demokrácia együttműködéséről hirdetett tanok valóban életrevalóak. Nem kétséges, hogy ezeknek a rezsimeknek erősen baloldali jellegűeknek kellene lenniök. S az sem kétséges, hogy az ilyen keleteurópai rezsimek csak a demokrata nagyhatalmak és a Szovjet-Únió legteljesebb együttműködése mellett állhatnak fenn; csak az orosz, angol és amerikai nagyhatalmak tökéletes összhangja biztosíthatná, hogy a szovjet szomszédságában demokratikus állami és társadalmi rendek létezhessenek.

Moszkva eddig csak a londoni csehszlovák kormányban talált olyan demokratikus partnerre, amelyben a jelek szerint teljesen megbízik. S ott is Beneš személye az, ami teljes garanciát látszik nyújtani arra, hogy egy demokratikus rezsim semmilyen veszélyt sem jelent a Szovjet-Únióra. Beneš ilyen értelemben valóban ritka jelenség, mert megfelel mindazoknak a kívánalmaknak, amiket keletről és nyugatról, kommunista és demokratikus oldalról támaszthatnak: Beneš nyugati demokrata, polgári típus, ugyanakkor szocialista, ami kellemes a kommunistáknak, s mindennek tetejébe szláv ember, aki Oroszországban ezért is szimpátiára számíthat, hiszen Moszkvában ennek a háborúnak mint a szlávság és germánság összeütközésének jellegét az utóbbi időben erősen kidomborították. Meg aztán Beneš a génuai konferencia (1922) óta harcolt a Szovjet-Únióval az európai politikába való bevonása mellett; ő valóban az angolszász-orosz együttműködés egyik előfutára. Igaz, a múltban főleg a cseheknek kedvező státuskvó fenntartása érdekében szorgalmazta a Szovjet-Únió európai aktivitását, s csak a nagyhatalmak bizalmát tudta megnyerni, mert a esetiekhöz hasonló kisebb nemzeteket nem tudta meggyőzni arról, hogy tevékenysége általános érdekeket szolgál. Múltja tölti el ma is bizalmatlansággal azokat, kiket az új körülmények közt együttműködésre szólít fel.

A SZOVJET-ÚNIÓ KÜLPOLITIKÁJÁT nyugati szomszédaival szemben elsősorban az az elv vezérli, hogy csak azok a rezsimek fogadhatók el, melyek a belpolitikában erősen progresszívek, a nemzetközi politikában pedig elismerik Oroszország hatalmi helyzetét. Moszkva nyugati politikájának másik elve, hogy az államhatárok lehetőleg ne terjedjenek túl a néprajzi határokon, s ahol a pontos határmegvonás nem lehetséges, ott áttelepítésekkel mozdítsák elő a nemzetiségileg minél homogénebb országok kialakulását. Így például Beneš a Szovjet-csehszlovák szerződés.

után tett moszkvai nyilatkozatában azt mondta, hogy Sztálin nemzetiségileg minél homogénebb Csehszlovákiát kíván. Viszont február 2-i londoni expozéjában Beneš hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia alatt mindig a München előtti kiterjedésű Csehszlovákiát érti; hogy van ez összhangban a nemzetiségileg „homogén” Csehszlovákiával, amit állítólag Sztálin akar? Hacsak Beneš kitelepítésekkel nem akarja nemzetiségileg „homogénné” tenni Csehszlovákiát; a világsajtóban ugyanis olyan hírek láttak napvilágot, hogy a csehek a szudétánémetek jórészének kitelepítését tervezik.

Moszkva politikáját Lengyelországgal szemben is a néprajzi elvek határozták meg. A rigai szerződésben megállapított határ revízióját Moszkvában ázzál indokolták, hogy Lengyelország fehér orosz és ukrán többségű területeket kebelezett be; itt is szóba került az áttelepítés; hasonlóképpen áttelepítésről beszéltek azokkal a területekkel kapcsolatban, melyeket Lengyelország északon és nyugaton kapna kárpótlásul. Néprajzi elvek támasztják alá Moszkva igényeit Besszarábiára is. A balti államokkal szemben viszont már a szovjet nyugati politika legfontosabb vezérmotívuma, a biztonság elve érvényesül, ami egyébként az Észak-Skandináviától a Fekete-tengerig vonuló új határ követelésénél s nem kevésbé ez új határon túl fekvő területek újjárendezésénél is döntő tényező.

Amikor Moszkvában „biztonságról” beszélnek s a biztonság szemzőgéből szabják meg európai külpolitikájuk irányvonalaít, akkor természetesen nem a közvetlen szomszédokra, vagyis a kisebb nemzetekre gondolnak, hanem a németekre. A szovjet-csehszlovák szerződés is — második szakasza szerint — kifejezetten a német „Drang nach Osten” ellen jött létre. Vagyis Moszkva nem azért akarja befolyása alá vonni a tőle nyugatra élő kisebb nemzeteket, mintha ezektől féltene Oroszország biztonságát. Ezek a kis népek sohasem fenyegethetik az orosz kolosszust, legföljebb csak azzal válhatnak Oroszország ellenségeivé, ha szövetkeznek Németországgal. A szovjet külpolitika nyugati érdeklődésének középpontjában Németország áll; Moszkvát a Németország és Oroszország közti terület is a német-orosz viszony szempontjából érdekli. S a közelmúlt tapasztalataira gondolva, Moszkva kettőt akar elérni: egyrészt, hogy ez a közbenső terület — ahogy az angolok újabban nevezik: Middle Zone — ne kerüljön német befolyás alá; másrészt, hogy a nyugati nagyhatalmak ne folytathassanak olyan politikát, amely Németországot Oroszország ellen játsszaná ki, mint legutóbb a Chamberlain-korszakban. Anglia viszont meg akarja akadályozni az orosz-német együttműködést. Mindkét oldalon Németországban látják az európai probléma magvát, nem kétséges hát, hogy az Oroszország és Németország közti területek sorsa is főleg attól függne, hogy az oroszok és angolszászok — közös győzelmük esetén — milyen megoldásra jutnának Németország kérdésében. S mert erre vonatkozólag tudunk a legkevesebbet, a Middle Zone-t illető elképzeléseink is eléggé, problematikusak.

Igen valószínű, hogy amint az angolszász-orosz háborús szövetséget az tette lehetővé, hogy Oroszország, Anglia és az Egyesült Államok megegyeztek a nemzetiszocialista Németország megsemmisítésének szükségszerűségében, ugyanúgy a békés együttműködés is köztük csak úgy jöhetne létre, ha megegyeznének Németország jövő európai szerepét illetően. A moszkvai külpolitika mindenesetre arra törekszik, hogy minél nagyobb nyugati befolyásra tegyen szert. Hogy hol lennének ennek a befolyásnak a határai, az főleg éppen azon múlna, hogy mi történnék Németországgal. De bármi történik vele, az oroszoknak bizonyára tekintettel kellene lenniök az angol és amerikai szempontokra, ha nem akarnák felborítani az angolszász-orosz, együttműködést. És ez fordítva vonatkozik az angolszászoké is.

EGYELŐRE ANNYI látható, hogy a Szovjet-Únió a tőle nyugatra élő kis nemzetek közül — melyeknek túlnyomó többsége szláv és ellensége a németeknek, ami megkönnyíti a velük való érintkezést — főleg azokra épít, akiknél nagyobb megértést vél felfedezni a progresszív társadalmi eszmék iránt; ez az egyik fő oka a csehekkel szemben megnyilvánuló szovjet rokonszenvnek és bizalomnak is. Nem kisebb szerepe van természetesen, mint már említettük, Benes személyének, továbbá annak, hogy csehek és oroszok közt nincsenek területi viták. Ám a szovjet külpolitika a nemzetek osztályozásánál tekintettel van arra is, hogy ki milyen szerepet vállalt ebben a háborúban. Benes is érzékeltette moszkvai nyilatkozatában a kétféle mértéket, amit a Szovjet-Únió szándékozik alkalmazni nyugati szomszédaival szemben. Benes azt mondta: Sztálin „erős” Csehszlovákiát, Jugoszláviát és Lengyelországot akar, — míg a többi államról csak annyit mondott: Sztálin „független” Bulgáriát, Romániát, Magyarországot és Finnországot is akar. A moszkvai külügyminiszeri hármastekezet kommunikációjából már előbb megtudtuk, hogy a Szovjet-Únió az angolszászokkal együtt elhatározta Ausztria visszaállítását s Benes február 2-i londoni beszédében Ausztriát is a „független” kategóriában említette.

Az „erős” Csehszlovákiára, Jugoszláviára és Lengyelországra való utalásból olyan tendenciákat olvashatunk ki, amilyenek F. A. Voigt vett pártfogásába a Principal Power-ekről szóló elméletében.¹ Voigt úgy képzei, hogy a Middle Zone-t három állam képezné: Csehszlovákia, Jugoszlávia és Lengyelország. Ám az „erős” államok a szovjet külpolitikában egészen más szerepet töltenének be, mint Voignál. Voignál ezek az államok pillérei a cordon sanitaire-nek, amit azért szerveznek meg Anglia oltalma alatt Európa peremén, hogy elválasszák a kontinenst az egészen más társadalmi, szellemi és politikai struktúrájú Oroszországtól. Moszkva „erős” államai viszont éppen azt a célt szolgálják, hogy megakadályozzák ebben az övezetben minden olyan tendenciát, ami szovjetellenességet akarna kifejteni. Moszkva ugyanis semmit sem ellenez annyira, mint éppen a cordon sanitaire-t, azt a politikát, amely az „európai egyensúly” nevében a Németország és Oroszország közti kis államokból szeretne tömböt csinálni egyrészt a német Drang nach Osten, másrészt az orosz Drang nach Westen ellen. Itt a moszkvai nézetek E. H. Carr felfogásával találkoznak; Carr tudniillik az ilyen cordon sanitaire-t egyrészt megvalósíthatatlannak, másrészt „unintelligensnek” tartja.

Angolszász részről belátják, hogy az első háború után Kelet-Európa rendezése egészen rendkívüli viszonyok közt jött létre, mert Oroszország is, Németország is vereséget szenvedett és nem volt szava a béketárgyalásokon, ilyen helyzet pedig még egyszer aligha fordulhat elő; elismerik azt is, hogy a Szovjet-Únió joggal kel ki minden olyan politika ellen, amely ő ellene akarna „biztonsági övezetet” létesíteni; ae Moszkvával ellentétben Londonban és Washingtonban ragaszkodnak bizonyos politikai erőkhöz, melyek Németország és Oroszország közt évszázadokig fontos tartozékai voltak az európai egyensúlynak és az orosz vezetés alatt egyesített túlnyomórészt szláv Közép-Zónát már azért sem néznék rokonszenvvel, mert a pánszlávizmust éppolyan rossznak tartják, mint a pángermánizmust. Ezért pártfogolják a Közép-Zóna nemzeteinek demokratikus, független federációját. Az orosz és az angolszász elképzelések közti különbséget talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy míg az orosz külpolitika a kis nemzetek közt csak olyan tömörülést hajlandó elfogadni, amely Moszkva közvetlen ellenőrzése és közreműködése mellett jön létre, — például az orosz-

¹ Carr és Voigt. Magyar Szemle, XV. kötet, 3. sz.

csehszlovák szerződéshez való csatlakozás formájában — addig az angolszászok a kis nemzeteknek a nagyhatalmaktól független tömörülését szeretnék látni. Amint azt Eden 1942 december 16-i alsóházi nyilatkozatában és Churchill 1943 március 21-i rádióbeszédében is kifejezésre juttatta.

Benes, aki nyugati és keleti kapcsolatainál fogva — angolszász-orsz győzelem és háborúutáni demokrata-kommunista együttműködés esetén — egyedülálló lehetőségekkel rendelkezne, eddig elmulasztotta, hogy egy ilyen független federációs fejlődés elindítója legyen. Benes, ahogy mi látjuk, eddig ugyanazt csinálta, amit az első világháború alatt, ő elsősorban a csehek középeurópai hatalmi előjogait szeretné a keleti Moszkva segítségévé biztosítani, mint ahogy a két háború közt a nyugati Párizs hatalmát vette igénybe ugyanerre a célra. S Moszkva a jelek szerint hajlandó Párizs szerepét betölteni. De vajjon melyik nagyhatalom kapható arra az önzetlen feladatra, hogy a nemzeti egyenjogúság és egyenrangúság alapján egy federációs folyamatot indítson el Közép-Európa kisépei közt? S vajjon lehet-e egyáltalán elszigetelten egy ilyen fejlődési folyamatot elindítani, ha a megbékülést s az egyesülés valamilyen formáját nem sikerülne egész Európára szóló érvénnyel megvalósítani?

BORSODY ISTVÁN

ANGOLSZÁSZ-OROSZ EGYÜTTMŰKÖDÉS

AMOSZKVAI majd a teheráni konferencia a három szövetséges nagyhatalom között megállapodásra vezetett, amely szerint a háború befejezése után is a világ megszervezésének, a béke biztosításának nagy kérdéseinél együtt fognak működni. Különböző államférfúi megnyilatkozások pedig erősen kihangsúlyozták, hogy sikerült a három hatalom együttműködése révén olyan hatalmi tengelyt biztosítani, amely szinte szuverénül intézheti majd a világ sorsát. A többi népek közreműködését nem tagadják ugyan meg, de mindenféle világpolitikai döntést a három állam hatalma fog véglegesen biztosítani. Elfogadták egy új világszövetség létesítésének a gondolatát, azonban addig és sokáig azután is a hatalmi tengely akarja a világ népeit vezetni. Nyilvánvaló, ilyen nagy horderejű Program a három szövetséges nagyhatalomnak állandó és rendkívül bensőséges együttműködését teszi fel.

A világ közvéleménye a frontok mindkét oldalán több-kevesebb kétkedéssel fogadta ezeket a híreket és bizony nagyon sokan vannak, semlegesek és angolszászok is, akik nincsenek meggyőződve az új hatalmi tengely szilárdságáról. A legnagyobb kételyt a két társadalmi-politikai rendszer közötti ellentét váltotta ki, amely ezen felfogás szerint természetes és áthághatatlan akadálya az együttműködésnek. A közfelfogás szerint mindenekelőtt a szovjetideológia benső expanzív tendenciája az, amely végelemzésben minden együttműködésnek útját állja.

Csaknem az egész világon el van terjedve a hit, mely szerint a szovjetideológia lényegéhez, természetéhez tartozik, hogy az egész földkerekségén rendszerének megvalósítására törekedjék. Az Oroszországból kiinduló ideológiai kisugárzás eszerint tehát olyan erős, hogy a polgári

kapitalista államok a behatolás állandó veszélyeinek vannak kitéve, ami feszültségekhez és végül is a polgári nemzetekkel való együttműködés felborulásához vezet. Mint minden politikai ideológia, a szovjetideológia is azon feltevésen alapszik, hogy általános érvényű és az emberiség egyetemére csaknem kivétel nélkül üdvös. Ebből viszont az következik, hogy híveinek erkölcsi kötelessége annak megvalósításáért mindenütt síkraszállni. Azonban egy ideológia benső propagatív ereje nem apostolainak számától és tevékenységétől, hanem attól függ, mennyire felel meg az emberek társadalmi és gazdasági érdekeinek és általános politikai szemléletének. Az apostolok számának és kvalitásának tisztán csak a külső siker szempontjából van jelentősége.

Ma már elég történelmi távlatlall rendelkezünk annak megállapítására, hogy annak idején a liberalizmus politikai ideológiájának sokkal, de sokkal nagyobb átütő ereje volt, mint napjainkban a szovjetideológiának. Hiszen minden művelt nép benne látta az ideális politikai rendszert és ha csak átmenetileg is, de szinte kivétel nélkül mindegyik megvalósítására törekedett. Pedig a liberalizmus eszméinek terjesztése elé csaknem mindenütt mesterséges akadályokat gördítettek, nem is szólva arról, hogy a politikai propaganda akkor még igen távol állott mai tökélyétől. A francia forradalom és az amerikai szabadságharc eszméi egyébként ma sem veszítették el varázsukat. Ezzel szemben számtalan országban a szovjetideológia terjesztését nem akadályozták s ennek ellenére az ott érvényben levő rendszernek sokszor még csak számba jövő versenyt sem tudott támasztani.

A világ közvéleménye általában azért becsülte túl a szovjetideológia belső propagatív erejét, mert annak tudatos és tervszerű propagálása a szovjet állam támogatásával időnként és helyenként komoly méreteket öltött. A probléma ezek után arra a kérdésre korlátozódik: miért akarta és miért akarhatja a szovjethatalom ideológiáját mesterségesen terjesztetni? Ennek ugyanis az ideológia lényegéhez semmi köze. Sőt, a szovjetpolitikuskoknak időnként a világorradalom mellett tett vallomása sem tulajdonképpen oka a propagandának. Nincsen itt másról szó, mint reális politikai érdekről; ha tehát a dolognak a végére akarunk járni, keresnünk kell, milyen érdek diktálja a szovjetkormánynak ezt a magatartást?

Minden ideológiai forradalom győzelme rendszerint felveti a kérdést, mennyiben veszélyezteti az az uralmon levő egyéb társadalmi-politikai rendszereket? Az ettől való félelem sok esetben katonai fenyegetést vagy éppen fegyveres beavatkozást vált ki. Eltekintve mármost a katonai lehetőségektől, amelyekkel az új kormányzati rendszer hatalmának biztosítására rendelkezik, egy fegyvere feltétlenül van: saját politikai ideológiáját a potenciális ellenfél között elterjesztani. Ha sikerül rendszerét ott is megvalósítani, önműködően megszűnik a fenyegetés. Így volt ez már a francia forradalom esetében. Az abszolút monarchiák összefogtak a forradalmi Franciaország ellen, amely fegyveres ereje mellett latba vetette azt a szellemi erőt is, amely politikai ideológiájában rejlett. Különböző felhívásokat intézett az ellenséges fejedelmek népeihez, felszólítván őket, térjenek át a francia rendszerre. Ha ennek a „propagandának“ sikere lett volna, Franciaország ellenségeinek kezéből kihullott volna a fegyver.

Lényegében ez ismétlődött meg Oroszország esetében. A nyugati hatalmak katonai akciókat indítottak, amelyek eredménytelenül maradtak ugyan, de az új szovjetrendszer azután sem érezte magát teljes biztonságban és ezért fokozottan vette igénybe a szovjetideológia terjesztésében rejülő fegyvert. A katonai akciók egyébként is felvetették azt a magától adódó kérdést, vajjon a szovjet és a polgári kapitalista rendszerek fennállhatnak-e egymás mellett, anélkül, hogy szükségszerűen egymás meg-

Semmisítésére törekedjenek? A francia forradalom esetében ez a kérdés idővel tisztázódott. A liberális, demokrata és republikánus Franciaország a legszorosabb szövetségre tudott lépni a szélső abszolutista cári Oroszországgal. A szovjet esetében a két rendszer közötti viszony egyrészt bonyolultabb, másrészt aránylag rövid idő telt el a megvalósulás óta. Ellentétes politikai rendszerek általában megférhetnek egymással, ha az illető nemzetek között fennálló tárgyi kapcsolatokat nem érintik. Vagyis, ha csak ü. n. világnézeti különbségről van szó, amely a művelt embereket nem hozza egymással feltétlenül ellentétbe. A szovjet és a polgári kapitalista rendszer között azonban ezen túlmenően gazdasági ellentétek is vannak. Ugyanis a kollektív gazdasági alapon álló szovjetkormány külkereskedelmi kapcsolatainál rendkívül fölényben van az egyéni és egymással rendszerint versenyben álló kapitalista gazdasági tényezőkkel.

Ez az ellentét gyakorlatilag nem áthidalható, de mindaddig, amíg nem sikerült végleg kiküszöbölni, elméletileg fennáll a veszély, hogy a két rendszer egymás kölcsönös megsemmisítésére törekszik. A szovjetpolitika számára tehát mindenképpen adva volt a kérdés: lehet-e ezt a veszélyt kikerülni vagy sem? A választól függött mármint, hogy él-e a szovjetpropaganda fegyverével és milyen mértékben? A Trockij és Sztálin közötti harc tulajdonképpen e kérdés körül zajlott le. Trockij nem hitt abban, hogy a két rendszer megférhet egymás mellett és ezért vallotta a világforradalom programját. Szerinte a szovjetideológia az egész világ fölött aratandó győzelme biztosíthatja csak e rendszer fennmaradását Oroszországban. Sztálin ezzel szemben azt hiszi, hogy a szovjetrendszer Oroszországban akkor is fennmaradhat, ha a világ nem követi példáját. A rendszer védelmében tehát nincsen szükség a világforradalom propagálására, legalább is mindaddig, amíg kívülről tudatosan nem veszélyeztetik. Ebből természetesen nem az következik, hogy a szovjetpolitika most már örökre lemond erről a fegyverről. Azonban, ha igénybe veszi is, nem azért teszi, mert ez a szovjetideológiának mintegy belső dinamikájához tartozik, vagy mert a szovjetrendszer más módon fenntartható nem volna, hanem egyszerűen opportunitásból. Ha a pillanatnyi politikai érdek kívánja, igénybe veszi ezt a fegyvert; ha érdeke mást diktál, lemond róla.

A szovjetrendszer mint olyan, tehát nem elvi akadálya az angolszász-orosz együttműködésnek. A kérdés mostmár csak az, vajjon angolszász részről fennáll-e olyan szándék, amely a szovjetrendszer megsemmisítésére vagy akár csak veszélyeztetésére irányul? Ha a szovjetkormányzat első éveitől eltekintünk, azt látjuk, hogy az angolszászok sohasem csináltak elvi kérdést a szovjettel való gazdasági és politikai kapcsolatok ápolásából. Mindenkor csak a földalatti szovjetpropaganda nyugtalanította őket. A valóságban ugyanis nemcsak élénk gazdasági kapcsolatokat tartottak fenn, hanem a harmincas évek közepe felé szívesen látták azt a főleg francia törekvést, hogy a szovjethatalom segítségével biztosítsák Európa egyensúlyát. A danzigi válság idején pedig Anglia és Franciaország a legnagyobb erőfeszítéseket tette, hogy a szovjetkormányval szövetséget köthessen. Az angolszászok háború utáni programjukat a világ közvéleménye előtt tárgyalják meg s így világos képet nyerhetünk arról: miképpen akarják a világot a háború után megszervezni. Elgondolásuk központjában a hatalmi tengely áll, amelynek egyik pillére a nagy Orosz birodalom. Ámde lehetetlen ilyen nagy horderejű tervet felállítani és ugyanakkor annak egyik fontos tényezőjét titokban megsemmisíteni akarni. Hiszen ilyen törekvéssel nemcsak az orosz társadalmi-politikai rendszert, hanem, legalább átmenetileg, magát az orosz hatalmi pozíciót veszélyeztetnék, ami szükségszerűen az általuk megteremtett világpolitikai rendszer felborulásához vezetne.

Sztálin egyébként külső jelét is adta annak, hogy angolszász viszonylatban a szovjetrendszer fennmaradása számára már nem probléma. Feloszlatta a Kominternt, sőt az eddigi világforradalmat hirdető orosz himnuszt is kicseréltette. Igaz, ebben a tényben mi sem látunk mást, mint amit a világ közvéleménye általában lát: taktikai lépést. Ez azonban nem von le semmit fejtegetéseink logikájából. Sztálin megtehetette ezt a lépést, mert angolszász viszonylatban a szovjetrendszer fennmaradása valóban nem problematikus.

Mindezzel az együttműködés akadályai azonban még nincsenek elhárítva. Az angolszászok egy univerzális világszövetséget akarnak létesíteni. A világ egységének és a kollektív biztonságnak szempontjait viszont már most szeretnék egymás között érvényesíteni. Vagyis az új hatalmi tengelynek addig is, amíg a világszövetség megvalósulhat, univerzális szempontok szerint kollektív alapon kellene világpolitikát csinálni. Eszerint nincsen helye az olyan egyéni külpolitikának, amely az egyes államok érdekeit a geopolitikai tényezők és a regionális hatalmi viszonyok túlzott figyelembevételével mellett akarja érvényesíteni. Minden ilyen kérdést a világ univerzális egységének szemszögéből a kollektív hatalmi tengely útján kellene megoldani. Ha például van orosz kérdés, amely az orosz terület különleges geopolitikai jellegéből és a keletközépeurópai hatalmi viszonyokból adódik, akkor ezt a kérdést nem volna szabad olyan módon megoldani, hogy Oroszország a számára esetleg kedvező hatalmi viszonyokat felhasználja arra, hogy egyrészt a geopolitikai hátrányokat kiküszöbölje, másrészt a hatalmi helyzetet végleg saját előnyére megváltoztassa. Ez egyéni külpolitika, amit — angolszász felfogás szerint — a világ egységes szervezése és központi vezetése feleslegessé tesz. Egy univerzális világszövetségen belül, amely a kollektív biztonságot megvalósította, geopolitikai tényezők amúgy is elvesztik jelentőségüket. Regionális hatalmi viszonyokat pedig messzemenően túl kompenzál a világszövetség kollektív hatalma. Tehát felesleges egy államnak az a törekvése, hogy érdekeit tisztán az egyéni külpolitika segítségével érvényesítse. Különbösen is az univerzális világszövetségen belül, amely kollektív központi hatalommal rendelkezik, megváltoznak az államok érdekei is. Ami ma életérdeknek látszik, az új helyzetben esetleg teljesen megszűnik az lenni.

Mindez persze sem nemzetközi okmányokban, sem államférfiúi nyilatkozatban ilyen határozott alakban nincsen kifejezve. A moszkvai jegyzőkönyvben mindössze arról van szó, hogy a három hatalom a béke és a nemzetközi biztonság kérdéseiben tanácskozni fog egymással. Azonban az egész angolszász világpolitikai ideológiának mégis csak ez a lényege. Következik ez egyébként Cordell Hull amerikai külügyminiszternek a moszkvai konferenciáról tett nyilatkozatából is. Washingtonba visszatérve többek között kijelentette:

A négy nemzet a moszkvai konferencián kötelezte magát a nemzetközi együttműködésnek átfogó és haladó programját megvalósítani, amely mindenfajta érdekszféra és hasonló megállapodásokat, amelyek révén a nemzetek egy boldogtalan múltban biztonságukat megalapozni és érdekeiket megvédeni igyekeztek, feleslegessé tesz.

Rövidesen Cordell Hull után egy másik angolszász államférfiú, akitnek Churchill után az angol birodalomban legnagyobb a tekintélye, Smuts tábornagy, foglalkozott háború utáni kérdésekkel. Smuts kezdettől fogva lelkes híve volt a nemzetközi együttműködésnek, azonban a közvetlen háború utáni lehetőségeket mégis igen realiztikusan ítélte meg. A hatalmi tengely szükségességét erősen aláhúzta, ugyanakkor azonban érdekszféra és hasonló kombinációkat nem hajlandó ab ovo elutasítani.

Oroszország — úgymond — új kolosszus Európában, amely ráhajlik erre a kontinensre. Felveti a gondolatot, Nagy-Britanniának nem kell-e európai pozícióját azzal megerősítenie, hogy a nyugateurópai kis demokráciákkal szorosán együttműködik. Ezeket pedig egyenesen felszólítja, gondolják meg, nem kellene-e nekik „ebben a veszedelmes világban“ a Brit birodalom nagy társaságához csatlakozniok. Legjobb megoldás számukra, fejezi be fejtegetéseit a nagy brit államférfiú, hogy Nagy-Britanniával szorosabb únióra lépve egy nagy európai államot alkotnak, amely nagy, nemcsak az egész világra kiterjedő elágazása révén, nagy, nemcsak mint birodalom és commonwealth, amely minden kontinensre kiterjed, de nagy mint hatalom ezen a kontinensen és a két másik kolosszus mellett mint egyenrangú társ a nemzetek vezetésében.

Smuts múltja nem jogosít fel annak feltevésére, mintha 6 ezzel az univerzális és kollektív szempontokat a nemzetközi politikában megtagadni akarná.' Mindössze nem látja biztosítva ezen szempontok hamaros érvényesülését, ezért keres addig is „érdekszféra és hasonló megállapodások révén“ biztonságot Anglia számára. Alig hihető azonban, hogy amikor Smuts így beszélt, ne gondolt volna egyben Oroszország világpolitikai törekvéseire, amelyek legalább beszéde időpontjáig a „boldogtalan múlt“ egyéni külpolitikájának és geopolitikai szempontjainak minden jelét magukon viselték. Smuts és vele együtt felelős angol tényezők, akik a beszédet egy héttel elhangzása után nyilvánosságra engedték hozni, valószínűleg azt gondolták, hogy a szovjetkormány a moszkvai és teheráni konferencia ellenére sem fogja ezeket a szempontokat feladni és nem hajlandó minden további nélkül „biztonságát és érdekeit“ egy univerzális és kollektív rendszer működésétől függővé tenni. Végelemzésben ezért látják szükségesnek saját biztonságukat és politikai érdekeiket ugyancsak az egyéni külpolitika törvényei szerint érvényesíteni.

Az azóta bekövetkezett események csak megerősítik azt a véleményt, mely szerint a szovjetkormány távol áll attól, hogy külpolitikájában magáévá tegye az angolszászok univerzalisztikus és kollektivisztikus szempontjait. Rövidesen a teheráni konferencia befejezése után Benes Ede, a csehszlovák emigráció vezére, szerződést kötött a szovjetkormánnyal, amelyet a legjobb akarat mellett sem lehet másként értelmezni, mint hogy keletközép-európai területeket az orosz érdekszférába vontak bele. Moszkva hamarosan felvetette a lengyel keleti határ kérdését is annak ellenére, hogy Cordell Hull említett beszédében kijelentette, miszerint területi kérdések megoldását a háború utánra halasztják. Semleges megfigyelők szerint a lengyel kérdéssel kapcsolatban az oroszok érdeklődése egészen a sziléziai iparvidékig terjed, amelyet a Szovjetbirodalom újjáépítésébe szeretnének bekapcsolni. Feltűnő ugyanis, hogy Lengyelországot nyugaton akarják kárpótolni. Ezt úgy lehet magyarázni, hogy egy szovjet befolyás alatt álló lengyel kormány bírná ezeket a területeket és így azt Oroszország érdekében is lehetne hasznosítani. Ez a törekvés valóban az orthodox egyéni külpolitikának volna a megnyilatkozása, amely még olyan szempontokon is túlteszti magát, mint a zárt települési terület tiszteletben tartása, amelyekét pedig az utolsó évtizedekben — ha nem érvényesítettek is minden téren — mint általános külpolitikai elvet elfogadtak.

Smuts beszéde sokfelé valóságos megrökönyödést keltett, hiszen egészen más jövőt helyezett kilátásba, mint amilyent a moszkvai és teheráni konferenciák sejteni engedtek. Rögtön megindult tehát a találgatás, vajjon Dél-Afrika miniszterelnöke mint az angol hadikabinet tagja az angol kormány gondolatait fejezte-e ki, vagy pedig egyéni fantáziájának engedett szabad folyást? A beszéd nyilvánosságra hozatala után nemsokára eltávozott Londonból. Ez a körülmény és a francia kérdésben elfoglalt

álláspontjának a kormány részéről történt bizonyos fokú dezavválása egy ideig azt a benyomást keltette, mintha beszéde valóban legegységesebb szemléletének lett volna kifejezője. Azonban ha nem is mindjárt hivatalos angol részről, de az érintett nyugateurópai kis államok londoni államférfiai hamarosan reflektáltak Smuts gondolataira és bizony nagyon komolyan is vették.

Először a londoni holland kormány külügyminisztere, van Kleffens, foglalt állást. Hollandia szerinte nem hajlandó a Britbirodalomba beolvasolni, amiről egyébként nem is volt szó, az együttműködés gondolatát viszont örömmel üdvözi. Kleffens azonban Smutsnál is tovább megy és a szoros együttműködést az Egyesült Államokra is ki akarja terjeszteni.

Nyugaton — úgymond — az Egyesült Államok, Kanada és a többi brit domínium között erős kapcsolatok alakulhatnak ki, ez a csoport képezné az arzenált és az erőtartalmat. Anglia volna a légi támaszpont, a nyugateurópai kontinensen pedig Hollandia, Belgium és Franciaország hídfőt alkotnának. Ennek a hatalmas nyugati bloknak keleten Oroszország volna a partnere.

Pierlot belga miniszterelnök is nyilatkozott. Szerinte az általános békeszervezetben Belgium és Hollandia, sőt Luxemburg, Nagy-Britannia és Franciaország oldalán lényeges elemet alkotnának. Nagy-Britannia számára nincsen állandó biztonság, amíg a kontinensen nem rendelkezik éber előőrssel.

A skandináv államok elhelyezkedése az új világpolitikai helyzetben még nincsen kellően tisztázva. Túlságosan közel vannak Oroszországhoz, semhogy olyan kombinációba mernének belemenni, amellyel Moszkva bizalmatlanságát felkeltenék. Emlékeztet, hogy a finn-orosz háború után milyen nyomást fejtett ki a szovjetkormány egy kialakuló skandináv blokk ellen. Hambro norvég miniszter számol is Moszkva ellenvetésével, ezért véleménye szerint Norvégiának távol kell tartania magát „exkluzív szövetségektől” és „regionálisan korlátozott szervezetektől”. Egyedül az az univerzális új népszövetségtől várja Norvégia biztonsági kérdésének megoldását. Ezzel szemben egy másik norvég államférfi, Trygvie Lie, már az északatlanti államok szövetségéről szólott. A Szovjetbirodalommal jó kapcsolatokra törekszik, azonban az Egyesült Államokkal szeretné garantáltatni északi blokkját.

Ismeretlen a hivatalos Angliának és a francia algíri bizottságnak az álláspontja. Ez utóbbi számára természetesen nem volt sürgős az állásfoglalás. Egyébként is De Gaulle a szovjetkormány részéről olyan értékes diplomáciai támogatásban részesül, hogy nem volna célszerű Moszkva bizalmatlanságát maga ellen felkelteni. Az angol kormány azonban ebben a kérdésben a jelek szerint feladja tartózkodó magatartását.

Legalább is Churchillnek ez év januári marakesi látogatásához londoni semleges megfigyelők ilyen kombinációkat fűztek. De Gaulle-lal való találkozását a londoni sajtó feltűnően meleg szimpátiával kísérte, holott az utóbbi időben ezzel a francia katonapolitikussal szemben bizonyos tartózkodást mutatott. Sok szó esett akkoriban az angol lapokban az „entente cordiale” újjáéledéséről, amit sokan úgy magyaráztak, hogy Churchill erősebben Angliához szeretné kötni Franciaország jövő sorsát. Oroszország ugyanis már hónapok óta erősen közeledett az algíri felszabadító bizottsághoz és általában sokkal nagyobb hajlandóságot mutatott De Gaulle-ék provizórikus kormány-jellegét elismerni, mint az angolszászok. Benes moszkvai látogatása után sokan úgy látták, mintha a szovjetkormány egy Moszkva-Prága-Páris tengely létrehozatalán munkálkodnék. Ilyen körülmények között határozhatta el magát Churchill, hogy a Smuts-féle gondolat gyakorlati megvalósításának lehetőségeiről tapo-

gatódzik De Gaulle-nál. Az igazság érdekében meg kell azonban állapítanunk, hogy eddig hivatalos angol részről erre vonatkozólag semmiféle konkrét nyilatkozat nem történt. Mindez kombináció, a jelek szerint azonban nem alaptalan.

Bár az oroszok Moszkvában és Teheránban megegyeztek az angolszászokkal, hogy a háború után is együttesen fognak világpolitikát csinálni, és az sem lehet kétséges, hogy a különböző mérvadó angolszász nyilatkozatok a három hatalom maradandó világpolitikai tengelyéről csak azért hangozhattak el, mert Moszkva ilyenirányú ígéreteket tett, maguk az oroszok, amint az elmondottakból következik, mégis regionális alapon egyéni külpolitikát követnek. Smuts javaslatából és a nyugateurópai államférfiak állásfoglalásából viszont következik, hogy Londonban kezdik ezt az orosz politikát leszámítolni. Nyilvánvaló, hogyha a fejlődés valóban ezt az irányt veszi, az angolszászok és oroszok között a bizalmatlanság oly fokot érhet végül el, hogy az együttműködés a tervezett formában lehetetlenné válik. Mert hiszen, ami most keleten határozottabb formában, nyugaton egyelőre csak tapogatózva történik, az érdekszférának minden jelét magáh viseli, amiről pedig Cordell Hull azt mondta, hogy erre csak a boldogtalan múltban volt szükségük a nemzeteknek, hogy általa biztonságukat és érdekeiket megvédjék.

Akármilyen feltűnőnek látszik is a moszkvai és teheráni konferencia eszméitől való eltávolodás és bármennyire igyekszik a semleges sajtó ebből végső következtetéseket a jövő angolszász-orosz együttműködésre levonni, éppen az a körülmény, hogy ez a látszólagos fordulat ennyire hirtelen bekövetkezett és pedig olyan időben, amikor a nyugati hatalmak az oroszoknak tett katonai ígéretüket még be sem váltották, kell hogy a túl gyors következtetésekkel szemben bizonyos óvatosságra intsen. Az oroszok helyzete sem ma, sem előreláthatólag a háború után sokáig nem lesz olyan, hogy minden komolyabb kár nélkül az angolszászok bizalmatlanságát vagy éppen ellenszenvét felkelthetnék. Angolszász segítség nélkül az orosz föld újjáépítése csak igen lassú tempóban haladhatna előre. Ugyanakkor az angol-amerikai szoros együttműködés ma már nem kétséges, és mennél nagyobb nehézséget támasztanak az oroszok, annál szorosabb lesz. Márpedig ez a két hatalom olyan katonai és gazdasági erőt jelent, hogy az oroszoknak minden észszerű érdekük azt diktálja, hogy a jóviszonyt fenntartsák. Az orosz politika eddig nem azt a benyomást keltette, mintha minden alapos számítás nélkül, fanatikus vaksággal követne bizonyos célokat. Nem valószínű tehát, hogy egy ilyen számára is kétségtelenül sorsdöntő kérdésben nem a rideg megfontolás, nem az erőviszonyok mérlegelése, hanem egy irracionális cél vezetné.

Valamilyen magyarázatot azonban mégis csak kell keresnünk, mert hiszen a tényleges helyzet tele van ellentmondással. Lehet, hogy a rejtélyt a következő okoskodás felfedi: Az oroszok nem zárkoznak el az angolszászokkal való állandó együttműködéstől. De éppen mert ezek hatalmi és gazdasági tekintetben felette állanak az oroszoknak, utóbbiak attól félnek, hogy majd teljesen az angolszászok járszalagjára kerülnek. A hatalmi tengelynek tagjai lesznek ugyan, de csak mint „junior partner“, mint szegény rokon, aki mindenben a gazdagabb félhez kénytelen alkalmazkodni. Ez a helyzet az oroszok számára valószínűleg azért is nyugtalanító, mert hiszen még sokáig nem fogják levetni azt a bizalmatlanságot, amit a velük ellentétes társadalmi-politikai rendszer bennük kiváltott. Elsősorban tehát saját pozíciójukat akarják a hatalmi tengelyen belül megjavítani, hogy ne csak papiroson, hanem a valóságban is egyenrangú partnerek legyenek. Ennek egyik feltétele kétségtelenül a nagyobb gazdasági függet-

lenség. Ezt viszont legalább részben el lehetne érni azáltal, ha a keletközép-európai iparvidékek valamilyen formában orosz befolyás alá jutnak és az orosz újjáépítés szolgálatába lesznek állíthatók. Felfogásunkat megerősíti az orosz alkotmányreform, amely az egyes szovjetköztársaságoknak messzemenő külpolitikai önállóságot biztosít. A világsajtó joggal úgy magyarázta ezt a lépést, hogy a szovjetkormány általa diplomáciai pozícióját akarja a szövetségesekkel szemben megjavítani.

Bizonyos, hogy az angolszász-orosz együttműködés tele van és tele lesz problémákkal. Azonban az együttműködés szándéka mindegyik érdekelt fél részéről mégis megvan. Nem lehet tehát, de nem is ajánlatos ezért felületes benyomások alapján végleges ítéletet mondani e politika jövőjéről.

TÖRÖK ÁRPÁD

AGRÁRPROBLÉMÁK

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI TERMELÉS a második világháborúval ismét olyan konjunktúrális helyzetbe került, mely fejlődési rendellenességeit csak igazolta. Mezőgazdaságunk legjellemzőbb vonása az extenzivitás, ami abban nyilvánul meg, hogy inkább gabonaféléket, kisebb mértékben kapásokat, ipari növényeket csak újabban, a háborús rendeletek hatására, intenzív kultúrára utaló növényeket pedig nem, vagy nagyon ritkán termelünk. Az utolsó békeévek átlagában a szántóföldi terület háromnegyed részén extenzív jellegű növényeket termeltünk, aminek gazdasági és főleg szociális vonatkozásai a magyar életben szinte kezünkkel kitapogathatók. Szegénységünknek ugyanis ez a legfőbb oka. A gabonát termelő nagy- és kisbirtok mai árral számolt bruttó bevétele katasztrális holdanként gabonából alig több 300—350 pengőnél s ez még a közvetett értékesítéssel, nevezetesen ipari feldolgozással vagy állatok tartásával, hizlalásával sem emelkedik a kétszeresére. Ne csodálkozzunk tehát, hogy parasztságunk zöme szegényen él s az uradalmakban dolgozó cselédek és részesmunkások, valamint napszamosok életszínvonala szintén alatta marad annak, amit méltán megkövetelhetünk. Az extenzív termelés a múlt örökségként maradt reánk s a második világháború tömegélelmezési problémáit csak, úgy lehetett megoldani, hogy a mezőgazdasági termelés struktúráját változatlanul hagytuk.

Ez a háborús, illetve konjunktúrális igazolás csak ezekre az évekre szól. Nem folytathatjuk a háború végével ott, ahol 1939-ben abbahagytuk, mert különben szegénységünk végzetesen stabilizálódik. A magyarság etnikai bázisát alkotó trianoni országban a népsűrűség elérte négyzetkilométerként a százat, a mezőgazdasági lakosság zsúfoltsága némely tájon, így például a Nyírségben vagy a Mátra—Bükk lejtőitől délre Ceglédig, azután Zalában ijesztő. Mindezek a nyomasztó jelenségek kötelezően írják elő számunkra, hogy már most foglalkozzunk a megoldás lehetőségével és ne akkor kezdjünk tervek készítéséhez, amikor azok végrehajtására kell majd gondolnunk. A magyar mezőgazdaság patriarchális elemei a termelés extenzivitását szabják meg, nem is tudunk eredményesebben gazdálkodni, míg a modern üzemszervezést el nem végezzük. A gazdasági cselédekkel bajlódó, állati energiával termelő, gépektől idegenkedő mezőgazdaság nem áll-

hatja meg a helyét a háború után feltétlenül beköszöntő nagy versenyben. Az első világháború után az alacsony amerikai gabonaárakkal, majd később egy időben a szovjetdömpinggel kellett megküzdenünk s olyan katasztrófálisan eladósodott a magyar birtoktársadalom, hogy csak állami beavatkozással lehetett a teljes pusztulástól megmenteni. A második világháború után, ha nem is mindjárt azonnal, ismét számolhatunk az amerikai versennyel, de még inkább majd a szomszédságunkban kibontakozó második Amerikával, Ukrajnával, mely a gépesítés minden csodájával ontani fogja az olcsó gabonát és a mi emberi-állati energiával termelő, korszerűtlen mezőgazdaságunk még az előbbinél is rosszabb helyzetbe kerülhet.

A nyugateurópai iparvidék, a világ legsűrűbben lakott tája, a gazdasági élet centruma minden bizonnyal hamarosan kiheveri a háborús pusztításokat és megint normálisan teljesítheti feladatát, végezheti funkcióit. Ez a terület idővel egyetlen nagy kertvárossá lehet, amelynek a tövében, itt Kelet-Közép-Európában a legnagyobb örökség lenne kitartani az extenzív termelés mellett. Kenyérrel és részben hússal ellátja majd a két Amerika, Dél-Afrika és Ausztrália, ellenben gyümölcsöt, zöldséget, baromfit, tojást és elsőrendű húsárut csak innét kaphat, a mi vidékünkön és Dél-Európából. A magyar mezőgazdasági termelést ennek megfelelően kell átállítani. Az átállítás problémájában minden rendű és rangú politikus és reformer ma már jóformán teljesen egyetért, ritka az olyan szakember, aki nem érti meg az új helyzeti energiákkal járó követelményeket és feladatokat. A megoldás tekintetében azonban nem tapasztalható ilyen nagy egyetértés. A megoldásnál ugyanis olyan tehertételekkel kell számolni, melyeket a racionális, tisztára a közgazdasági törvényekre támaszkodó gondolkodás vagy üzemszervezés nyugodtan elejthet, kikapcsolhat, de amelyeket a nemzetpolitikai irányelveket valló, a magyarság átfogó érdekeit tekintő megoldásra törekvés nem hagyhat szó nélkül.

Ezzel a háborúval nemcsak a mezőgazdasági termelés került válaszüíra, hanem maga a magyar nép is történelmének legdrámább periódusához érkezett el. Ismételt nagy veszteségeink a történelem folyamán eléggé megritkították sorainkat, apasztották létszámunkat, nem játszhatunk tehát könnyen az emberanyaggal: minden magyarért, minden magyar életért felelősek vagyunk. Azt pedig minden romantika nélkül, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy magyarságunk őrizője a múltban és a jelenben főleg a parasztság volt, tehát az etnikai bázis parasztságára nagyon kell vigyázni, itt olyan változásokat kell eszközölni politikánkban, társadalmi struktúráinkban és gazdálkodásunkban, hogy kedvező feltételei legyenek az életnek. Ez az a szempont, amire tekintettel kell lennünk a mezőgazdasági termelés átszervezésénél, az üzemi reformok megvalósításánál.

Rendezni kell a nép és a föld viszonyát minden áldozatok árán, földhöz kell juttatni minden rászoruló és arra érdemes magyar embert, hogy a magyar férfiak erdeje álljon ellent minden viharak, amely ezt a tájat érheti. Nem szabad kicsinyes, egyéni érdekek miatt elébe vágni a nagy rendezésnek és amikor a földbirtokpolitikai kérdéseket megoldottuk, megkezdhetjük az új üzemek szervezését. A mezőgazdasági termelés belső törvényszerűségei és külső adottságai folytán jóval később ismerkedett meg a gépekkel, mint az ipari termelés. Nehezebben is tudták a konstruktőrök a mezőgazdaság igényeinek eleget tenni, mert míg a gyárban a gépek stabilitása a fontos, addig a mezőgazdaságban a legszükségesebb munkaerőgépeknél éppen fordítottan a labilitás, a mozgás az előírt követelmény. Azután meg a külső munkák elvégzése, a terepviszonyok, a termelés folyamatosságát megszakító természeti jelenségek és még sok-sok akadályozó körülmény miatt nehezebben lehetett a mezőgazdasági termelést mechanizálni. Minden

népnel patriarchális agrárformák alakultak ki s azok lebontása még a legracionálisabban gondolkozóknál is nehéz probléma volt. S amikor már megfelelő gépek állottak a mezőgazdasági termelés rendelkezésére, azonnal fölmerült a legakutabb probléma, amelyiket mindezüdig tökéletesen még nem sikerült megoldani: az üzemszervezés. Az ipar könnyen megbirkózott ezzel a problémával, a kézműipari műhely gyárrá alakult s a szervezési feltételeket a rentabilitás elve szabta meg. A termelést nagyjából függetlenítették azoktól a tényezőktől, melyek a mezőgazdasági termelésnél hátrányt jelentenek. Az iparban egymás-mellé állíthatók a gyártási folyamatok és az egészet összefogó üzem központi irányítása a legtökéletesebb mechanizmust biztosíthatja. A gyár különben is egy-egy iparcikk termelésére rendezkedik be: a mezőgazdaság több termelési ág organikus kapcsolatát teremti meg s így az üzemszervezés és az irányítás sokkal bonyolultabb. Hosszú kísérletezések után végre mégis csak sikerült kialakítani azt a mezőgazdasági üzemformát, amelyről ha még nem mondhatjuk is el, hogy tökéletes, de az adottságok határára belül célszerű és fejlődésre képes.

A magyar szóhasználat birtok-nak jelöli meg a mezőgazdasági termelés kisebb vagy nagyobb egységét. Az újabb elnevezés az üzem. Nem véletlen ez az elnevezésbeli különbség. A birtok a személyhez kapcsolódó tulajdonjog, ami örökléssel vagy pedig elajándékozással, illetve adás-vétellel változik meg. Akár egyik, akár másik vagy a harmadik eset áll fenn, a tulajdonos legtöbbször nem a racionális közgazdasági elvek szerint rendezkedik be, hanem hagyományoktól terhelt, környezetének terrorjával küszködve termel. A nagybirtok többé-kevésbé kivételt jelent e szabály alól, de a kisbirtok a korszerűtlen gazdálkodás minden átkát nyögi. A birtok tulajdonképpen ma már a szakkörök előtt úgy szerepel, mint a korszerűtlen termelési egység, amely ismeretlen tényezőkkel termel, számtartási könyveket nem vezet, a termelési költségekkel nincs tisztában, anyagát, a földet összetételében nem ismeri, ki van szolgáltatva a természetnek és a véletlenek sora szabja meg eredményeit. Ezzel szemben az üzem a korszerű termelési egység. Kalkulál, a legújabb természettudományi felfedezéseket alkalmazza, a költséges üzemágakat kikapcsolja s a természettől amennyire lehet, függetleníti magát: hagyományok és a tudatlanság terrorja nem akadályozzák. Az új magyar agrárpolitika legnagyobb feladata majd az lesz, hogy a birtokokat üzemekké szervezze.

A korszerű mezőgazdasági termelés géppel történik. Gépek nélkül nem lehet annyit produkálni, hogy az emberiség szükségletei kielégíthetessenek. Az ipari termelés gépesítése szédítő arányokban megy végbe. A gőzgép feltalálásától az első világháború kitöréséig tízmilliárd ember munkaerejét produkáló gép állt a termelés szolgálatába, az utolsó két évtizedben a gépi munkaerő megkétszereződött s ma már húszmilliárd ember munkaerejét végző gépek dolgoznak az egész világon. Magyarországon is hasonló a fejlődés. 1921-ben 826.000 lóerő, 1936-ban már 1,633.000 lóerő termelt. A gépi erő mellett mind nagyobb népi erőt is hódít el az ipar s közismert, hogy a nyugati államok lakosságának hetvennyolcvan százaléka az iparban vagy kapcsolt részeiben foglalatoskodik. Nálunk is felismerhető ez a folyamat, a falusi lakosság behúzódik a városokba és iparunk olyan biztatóan fejlődik, hogy minden reményünk meg van arra, hogy lassan iparosállam leszünk. A húszas évek elején a magyar gyáripár 12 millió ember fizikai erejét teljesítő gépekkel rendelkezett, a harmincas évek közepén már 24 millió ember munkaerejét adták a gépek. Mezőgazdaságunk szomorúan lemaradt. A húszas években tízmillió, a harmincas évek közepén pedig csupán tizenkétfélmillió ember munkáját elvégző gépekkel termelt. Míg a harmincas évek közepén egy ipari munkást 90 ember erejét teljesítő gép segítette, addig a mezőgazdaságban egy embert csak 6 ember erejű gép segít. (Adorján János adata.) Ez az

aránytalanság terméseredményeinken, a 6—8 mázszás átlagterméseken meg is látszik. Gépesíteni kell a magyar mezőgazdasági termelést, hogy felszabaduljunk a patriarchális kötöttségek alól és teljes emberré emeljük a magyar parasztot.

A mezőgazdasági üzem a gépesítéssel kapta a nehezen kialakult, jellegzetes mai formáját. Azok az államok, amelyeket politikai vagy gazdasági okok kényszerítettek arra, hogy egész mezőgazdasági termelésüket és agráréletformájukat megváltoztassák, Amerika és Szovjet-országnak, a sablonosan-mechanikusan végezhető mezőgazdasági munkákat elválasztották az intenzív termelési ágaktól és így a mezőgazdasági üzem két körre, a belső és a külső üzemkörre határolódott el. A külső üzemkör a falu vagy a gazdaság határa, ahol gépek beállításával a szántástól a betakarításig mindent mechanikusan végeznek. A külső üzemterületen az emberi és az állati munkának már nincs szerepe, vagy csak annyi van, — az embernek! — amennyi a gépek beállításához és karbantartásához, kezeléséhez, vezetéséhez szükséges. A különlegesen szerkesztett gépek a legtökéletesebb munkát végzik s lassan a termelésnek teljes egészében ipari jelleget kölcsönöznek. Gabonafélék, kapások, ipari növények és takarmányfélék termelésére szorítkozik a külső üzemkör, a belső üzemkör pedig feldolgozza vagy közvetve értékesíti a kint termelteket.

A belső üzemkör legfőbb feladata az állattenyésztés, a gyümölcs- és zöldségtermelés. Itt már nem lehet sablonosan végezni a különböző munkákat, gépekre itt is szükség van, de az emberi munka megtartja elsőbbségét, kvalifikációját. A belső üzemkör nagyon intenzíven termel s individuális terület marad a birtokos vagy a birtokosok számára. Az új mezőgazdasági termelésnek ugyanis a legelső feltétele a nagyüzemi keret. A gépek jövedelmezőségét csak úgy lehet biztosítani, ha munkaképességüket teljesen kihasználhatják és ehhez szükséges a kisebb gazdaságok összevonása nagyobb egységekké. Észak-Amerika farmerjei részvénytársaságokat vagy nagy mezőgazdasági bérleteket alakítottak. A külső terület egységes művelés alá esik, a belső üzemkör magántulajdon. A szovjetalkotmány is a birtokok kollektivizálása után kénytelen volt minden parasztnak egy hektárnyi magánterületet engedélyezni, az amerikai farmer a háza körül néhány hektárt szintén magánkezelésben tart meg. Az üzemeknek ez a kettéválása megfelel a mezőgazdasági termelés minden követelményeinek s egyúttal kielégíti a politikai vagy birtoklási igényeket is.

A háborús konjunktúra a magyar mezőgazdaságot is összehozta a gépekkel. 1935-ben kereken 7.000 traktort és 18.000 cséplőgépet írtak össze a trianoni országban. Bevonulásokkal és a városbaözönléssel munkás-kéz nélkül maradt a mezőgazdaság és a gazdák kénytelenek voltak a nagybirtokokat utánozni: hamarosan megbarátkoztak a gépi termeléssel. A huszonnyolcas évek nagy konjunktúrája már megismertette a falut a traktorokkal. Akkor az volt a baj, hogy a 30—50 holdakon nem lehetett kihasználni a traktorok munkaképességét, az év nagy részében a fészerekben rozsdásodtak és a gazdáikat felesleges adósságokba verték. Azok az öntudatos, tanult parasztok, akik mostanában traktorokat vásárolnak, összeállnak, géptartó szövetkezeteket alapítanak s közösen használják a legnélkülözhetlenebb művelési eszközöket. A földművelésügyi kormányzat is elősegíti a géptartó szövetkezetek alakulását s ezzel a felismeréssel a magyar parasztság megtette az első lépést az új üzemi gazdálkodás felé. Elkerülhetetlen nálunk is, hogy az üzemeket ketté ne válasszuk. Ahogy a magyar ipar nagyon okosan mindig elfogadta és alkalmazta az ipari termelésben jelentkező változásokat, újításokat, ugyanúgy a magyar mezőgazdaságnak is lépést kell tartani a külfölddel s ha mi nem vállalkozhatunk is kísérletezésekre, mert ahhoz szegények vagyunk, legalább az eredményeket fogadjuk el és politikai okokból ne tiltakozzunk a művelési és szervezési technikának, forradalmi újításai ellen. A magyar nép egyéniségének megfelelően a külső üzemterületet szövetkezetiileg kell megszervezni s lehetőleg 1000—1500

holdas egységekbe kell összefogni a kisebb gazdaságokat, így jobban kihasználhatják a gépeket és eredményesebben termelhetnek, a belső üzemi körben, a saját portájukon: gazdasági udvarokban, kertjükben, gyümölcsösükben, szőlőjükben továbbra is egyénileg gazdálkodhatnak, baromfiakat egyénileg tarthatják, sertéseiket, marháikat, lovaikat is egyénileg nevelhetik, persze szakképzettségük állandó fokozásával, tudásuk és ismereteik bővítésével. Nem idegen ez a gondolat a magyar nép előtt, hiszen a jobbágyidőkben csak a belsőség, az egy holdnyi beltelek volt állandó használata a jobbágyoknak, tulajdonképpen telke a szokásos évenkénti nyilazással a határnak mindig más és más részére került. Ez a birtoklási rendszer mélyebben belenyúlt a magánjogi érdekekbe, mint a szövetkező* -tilig megszervezett határ, ahol mind az új, mind a régi birtokosok telek-könyvileg biztosíthatják tulajdonukat, csupán a művelés érdekében szövet-keznek.

Hátra volna még arra az esetleg fölmerülő kérdésre felelni, hogy mi lesz akkor, ha a gépek akadálytalanul bevonulnak a magyar mező-gazdaságba és az ipar is visszaadja a konjunktúrával megnövekedett emberanyagát a falunak s a faluban is ott vannak téli időn a foglalkozás-nélküliek? Erre csak azt felelhetjük, hogy a patriarchális munkáltatás csődjét magunk előtt láthatjuk, amikor a cseléd szabad bér munkás, a szabad bér munkás még városi dolgozó akar lenni, nem is fogadhatjuk el a hajnaltól késő estig tartó munkanapokat, csökkenteni kell a munkaidőt s a termelési költségek céltudatos leszorításával olcsóbbá kell tenni a meg-élhetést. Így mindenkinek lesz helye ebben az országban. A külső üzemi kör gépekkel csak annyi gabonát termeljen, amennyi az ország kenyérszük-ségletét fedezi, a felszabaduló területeken több takarmányt, kapást és ipari növényt vessünk, a belső üzemi körben pedig a nyugateurópai ipar-vidéknek kalóriát és vitamint produkáljunk. Persze ma még nehéz konkrét tervet készíteni, mert hiszen nem tudjuk, mivel számolhatunk, minek nézünk elébe, ebben a rövid áttekintésben inkább csak érzékeltetni akartuk a problémákat és elő akarjuk készíteni a vezetőket és a vezetetteket az esetleges nehézségekre és lehetőségekre.

KOVÁCS IMRE

HÍRÜNK A VILÁGBAN

EZEN A CÍMEN nemrégiben egy folyóirat vitát indított meg arról, hogy miként lehetne a külföld véleményén keresztül a magyarság önkritikáját előmozdítani. A vitában napilapok hasábjain is többen résztvettek. A cikkekből nyilvánvaló ugyan, hogy a szerzők a rossz vélemény mellé a jó vélemény feljegyzését is szükségesnek tartják, de jó hírünk valahogy elsikkadt, sőt annyira rossz színben tűnünk fel, hogy Illyés Gyula felkiált: „El tudjuk-e viselni?” Mintha bizony Szekfű Gyula, Eckhardt Sándor és mások tanulmányaiból nem tudná még az az olvasva gondolkozó magyar is, aki nem járt külföldön, hogy mi minden rosszat mondanak rólunk odakinnt. Azért még nem lesz hosszabb az orrunk, mert egy idegen azt mondja, hogy nagy. Szinte érthetetlen, hogy Illyés csak a fennhéjázó megalomániás magyart látja, pedig ha valaki, akkor ő ismeri a magyart és tudja, hogy a felszínes öndicséret mellett,

talán a legerősebb önkritikával, önvádig és önmarcangolásig menő lelkiismeretességgel vizsgálja nemzetének tetteit és egyéniségének jellemvonásait.

Az önkritika, gyakoroljuk azt idegen vélemény fényében, vagy gyónás keretében, vagy annak moderm pénzelt alakja: pszichoanalízis nyomán, csak akkor vezethet megbízható eredményre, ha az ut audiatur et altera pars, a pártatlan bűnvádi eljárás alapelvét az önkritika során is alkalmazzuk. Ez esetben, amit meg kell hallgatnunk, szomszédaink híre a világban.

Ha önvizsgálatra alkalmassá akarjuk tenni a külföld véleményét, akkor négy rubrikát kell vezetnünk. Legyen az elsőben a rólunk alkotott rossz vélemény, a másodikban szomszédainkról adott rossz vélemény, a harmadikban jó hírünk a világban és a negyedikben szomszédainkról mondott jó vélemény. A sorrend nem fontos, lényeg az, hogy tudjuk mindazt a jót és rosszat, amit rólunk és szomszédainkról mondanak. Csak így láthatjuk és mérhetjük le hírünket a világban, akármilyen szigorú, de helyes mértékkel. Így aztán el is bírjuk és hasznunkra is válik.

Az emberek általában több rosszat mondanak egymásról, mint jót. Így van ez a nemzetek között is. Ami rosszat rólunk elmondanak az idegenek — vagy saját magunk — azt elmondják szomszédainkról is. A törökökről sok rosszat mondtak és írtak, mégis nagy becsben állanak mostanában. Igaz, keserű vigasz, hacsak azt állapíthatjuk meg, hogy hírünk nem rosszabb, de legalább ez megvéd bennünket a túlzástól, ami e téren igen veszedelmes következményekkel járhat.

Ha Illyés Gyula szégyenről, megalázásról, Keresztury Dezső felháborodásról, keserúségről beszél, akkor miért nem mondják el azt is, hogy néha milyen jót nevettek a „Hírünk a világban“ operettszerű, vagy rémdrámái szövegén. Illyésnek éppen az egyik nagy érdeme, hogy a magyar nép egészséges humorérzékét adja vissza műveiben. Ez a humorérzék veszély esetén sem hagy el bennünket. Miért nem írták meg azt is a cikkírók, mi volt az érzésük akkor, mikor külföldön akár zárt társaságban, akár irodalmi, akár tudományos, akár politikai aeropág előtt megverekedtek becsületes ellenfeinkkel, vagy küzdöttek kíméletlen ellenséggel és sikerült nekik megvédeni a magyarok hírnevét? Mert bizonyára ez is sikerült néhanapján. Nem kételkedem abban, hogy nem büszkeség és diadalmármor vett rajtuk erőt, de abban sem kételkedem, hogy valami megnyugvást, vagy vigaszt talán éreztek és ha szomorúság maradt bennük, akkor valószínűleg arra vonatkozott, hogy bizony sokszor könnyebben tudjuk megvédeni igazunkat idegenben, mint itthon magunk között.

Mikor Illyés Gyula azt mondja, hogy a „népek hazája Herdertől Seton-Watsonig terjedő értesülésekre emlékezve végigméri a magyart“, akkor nyilvánvalóan nem gondolt arra, hogy Seton-Watson mellett ma már — és reméljük még — ott áll a fiatalabb és lendületesebb, de nem kevésbé tekintélyes Macartney, aki könyveiben ugyan leszedte rólunk még a szenteltvizet is, de mégis vágyakozik a régi Magyarország után, mert úgy látja, hogy annak keretében megjavított politikai rendszerben lehet biztosítani a Kárpátmedencében lakó népek gazdasági és kultúráiig fejlődésének legmagasabb foka. Azt sem példázta senki, hogy Seton-Watson Trianon óta nagy nyilvánosság előtt szóban és írásban beismerte, milyen nagy csalódás érte őt a trianoni rendezés nyomán nagygyá lett istápoltojai, elsősorban a románok és szerbek részéről, mert — amint kijelentette — „The underdog has become an upperdog“ (Az ver most, akit mint kuttyát vertek). Arra sem emlékeztetett senki, hogy Seton-Watsont Jugoszláviából kitiltották, a szlovákok összetörték emléktábláját

és Romániában sem volt szívesen látott vendég, amióta a románok történelmét megíró nagy munkájában a dáko-román elméletre kimondotta, ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes és akaratlanul a leghatásosabb paródiáját adta Nagyrománia keletkezésének munkája végén között biblikus idézettel: Nagyrománia a világháború romjain váratlanul jelent meg előttünk, „váratlanul jött és észrevétlenül, mint a tolvaj az éjszakában.“

Illyés főleg a franciák megnyilatkozásaiból és ott szerzett tapasztalataiból vonta le következtetéseit, Keresztury viszont németországi tapasztalataiból. Ezeknek az országoknak a közvéleménye, de az egyének véleménye is, legnagyobb részt a politikai érdekeknek megfelelően országuk általános külpolitikájának, vagy pártpolitikai szemléletüknek vetületében alakult ki.¹ Ez talán nem annyira meglepő a módszeres Németországban, de annál inkább az individualista Franciaországban, ahol politikai, irodalmi és művészeti vélemények oly különbözőek és ahol az egyéni véleményalkotás oly magas fokot ért el. Külföldiekről, aki általában válogatás nélkül „sale météque“ a Quartier Latinban, ezt a változatosságot nem találjuk meg. Tudjuk, hogy a francia történelemkönyvek és földrajzönyvek sem tartoznak a legmodernebbek közé, hiszen az 1922-es kiadású Larousse-ban Kolozsvár még mint magyar város szerepel. De Franciaország Összeomlott. Egyenlőre tehát ottani rossz hírünk nem árthat és nem is kell vigaszul felhozni azt, hogy miként beszélnek a franciák az angolokról, vagy az amerikaiakról.²

Viszont a semleges országokban, avagy Angliában és Amerikában az emberek is és a könyvek is elég szép számban igyekeznek a tárgyi igazságot keresni és feltárni. Teszik ezt anélkül, hogy országuk politikai érdekei befolyásolnák szempontjaikat. Maga Seton-Watson, mint fiatal idealista oxfordi diák indult el középeurópai és balkáni útjaira, amelyeken szerzett tapasztalatai alapján írta meg könyveit az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségi kérdéseiről, hogy talán azt bizonyítsa, hogy Oxford nem mindig — ahogy híre járja — a veszett fejsze nyelét akarja megmenteni. Seton-Watson könyvei csak később álltak az angol politika szolgálatába, főleg akkor, midőn Seton-Watson a háború alatt az Osztrák-Magyar Monarchia elleni propagandaosztály vezetője lett az angol külügyminisztériumban. Azonban még ekkor sem javasolta a Monarchia feldarabolását, hanem csak federalizálását. A felbomlás nagyrésztben már a Monarchia elerőtlenedésének volt következménye és ebben nagyobb szerepe volt az önbizalom legyengülésének, mint rossz hírünknek. Seton-Watson könyvei mellé is felsorakoztak Macartney írásain kívül olyan könyvek, amelyek szomszédainkat — rólunk említést sem téve — bizony nem kímélik. Vegyük csak kézbe a Camegie-alapítvány által az első világháború történetéről kiadott nagy munkának román kötetei közül Mitrany román eredetű angol egyetemi tanár hatalmas művét: „The Land and Peasant in Rumania“. Ebben nemcsak az 1914 előtti román állapotokat nevezi a legszánalmasabbnak Európában, hanem az 1918 utáni Románia politikáját, a román középosztály jellemét, a társadalomtudomány tárgyilagos szemszögéből megítélve igen lesújtó kritikában részesíti. Mitrany minden reményét a nemzeti parasztpártba helyezte. Könyve végeredményben a világ közvéleménye előtt a parasztpárt programjának helyességét és uralmának szükségét akarta bizonyítani, de e téren Mitranyt is súlyos csalódás érte,

¹ L. a Szekefi Gyula szerkesztette »Mi a magyar?« c. kötetben a »Magyarság külföldi arcképe« c. fejezet konklúzióját, 134. l.

² Ma már újra elég jelentős a magyarral rokonszenvező megnyilatkozások irodalma Franciaországban is. Szerk.

midőn Maniu-ék paktumot kötöttek Codreanuval és rövid néhány év alatt újból kiejtették kezükből a hatalom gyeplőjét. Mindaz, ami Romániában történt, éppenséggel nem javította hírüket a világban és akármennyire ügyeskedik is a románok propagandája, ezzel nem vonhatják ki ők sem magukat a hatalmpolitikai döntések alól. De ezt sem ócsárlásra, hanem a helyes mérték tartására idézem.

Noha a hírünk körüli vita még általánosságban mozog, mégis érdemes talán most még néhány példát felsorakoztatnunk annak az elszomorító képnek az ellensúlyozására, amelyet az eddigi nyilatkozatokból a külföldet nemigen járó magyar ember nyerhet.

Nézzük a semleges államok közül Hollandiát. Frankhamisítóink szégyenletes viselkedését nehezen ugyan, de ellensúlyozta a „20.000 kis magyar követ“, akik nemcsak kaptak, de adtak is, jóságot, igaz emberi értékeket jótévőiknek. Ismertem 15 éves magyar kisdíákot, aki falusi gyűléseken, vidéki lapokban világosította fel a holland parasztokat a trianoni békeszerződés igazságtalanságairól és magyarázta meg az akkoriban — amint ezt Keresztury Dezső megjegyzéséből is olvashatjuk — Berlinen keresztül az egész világban elsugárzott, a „vörös és fehér terror“ rémhíreivel beszennyezett magyarság sorsát. De ismertem 18 éves magyar diákot is, aki a XVI. és XVII. századbeli magyar teológusok nyomdokaiba lépve — akkoriban százsámra tanultak magyar diákok holland egyetemeken, akiknek nemesveretű emléke még ma is él — az egyetemi lapokban, de Hollandia vezető újságjaiban is ismertette a magyar kérdést és akusztikailag gyenge hatású, de erőteljes holland nyelven Petőfi Sándor verseit szavalta és ismertette a magyar irodalmat hozzáértő közönség előtt. A 20.000 kis magyar követ viselkedésére és megnyilatkozásaira sok mindenki felfigyelt a holland paraszttól kezdve a bicikliző holland királyi udvarig, köztük a hollandok nagy külügyminisztere, a híres reálpolitikus diplomata Van Karnebeek is. Magyar diákok előtt tette azt az emlékezetes kijelentését, hogy „Az emberiség többé-kevésbé mindig bajban van és a nagyhatalmak között megmaradnak a lappangó ellentétek. Nekünk kis országoknak, mint Magyarországnak és Hollandiának, feladatunk abban áll, hogy függetlenségünket a nagyhatalmak egymást kiegyensúlyozó erővonalában megőrizzük. Ézzel magunk, de egyben Európa érdekeit is szolgáljuk és ha ezeken az egymást egyensúlyozó erőkön alapuló európai egyensúly meginog, akkor nemcsak mi, de Európa is veszélybe kerül.“⁴ Valószínű, hogy Van Karnebeek nem volt túl rossz véleménnyel a magyar diákokról, ha ilyen kijelentésekkel tüntette ki őket.

Tudjuk, hogy a hollandus, svéd, vagy svájci tudósokat béketárgyalásokon mily előszeretettel kéri fel a nagyhatalmak szakértői vélemény adására. Ebben nemcsak az a szándék vezeti őket, amire Keresztury Dezső rámutatott, hogy politikai terveiket propagandisztikus szempontból pártatlan tudományos mezbe burkolják, hanem az az igyekezet is, hogy a társadalomtudomány fényénél tisztábban lássák a politikai, a társadalmi és a gazdasági elemek összefüggéseit, hogy aztán a rendezést saját jól felfogott érdekükben maradandóbb alapokra helyezhessék. E téren a kis nemzeteknek feladata nemcsak a propaganda vonalában fekszik, hanem abban rejlik, hogy saját helyzetük felismerését és feltárását a társadalomtudományok segítségével előmozdítsák. E téren bennünket terhelő mulasztások mutatkoznak talán legsúlyosabban. Általában — a komoly elismerést arató kivételektől eltekintve — túl sokról, túl keveset irtunk ahhoz, hogy szakértők tanuljanak belőle és túl sokat ahhoz, hogy a laikus elolvassa és okuljon. Minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk, hogy behozzuk a mulasztásokat, de ne feledjük, hogy az a „minden“ sem változtathat

sorsunkon, ha ebből nem az világlik ki, hogy belső értékünk építő erő és a döntő pillanatban nem álljuk meg a sarat.

A kis nemzetek a történelem során gyakran kerülnek „indifferencia zónákba“ és a nagyhatalmi erővonalak olyan érintkezési pontjaiba, amelyeknél azok egymást semlegesítik. Ha ezt idejében felismerik és idejében áldozatokkal bebizonyítják független államalkotó képességüket, fennmaradásukat biztosíthatják. A felismerés államférfim intuíció, a cselekvés és az áldozatkészség nagymértékben önismereten alapuló önbizalom kérdése. A „Magyar Csillag“ is nyilvánvalóan éppen ezt akarja erősíteni, de a cikkek bizony azt a benyomást keltik, hogy hírünk a világban olyan rossz, hogy ahhoz a jó már fel sem érhet. Aggodalommal példázzák a múltat és néznek a veszedelmek elébe, amelyek bennünket amiatt fenyegetnek, hogy rossz a hírünk. Helyes és épületes, ha összegyűjtjük az idevonatkozó értesüléseket és kellő mértékkel használjuk fel őket az önkritika elősegítésére, csak azt ne higyjük, se ne ejtsünk akár egy olvasót is abba a hiedelembé, hogy balsorsunkat rossz hírünknek köszönhetjük. Az csak indokolás lehet, de soha nem döntő tényező.

Nagyon gyakran mondjuk és gyakran igaz is, hogy az idő elmege a fejünk felett, de ne felejtsük, hogy az idő néha javunkra dolgozik. Ma is tapasztalhatjuk, hogy bizony történik egy s más, amiért magunkat olyan mértékben tesszük felelőssé és olyan mértékben vádoljuk, amikor magunk között vagyunk és amiről nem merünk beszélni idegenek előtt, hogyha nem fordultak volna az idők, bizony senkisémosta volna le rólunk a gyalázatot, amit mi kentünk magunkra és nem a századok.

Erős, de igaz mértékkel mérjük. Vegyük tudomásul, regisztráljuk pontosan a rosszat, de a jót is, amit rólunk és szomszédainkról mondanak, hisz éppen azért is vannak téves fogalmaink helyzetünkről a világban, mert keveset foglalkozunk szomszédainkkal és bizony kevés jót tudunk róluk. Csak így vezet az önkritika a valóság felderítésére, szolgál okulásunkra, erősödésünkre. Ismétlem, nem akarok mindenáron optimizmust hirdetni, nem hiszem, hogy az illuzionizmus hibájába esem és nem találok vigaszt abban, hogy talán csak olyan rossz a hírünk, mint szomszédainké, hanem hangsúlyozom, hogy maradjunk az önkritikánál és ne vonjunk le helytelen irányú következtetéseket rossz külföldi hírünkből. Az „audiatur et altera pars“ elve nemcsak az emberségesség, a pártatlanság követelménye, hanem a valóság felismeréséhez is elengedhetetlenül szükséges. Ne feledjük, hogy a magyar lelkiismeretvizsgálat önvád formájában milyen túlzásokra és rombolásokra ragadtatta már magát. Ady tétele: „Farkas esz meg, ördög esz meg, De megesznek bennünket“ — veszedelmes szakadék, amibe különösen manapság könnyen beleszédülhet sok jó magyar, ha kívülről is, belülről is a vád jutna túlsúlyra. Annál inkább kell vigyáznunk, hogy helyes mértékkel mérjük és ne homályosodjék el szemünk. Ha helyes a látásunk és jó a járásunk, elkerülhetjük a szakadékot, meglátjuk és elérhetjük Petőfi önbizalmát: „E felfordult világban még Isten az Isten és magyar a magyar!“

BUDAY KÁLMÁN

A SZÓ HALÁLA?

„Költők alapítottak eddig minden maradandót.“

Hölderlin

NAPI SAJTÓNK mind sűrűbben foglalkozik nyelvünk romlásával.

Több hírlapunk cikkek egész sorát szenteli ennek a kérdésnek.

A lényeghez tán egyik napilapunk „Ki ne mondja!“ c. cikksorozata jár legközelebb. A minden gondolkodásbéli fáradtság nélkül hozzáférhető, készen kapott, közkeletű, szajkószerűen használt, nyegle szólásmondások kipellengérezésével egyedül ez a cikksorozat érinti a kérdésnek mélyebb társadalmi és lélektani vonatkozásait. S ezzel a kérdés magvát. Mert hiszen ez a kóros jelenség — az emberi szellem elkényelmesedése, megnyugvása a közönségesben — egyik tünete csak az egyetemes kulturális válságnak. S mint ilyen tüzetesebb vizsgálatunkra érdemes.

„A Szó által teremtett minden és általa lett, ami lett“ — mondja Szent János evangélista.

A szó az, aminek útján a valóság nekünk adja magát s rajta keresztül lát napvilágot a Titok. A nyelv abban különbözik más kifejező jelektől, hogy szellemi tartalmakat közvetlenül kifejezésre tud juttatni. Az ember, amint egyre új meg új élmények sodrába kerül, különbözőképp visszhangzik rájuk. S ezeknek az élményeknek első nyelvi jegyeit érzéki tárgyaktól veszi kölcsön s bizonyos határig azok színeivel festi is. „Minden fejlődő és kifejlett nyelvnek az analógia a törvénye.“ (Müller Miksa.) Képes beszéd nélkül az ember szellemi életében elképzelhetetlen a haladás. Ez az átvitel pedig legott a szavak megalkotásával egyidejűen történik. A paraszti beszédben az átalakulás e folyamatát szinte nyomon követhetjük. De a nagyváros, melyben az ősi gyökerektől elszakadt tömeg él, természetellenes környezetében, merőben a gyakorlati élet köznapi gondjaira, szükségleteire és kérlelhetetlen realitásaira zsugorítva, szüntelen kölcsönhatások játékszerképp szellemileg módfölött elkényelmeskedve, — kezdi veszíteni saját szavait és készen talált, a sűrű használatban simára koptatott, elnyűtt szócsoportokra, szokványos kapcsolásokra, kézügybe eső, kész kifejezésekre szorítkozik. „Kezdetben, virágzása elején a nyelv kétségkívül fölöttébb bájos játékok lehetőségeit rejtegette ... Azonban a rideg történeti élet s az a tény, hogy a dolgok maguk birtokba vették a nyelvet, valamint a sűrű használat lassankint eltompította a szavak erejét“ — mondja Burckhardt Jakab. (Weltgeschichtliche Betrachtungen, 1941.,

115. 1.) Ez a dialektikus szükségszerűségből bekövetkező tény a biztos tekintetű Ortega figyelmét sem kerülte el. ő még vigasztalanabbnak érzi a Szó sorsát: „Az eleven, a maga értelmét tudó gondolatból elcsépelet fordulat lesz, melyre a szellem lomhán és vakon rábízta magát. A szólásmondások lebecsülése nem oktalan eredetiség-hajhászás és nem is szükségkép sznobizmus. Jó oka azon a megfigyelésen alapszik, hogy a közhelyek a gondolat megszüntét, helyesebben kiszorultát jelentik“. (Hallgatás, a nagy Brahman.) A túl élénkké vált emberi érintkezés e leegyszerűsödött, sablonizálódott nyelvi kisegítő-eszközei lassacskán önállósodnak s a valódi szó helyére lépnek. A nyelvhasználó (a beszélő) voltaképp ezekkel az út mentén heverő szükségszavakkal helyettesíti a maga szavait. Ha keresne, tán eredeti szót is találna, megtalálná a maga szavait, ám keresni rost s így bizonyos nyelvi automatizmus, bizonyos gondolatlan kényelmi nyelv alakul ki, mikoris az elme a legelső kézügybe eső, jó-rossz kész-kifejezésre

„kapcsol” rá. A fait de parole, a beszédtevényt, mely eddig valamilyen formában — hacsak a leghalványabb árnyalatban is — mindig magán viselte alkotója egyéni bélyegét, most ványadt kivonattá, tartalmatlan szókonzervvé töpörödött össze. Az „utca” és a kisközéposztály „társaság”-ának beszélgetései a figyelmesen fülelőt e tekintetben a legnagyobb aggodalommal tölthetik el. A különbség a kettő között mindössze az, hogy a „társaság” kifejezőkészlete egy halvány árnyalattal „műveltebb” tán az utcáénál. A gondolattalan, az automatikus szóhasználat tényén ez azonban — itt is, ott is — vajmi keveset változtat. A „társaság”, a kisközéposztály tömegeinek köznyelvébe legfőleg másféle mechanikus elemek tódultak be. Ezt a nyelvet egyidőben pl. a politika és a hadászat időszerű jelszavai és szólami lepték el ellenállhatatlan varázsukkal, pompás kifejezőkészletet nyújtva ezzel a tudatlan nagyképűségnek. Ez idők termékei az „eszmerend”, az „élettér”, a „dinamikus”, a „totális”, az „elszakadás”, az „elreteszelés” s mind közül a legrettenetesebb, a „célkitűzés” és társaik. Az „utca” ezenközben beérte olyan szerényebb és közönségesebb származású „csattanószavakkal”, kész szó-gyártmányokkal, mint: kitol, ellóg, bedől, bepaliz, randalíroz, leken, stb., és a „művelt” nyelv ilyen álképleteivel, mint: bicigli, klinik, Rókusuz, inekció, dedektív, stb.

Evvel összehasonlítva, milyen más a falu! A természet közelségében élő ember voltaképp nem is veszítheti el a maga szavait. Szinte szemünk láttára, fülünk hallatára keletkeznek azok. Őriznek még valamit ősi zamatáiból, eredeti varázsukból (mágiájukból). Hamis műveltségelemektől nem terheltek, félművelt kifejezésekkel még meg nem rontottak. (A forrás még közel!) Ezért jár megújulni az irodalmi nyelv — mikor készletei kimerülőben vannak s maga már fáradt — mindegyre a nép nyelvéhez. Ezért olyan meglepő — szinte üdítő — számunkra, megromlott nyelvérzékű, egyezményes „tolvajnyelvet” beszélő nagyvárosiak számára a nép egyszerű gyermekeivel való beszélgetés.

Korunk kultúrájának legnagyobb veszedelme, a mechanizáció föl tartóztatathatatlanság folyamata a nyelvet sem kerülhette el, a civilizáció tömörüléshelyein, nagyvárosainkban. Hiszen pl., még a legindividuálisabb jelenség, a női szépség sem maradhatott ment itt az uniformizálódás, a közös típusra egyszerűsödés, egységesülés folyamatától, lemondva ezzel egyetlenség, a mindenki másétól eltérő, a természetadta saját-jelleg minde- nek fölött álló varázsáról, a különböztetésre rost, a modern tömegnevelő intézetekben (moziban, kültelki színházban) egyformára tenyésztett átlag- ízlés kedvéért. Ez a szépség nincs adva többé, hanem „világhíres” minták után „készül”. Műhelyekben.

A köznapi, átlag-műveltségelemekkel telitömött, a szokványos szó- használatban eltompult, elkényelmesedett elme nem keresi, nem alkotja meg többé saját szavait, hanem a készhez nyúl, él az agyoncsépelet, az út szélén heverő, kész kifejezéssel (mely ugyan lehet találó, szellemes, — sőt rendszerint az is! — de nem az övé!). Az embernek szinte az a benyomása támad, hogy a Szó civilizációnk e gócaiban halálán van s örökébe a kész kifejezés, a mindenre alkalmazható köz-mondás, a „slogan” készül lépni. S minthogy ez az új, gyakorlatias hasznú, a „közforgalomban” pompásan beváló nyelv eleven valóság s mint ilyennek megvannak a maga szükség- letei, annak rendje és módja szerint egyszeriben irodalom is támadt ezen a nyelven; a legközönségesebb, a legelhasználtabb, a legelnyűttebb szavak- kal élő, a „hogyan” teljesen semmibe vevő, az érzélgés vagy a rémület- keltés minden kipróbált módszerében dúskálkodó, csak rohanó cselekményt tálaló, a képszerűséget messzekerülő, száraz, tényközlő irodalom. Így szület- tett meg, korunk nagyobb dicsőségére a közönségesség népszerű irodalma.

Példa egy ilyen szenzációs sikerű, egészen friss sütetű, már a ponyva-rendelet kiadása óta megjelent „A fény játéka“ című ponyvatermékből:

„Most vissza kell térnie a lépcsőházba. A felvonó még mindig nyitva állt. Roberta lába a földbe gyökerezett. Az ajtóba kapaszkodott és magában egyre azt hajtogatta, hogy a lordot már elvitték és neki most be kell néznie a liftbe. Nagy erőfeszítéssel felemelte fejét és körülnézett. Ahol nemrégiben Lord Wutherwood ült, a felvonó falából fényes acélgomb állt ki. A gomb közepén kis mélyedés. Mintha foltos volna. Roberta merev tekintettel nézte. A folt egyre nyúlott. Halk koppanást hallott, puha kis neszt. A bőrrel bevont ülésre meredt. A bőrhuzat mélyedésében, ahol Lord Wutherwood ült, megpillantotta a kis fekete tócsát. A falról lecsöpögő vér ide gyűlt össze. Vissza az éléskamrába! Olyan gyorsan futott, amint csak lába bírta ... Megvan a sárga portörő!...“

És így tovább, és így tovább, végeérhetetlenül...

Néhai való, hajlíthatatlan szigorú, jó Péterfy Jenő, ki még Tolsztoj Háború és béke című világirodalmi remekének silány magyar fordítását is ekként róta meg: „A fordított regényeknél a kritikátlan olvasás észhígító hatását legalább a nyelv szabatosságával kellene némileg ellensúlyozni“ (összegy. m. III. 443.1.) — mit szólna vajjon ma — ha élne — mindahhoz a nyelvi és szellemi szörnységhez, amivel „népszerű“ irodalom címen jótartják a nagyváros betűnyelű tömegeit? S nem esnék-e kétségbe afölött, hogy a sűrű olvasottság következtésekép, a dolog immanens logikájánál fogva éppen ennek a velejéig hamis literatúrának haszontalan nyelvi dudvája lepi el a köznyelvet? A gyengeelméjűség határán mozgó verses „slágerek“-ről ezúttal ne is essék külön említés. Ezek, a mellettünk „biciglijükön“ elhúzó szerelőinasok érzelmes visszaadásában mindannyiunk előtt ugyanis untig ismeretesekek.

Hogy aztán ez az irodalom éppen az Irodalomnak (s minden művészetnek!) legsajátabb lényegéről mond le önként, arról t. i., hogy mindig és szükségszerűen új, eredeti, rendkívüli, nem ismételtető, egyszeri, valakinek egyetlen léte legmélyebb valójából fakadt alkotása legyen, — a roppant fogyasztásra építő, kitűnő üzlet hevében alig jöhet számításba. S emellett ez a gyakorlati irodalom, mintegy önigazolással, nem fukarkodik amannak a másiknak, az igazinak kicsinylésével, ócsárolásával sem: „E józan kornak cifra szavakra többé semmi szüksége sincsen!“ „A mai, sietős, munkájától teljesen igénybevett ember nem ér rá s nem is szeret a képzelet szüleményeinél hosszasan időzni. Az irodalomtól pihentetést és nem gondolkodtatást, bonyolult jel- vagy képrendszerrel élő rejtvényeket vár. Egyszerűséget, tény-főlsorolást, jó izgalomba ejtő, élet-szerű, rohanó cselekményt.“ „Legyen vége már a szép szavakkal való, öncélú játszadozásnak!“ „Az irodalom legyen korszerű, tárgyias, közérthető, mindenki-irodalma. Az eddigi csak a kiváltságosaké volt.“ (Mintha bizony az irodalomnak eddig is nem az lett volna a célja és legsajátabb értelme, hogy egy más, a köznapitól elütő, rendkívüli szférába, a Szellem szférájába való fölemeléssel mindenkit, ki vele érintkezésbe kerül, kiváltságossá tegyen!? A közönségességhez való készséges alkalmazkodással csak a mai tömegirodalomnak törekvése a lefelé való nivelálás.) A közönségességhez való jog természetesen elvitathatatlan joga mindenkinek. De az ilymód múlthatatlanul elközönségesező korok fogékonysága — ha fiai még annyit olvasnak is, sőt minél többet, annál inkább — szükségkép el fog csenevésznedni a rendkívüli, az egyetlen, az igazi irodalom, a Szó, az Ige iránt. A lélek rendkívülit befogadó szervei sorvadásnak indulnak. A szellemi vak számára a költészetten áttünedező naplemente csodás színei láthatatlanokká fognak válni. S ennek ered-

ményekép nem lesz többé naplemente, mert nem lesz kinek. Csak tán a Föld fogja végezni napi körforgását változatlanul tovább s úntan éjbe merül... Az érzékelés hanyatlásával a Szellem napjának is le kell áldoznia. A természettől és szellemi (esztétikai) tényékké szublimált jelenségeitől való illetén elfordulásnak múlhatatlanul együtt kell járnia a természetfölöttitől való elfordulással is. Mert a természet mögött s vele szoros kapcsolatban ott a természetfölötti! Az embert és világát nem lehet büntetlenül kitépni a fölötte álló világból!

Szerencsére azonban az irodalom még nem zsugorodott össze végkép bűnügyi vagy szerelmi szenzációkról szóló minél egyszerűbb, minél izgalmasabb hírközléssé; nyers tények fölsorolásává; események tárgyilagossá; regisztrálásává; merő cselekmény-szövevényyé. S a Szó sem halhat meg olyan egykönnyen, mint elbúsult pillanatainkban hinnők. Mert költők mindig lesznek. Ha pillanatnyilag nem is lesz „megértésben“ részük, de lesznek. S nem tágítanak, mert nem tágíthatnak a maguk kifejezésétől, a maguk „játékos“ szavaitól. A közkeletű, szokványos, elnyűtt jel- és jelképrendszerrel nem érhetik be soha. Lételemük az új. Mert ők maguk az újak, a még soha itt nem voltak, ők mindig csak magukat adhatják. Egy belső világ lakói ők s onnan hordják soha sem hallott, új híreiket. Egész élet-magatartásukat ez a „más“ világ határozza meg. Másutt élnek, mint mi mindannyian, közönségesek. Csak egy valóságot ismernek: a szellemét. Oda, ebbe a valóságba emelnek át mindent. És éppen ez az elvonni és elvonatkozni tudás, a dolgok szellemi jelenséggé sűrítésének ritka képessége s elvalótlanítása: ez éppen a költők legsajátabb adománya, föladata, létjoga és ismételhetetlen újsága, önmaguk illetén újsága nélkül ők is csak közhelyek őrzői lennének, közkeletű mondókákat ismételő rokkant szócsőszők. Mert hiszen arra, hogy „valami külső dolgot mégegyszer külsőségesen visszaadjon az ember, sokmindenki képes lehet, de az, hogy valaki a belülvilágot úgy ábrázolja, hogy azok kinyilatkoztatásként hassanak — valóban ritka adomány. S csak az ilyenek kelthetik a szemlélőben vagy hallgatóban azt a meggyőződést, hogy ezt csak az az egyvalaki tudhatta, — az éppen, aki alkotta. Ilymódon egyszerűnek és pótolhatatlannak kell őt éreznie mindenkinek. (Burekhardt, i. mű. 326. 1.)

Az a sajátosság idegenség, ami költő és kora között gyakorta fönnáll, nagyrészt ebben leli magyarázatát. A sablonokra járó gondolkodás, a közhelyekre zsugorodott szellem nem értheti meg már a rendkívülit. Az elnyálkásodott, fölhígult érzelem képtelen fölfogni az igazi érzelem sűrűségét és túlságát. Innen van, hogy a költőt túl józan, rendkívüli iránt érzékét vesztett — netán agyonmechanizált? — kora gyakran „érthetetlennek“, túlzónak, természetellenesnek, szinte „bolondnak“ minősíti. Persze, hogy az! Vagy vájjon mondja-e azt egy rendes, köznapos ember, hogy: „bitóbánatok“, „emlékek tarlója“, „illatos vánkosan a múltnak“, „vágyak éhes csapata“, „mámor-gályák utasa“, „tűzcsóvás, felséges öröm“ (Ady), vagy: „fölöttünk a mennysátor gyolcs felhőket szárogat“, „ember-izzap“, „ember-pocséta“ (Arany) s más effélét?

A maga megszokott, éppen forgalomban lévő, szabványkifejezéseire ragaszkodó jámbor nyárspolgár azonban egyben téved! Téved t. i., ha azt hiszi, hogy a legegyszerűbb, a leghasználatosabb, a legközönségesebb szó, az ő közkeletű, nyűtt szava, a legkifejezőbb is egyúttal! Könnyen lehet, hogy éppen a legszokatlanabb, a legmerészebb kép az egyetlen, mi végérvényes megértéshez segít s villámszerűen átható világosságot képes gyűjtani bennünk — e mellett még a Szépség határtalan örömet és döbbenetet is adja. S a költő az, ki ismeri ezeket az egyetlen és leg-

pontosabb szavakat. Több ő a grammatikusnál, a tudósnál, ki csak a szavak testével foglalkozik; azok szociológiáját kutatja: származását, fajtát, viszonyát a többi szóhoz; rangját, helyét a kész mondatban. A költő, az író készíti a mondatokat a grammatikus számára, hogy legyen mivel bibelődnie. A költő a szavak új lelkét támasztja föl; új viszonyokat sző szavak és szavak között, hogy azokból új értelem szülessék, sohasem ízelet új ízekből és árnyalatokból s egyéb légius elemekből: illatokból, színekből, rejtett vonatkozásokból származó új értelem.

Költő az, aki tudja a végső szavakat. Az értelemnek olyan sűrűségeit ismeri, melyek a közönséges halandó előtt rejtve vannak. A köznapi ember csak az erős használatban meghígult, oldott, megkopott szavakat ismételteti. Az író hol helyreállítja a szavak őstelmét, őszamatát, hol mésalliance-szerűen frigyét kopulál régi és új, öreg és fiatal, közönséges származású és előkelő szavak között. Sohasem ismételi. Borzad a közhelyektől s legfőljebb játékként él velük, idézőjelben, díszül, mintegy csak illusztrációjával szövegének, mely csak az ő szavaiból állhat, legsajátabb szülőiteiből. Ha olyan írás, vers, költemény kerül eléd, oh Olvasó, mely köz-szavakkal, közdolgokról, szokásos formában értesít és semmi rendkívüliire sem döbbsz rá sehol, — tedd le sietve: nem költő műve az; csak gyászjelentés, eljegyzési vagy esküvői hír, vagy más efféle szellemi izgalommentes nyomdai közlemény! A költő önmélyéből bányássza elő kincseit. Ki nem azt teszi, csak kavics-fuvaros. Ide-odaszállítgatja a beszéd köznapi folyamában agyonkoptatott, értéktelen, sima, csörgő köveit. A műalkotásban, legyen az elbeszélő költemény, óda, ditiramb vagy szerelmes vers, mindig van valami végső és egyetlen. Nincs tovább és nincs máskép. Csak ő — a költő — és csak így teremthette. Hogy lassan-e és kinnal, vagy sietve, lázban, gáttalan ömlésben, — oly kérdések, melyeknek titkára halandó úgysem jöhet rá soha, mert az alkotás rejtélyes folyamatát áthatolhatatlan fátyol fedi. De az olvasó szempontjából mindez nem is lényeges, ő elégedjék meg a késszel, az előtte álló véglegessel és változhatatlannal. Az eredménnyel. Mert neki az úgyis megmond mindent és túlon túl sokat is ahhoz, hogy száját tátsa a bámulattól és szíve megremegjen a Szépség megdöbbszítő érintésétől.

„Mert lenni, hogyha nem fajulva-tengés,
Olcso időnek hasztalan soka ...“

Arany Jánosnak e két verssora fölött elfüstölöghetne az ember órákon át. E nem is olyan rendkívüli gondolatot bizonynal elmondhatná bárki más is, tán oldalakra szétterítve, okosan is és szépen. De így csak ő, — s ő is csak így! Mert bizonyos, hogy ő is próbálgatta másként s ki tudja — míg a játszó elme e végső szavaknál megállt s a végeredményben megnyugodott — hány száz változat villant át vagy cammogott keresztül a rozzant lantos bús szívéen? A szavak ősi varázserejének milyen elpusztíthatatlan hite kellett ahhoz, hogy a fáradt, öregedő férfi, élete útjának felén túl még egyre dibdáb szavakkal játszadozzék? És micsoda szent komolyság! Milyen mélységes tisztelete és szerelme a Szónak!

Igen: hit a szavakban! A szavak megváltó erejében hinni kell, hogy az élet ne legyen „fajulva tengés“! Hinni kell a Szépség szükségességében, mert másként az emberiét porba fullad, netán örök verekedéssé züllik. Hit nélkül nincs alkotás. Ugyan miért is lenne, ha nincs — miért? A költőben a hit ki nem alhatik. ő a megérintett ember. S minthogy ismeri a végső szavakat — valahonnan Túlról hozza őket — és tudja (köztünk pontatlanok és hanyagok, mindent elfelejtők és elveszítők között)

a pontosakat még, hallgassuk őt a Szépség isteni félelmével, — örülve annak is, hogy még bámulni tudunk.

S míg így egyrésről joggal támad föl bennünk az aggodalom s a féltés a Szóért, hiszen nap-nap után tanúi vagyunk elközönségesezésének, lejáratásának s az irányában — még íróik részéről is — megnyilvánuló tiszteletlenségnek, vagy .legalábbis annak, mint játszsa el még csodás új eszközeiben is (moziban, rádióban) szinte határtalanná nyílt esélyeit, másrészt azonban a soha ki nem alvó, örök emberi szépségtörekvés — ami időnkint csak néhány „korszerűtlen“ szellemben él — megnyugtat affelől, hogy a Szó nem halhat meg, csak éppen — átmenetileg — a fülek hiányoznak hozzá, hogy hallják.

A Szó nem halt meg hát, mert nem halhat meg, csak alszik. S csöndben várja föltámadását, újrakedését a költők műveiben. S az idők telje akkor fog elérkezni a Szó számára, mikor a ma még csak a nagyot halló, a rikácsoltót fölfogó fülek megnyílnak újra a finomabb rezgéseknek. S ez az idő össze fog esni az igazi olvasó megszületésével. Annak az eljövendő olvasónak korával, ki az elnyálcásított érzelem eredendő sűrűségét újra képes lesz helyreállítani magában s ki az alig sejtetettet is meg fogja érezni tudni, — vagyis, aki maradéktalanul olvas; mögéje is meg fogja érezni tudni; az utat is olvassa, mely a szóhoz vezetett s így újra-alkotóan re-produkálja az olvasottat.

SZENTKÚTY PÁL

KÜLPOLITIKAI SZEMLE

Az angol-szász diplomácia akciói: Argentíai Spanyolországi Törökország — Az orosz front alakulása: a leningrádi és balti helyzet — Orosz álláspont a lengyel kérdésben — A szovjet-alkotmány megváltoztatása — A finn kérdés

MIelőtt az orosz-angolszász szövetségi kapcsolat legújabb fejlődését részleteznök, vegyük sorra az angolszász diplomácia amerikai és európai akcióit. Magánál az angol-amerikai hadviselésnél nem időzhetünk sokat, hiszen egyelőre nincsenek diplomáciai kihatásai, avagy ha vannak, ezek elsősorban Németország katonai és politikai taktikájának szolgáltatók anyagot, — de a fejlődés e részletéről majd az orosz front kibontakozásánál szólunk. Az angol-amerikai hadviselés folytatja támadásait az olaszországi német arcvonal ellen; a harcok középpontjában Cassino vidéke áll; az arcvonalak itt nem nagyon mozdultak el. Németország mintha igen jelentős erőket vetett volna Olaszországba. Közben partraszállottak némely angol-amerikai osztagok Rómától nem messze, Latium partjain, Anzionál és Nettunonál. A kezdeti sikerek után a német vezetés megerősítette hadállásait, az angolszászok hídfőjének területnyereségét pedig összébb szorította, így állnak a harcok február közepén, miközben Észak-Olaszországban a Németországgal minden tekintetben együttműködő neofasiszta köztársasági kormányzat folytatja tevékenységét, megerősíti a rendőri szolgálatot, súlyos rendszabályokat hoz a gazdasági élet és az elmúlt politikai évad tekintetében. Dél-Olaszországban pedig Badoglio kormánya továbbra is a helyén maradt és együttműködik a nyugati szövetségesekkel,

akik belpolitikai változásokkal nem akarják bonyolítani az olasz nehézségeket; a királyi ház további fenntartása mintha pillanatnyilag egyesítené az egyes belpolitikai csoportokat, bár ugyanakkor rendkívüli mértékben megnövekedett azon csoportok súlya is, melyek sürgős belpolitikai változást követelnek. A földközítengeri szövetségközi bizottságban működő Visinszky népbiztos, a szovjetpörök lengyel eredetű volt főügyészének javaslatára Badoglio tábornagy visszahívta Olaszországba a Komintern volt olasz tagját, az olasz kommunisták vezérét, Togliattit. A Bariban tartott pártközi kongresszuson az ellenzéki pártok Badoglio és a királyi ház ellen nyilatkoztak. A kongresszus pártjainak megoszlása a következő: a Partito d'Azione-t, a direkt akció pártját Sforza gróf vezeti. A liberális párt élén, mely követeli a király és a trónörökös lemondását, de nem akarja a Savoyai-ház detronizálását, Benedetto Croce áll. A keresztény demokrata párt a szegény olasz kisparasztságra támaszkodik és programjának leglényegesebb része a földreform sürgős megvalósítása. Végül ott voltak a kommunisták és szocialisták.

Az angol-amerikai politika jelenleg nem foglal határozott állást az olasz belpolitika tekintetében. Annál jobban érdeklődött két más latin állam, a délamerikai Argentína és Spanyolország ügyei iránt. Argentína régóta kiváltságos és különleges pozíciót foglalt el Dél-Amerikában s mivel a tengelyhatalmakkal rendkívül szoros gazdasági kapcsolatban állt s ez a gazdasági és személyi kapcsolat, mely a német vezető körökkel azóta sem szünetelt, természetesen kihívta maga ellen Amerika ellenszenvét. Az amerikai német politikai és gazdasági akcióknak máig is Argentína volt a középpontja, a német vezető politikai és gazdasági körök igen jelentős érdekeltségekkel rendelkeztek a délamerikai köztársaságokban, a politikai német befolyás végig igen erős volt. Amerika ezt meg akarta szüntetni. Az USA kormánya többször igen élesen felszólította Argentínát e helyzet felszámolására, midőn pedig az argentin kormány csak nehezen és vonakodva mozdult meg, akkor erélyes gazdasági és diplomáciai szankciókat alkalmazott ellene. Így került sor arra, hogy Argentína, melynek kormánya kijelentette, hogy a politika változása nem érinti a német polgárok személyes biztonságát, vagyoni helyzetét, megszakította a diplomáciai viszonyt Németországgal. Német részről igen szkeptikusan nyilatkoztak az egész fordulatról, melynek nem látszottak különösebb jelentőséget tulajdonítani.

Az argentin válságnál sokkal élesebb és kellemetlenebb volt a Spanyolország körül kitört diplomáciai kavargás. Mielőtt ennek részleteit látnok, nézzük a motívumokat, melyek az angolszászok, elsősorban az angolok ellenszenvét felizgatták Spanyolország iránt. Franco sohasem titkolta, merre húznak rokonszenvei. Hiszen a Caudillo-rendszerének fennállásában és uralomra segítésében a német és olasz segítségnek igen jelentős szerepe volt. A spanyol polgárháborúban a köztársasági-polgári radikális-szocialista progresszív rendszerrel szemben a tengelyhatalmak Franco személyében a tradicionális-történelmi elvet segítették vissza a spanyol nép fölötti uralomra. Franco igyekezett meghálálni ezt a segítséget. Spanyolország a maga totális rendszerével és semlegességével mindenesetre akadály volt az angol akciók teljes nyugati kibontakozásának útjában. A keleti frontra Spanyolország „önkénteseket” küldött, amint ezt az angol külpolitika mostanában oly hevesen szemére hányta. Angol részről közben kifogásolták a külpolitikai és világnézeti lekötöttséget, melyet a Falange, e totális-fasiszta szervezet jelentett. Franco még pár hónapja feloszlatta a Falanget, hogy rendszere diplomáciai nehézségeit elhárítsa. Így azonban tulajdonképpen párt nélkül maradt, miközben a Don Juan vezetése alatt álló rojalisták rendkívül kellemetlenül támadták rendszerét. A rojalisták számoltak bizonyos angol konzervatív körök támogatásával. Holott közben az angol politikának és közvéleménynek már egészen más nézetei vannak Spanyolországról. Sir Samuel Hoare madridi brit

nagykövet egyelőre mindenesetre a választások kiírását, illetve a többszázézernyi politikai fogoly szabadlábra helyezését javasolta Franco-nak. Hogy rendszere felől a növekvő nyomást elhárítsa, a Caudillo-kormányta tett is némi kezdeményezéseket. Az angol politika itt azonban ritka következetes volt: semmikép sem akarja elterelni a polgárháború emlékeit. Így Eden külügyminiszter és a brit parlament minden hivatalos közlés ellenére sem volt hajlandó elhinni, hogy a keleti frontról visszavonták volna a spanyol önkénteseket. Ezalatt az angol haladó közvéleményben kritikai hangok emelkedtek Franco-rendszer ellen. E vélemények nyíltan megmondták, hogy a brit nyomást egyszerűen világnézeti okokból addig kell fokozni, ameddig Franco-kormányta összeomlik. Egyes polgári angol lapok szerint Angliának támogatnia kellene a haladó és szocialista mozgalmakat; ugyanezek a vélemények utaltak arra, milyen a spanyol nép szociális helyzete. A spanyol nép társadalmi és emberi viszonyainak, valamint az agrárkérdésnek ez az egyre gyakoribb elégedetlensége arra szolgál, hogy figyelmeztessék Francot: ha nem teljesíti a nyugati hatalmak követeléseit, ezek könnyen hozzájárulhatnak a politikai eszközökön túl is a szociális változtatás eszközeihez.

Anglia és Amerika tehát nyíltan követelték Spanyolországtól, változtassa meg kül- és belpolitikáját, — tehát mintegy önmagával való ellentmondásokba akarták szorítani Franco-rendszerét, mely végül is azzal tért ki e követelmények elől, hogy a tiszta semlegességét hangoztatta. Ekkor mintha enyhülni látszott volna a válság, az angolszászok a jelen helyzetben egyelőre ezt is elegendőnek találhatták. A spanyol kormány elleni akciót különben főképpen Amerika kezdte meg: az USA-kormányta azzal fenyegette meg Spanyolországot, hogy megszünteti az olaj- és benzinszállítványokat, melyek nélkül nem lehet el a spanyol ipar és közlekedés. A venezuelai olaj megvonása mindenesetre súlyos követelményeket ígért, viszont német vélemények hangoztatták, milyen hősies nyugalommal fogadja Spanyolország e kellemetlen rendszabályokat, melyek Argentína sorsára akarják kényszeríteni. Németország Spanyolországban nem közönséges érdekeltségekkel rendelkezett és ezek az érdekeltségek meghosszabbodtak Portugália felé is, ahol a spanyol fejleményekkel egyidejűleg némely szelídebb és hatékonyabb lépések szintén történtek. Az angolszászok kifogásolták, hogy Spanyolország politikája a közvetítő kereskedelem eszközeivel segítségével siet Németországnak, mely a semleges országban ugyanazokkal a gazdasági jogokkal rendelkezik, mint a nyugati államok. Anglia azt is követelte, hogy fékezze meg a német hírszerző szolgálatot, aminthogy Argentínában is ugyanilyen értelemben lépett fel az angol-amerikai diplomácia. Végül pedig kifogásolták, hogy Franco-kormányta a Badoglio-kormány elöl visszatart bizonyos olasz hadihajókat, melyek a rendszerváltozás után spanyol kikötőkbe menekültek s melyeket a németekkel oly szívélyes kapcsolatban lévő Franco-kormányzat itt visszatartott. Ezenfelül egyéb kereskedelmi rendszabályokkal is megfenyegették Francot, valósággal beígérték a kereskedelmi háborút. Ilyen viszonyok között Franco-kormányta szükségesnek tartotta, hogy a szigorú semlegesség mellett nyilatkozzék, ami megfelelt a német szándékoknak is: hiszen a jogászilag vett szigorú semlegesség Németországnak egy-egy semleges országban ugyanolyan jogokat biztosít, mint a nyugati szövetségeseknek. Anglia a spanyol helyzet feszegetésével mindenesetre értékes szolgálatokat vélt tenni az angolszász-orsz. szövetség ügyének is — hiszen a Szovjet-Únió semmiképpen sem akarja feledni a spanyol polgárháború tanulságait.

Most pedig nézzük az angol diplomácia harmadik tevékenységi területét: Törökországot. Isztanbul kiürítése folyik s mintha Törökország bizonyos komoly katonai előkészületeket tenne. Ugyanekkor azonban alig vall valami arra, hogy Törökország változtatni kívánna a maga eddigi helyzetén. A török álláspont azt hangoztatja, hogy Törökország nem vonhatja magára a háború veszedelmeit: ebben benne van az az észrevétel is, hogy Ankarában a balkáni német érdekeltséget ütőképesnek és akcióképesnek tartják. Törökország elég szolgálatnak érzi, hogy Ris-Ázsiától távoltartotta a maga fegyverkezésével, katonai erejével, semlegességével és gazdasági

és baráti szerződéseivel a német tevékenységet. Most is ezt a magatartást akarja követni. Anglia viszont közelebbi részvételt kívánna, erre vallanak bizonyos félhomályos jelenségek. Légi támaszpontokról beszéltek és arról, hogy a bolgár kérdés iránt mindenkor oly érzékeny Törökország legalább is a Bulgária elleni szankciókban vállalna részvételt. Hírek keltek szárnyra ugyanis, hogy a bombatámadásoktól sújtott, megpróbált Bulgáriától az angolszászok azt kívánják, ürítse ki Tráciát és a követeléshez Törökország is csatlakozott volna, bár a bolgár diplomácia élénken hangoztatja ma is a Törökországgal való jóviszonyt.

A bolgár kérdés különös fejleményeket ígért. Bulgária iránt rendkívül megnőtt az utóbbi időben a balkáni partizánellenes-akciókat teljes heveségükben viszonzó, egy Törökország felel várható meglepetésre természetesen felkészült Németország érdeklődése. Aligha csalódunk, mikor azt hisszük: a Bulgária elleni erős angol-amerikai légitervekenység talán arra vezethető vissza, hogy az angolszászok konkrétan számoltak vele, Törökország rövidesen résztvesz a háborúban, tehát Törökország európai határai, Bulgária trák területe rövidesen a háború sugarába kerül, így hát elő kellett készíteni a bolgár terepet. Ugyanekkor azonban ott van a Szovjet-Únió, mely szintén élénken érdeklődik Bulgária iránt, Dimitrov, a Komintern volt bolgár eredetű főtitkára újra érdekes publicisztikai és diplomáciai tevékenységbe kezdett és a „nemzeti párt“ követését ajánlotta honfitársai figyelmébe. A bolgár politika kitarat az 1938—40-es eredmények mellett és védeni akarja Nagy-Bulgária területét. A Szovjet-Únió részéről, miközben pártolják a bolgárok mai szerzeményeire is kiterjeszkedő Tito-féle mozgalmat, mely a macedón és délszerbiai területeket is az új jugoszláv federáció tagjainak tekinti, nem fordulnak oly élesen Bulgária területi helyzete ellen: jó fék ez egyfelől Törökország ellen, másfelől pedig a bolgár kérdésben való semlegesség, orosz álláspont szerint alighanem jó viszonzása Mihajlovics tábornok délszerbiai konzervatív akcióinak, melyeket még németbarátsággal is gyanúsítottak Moszkvából, — ez utóbbi tevékenységnek nyilván az a magyarázata, hogy jobboldali világnézeti egyezkedésre kerülhetett sor Nédics tábornok belgrádi kormánya és a szintén konzervatív-nagyparaszti-dinasztikus jellegű Mihajlovics-féle mozgalom között.

Most pedig nézzük az orosz front alakulását. A németek sok helyütt visszavonják hadállásaikat és teljes tudatossággal hajtják végre nyugati irányú átcsoportosításukat. Miközben a lengyel határok is az orosz haderő akciósugarába kerültek, különösen figyelemreméltónak tetszett az oroszok északi előretörése. Majd még látjuk ennek következményeit a finn kérdésben. Leningrádot felmentette az orosz tűzéréség s nem sokkal utóbb szükségessé látszott, hogy a balti államokban meghirdessék a Szovjet-Únió elleni nemzeti felkelést, — különösen Észtországban fejt ki az észt nemzeti tudat fellelkesítésében nagy erőt a német kormányzat. A balti és finn kérdés újra megjelent a külpolitika távlatai és lehetőségei közt.

Ugyanekkor a keleti front helyzete nevezetes megfontolásokra készítheti az angolszász diplomáciát és hadviselést. Német részről rámutatnak, hogy a német visszavonulás kizárólag taktikai jellegű, a németek aránylag csekély erővel vívják a keleti csatát, viszont minden erejükkel nyugatra tekintenek. Roppant tartalékokat tartanak készen az angolszászok ellenében a nyugati partokon, de alighanem ily tartalékaik állanak készen Lengyelországban is, ahol közben Frank főkormányzó utalt a főkormányzóság harmonikus és békés állapotaira és a lengyel lakosság nemzeti és emberi érzéseire hivatkozott az orosz fenyegetések ellenében. A német diplomácia és hadvezetés alighanem komoly hatást akar gyakorolni —

régibb módszerei értelmében — az angol és amerikai politikára: vajjon mint érinti az orosz kérdés mostani kibontakozása azt az angolszász diplomáciát, mely idegenkedik Európa érdekszférákra való felosztásától?

Az orosz külpolitika ugyanis szemelláthatóan arra törekszik, hogy saját határai körül oly helyzetet teremtsen nyugaton is, mint amilyen már régóta fennáll a szocialisztikus-nemzeti köztársaságok rendszerével Kelet-Ázsia északi területein. Ez a szovjet-csehszlovák szerződés lényege és ez a szovjet-lengyel politikának magva is. Mint reagált a Szovjet-Unió arra a lengyel kérdésre, mellyel mostanában egyeztető értelemben annyit foglalkozott a brit diplomácia és mely felkeltette az USA nagy figyelmét is? Előbb azonban nézzük azt, mint reagált a Szovjet-Unió arra az általános európai helyzetre, melynek a német hadviselés mostani természete a lényege? A Szovjet-Unió figyelmét ugyanis nem kerülte el, hogy a német diplomácia jelentős benyomást akar gyakorolni mindenfelé régi taktikájával: a német haderő tartja vissza Európától a bolsevizmust, ami német nézetek szerint elvégre érdekük az angolszászoknak is. Leegyszerűsítve ma is ez az általános diplomáciai helyzet természete. Mármint más kérdés, mint értelmezi ezeket a lehetőségeket a brit diplomácia, melyet a lengyel kérdés oly kellemetlen helyzetbe hozott? Mindezeket a feszültségeket jól jellemzi a Pravdának, a félhivatalos nagy szovjetlapnak az a híre, mely szerint Ribbentrop német külügyminiszter valahol a Pireneusokban brit megbízottakkal találkozott volna. A jelentés kairói eredetű volt[^] amire brit részről kifejtették, hogy a Pravdának nincs tudósítója Kairóban és a találkozás nem történt meg. A hír mindenesetre nagy feltűnést keltett és mindez a bonyodalom akkor történt, mikor a lengyel kérdés körüli ellentétek és viták a legmagasabbra hágtak. Nyilvánvaló, hogy a német-angol tárgyalásokról szóló hír, melyet német részről éppen úgy megcáfoltak, mint az egyéb különbéke-híreket, maradandó és fontos benyomást tett akkor, mikor a lengyel ügy minden figyelmet magára vont. Ez az akció tehát nyilvánvaló, még hozzá eléggé éles és félre nem érhető válasz volt az angolszász törekvésekre, melyek a lengyel kérdést csupán önmagában, vagy nyugati összefüggéseiben szemlélték, de nem értékelték kellő súlyukban a Szovjet-Unió nem is nagyon leplezett érdekeit és szempontjait.

A Szovjet-Unió ugyanis a lengyel kérdést meg akarja fosztani nyugati jellegétől, a nyugati politikától való kizárólagos kapcsolatától és az egész komplexust elsősorban keleteurópai ügyként kezeli. Az angol diplomácia nagy reményeket fűzött ahhoz az orosz közléshez, mely szerint a szovjetkormány a Curzon-vonal alapján tárgyalni hajlandó a lengyel ügyről, sőt a Curzon-vonalat sem tekinti feltétlenül végleges vonalnak és tekintettel kíván lenni a lengyel szórványok és kisebbségek helyzetére is, melyek ugyan az 1939-es, vagy történelmi lengyel határokon belül laktak, de melyek mégis ukrán kompakt tömegbe ékelődnek bele, — azok közé az ukránok közé, kiknek nemzeti szempontjait most annyira magára vállalja újra a Szovjet-Unió. A lengyel kormány az angol (és amerikai) kormányokkal való hosszas megbeszélések után felelt az orosz javaslatra. Éppen ebből a válaszból támadt a legnagyobb bonyodalom és félreértés. A lengyel kormány válasza egyezkedő hangú volt és mindenesetre nagy fejlődést mutat azoknak a konzervatív és tradicionalista lengyel köröknek álláspontjával szemben, melyek ellen van panasszal a Szovjet-Unió, ahol bizonyos lengyel bizottságok, politikai és tiszti csoportok a teljes demokráciát, szocializálódást, a nagybirtokosrendszert, katonai és nemesi uralom megszüntetését emlegetik az új lengyel politika alapelveiként. Ám a lengyel válaszból hiányzott a Curzon-vonal szószerinti említése, másfelől pedig a közvetlen lengyel-orosz találkozásra vonatkozó határozott utalás. Ehelyett annál nagyobb helyet foglalt benne az a lengyel óhaj, mely a tárgyalási részvételt és készséget kapcsolatba hozta az angol és amerikai kormányok részvételével, melyeket a lengyel nyilatkozat kifejezetten felkért a

közvetítésre, továbbra is a tárgyalások irányítására. Ebből az a tanulság, hogy a lengyel politika kerüli a Szovjet-Únióval való közvetlen kapcsolatot, a lengyel ügyet szoros összefüggésben látja Nyugat-Európával és továbbra is fenn akarja tartani ezeket a nyugateurópai kapcsolatokat, melyek természetesen a nyugati hatalmaknak érdekes és jelentős szerepet biztosítanak a keleteurópai kérdések további kibontakozásában. A Szovjet-Únió ma baráti és szövetségi viszonyban él Nyugat-Európával és Amerikával; azonban mégis arra törekszik, hogy maga körül oly állapotokat létesítsen, hol más közvetlen befolyás nem érvényesül — ez pedig tágabb értelemben a Szovjet-Únió nagyobb tevékenységi lehetőségeit jelenti. A Szovjet-Únió hivatalos nyilatkozatai közben eloszlatni igyekeznek bizonyos félreértéseket: szerintük az illető kisebb államok nemzeti egyénisége, függetlensége, szabadsága igen jól összeegyeztethető a Szovjet-Únióval való barátsággal. Vagyis a Szovjet-Únió a maga részére is alkalmazza az élettér-elméletet és a „Raumfremde Mächte“ kifejezést, oly értelemben, ahogy ezt Carl Schmidt-től, a vezető nemzeti szocialista német nemzetközi jogásztól ismerhetjük.

Ily álláspont mellett természetes volt, hogy a Szovjetúnió elutasítja a lengyel kormány nyilatkozatát. Molotov válasza kemény volt és határozott. A válasz kifogásolta, hogy a Curzon-vonalról nem történik említés és az angol-amerikai szerepvállalással szemben utalt arra, hogy hiszen a Szovjet-Únió nem szállhat közvetlen vitába a lengyel kormánnyal, mert ezzel nem áll diplomáciai összeköttetésben. Szovjet sajtó- és politikai körökből ezalatt éppen úgy felelevenítették az emigráns lengyel kormány elleni vádakat, mint ahogy a Molotov-féle válasz is utal rá: a londoni lengyel kormány összejátszott a németekkel, midőn a szovjet ellen a katyni vádat emelték. Közben Moszkvában „katyni lengyel hadosztály“ alakult, az oroszországi lengyelek gyűjtést indítottak Katynban állítandó emlékmű költségeire, a Szovjet-Únió sajtója és közvéleménye makacsul hangoztatja, hogy a katyni rémtett a németek műve volt. A londoni emigráns kormány és környezete ellen a reakció vádját emelik moszkvai lengyel körök; de említsük itt meg, hogy az Amerikában élő progresszív lengyel csoportokkal szemben (Lange egyetemi tanár stb.) is kellemetlen a helyzete a lengyel kormánynak; a moszkvai és amerikai csoportok magatartása a nagy politikai, gazdasági és világnézeti kérdésekben sokban azonos. Újra felemelte hangját Wanda Wasilewská, a lengyel emigrációs mozgalom ellenzékének vezetője, aki Kornejsuk ukrán vezető felesége, ugyanekkor a Szovjet-Únió roppant belpolitikai változtatásokkal is felelt a nyugati és lengyel politika szándékaira.

Az angol és amerikai politikát e fordulatok kissé élesen érintették, hiszen a lengyel válasz mintha az angol külpolitika vezetőinek legszemélyesebb közreműködésével jött volna létre. Ugyanekkor azonban az angol diplomácia óvakodik tőle, hogy a legkisebb mértékben is ellentétbe kerüljön a Szovjet-Únióval, mely viszont a mostani hadászati helyzetet mintha alkalmasnak tartaná arra, hogy a nyugati front követelését már egyre kevesebbet emlegetvén, a maga kezébe vegye a körébe eső keleteurópai kérdések megoldását. A Szovjet-Únió nem sok titkot csinál szándékaiból és egész terjedelmükben kifejti terveit. E tervek pillanatnyilag Nyugaton talán a meglepetés erejével hatottak s közben némileg megerősítették a német hadviselés és ellenállás diplomáciai helyzetét is: német részről nem minden gúny nélkül mutatnak időnként rá a fennálló orosz-angol érdekkülönbségekre, ellentétekre, feszültségekre, melyek jelenlétét viszont annál hevesebben cáfolja a brit külügyi hírszolgálat, hírmagyarázat és publicisztika. Valóban, az angolszászok mindent elkövetnek, hogy harmonikusan oldják meg a lengyel és a haiti kérdéseket, a Szovjet-Únióval a mai viszonyok közt azonban nem hisszük, hogy nagyon inyére volna bárhonnét

jött közbenjárások figyelembevétele. A lengyel politika közben mindent elkövet a kérdés nyugati szellemű megoldására, Anglia érdeklődésének felkeltése mellett Mikolajczyk lengyel miniszterelnök az USA-hoz is folyamodott.

A lengyel kérdés tehát nemcsak területi probléma. Az angol diplomácia kivitte, hogy a lengyelek letértek a szorosan vett 1939-es alapról, avagy arról a régi lengyel történeti elvről, mely messzi ukránlakta területeket is igényelt, oly területeket, melyek a XVII—XVIII * században tartoztak Lengyelországhoz és melyek akkor kerültek a lengyel királysághoz, mikor alkotóelemeire bomlott az „első Oroszország“, a kievi Rusj a tatárok 1240-es ellenállhatatlan rohama előtt. A lengyel történeti elvvel a Szovjet-Únió a maga új népi-nemzeti politikájának megfelelően az orosz, sőt az ukrán történeti elvet állítja szembe. Lengyelország londoni emigrációs vezetői tehát az angol diplomácia közbenjárására elfogadták azt, hogy a háborús szükségletek miatt Lengyelország a keleti területekért nyugaton, Kelet-Poroszországban, Sziléziában talál kárpótlást. Lengyelország így eltolódnék nyugat felé, ami azonban a kifejtési szándékozott lengyelországi szovjet-érdeklődés mellett nyilván azt is jelentené, hogy a Szovjet-Únió sugárköre is kitágulna nyugat felé. A lengyel határok ily elrendezése feltételezné a nagyfokú lakosságcsere és a németiség visszatódulását a kelet-németországi, sziléziai és porosz „kolonizációs“ területről, mely területeket a németiség a szláv-lengyel elem elleni aprólékos, szüntelen küzdelmében a XIII—XV. század táján szerzett meg és népesített be német polgárokkal és parasztokkal. A Szovjet-Únió a mostani balti helyzet ismeretében azonban továbbment és kifejtette, hogy a Lengyelországnak ígért Kelet-Poroszország egy részére, így például Königsberg városára is igényt tart, míg Lengyelországnak népi és történeti jogon a Mazuri-tavak vidéke jutna. Angol részről méltányolni látszanak a Szovjet-Únió keleti tengeri törekvéseit: a Szovjet-Únió flottájának, — mondják — joga van a Keleti-tenger fölötti uralomra.

A lengyel kérdés kibontakozása még további fejleményekre is vezetett. Említettük, a Szovjet-Únió minő intenzitással képviseli mostanában az orosz népiesség, valamint az összes oroszországi nemzetek érdekeit, melyeknek szórványaik élnek netán az orosz határokon kívül. Így a lengyelekkel való vitában mindjobban előtérbe tolult újra az ukrán és fehérorosz kérdés. Alighanem ily szempontok, valamint a nyugati politikával szemben való nyílt állásfoglalás készítette a Szovjet-Úniót alkotmányának reformjára. Az egyes tanácsköztársaságok és nemzeti közösségek eddig is széleskörű belső önkormányzatot élveztek; a moszkvai vezetés csak a legfontosabb külügyi, hadügyi, külkereskedelmi, közlekedésügyi kérdéseket tartotta fenn magának. Ugyanekkor a szocialista-kommunista pártszervezet a belső önkormányzatokat szorosan összetartotta. A közigazgatás, közoktatás és művelődés megnyilatkozási formája népi-nemzeti volt, a nemzeti nyelveken történt, míg tartalma, lényege szocialista. Sok esetben a szovjet anyanyelvi politikája ébresztően hatott az egyes nyelvi-nemzeti kisebbségekre, a finn-ugor, török-tatár törzsekre, melyek így léptek át a primitív naturalgazdasági és törzsi állapotból a tudatos műveltség szférába. Most ezt a széleskörű belső autonómiát megtejtézte a Szovjet-Únió. Molotov azt javasolta, hogy a Szovjet-Úniót alkotó tizenöt szovjetköztársaságnak adják meg a saját külügyi és hadügyi vezetés jogát is. A reformot természetesen fokozatosan hajtják végre, de rögtön életbeléptették Fehér-Oroszország és Ukrajna külön külügyi vezetését, ami világosan mutatja a reform természetét és horderejét. Vagyis, itt Szovjet-Ukrajna és Szovjet-Fehéroroszország közvetlen kapcsolatba léphet Lengyelországgal, az ukrán és fehérorosz területi és népi óhajokat, igényeket, követeléseket most már az illető népek közvetlen kormányzata intézheti a lengyelek ellen, újra fellángol tehát a lengyelek területi és történeti tervei és hagyományai ellen az ukrán népi-

nemzeti ellenállás, amint hogy énről máris számos jel tanúskodik. Nem véletlen, hogy az ukrán külügyi népbiztost azonnal kinevezték Komejcsuk személyében, aki eddig is oly élesen támadta publicisztikai működésében a lengyel nacionalizmust és a hajdani lengyel-ukrán területeken azelőtt uralkodó társadalmi és birtokviszonyokat.

A Szovjet-Únió alkotmányreformja tehát azt jelenti, hogy a közvetlenül érdekelt szovjet-népek ezentúl közvetlenül intézik közvetlen szomszédaikkal a maguk külügyeit. Ez különösen a csehszlovák kérdés szempontjából fontos: íme, így éled fel új formában az a csehszlovák-ukrán szolidaritás a lengyelek kérdésében, sőt a közeli jövőben biztosan más középeurópai kérdésben is, melyre annyira számított Masaryk és Benes 1918-as koncepciója. Az alkotmányreformnak azonban más jelentősége is van. A Szovjet-Únió így valóságos szocialista Commonwealth-szé alakul át és tíztizenöt követet tarthat az érdekelt fővárosokban, nagyszámú képvisellel léphet fel nemzetközi konferenciákon. A reform legnagyobb jelentősége azonban nemzeti-népi: a Szovjet-Únió kormánya így mutat reá, hogy a mostani európai-ázsiai helyzetben mennyire maga mögött tudja népei önkormányzaton alapuló egyetértését. A reformnak belső önkormányzati és külpolitikai szempontból nagy fontosságot tulajdonítanak a nemzetiségi kérdés további kibontakozása és az esetleges csatlakozások tekintetében is.

Ily körülmények között törekszik arra a szovjet-hadviselés, hogy áttörje a németek védelmi vonalait. Mint láttuk, az erőfeszítés északon a leghevesebb. A szovjet-hadviselés hatására megélenkült a finn front és az elég hosszú ideig nyugalmi állapotban élt Finnország, hol közben oly gyakoriak voltak a konzervatív és jobboldali körökkel szemben a békehangok, most ismét a háború középpontjába került és a finn katonaság is a háborúban való tetteges részvételre kényszerült, ami a németek ellen hadakozó Szovjet-Úniót a finnek ellen is mind határozottabb állásfoglalásra készítette. A szovjet sajtóban és rádióban mind gyakoribbak lettek a Finnország elleni támadások, melyek lényege: a feltétlen megadás. Közben Hull amerikai külügyminiszter intelmet intézett a béke és megegyezés ügyében a finnekhez, mely intelem nyilván nagyon komoly hangú lehetett. Svédország eleinte tartózkodott a közvetítéstől, ismervén a Szovjet rendkívül határozott feltételeit. Utóbb azonban Stockholmban megélenkült a diplomáciai tevékenység, több finn államférfi érkezett a svéd fővárosba, mialatt Helsinkit ismételt szovjet légitámadások érték. E légitámadások ugyan nem jelentettek túlságos nagy áldozatot és rombolást, mégis azt a maradandó hatást akarták elérni, hogy a finnek komolyan foglalkozzanak a küzdelem abbahagyásával, ami különben igen érdekes probléma, mivel a Baltikumtól a leningrádi szakasz áttörésével elválasztották a finneket, akiknek így most már kizárólag az orosz és skandináv közösség tagjaivá kell újra lenniök. Ez tehát azt jelenti, hogy a finn politikában visszaszorultak a hadászati helyzet megváltoztatásával azok az elemek, melyek a finn politika tágabb európai, középeurópai kapcsolatait hangoztatták. Ez az orosz-skandináv-északi politikai kapcsolat azt is jelenti, hogy Finnország politikájában most már újra megerősödött a véle különben mindig diplomáciai viszonyban maradó USA befolyása. Mármost az a kérdés, hogy az amerikai és a svéd rokonszenvek mint hatják át majd az orosz- finn tárgyalások szellemét? A Szovjet-Únió feltétlen megadást követel, míg a finnek ismerni akarják a feltételeket és kiszakadván a középeurópai összefüggések hatalmi lehetőségeiből és terveiből, melyeket eddig a konzervatív Mannerheim marsall és környezete képviselt, tudni akarják, milyenek a Szovjet-Únió szándékai? Mert hiszen nyilvánvaló: a Leningrad miatt Finn-

országban rendkívül érdekelt Szovjet-Únió magának itt teljes biztonságot és hatáskört szeretne. Ez természetesen a rendszer megváltoztatását jelenti, aminthogy már eddig is felmerültek oly — megcáfolt — híresztelések, melyek szerint a finn kormány lemond. A Szovjet-Únió követelményei közt szerepel a karéliai köztársaság felállítása is, mely különben egybeesik a finn belső struktúra átalakítására vonatkozó igényekkel. Midőn e szemlénket zárjuk, még javában tart a finn politika belső erjedése, melytől rendkívül érdekes tanulságokat remélhetünk. Finnország a kisépek jogára hivatkozik, az egyezményes békét emlegeti, melyről tudja, hogy áldozatokkal jár. Mármost az a kérdés, mint érvényesül a kisépek joga és mint sikerül ezt az elvet keresztülvinnie annak a finn politikának, mely annyira bizik a kisépek elvében. Egyáltalában a kisépek gondolata egyre többet foglalkoztatja az európai külpoliti A háború változatai közt most elővették ezt a gondolatot, mely egészen új gondolat az 1938—40-es helyzethez hasonlítva.

GOGOLÁK LAJOS

TÓTH ÁRPÁD EMLÉKEZETE

— Halálának 15 éves fordulójára —

ELSŐ VERSÉT, a „Tavaszi elégiát“ egy újság karácsonyi naptárában olvastam diákkoromban, s amint szemem végiglebegett a búsan omló sorokon, előntött a ritka pillanat furcsa, borzongó melegsége, amikor a lélek örök, áramló jelenlétét érezzük, és mint hangvilla halk zengése, egybeolvad vele bensőnk visszhangja. Nem tudtam megszabadulni ennek a versnek különös, testetlen és mégis oly emberi fájdalomtól, magányos estéken idéztem magamban a fáradt sorokat, amelyek úgy hullanak, mint lassuló szív verése.

Lehet, hogy ennek az első találkozásnak mélybe markoló emléke teszi, de ma is a „Tavaszi elégia“ jelenti számomra Tóth Árpádot. Az első szakasz lágy impresszionista képe, a középső sorok meleg lámpafénybe burkolt lírai realizmusa és a befejezés névtelen, didergő bánata Tóth Árpád költészetének állandó stílusbeli és tárgyi motívumai. Jellemző szimbólumnak érzem a vers címét is: a legtöbb Tóth Árpád-vers fölé odaírhatnók az „elégia“ szót. Érdekes, hogy ehhez a hangulathoz nem az ősz választja keretnek és lírai magnak, hanem inkább a tavaszt. Fáradt városi szemét vonzza a színek vidám, tarka játéka, egész lénye magába szívja a megújuló világ rügyekben és illatokban szétrobbanó energiáit, tárt lélekkel gyönyörködik a tavasz ujjongó színjátékában, de a mélyből már emelkedik felfelé valami félelmes, fojtogató, sötét köd: a bánat, amely mint az árnyék együtt nő a külső ragyogással. A pubertás különös, szentimentális érzékenységéhez hasonlít ez a lelkiállapot. A költő idegennek érzi magát az életben s szinte önkínzó gyönyörűséggel fürdik a tavaszi ragyogásban, hogy annál fájóbban markoljon szívébe az elmúlás sötét bánata. Ez a különös ellentét adja a legtöbb Tóth Árpád-vers rembrandti fényét. Az első sorok játékos derűje, ölelő tágulása hamar lehalkul, komollyá higgad s a végtelenbe figyelő érzékek titkos jelek bús üzenetét hozzák: az elmúlás illatát, amely melankóliába burkolja a szavakat.

A kritikus hiába akarja a régi recept szerint évszámok rácsaival korszakokra osztani Tóth Árpád költői életművét, vagy a fejlődés láncszemeivé kapcsolni verseit. A „Hajnali szerenád“ és a „Lélektől lélekig“ sok versét fel lehetne cserélni, legfeljebb egy-egy szó árulja el, hogy hús év van közöttük. A megemlékezések a halál megdöbbenő és távlatlan közelségében is ezt a zavartalan egységet ismerik fel költészete alaprajzában: „Tiszta volt, egységes, töretlen, az első pillanattól kész, az utolsó percig változatlan“ — hogy éppen Babitsot idézzem.

Első kötete aránylag későn, 27 éves korában jelent meg, de belőle teljes művészi fegyverzetben lép elénk a költő. Meglepően tökéletes, kész versein nyomát sem találjuk a tanulóévek hangváltásainak, a kísérletező fejlődés apró kisiklásainak. Kibontakozása szűk baráti körrel bezárt magányban zajlott le. Csak néhány hátrahagyott ifjúkori költeménye vezet vissza a mélybe, a bontakozó gyökerekhez.

Századeleji líránk nyugati örökségként hozza magával a borongást, amely a keserű világfájdalomtól az enyhe, dekadens melankóliáig minden árnyalatot megszólaltat. Tóth Árpád, aki külföldi költőkön nevelkedett, elsősorban hatása alá kerülhetett ennek az új „mal du siècle“-nek, nem csodálkozhatnánk tehát, ha az ifjúkor érzelmi válságainak és viharainak közepette beöltözik ebbe az egyéniséggel rokon és divatos szerepbe. Egy bírálója valóban a „szerep“ és a „szerep ellen“ megjelöléssel próbál két szembenálló korszakot megkülönböztetni Tóth Árpád költészetében, de maga figyelmeztet, hogy óvatosan nyúljunk a költő melankólia-álarcahoz: „Ha le akarod rántani, vigyázz, talán élő hús és szivárgó vér marad alatta.“ (Rónay György, Új kor, 1936 febr. 15.) Ez az eleven mélységből fakadó őszinteség menti fel Tóth Árpádot a dekadens pózok vádja alól, amelyet könnyen rá lehet olvasni, ha költészetét csak irodalmi kor jelenségnek tekintjük és mindenáron hatásokat akarunk felfedezni benne. Egyik legkultúraltabb költőnk, de közvetlen és jellegadó hatás sem művészi félfogás, sem kifejezés tekintetében alig figyelhető meg nála. Műfordításai mutatják a világirodalomban válogató ízlését: Samaint és a franciákat kedveli legjobban. A mieink közül Csokonaihoz európaisága, Debrecen és betegségek közös végezete kapcsolja; Arany nyelvének tökéletessége és gazdag tisztasága vonzza s ebben méltó utóda. Költészetének alaphangja azonban saját lelkiségéből fakad, maga keveri hozzá a színeket. Első kötetén valóban elomlik egy „hajnali szerenád“ könnyes szentimentalizmusa, de figyelembe kell vennünk, hogy 22 éves korában írt versek is vannak benne. Az ifjúkor fájdalmas érzékenységének korszakát az örökölt, mélygyökerű szenzibilitás táplálja és nyújtja túl a normális határon. A „bús jobbágyok sarja“ érzi magában az ősök ritmusát, amely fáradt szomorúsággá csitítja minden lázadó akaratát,

Tóth Árpád ifjúságát a szegénység szorongó homálya veszi körül. Apja szobrász, s elképzelhetjük, milyen életlehetőségeket jelentett ez Debrecenben. A korán jelentkező betegség mellett a család nehéz anyagi helyzete késleltető akadályokkal rakta tele Tóth Árpád bontakozó életútját. Tanárnak készül, de tanulmányainak befejezése egyre kijebbe tolódik. Többnyire csak vizsgáznai jár fel, s amikor 1910-ben Pestre kerül, ez inkább akadályozza, mint segíti a munkában. Bekerül az író-társaságokba. Költői sikerei és a bohém-környezet elfelejteti vele a jövő sötét bizonytalanságát, s tervek lelkes légiójával népesíti be a holnapot. Sokkal mélyebb természet azonban, semhogy a bohémság életformává ivódhatott volna belé. A magány óráiban felsír benne az elkallódás félelme, a rendes élet vágya, ahol „szebb fény és jobb melegség“ fogadja, „feleség és boldog vacsora“. Csüggeszti apja sorsa és példája is, „akit meg se láttak, bár választott magyar volt.“

A születés titkos öröksége és a sorskörülmények gyáva lemondás alázatába, visszahúzódo fűlszég magányába kényszerítik az érzékeny lelket, amelyet körülvész akadálytalanul a melankólia köde s élete végéig nem szakad fel róla. Az ifjúság éveire jellegzetes önkínzó gyönyörűséggel,

szinte büszkén fürdik meg kicsorduló fájalmában. Füst Milán meséli, hogy Tóth Árpáddal gyakran felkeresték Kaffka Margitot. Egyszer a kapuban találkoztak éppen össze. A költő könnyes-fényű arccal, bágyadtan mondta: „Megint egész éjjel sírtam.“ (Nyugat, 1928. II. 712.) Ezek a szavak, 25 éves korában, igazolják a Hajnali szerenád könnyekbe fúló hangját. A fájdalom őszinteségét tükrözik a kísérő testi jelenségek is. A gyöttrődés ősi kényszermozdulata, amint tenyerébe rejti arcát — „örök gesztusa szegény, bús tagjainak“ — s összeszorított fogakkal várja, míg felremeg szeméig a „könnyek vödre“, többször ismétlődik az első versekben, s megkapó realizmusú képpé elevenedik az „Esti könnyek“-ben:

S egyszerre felzokogtam és lüktető fejem
 Betegen s árván bújt meg ijedt tenyereimben
 S ők, mint gondos nővérek, puhán s nagyon szelíden
 Simogatták sokáig s remegtek csöndesen ...
 Hiába... s elzuhantak hosszan bús kezeim
 Az asztalon s átfonták egymást kétségbeesve
 S imádkoztak ... s szemem tétován, tágan leste,
 Mint csavarja szép ujjuk torzzá a szörnyű kín. ...

Később az önfegyelem és az érettebb kor higgadtsága gátak közé szorítja az érzésnek ezt a féktelen kiáradását s a lélek ártérületeiről versek medrébe tereli. A költészet nem „szerep“ volt Tóth Árpád számára, hanem valóság, az élet, mindennek értelme és lényege.

Ha megkíséreljük is feltárni a költő melankóliájának gyökereit, lényegéhez alig jutunk közelebb. A szomorúság, amely az ifjúkori verseket belengi, névtelen és tárgyaltalan, és mély, mint némely illat, de elemezni nem igen tudjuk. Jellemzők ennek az érzésnek ködös határozatlanságára a „Báná-tim“ „gyötrelmim“ kedvelt többes szóalakok. Valami reménytelen előrelemondás a beteljesülés álmáig sem engedi fejlődni az ifjúság gyöttrő élet-szomjúságát, világfájdalomná keseredik és természetes lejtéssel a halál-vágyba torkollik. A megsemmisüléstől várja a megnyugvást, gyöttrődése végét:

.. . Uram í add legalább, hogy vad kín, nyersen, mélyen
 Metélné lágy szívem s mint durva feleserek
 Kontár kése nyomán a finom, dús erek,
 Pirosán, gyorsan, vérzön halna el ifjú éltém! ...

(Sóhaj)

A szálló évekkal szelídülnek, ritkulnak a fájdalom görcsös, marcangoló kitörései, de amennyit veszít intenzitásban, annyival növekszik kiterjedésben. A versek rivaldafényében vonagló, gyöttrődő ifjúkori én lassan háttérbe húzódik egyéni panaszával. A fájdalom érzékenysége marad, igazolván a költőt, hogy hangja nem wertheri siránkozás vagy világfájdalmas póz, hanem sorsszerű életérzés, amelybe egyre szélesebb áradással vegyül az emberi közösség felé hajtó részvét. A bánat kilép alanyi öncélúsága medréből és egyetemessé táguul. Ez a hangmódosulás a természetszerű lelki fejlődés mellett nagyrészen a háború mélyreható élményének is tulajdonítható.

A költő tudóbaja miatt nem kerül ki a háborús pokol tüzébe — s ez az untauglich-sors talán még jobban tudatába idézte betegségét — de lágy, erőszaktól irtózó egyéniségének minden idegszálát kétségbeesett, fojtó szorongással tölti el a borzalom négy éve. A pusztító örület üvöltő lármaja kavarog a világban s messze a harcterek mögött is megremegetti a szíveket. Az otthonmaradottak is szemlélői és áldozatai a drámának, amely körülöttük zúg. A rémület, mint „láthatatlan lasszó“ hurkolja körül a lelkeket. A költő kétségbeesett pillantása, menekülő vágya bármerre száll is, ágyúk füstjébe és drótsövényekbe ütközik. A lélek bánatát, beteg tüdejének zihálását túl-

harsogja az emberiség halálhörgése, amelynek halk, de szívettepő visszahangja betölti Tóth Árpád költészetének ezt a szakaszát. A legszemélyesebb lírára is ráhull ennek a komor felhőnek az árnyéka, a ritka fellélekzések rejtett, fáradt csendjét is felkavarják közelgő dübörgésükkel a háború rémei. Ebből az időszakból aránylag sok töredék-verse származik: a csüggedt lélek torzókat szül, ezekben azonban a borzadás reszket az első szavak nyers valóságával. Nincs benne gyűlölet — arra képtelen — csak tehetetlen szomorúság. Tollát gyakran megállítja félúton a céltalanság bénító keserősége:

Oh, líra! égő szó, lángnyelv a bús,
Kigyúlt lélekből más lelke felé,
Hová csapsz gyenge fénnel e borús
Világban, utat halk szikrád lel-é?
Hisz körülted lángol a nyomorúság,
A bánatok tűzvésze mint pokol
Süti a lelkek érző, gyenge húsát
S a halhatatlan szépség haldokol.. .

De azért újra meg újra nekikezd a dalnak, ha tudja is, hogy nem lesz ereje befejezni. Mit tehet mást, akinek a dal a végzete, aki a bánatok céltalanságát is versekben panasolja el (Elzeng az élet). Háborús elégiái hasonlóan tompított hangulatúak, mint Vargha Gyulának ebből a korból való versei, de a lélek békevágya imádságos zengést, áhítatot ad mindegyiknek. Ez a vágya olyan erős, hogy hitté szilárdul, a tomboló örületben is reménykedik, hogy kijózanodnak egyszer a vérgőzös agyak. A háború nemcsak hangulatával telíti a verseket, önkénytelenül nyomot hagy a nyelvi anyagon, a hasonlatokon is:

Mint óriás aranylöveg
Nagy ívvel égre száll az új nap,
A házak alján mind kibújnak
A fürge gépfegyvercsövek:
A zsenge ágak s mind e csőben
Robbannak már a szapora
Rügyek: tavasz puskapora
Fojt és kábít a levegőben.

(Aranylöveg a messi égen)

A lélek háborús sebén át tör felszínre Tóth Árpád magyarsága, amelyet vérében hord, rejtve és másíthatatlan törvényszerűségként. A fájdalom tudatosá teszi benne az „itt élned, halnod kell“ végzetét. Nincsenek hazafias közhelyektől öblösen dagadó versei, de egy-egy sikoltó sora többet mond mindennél, mert magával hozza a lélek mélységének lávaforróságát:

Hazám, hazám, hazám, hazám, hazám!
— Ó drága szó, te fájdalmasan édes,
Hittem-e, hogy még így szívemen égess,
Hogy drága szavad záporozza szám?

A „hószín szárnyú Béke“ kiröppent végre a „kilehelt lelkek terhétől nehéz“ légbe, de mire a költő hazája fölé ért, sötét gyászmadárrá változott. A háború vérvesztése nem volt elég: Magyarország csonka koldusként került le a kontár orvosok trianoni műtőasztaláról. A Tatra ormain is, ahol Tóth Árpád annyi éven át kereste a gyógyulás tiszta levegőjét, új zászló színeit csatogtatta a száguldó szél. A költő a téli hónapokat rendszerint ott töltötte, évről évre elkeseredettebb küzdelemben a betegséggel, nyugalmasabb napokért, egy kis egészségért, munkabírásiért. Csaknem egész élete közelharc, szembenézés a halállal s ez a bizonytalan küzdelem csak rövid határidőket ismer: „Új tavaszig vagy a halálig“. A lelket hajszoják a tűnő órák és a láz motorja, de a test annál hamarabb

elkopik, szétlazu a rohanásban. A morbus poeticus Daykával, Kármánal, Csokonaival és Reviczkyvel harmincadik évük körül végzett. Hogy Tóth Árpád aránylag sokkal tovább vonszolta magát, meghatározza egész egyéniségét és költészetét. A betegséggel súlyosbított évek szaporodó terhe, az erősödő halál-tudat jellemzi főként „A lélektől lélekig“ tárgy- és hangulatkörét s némi hangmódosulását.

Tóth Árpád egész költészete az elmúlás szomorúságának orvosolhatatlan panaszja. Spleenjének köde egyre tisztul, amint a költő feljebb hág az évek meredekén, határozatlan, szétomló tartalma a haláltudat magva köré sűrűsödik. A tátrai tartózkodások, amelyekkel egy-egy újabb évi haladékot akart kicsikarni a sorstól, szinte szimbolikus jelentőségűekké válnak. A magasbevezető séták, közel Istenhez, ahol mellette lépked mindenütt a halál is, messze felviszik az élet fölé. Nemcsak a tájat látja másként a csúcok távlatából, a végtelen peremén álló, felröppenni készülő lélek előtt az életnek és a világnak is más képe van.

Az ifjúság titkos, kéjes bánatokba rejtező halálsejtelmét szétfűjják a világháború vad viharai, de a tömeghalál lidércnyomása után újra szóhoz jut az egyén, aki egyre jobban érzi betelni magán az elmúlás törvényét. Az egyetemes fájdalom azonban felerősítette benne a részvétet, amely mélységes átérzés melegevel fordult az emberi sorsok felé és a jószág testvériségébe kapcsolta a világgal, (Stanzák egy trafikoslányról, Egy leány a villamosban). Maga is érzi, hogy dalában már nemcsak ön-maga és régi bánatai zokognak:

De hajh, ez már nem az az ifjú bánat,
Mely csupa kéj volt s édesedve támadt,
Mint holdsütötte halk hangszeren át
Szűrt szerenádot.

De ne bánd, ha már nem tudod a régit,
Sírd az újat, óh, az is kielégít,
Nem édes, nem tüzes, nincs benne báj,
De jó, ha fáj!

Bár hangja dadogóbb és fénye ritka,
De — érzed? — mélyebb, s — érzed? — több a titka,
S nemcsak magad fájsz benne, de a tág
Egész világ?

(Hegyi beszédek felé)

Az elmúlás sejtelme, amelyet az ifjúkor fájó mélabúja kitörő halál-vágygá delit, a férfiévekben sötét bizonyossággá érik. A bizonyosság pedig ritkán hajt már vágyat. Minél közelebb jut a költő a valóságban a halálhoz, amely felé ifjan annyiszor vágyott, annál jobban elrémül tőle. A felülkerekedő életöszton természetes mozdulata ez a menekülés, de eleve reménytelen. Hová is futhatna a költő? A fillérekre kiszámított tátrai üdülések csak rövid pihenőket, pár hónapnyi előnyt adnak ebben a halálos hajszában. Feledtető mámorokba szeretne néha beleveszni, de érzi, fáradt már ehhez. Vágyai különben sem szálltak tovább a csendes boldogság apró, szelíd örömeinél. Vándorló iparosöseinek alázatos imája, muzsikál benne a gyermekkor messzeségén át:

Útvigyzó szent kereszt!
Vándor míves esdekel,
Új bolygásra úgy ereszd:
Félúton ne esne el;
Légy kegyelmes tutora,
Vén csontot, hadd várja már
Meleg cipó, csutora,
Édes asszony, víg halál...

(Este)

Szivarfüst tiltott gyönyörűségébe burkolózik, a szerelem testvéri, összeolvadó melegségében keres vigaszt, de a fáradt, rest vér nem riad már a régi, tüzes Örömmel: fanyar, kedvetlen a csók is. Kesereg az „Ifjonti jók mulásán“, a panaszos ifjúság is tündérkertté szépül az emlékezés varázstükrében. Az eltűnt évek nosztalgiája kétségbeesett lázadásban, tör ki:

A régesrég eltemetett
Vágyak kezdenek éneket,
És susterogva, sírva forr
Május éjén a régi bor.

Ezt sírja: élni, élni még!
Mert élni, jaj, sohasem elég!
Az élet örök táruzó:
Aki nem éli, áruló l

(Május éjén a régi bor)

Ez a sikoltás azonban már csak a tehetetlen, önmagába hulló vágy* amely legfeljebb arra jó, hogy a költő versbe sírja. Pedig most a legmohóbb az életszomjúság, legkétségbeesettebben vágyó a lélek, még egyszer, utoljára szeretne mindent magába ölelni, de görcsös sikoltását egyre halkabbra fojtja a nehezülő test fáradt bölcsesége. Szétszélednek a vágyak s

Nyomukban, mint fekete bundás,
Begyűrt süvegű Óreg kondás,
Hallgatva ballag a lemondás.

Ebben a belenyugvásban több hősiesség és lelkerő van, mint a félelem behúnyt szemű, vakmerő esztelenségében, a kétségbeesés hiábavaló tiltakozásában, — még ha ott remeg is a lecsukló szempillák alatt a fájdalom néma könnye. Tóth Árpád tudta, hogy mennie kell, s ez a tudat teszi utolsó verseit a búcsúzó lélek megrendítő hatyúdálává. A megfoghatatlan idő, az örök ellenség a tárgya ennek a költészetnek, az elmúlás tragédiája, amelynek misztériumát a végtelen felé szárnyat próbálgató lélek érzékenysége száz jelképben észreveszi: Az időt hiú forgácsa szelő órainga, a rádió világkör hangja, hulló virágszirom és egy aquincumi este: mind a múlandóság örök törvényét idézi. Egy nyári délután elomló békéjét, a lélek ritka, végtelenbe torkoló boldog nyugalomát sem tudja már a néma árnyék-kísérő nélkül elképzelni (Aldott nyári délután). Az élet, a csak egyszeri csoda félíg tárult s máris becsukódni készült előtte. A sok akarat, vágy és terv beteljesületlenül összeroskad a cél előtt, félúton. Az elszakadás fájdalma fel-feltör a nyugalom erősödő kérgén át. Az „Elkoptam...“ töredék-voltában is megrendítő panasza, lázasan lüktető sorai mellett azonban ott áll Arany „Epilógus“-ának méltó párja, a végső számadás, amelynek tökéletességét és mélységes emberi alázatát végig idézni kellene. A lélek hűvös nyugalomával egyre magasabbra szárnyal, a sorsok urához:

Fekszem megadva, békén, resten,
S néz rám, át a végtelen esten,
Tűnődve sorsomon, az Isten.

(Új tavaszig, vagy a halálig)

Kifelé ez a nyugalom szinte derűs volt. Nagy Zoltánhoz írt levelei, főként a Tátrából keltezettek, tele vannak humorának kedves, évődő játékával. „Költészete komorabb, mint egyénisége volt. Melankóliáját magának tartogatta, a magánynak, melynek titkos üvegházában költészete csírázott“ — írja róla barátja (Nyugat, 1938. 409). A költészet szent

előtte, a bánat temploma, ahová nem ragyog be a mosoly napsugara. Milyen ez a művészet, amelyet felépített magának a győtrődő lélek, hogy oda visszahúzódjék az élet fájdalmai elől, mint csiga a házába?

Ahogy Tóth Árpád hangja ugyanaz marad első megcsendülésétől az utolsóig: lágy, szelíd panasz, amely az évekkel együtt kissé férfiasabban fegyelmezettebb lesz, költészetének alaki jellemzői és értékei is már készen jelennek meg a „Hajnali szerenád” első verseiben. Különös, hogy Tóth Árpád, aki talán leglíraibb költőnk, s csupán érzelmi között élt, messze a világ fölött, s akire a háború lidércnyomásán kívül kor, politika, aktualitás nem hatott, verseinek anyagát mennyire a valóság szálaiból szövi. Az élethez való ragaszkodásának önkénytelen jelét láthatjuk talán ebben. Az érzések parttalan árjában, az ihlet szédülésében a valóság apró tényeibe, tárgyaiba kapaszkodik. Ezek kapcsolják az élethez, s adják verseinek reális vázát. Ezért szereti olyan bőségben a képeket, hasonlatokat, de ritkán érezzük őket zsúfolt, mesterkélt dísznek, hanem inkább a lágy érzés-anyagot összetartó keretnek. Némelyik motívum sokszor felbukkan. Hasonlatainak és képeinek leggyakoribb anyaga Önmaga: beteg, folyton figyelt teste, a mell borda-rácsos lugasa, amely ziháló tüdejét és beteg szívét rejti. Első verseiben néha meg bizarr Ságokban hajszoja az újat, de később éppen a természetesség lep meg, a tartalmi megfelelés, amely a hangulati azonosságot is felidézi. Az utóbbi a lényeg, s természetes, hogy Tóth Árpádnál, a lágy vonalak, elmosódó színek, a halk szomorúság költőjénél a versek reális elemei is feloldódnak impresszionista látásmódjában. Figyelő, de passzív érzékenységből természetesen következik ez az ábrázolásmód. Mintha örökös bánattól könnyes szeme csak elmosódva, lágy, pasztellszerű színteltekben látná a világot. Tájképei is a természet nyugalmához menekülő ember békevágyát verik vissza, nem önmagukért valók, hanem a költő lelkének tájait festik: hangulatképek.

Sok verse épül hasonlatra vagy képre, de nem csak kiindulásul használja, mint a népdal, hanem belső, láthatatlan váznak, amelyre a képzetársítások egymásutánjából építi fel a vers testét. Ennek a szerkezetitípusnak ellenére a hasonlat ritkán súlytalanodik igazi szimbólummá (Kaszáscsillag). Tóth Árpád, amilyen mély passzivitással és túlfinomult érzékenységgel olvad fel érzelmeiben, olyan tudatos mint alkotó művész. Ez a számító, elrendező hajlam ugyanaz, mint amely kedves szórakozásához: a sakkhoz vezette. A költői gondolatmenet ötletszerű természetességgel egymásba kapcsolódó láncszemei legjobban néhány mesteri felépítésű versében figyelhetők meg mint izmok játéka a bőr alatt. (Elégia egy rekettyebokorhoz, Bazsalikom, Kaszáscsillag, Aranylöveg.)

Tóth Árpádot tekintik nemzedéke legnagyobb egyik formaművészenek. A lelkiismeretes ötvösmunka (és betegsége) természetesen kizárja a mennyiségi termelést. Igaz viszont, hogy egy szemelvényes kötet összeállításánál nem sokat lehetne elhagyni verseiből. Nem volt termékeny költő: egy évre átlag 8 verse jut, de költeményeinek gyűjteményes kiadása módosította ezt a képet: köteteibe fel nem vett és töredékben maradt verseinek száma csak egy ötödével kevesebb, mint ismert költői termése. (Igaz, hogy műfordításai is egy kötetet tesznek ki.) Ez erős önkritikáját és feltétlen művészi tökéletességre való törekvését mutatja. Munkamódszerét ezek a töredékek tárják fel. A nyers formát türelemmel csiszolja, alakítja, változatokat próbál ki, jobb megoldásokat keres, szinte hideg és precíz számításal. Rengeteg pompás kép, újszerű fordulat, költői kincsek törmelékhalma fekszik töredékeiben. Egy-egy kifejezése, ötlete versről versre vándorol, míg a legmegfelelőbb helyre beágyazza. De a tökéletesre csiszolt formán nemcsak hogy átüt az érzés tüze, melege, hanem mint a drágamivű gyémánté, megsokszorozódik, új fényt és színeket kap. Talán éppen ebben van Tóth Árpád költészetének varázsa: a bensőséges tartalom és tökéletes forma összhangjában, amelyen azonban mégsem érezzük az alakító, mérlegelő ész tudatos munkáját.

Külön formát is teremt magának: a Tóth Árpád-strófát, ezt a meglehetősen szabadon kezelt egységet, amelyet kedves ölelkező rímei tartanak össze. Szelíd bánata maga ássa ezt a lassú, kanyargó medret. Amint azonban a tárgyaltan szomorúság mindinkább megtelik tartalommal, egyszerűsödik verseinek formája is. Utolsó kötetében a rövid, magyaros sorok uralkodnak; néhány versében pedig Adyhoz hasonlóan, hangban és formában a kurucdalokat mintázza.

Kedvenc jelzői: „Bús“ és „Hús“, nála is jellemzők. Ezek a vezérszavak jelzik a lélek alapszínét és a lázas test vágyát az enyhület hűvös nyugalma után. A bánat lágy, szinte megfoghatatlan anyagát az értelem fegyelme formálja művészetté. Tóth Árpád par excellence költő: témája mindig önmaga, hangja a lágy, fátyolozott panasz, amely az egyéni fájdalom gondokaszólójától lassan a kozmikus kétségbeesés szimfóniájává gazdagodik. Beteges költészet, dekadens a szó eredeti értelmében, de menti őszintesége. Ha póznak látszik is először ez a furcsa szomorúság, megmarad mindvégig, mert kiirathatatlan, ősi gyökere van a lélekben. Tóth Árpád életműve ugyanannak a dallamnak variációja, de sohasem untató vagy egyhangú, mert mindig emberi. Egy versében a szomorúság Anteusának nevezi magát. Valóban az. A bánat ad új meg új tárgyat, ösztönzést és varázst verseinek. Talán nem tévedett az, aki a legnagyobb elégiaköltőnek nevezte. Új, fájdalmas vonással gazdagította a mai líra arcát, s az ifjúság nemcsak a lélekkonvergödését érzi át verseiben, hanem nemes, gyöngéd és emberi művészetét mintaképnek vallja és vállalja.

És milyen az ember, aki a költő műve mögött áll? Két képét ismerem. Az egyiket, amelyikről szobrát is mintázták, csontos aszkéta-arcából a távolba merengő szemmel, kissé romantikus-szentimentális pózban, nyitott könyvet szorít magához. Ez a „Hajnali szerenád“ attitűdje. Egy későbbi képén szemüvege mögül szelíd nyugalom sugárzik szét arcán, az utolsó évek mindent megértő, búcsúzó mosolya. Ezt az arcát fordította az emberek felé; a sötét árnyék, amely rövid életén át ott ólálkodott körülötte, csak költészetét borítja be. A Nyugat-beli megemlékezések halála után, szinte mind csak az emberrel foglalkoznak, aki a „bölcseleg fekete karikájával bekeretezett csillogó gyermekszem“-mel nézte az életet s szerényen és szinte gyermeki félénkséggel az ajtó mellé húzódott, mint aki minden pillanatban búcsúzni készül. A Nyugat-nemzedék fegyvertársa volt ő is a szépség és emberség lobogója alatt, de „hogyan mondassuk fegyvernek az ő szelíd tollát?“ — kérde Babits. Az igénytelenség hőse volt, de kortársai csodálták azt a hősiességet is, mellyel a reá mért tragikus sorssal birkózott és ebben az egyéni küzdelemben is minden erejével és elsősorban ember igyekezett lenni. Ritkán olvashatunk költőről olyan meghatott és rajongó szeretettel írt sorokat, mint amelyekkel barátai és íróársai elbúcsúztak tőle. Ugyanez a meleg, ölelő érzés lágyul el bennünk, amikor leveleit olvassuk s bizalmas természetességében megismerhetjük a költő megkapóan rokonszenves egyéniségét.

1918 őszén, éppen tíz évvel Tóth Árpád halála előtt, egy költőtársuk, Havas Gyula temetésén, Osvát Ernő mondott búcsúztatót. Tóth Árpád mellett állt s nyilván lámpalázzal küzdve, így kezdte beszédét: „Búcsúzzunk el most kedves barátunktól: Tóth Árpádtól“. Akit halottnak mondanak, soká fog élni — tartja a babona. Tóth Árpád földi pályáját csak 42 évre szabta a végzet, de ezalatt elnyerte a halhatatlanságot. Szelíd alakja ott áll már a magyar költészet panteonjában.

KOVALOVSKY MIKLÓS

MAGYAR SZEMLE

Felelős szerkesztő és kiadó: Eckhardt Sándor

440674 Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. (Felelős: Kárpáti Antal igazgató)